

TA'LİM TECVİD ve KIRAAT

KURRÂ HÂFİZ
RAMAZAN PAKDİL

Onuncu Baskı

TA'LİM TECVİD ve KIRAAT

Kurrâ Hâfız Ramazan PAKDİL

İstanbul – 2016

ISBN 978-975-548-305-4

Sertifika No: 16209

Kitabın Adı

Ta'lim, Tecvid ve Kıraat

Yazar

Kurrâ Hâfız Ramazan PAKDİL

Dizgi

Müslim KABAN

Mizanpaj ve Tashih

Faruk SALMAN

Tashih

Kurrâ Hâfız Ramazan PAKDİL - Abdullah YÜCEL
Prof. Dr. Nihat TEMEL - Mehmet ŞİMŞEK – Hüseyin UZUN

Kapak Tasarım

Eren SAKIZ

Hat

Ali HÜSREVOĞLU

(Kapakdaki hat Kur'an'ın ilk inen ayetlerinin ilk kelimesi -ikra'-dır.
Motif olarak lale motifidir ve Allah lafzının simgesidir.)

Baskı/Cilt

Seçil Ofset Matbaacılık

100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi

4. Cadde No:77 Bağcılar, İstanbul

Tel: 0 (212) 629 06 15 www.secilofset.com

Sertifika No: 12068

10. Baskı

Ocak 2016 - İSTANBUL

Bu eserin bütün hakları İFAV'a aittir.

Yayınevinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

İsteme Adresi

M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

Nuhkuyusu Cad. No: 110 Bağlarbaşı 34662 Üsküdar İSTANBUL

Tel: 0216 651 15 06 Faks: 0216 651 00 61

ifav@ilahiyatvakfi.com • www.ilahiyatvakfi.com

İÇİNDEKİLER

TAKRİZ.....	13
ÖNSÖZ.....	15

BİRİNCİ BÖLÜM TECVİD

I. TECVİD İLMİNİN TANIMI.....	25
II. TECVİD İLMİNİN KONUSU.....	26
III. TECVİD İLMİNİN GAYESİ.....	26
IV. TECVİDİN HÜKMÜ.....	26
V. TECVİD VE KIRAAT İLMİNİ ELDE ETME YOLLARI.....	29
VI. LAHN.....	31
A. LAHN'IN TANIMI	31
B. LAHN'IN ÇEŞİTLERİ	31
1. Lahn-ı Celî.....	31
2. Lahn-ı Hafî	32
C. LAHN'IN HÜKMÜ	32
1. Lahn-ı Celî'nin Hükmü	33
2. Lahn-ı Hafî'nin Hükmü	33
VII. SÜR'AT YÖNÜNDEN KUR'ÂN'IN OKUNUŞ USÛLLERİ (TARİKLERİ).....	34
A. TAHKİK (اَلْتَحْقِيقُ)	34
B. HADR (اَلْحَذَرُ).....	34
C. TEDVİR (اَلتَّدْوِيرُ)	35
TERTİL (اَلتَّرْتِيلُ).....	36
VIII. MUKADDİME'DE TECVİD BİLGİSİ KONUSU.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

HARFLER

I. HARFLERLE İLGİLİ GENEL BİLGİ.....	43
A. HARFİN TANIMI.....	43
B. HARFİN OLUŞUMU	43
C. HARFLERİN ÇEŞİTLERİ.....	43
1. Asli Harfler.....	43
2. Fer'î Harfler	43
D. HARFLERİN TANITIMI.....	44
1. Asli Harflerin Tanıtımı.....	44
2. Fer'î Harflerin Tanıtımı	48
E. HURÛF-I MUKATTAA.....	50
1. Tek Harfli Olanlar	51
2. İki Harfli Olanlar	52
3. Üç Harfli Olanlar.....	53
4. Dört Harfli Olanlar	55
5. Beş Harfli Olanlar.....	56
II. HARFLERİN MAHRECLERİ (مَخَارِجُ الْحُرُوفِ)	59
A. MAHRECİN TANIMI	59
B. MAHRECİN KISIMLARI.....	59
1. Bölgeleri Yönünden Mahrecler.....	59
2. Uygulama Yönünden Mahrecler	60
C. MAHREC BÖLGELERİ	61
1. Ağız ve Boğaz Boşluğu (الْجَوْفُ).....	61
2. Boğaz (الْحَلْقُ).....	61
3. Dil (اللِّسَانُ).....	61
4. Dudaklar (الشُّفَّتَيْنِ).....	63
5. Hayşûm (الْحَيْشُومُ)	63
D. HARFLERİN MAHREC TABLOSU	64
E. HARFLERİN MAHREC ŞEMASI.....	65
F. MUKADDİME'DE MAHRECLER İLE İLGİLİ BEYİTLER	66

III. SIFÂT-I HURÛF (HARFLERİN SIFATLARI)	68
A. SIFATIN TANIMI	68
B. SIFÂT-I HURÛF'UN TAKSİMİ	68
1. Lâzimî Sıfatlar	68
2. Ârızî Sıfatlar	75
C. MUKADDİME'DE SIFATLAR İLE İLGİLİ BEYİTLER	76
D. BİR HARFTEKİ SIFÂT-I LÂZİME SAYISI VE TESBİTİ	78
E. HARFLERDE BULUNAN SIFÂT-I LÂZİMELER	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HARF VE DUDAK TA'LİMİ

I. HARF TA'LİMİ	85
A. HARF TA'LİMİNDE YER ALAN TERİMLER VE TANIMLAR	85
1. Harf	85
2. Mahrec	85
3. Mehâric-i Hurûf	85
4. Sıfât-ı Hurûf	85
5. Tashih-i Hurûf	86
B. HARF TA'LİMİ VE UYGULAMASI	86
C. MUKADDİME'DE HARFLERİN TELÂFFUZU İLE İLGİLİ SEÇME BEYİTLER ...	102
II. DUDAK TA'LİMİ	107
A. DUDAK TA'LİMİ İLE İLGİLİ TANIMLAR VE TERİMLER	107
1. Ağz	107
2. Mahrec	107
3. Harf	107
4. Hareke	108
5. Sükûn	109
6. Sıfat	109
7. Sıfât-ı Hurûf	109
B. DUDAK TA'LİMİ VE ÖNEMİ	110
1. Tarifi	110
2. Faydası ve Gayesi	110
3. Önemi	110
C. DUDAK HAREKETLERİYLE İLGİLİ ESASLAR	113
1. Harekelerde Dudakların ve Ağzın Durumu	113
2. Sâkin Harflerde Dudaklar	117
3. Şeddeli ve İdğamlı Kelimelerde Dudaklar	119
D. DUDAK TA'LİMİ İLE İLGİLİ ÖNEMLİ BİR AÇIKLAMA	120

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEDLER

I. MEDLERLE İLGİLİ GENEL BİLGİ.....	135
A. MEDD'İN LÜGAT VE TERİM ANLAMI	135
B. MED HARFLERİ (HURÛF-I MED)	136
C. MED SEBEPLERİ (SEBEB-İ MED) (سَبَبُ الْمَدِّ).....	139
1. Hemze (اَلْهَمْزَةُ)	139
2. Sükûn (اَلْ سُكُونُ)	139
II. MED ÇEŞİTLERİ.....	141
A. MEDD-İ TABİÎ (MEDD-İ ASLÎ)	141
B. FER'Î MEDLER.....	143
1. Medd-i Muttasıl	143
2. Medd-i Munfasıl	144
3. Medd-i Lâzım	145
4. Medd-i Ârız	150
5. Medd-i Lîn.....	155
III. MUKADDİME'DE MEDLER, REVM VE İŞMÂM İLE İLGİLİ BEYİTLER.....	157

BEŞİNCİ BÖLÜM

TENVİN VE SÂKİN NÜN

I. TENVİN VEYA SÂKİN NÜN (اَلتَّنْوِينُ وَ اَلسَّكِينَةُ).....	161
A. TENVİN VE SÂKİN NÜN'UN TANIMI	161
1. Tenvin (اَلتَّنْوِينُ).....	161
2. Sâkin Nun (اَلتَّنْوِينُ السَّكِينَةُ).....	161
B. TENVİN VE SÂKİN NÜN ARASINDAKİ BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR.....	161
1. Benzerlikler	161
2. Farklılıklar	162
C. TENVİN VE SÂKİN NÜN'UN TECVİDDEKİ YERİ	163
D. TENVİN VE SÂKİN NÜN'UN AHVÂLİ VE AHKÂMI.....	163
E. MUKADDİME'DE TENVİN VE SÂKİN NÜN'UN HÜKÜMLERİ	164
F. SÂKİN NÜN VE TENVİN'E AİT HÜKÜMLER (أَحْكَامُ اَلتَّنْوِينِ السَّكِينَةِ وَ اَلتَّنْوِينِ).....	165
1. İhfâ (اَلْإِخْفَاءُ)	165
2. İzhâr (اَلْإِظْهَارُ)	167
3. İklâb (اَلْإِقْلَابُ)	169
G. ĞUNNE (اَلْغَنَّةُ)	171

ALTINCI BÖLÜM

İDĞAM VE ELİF LÂM (أَل) TAKISININ OKUNUŞU

I. İDĞAM (الْإِذْغَام)'A GENEL BAKIŞ.....	175
A. İDĞÂM'IN TANIMI	175
B. İDĞÂM'IN KISIMLARI.....	175
1. İdğâm-ı Kebîr.....	175
2. İdğâm-ı Sağır	175
C. İDĞÂM'IN UNSURLARI / RÜKÜNLERİ.....	176
D. İDĞÂM'IN ŞARTLARI.....	177
E. İDĞÂMIN SEBEPLERİ.....	177
F. YAPILIŞ VE UYGULAMA BAKIMINDAN İDĞÂMLAR.....	177
1. İdğâm-ı Tâml (İdğâm-ı Kâmil) (الْإِذْغَامُ التَّامُّ).....	177
2. İdğâm-ı Nakıs (الْإِذْغَامُ النَّاقِصُ).....	179
G. İDĞÂM'IN FAYDASI.....	180
III. İDĞÂM'IN ÇEŞİTLERİ.....	180
1. İdğâm Mea'l-Ğunne (Ğunneli İdğâm) (الْإِذْغَامُ مَعَ الْغُنَّةِ)	180
2. İdğâm Bilâ Ğunne (Ğunnesiz İdğâm) (الْإِذْغَامُ بِلَا غُنَّةٍ).....	183
3. İdğâm-ı Misleyn (إِذْغَامُ الْمِثْلَيْنِ).....	183
MİM-İ SÂKİNİN HALLERİ.....	188
1. İdğâm-ı Mütecâniseyn (إِذْغَامُ الْمُتَجَانِسَيْنِ)	189
2. İdğâm-ı Mütakaribeyn (إِذْغَامُ الْمُتَقَارِبَيْنِ).....	191
IV. MUKADDİME'DE İDĞÂMLAR İLE İLGİLİ BEYİTLER.....	192
V. ELİF LÂM (أَل) TAKISININ OKUNUŞU.....	193
1. İdğâm-ı Şemsiyye (الْإِذْغَامُ الشَّمْسِيَّةُ)	193
2. İzhâr-ı Kameriyye (الْإِظْهَارُ الْقَمَرِيَّةُ).....	194

YEDİNCİ BÖLÜM

TECVİDLE İLGİLİ MÜTEFERRİK KONULAR

I. KALKALE (الْكَلْفَلَةُ)	198
II. HÜKMÜ'R-RÂ / RÂ (ر)'NİN HALLERİ (حُكْمُ الرَّاءِ)	202
A. RÂ (ر)' NİN KALIN OKUNDUĞU BEŞ DURUM.....	202
B. RÂ (ر)' NİN İNCE OKUNDUĞU DÖRT DURUM.....	203
C. RÂ (ر)' NİN HEM İNCE HEM KALIN OKUNABİLDİĞİ ÜÇ DURUM.....	204
D. ŞEDDELİ VEYA İDĞÂMLI RÂ (ر)'LARIN HÜKMÜ	205
E. MUKADDİME'DE AHKÂMU'R-RÂ İLE İLGİLİ BEYİTLER	206
III. LAFZATULLAH (لَفْظَةُ اللَّهِ)	207

IV. ZAMİR (الزَّامِرُ)	208
V. SEKTE (السَّكَنَةُ)	209
VI. TEMSİLÎ OKUMA.....	214
A. TEMSİLÎ OKUMANIN TARİFİ VE ÖNEMİ	217
B. TEMSİLÎ OKUMA ESASLARI	221
1. Ses Vurgusu.....	221
2. Raf-1 Savt (Sesin Yükseltilmesi)	224
3. Hafd-1 Savt (Sesin Alçaltılması).....	225
VII. TECVİD'DE EŞİTLİK (MÜSÂVÂT VE MUÂDELET).....	228
VIII. AŞR-I ŞERİF İNTİHÂBİ (SEÇİMİ).....	229
IX. TİLÂVET SECDESİ.....	235
A) TİLÂVET SECDESİ VEYA SECDE ÂYETİNİN TANIMI	235
B) TİLÂVET SECDESİNİN TEŞRİİ	236
C) TİLÂVET SECDESİNİN HÜKMÜ	236
D) TİLÂVET SECDESİNİN ŞARTI	237
E) TİLÂVET SECDESİNİN RÜKNÜ	237
F) TİLÂVET SECDESİ YAPMANIN SEBEPLERİ.....	238
G) TİLÂVET SECDESİNİN VASFI (SIFATI, ÖZELLİĞİ)	238
H) TİLÂVET SECDESİ İLE İLGİLİ ÂYETLERİN SAYISI, YERLERİ, METİN VE MEÂLLERİ	238
I. TİLÂVET SECDESİNİN YAPILIŞI	242
İ) TİLÂVET SECDESİ İLE İLGİLİ BAZI FIKHÎ HÜKÜMLER	243

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'DE VAKIF, İBTİDÂ VE VASIL

I. VAKF (الْوَقْفُ).....	249
A. VAKFIN TANIMI.....	249
B. VAKFIN ÖNEMİ.....	249
C. VAKFIN ÇEŞİTLERİ.....	250
1. Genel Vakf Çeşitleri.....	250
2. Diğer Vakf Çeşitleri	253
D. MUKADDİME'DE GENEL VAKF ÇEŞİTLERİ İLE İLGİLİ BEYİTLER	260
E. VAKF KURALLARI.....	262
F. NERELERDE NASIL DURULUR?	262
G. VAKFETMENİN UYGUN OLMADIĞI YERLER	265

II. İBTİDÂ (الْإِتْدَاء)	269
A. İBTİDÂNIN TANIMI	269
B. İBTİDÂNIN ÖNEMİ VE VAKIFLA İLGİSİ	269
C. İBTİDÂNIN KURALLARI	270
D. İBTİDÂNIN ÇEŞİTLERİ	272
1. İbtidâ-i Tâ'm (Tam İbtidâ)	272
2. İbtidâ-i Kâfi (Kâfi İbtidâ)	272
3. İbtidâ-i Hasen (Hasen İbtidâ)	272
4. İbtidâ-i Kabîh (Kabîh İbtidâ)	272
E. İBTİDÂNIN İŞARETLERİ (REMİZLERİ)	274
F. İBTİDÂNIN UYGUN OLMADIĞI YERLER	274
G. VAKF VE İBTİDÂNIN HÜKMÜ	276
III. VASIL VE KURALLARI (الْوَصْل)	277
A. VASLIN TANIMI	277
B. VASLIN ÖNEMİ	277
C. VASIL HEMZELERİ (هَمْزَاتُ الْوَصْلِ)	278
D. KATI' HEMZELERİ (هَمْزَاتُ الْقَطْع)	283
E. VASLIN KURALLARI	284
F. VASIL HEMZESİ İLE İLGİLİ EK BÖLÜM	291
G. KUR'ÂN-I KERİM OKUNUŞ USÛL CETVELİ	294
H. VASIL, VAKF VE İBTİDÂDA ÖZEL OKUNUŞU OLAN KELİMELER	311
İ. RESM-İ HAT GEREĞİ YAZILAN FAKAT OKUNMAYAN ELİFLER VE YERLERİ	315
J. BİRDEN FAZLA VECHİ (OKUNUŞU) OLAN KELİMELER	316
K. VASIL VEYA KATI' HEMZESİNİN KELİMENİN ASLINDAN BİR HEMZEYE TUTTURULMASI	322

DOKUZUNCU BÖLÜM İSTİÂZE VE BESMELE

I. İSTİÂZE BAHSİ	327
A. İSTİÂZE KALIPLARI (SİĞÂLARI)	331
II. BESMELE BAHSİ	334
A. HÜKMÜ	334
III. İSTİÂZE VE BESMELE İLE KUR'ÂN OKUMADA VECİHLER	336
A. KONU İLE İLGİLİ BAZI TERİMLER	336
B. SÛRELERİN TERTİBİ	337
C. İSTİÂZE VE BESMELE İLE CAİZ OLUP OLMAYAN VECİHLERİN DÖKÜMÜ	339

ONUNCU BÖLÜM

KIRAATLER

I. KIRAAT İLMİ.....	353
A. KIRAAT İLMİNİN TANIMI	353
B. KIRAAT İLMİNİN KONUSU	353
C. KIRAAT İLMİNİN GAYESİ.....	353
D. KIRAAT İLMİNİN FAYDASI.....	353
E. KIRAAT İLMİNİN HÜKMÜ	353
F. KIRAAT İLMİNİN İSLÂMÎ İLİMLER ARASINDAKİ YERİ.....	354
G. KIRAAT İLMİNİN DOĞUŞU, KAYNAĞI VE GEÇİRDİĞİ TARİHİ SÜREÇ.....	354
1. Kıraat İlminin Doğuşu ve Kaynağı	354
2. Kıraatlerin Yayılması	361
3. Sahih Kıraatlerin Şartları	363
4. Kronolojik Olarak Kıraat İlminin Gelişimi.....	364
5. Kıraat İlminin Osmanlı Diyarına Gelişi.....	371
6. Kıraat İlminde İslambul (İstanbul) ve Mısır Tarikeleri.....	374
7. Kıraat İlminde Tarikler.....	381
8. Senedlerine Göre Bazı Kıraat Çeşitleri ve Hükümleri	382
9. Kıraatlerde Tevâtür nedir? Nasıl Olur?.....	384
10. Bazı Kıraat Terimleri ve Tanımları.....	386
11. Kıraat İmamları.....	389
12. Kıraatte İmamımız İmam Âsım ve Râvîsi Hafs Hazretleri.....	391
13. Kıraat İmamımız Âsım ve Râvîsi Hafs Hazretlerinin Şeması	395
14. Son Söz (Hatîme).....	396
BİBLİYOGRAFYA.....	397

KISALTMALAR

age.	:	Adı geçen eser
a.s	:	Aleyhisselâm
b.	:	İbn
DİA	:	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
(k.v)	:	Kerramellahu vecchehû
No	:	Numara
nşr.	:	Neşreden
(r.a)	:	Radıyallahu anh / anhâ
s.	:	Sahife
(s.a.v):	:	Sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	:	Tahkik eden
trc.	:	Tercüme eden
ty.	:	Tarih yok
vd.	:	Ve devamı
yy.	:	Baskı yeri yok

İTHAF

Peygamber Efendimiz (s.a.v)'den zamanımıza kadar gelmiş bütün Kur'ân hâdimlerine, özellikle merhum Reisü'l-Kurrâ Abdurrahman GÜRSES hocamızın ruhuna fatihalarımızla ithaf ederiz.

TAKRİZ

Hâfız Ramazan Pakdil üstadımızın, “*Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*” adlı eserini baştan nihayete kadar satır satır okudum. Uzun bir çalışmanın ve yorulmaz bir çabanın mahsulüdür. Çok hoşuma gitti. Çokça istifade ettim. Diğer tecvid kitaplarından farklı taraflarını gördüm. Otuz yılı aşkındır beraberiz. 29 yıldır beraber mukabele okuyoruz. Kur’ân-ı Kerîm’e olan saygı, sevgi ve hassasiyeti tartışılmaz. Kur’ân-ı Kerîm tilâvetindeki hassasiyetini bu güzel eserde de en ince noktasına kadar görmek mümkün. İnce eleyip, sık dokumuş, o güzel tilâvetini adeta esere nakşetmiştir.

Kıraat ilminde üstad oluşu eseri daha da güvenilir kılmıştır. On bölümden meydana gelen eser, efradını câmi ağıyarını mânidir.

Ramazan Pakdil kardeşimi bu gayret ve meydana getirdiği eserinden dolayı kutluyorum. Cenâb-ı Allah’tan değerli yazarın bu kitabıyla ümit ettiği Kur’ân’a hizmet gayesini gerçekleştirmesini, bu eserini kendisi için zâd-ı ahiret kılmasını ve Kur’ân yolunda hizmet edenlerin sayılarını artırmasını niyaz ederim.

15.11.2012

Prof. Dr. Nihat TEMEL

M.Ü. İlahiyat Fak. Kur’ân-ı Kerîm Okuma
ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı Başkanı

ÖNSÖZ

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ *
الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَكَفَى * وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ الْمُصْطَفَى *
وَالِهِ وَصَحْبِهِ وَمَنْ تَلَا * كِتَابَ رَبِّنَا عَلَى مَا أُنْزِلَا *

Bizleri varlıklar içinden seçip, eşref-i mahlukat insan olarak yaratan; insanlar içinden seçip İslâm ve hidayet nimeti bahşeden; Müslümanlar içinden seçip, içimize Kur'ân-ı Kerîm'i okuma ve okutma meylî, muhabbeti ve iradesi veren; Kur'ân okuyanlar içerisinde seçip Kur'ân'ı güzel okuma kabiliyeti veren; Kur'ân'ı güzel okuyabilenler içerisinde seçip, hafız olabilme şerefini lütfeden, hafızlar içerisinde seçip kıraat ilmi, aşere-takrib-tayyibe ilimlerini ehil üstadlardan okuma, öğrenme, icazet alma imkânını bahşeden; mezun olduğu eğitim kurumunda (Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Dînî Yüksek İhtisas Merkezi Kıraat Bölümünde) 36 senedir ilm-i kıraat hocalığı makamında istihdam eden, bu vesilelerle sayısız nimetlerle beraber birçok talebeye ta'lim, tecvid ve ilm-i kıraat okutma lütuf ve ihsanında bulunan; seçilmişlerin en seçilmişî Muhammed Mustafa (s.a.v)'nın en büyük mirasına vâris kılan Rabb-i Rahîm'ime sayısız hamd ü sena ederek başlarız.

O'nun Kutlu Elçisi, Kâinatın Efendisi, Peygamberlerin Sultanı, beşer olarak Kur'ân'ın İlk Mübelliği, Muallimi, Müfessiri, Hafızı, Kârii, Mukrii, Nâşiri, Canlı Kur'ân Cenâb-ı Hazreti Muhammed

Mustafa (s.a.v)'ya sayısız salât ü selâm olsun, deriz. Şefaati uzmasına nailiyyet niyaz ederiz.

Bu salât ü selâmları, Peygamberimiz (s.a.v)'den günümüze kadar Kur'ân ve kıraat ilmini okuyarak, okutarak, eser yazarak, kitabî ve şifahî bizlere ulaştıran bilcümle kurrâ-i kiram hazretlerinin ve Kur'ân üstadlarının ruhlarına, özellikle eserlerinden yararlandığımız kıraat âlimlerinin ve bunların içinde ülkemize kıraat ilmini taşıyan ve büyük eserler veren İmam İbnü'l-Cezerî Hazretlerinin ruhlarına, kendisine ulaşp ilm-i kıraatin İstanbul tariki, sufî mesleğini kitabî ve şifahî ahzeylediğim üstadımız Reisü'l-Kurrâ Hafız Abdurrahman Gürses merhumun ruhlarına, bizlerin bu yoldaki tahsil hayatımıza maddî ve manevî katkıda bulunan bilcümle ehl-i himmet ve ashab-ı hayrâtın dahî ruhlarına gönderiyoruz. Rabbim ulaştırsın. "Selâm" ismiyle mukabelede bulunsun. Bu ism-i şerifi hürmetine dünya ve ahiret sadet ve esenliği lütfeyesin.

İbnü'l-Cezerî Hazretlerinin Tayyibe'nin Mukaddimesi'nde ve Mukaddime'nin Mukaddimesi'nde de dediği gibi, وَمَنْ تَلَا كِتَابَ رَبِّنَا Rabb'imizin kitabını nazil olduğu gibi (tertil ve tecvid ile) okuyanlara da salât ve selâm olsun. وَمُفْرِي الْقُرْآنِ مَعَ حُجَّتِهِ Kur'ân'ı okutanlara da salât ü selâm olsun. Hattâ Kur'ân'ı seven (Kur'ân hizmetlerine maddî ve manevî destek veren ehl-i himmet ve ehl-i hizmet kimse) lere de salât ü selâm olsun.

Bimennihî Teâlâ, Rabbimizin lütuf ve ihsanıyla 1980 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Eğitim Merkezi'nde kıraat hocalığından itibaren gerek Haseki'de gerekse İstanbul'daki başka kurslarda ve mahfellerde ta'lim ve tecvid okuttum. Tecvidi okuturken bir

kitap takip etmezdim. Eski ve yeni kaynakları okur, onların özetini talebeye sunardım.

Ta'lim ve tecvid okuttuğum mahfellerin birisinde hoca talebelelerinden Müslim Kaban ve Ali Güven hocalar da bana derslerde yardımcı olmak üzere bulundular. Tecvid dersini ilgi ile dinlediler, not aldılar. Daha sonra bana: "Hocam, siz bu bilgi ve birikiminizi bir kitaba dökerseniz, bir tecvid kitabı yazsanız..." diye müracaatta bulundular. Ben de eslâfın her şeyi yazdığını, benim yazacak bir şeyim olmadığını, hocamın da bir tecvid yazmadığını, yazılan eserlerle iktifa ettiğini, benim de öyle yapmak istediğimi ifade ettimse de arkadaşlarım: "Hocam herkes bu eserlere ulaşamaz, ulaşsa bile sizin gibi okuyup, anlayıp özetleyemez. Meselâ biz, sizin anlattığınız tecvid notlarından yararlanıyoruz, talebelerimize okutuyoruz. Şayet siz bir kitap yazmayacaksanız biz o notlarımızı kitaplaştırsak, siz de bir tashih etseniz, biraz daha derli toplu olsa, talebelere de dağıtsak..." gibi bir teklif sundular. Ben de makul buldum, kabul ettim. Kendi gayretleri, bazı hoca arkadaşlarımla ve seçkin becerikli talebelerinin yardımı, Kadıköy İmam Hatip Lisesi okul idaresinin, okul aile birliğinin ve bazı hayırsever velilerin desteği ile bizim tecvid anlatımlarımız "*Tecvid Notları*" adı altında Kadıköy Anadolu İmam Hatip Lisesi'nin bir kültür hizmeti olarak kitaplaştırıldı. Ben de tashihini yaptım, sonunda gerekli gördüğüm bir iki konuyu ilâve ettim. Birinci baskısı Ocak 2001'de, ikinci baskısı Şubat 2005'te yapıldı. İlk iki baskı bu hâliyle basıldı, dağıtıldı ve bitti.

3. baskıda önemli gördüğümüz ve yine kendi araştırmalarımızın bir ürünü olan, "Dudak Ta'limi, Temsilî Okuma, İstiâze ve Besmele" konularını da ilâve ederek "*İlâveli Tecvid Notları*" adını verdik.

4. baskıyı, âcizane kitabımıza olan rağbetten dolayı Kasım 2008'de tekrar isteklilerin hizmetine sunduk.

5. baskıda ise zamanın getirdiği imkânlardan da istifade ettik. Teknolojiden yararlanacak olanlara tecvid bilgisini sesli ve görüntülü olarak okuduk. Kitabımızın Türkçe kısımlarını, alanında uzman sevgili dostumuz Seyfullah Kartal okurken, örneklerin okunmasını bizzat kendimiz yaparak dinleyenlerin ve görenlerin istifadesine sunmuş olduk. Sesli ve görüntülü çalışmamızın son bölümüne namaz duaları, namaz sûreleri, bazı kısa sûre ve aşırılar bizzat tarafımızdan okunarak istifadeye sunulmuştur.

İmam-Hatip Liselerinin, Kur'ân Kurslarının, Diyanet İşleri Başkanlığı Tashih-i Huruf Kursları ve benzeri eğitim kurumlarının kitabımıza duyduğu ihtiyaçtan dolayı, Ekim 2011'de 6. baskıyı yapmak zorunda kaldık.

Elinizdeki bu baskı, eserimizin 7. baskısıdır. Burada tecvidimizi bir hayli genişlettik ve zenginleştirdik. Verdiğimiz bilgilerin kaynaklarını gösterdik. Ancak her tecvid kitabında bulunabilen bazı konuları ise malum olduğu için kaynak göstermeye gerek duymadık. Kaynak gösterirken, en sağlam kaynaklardan İbnü'l-Cezerî merhumun kaynaklarına ağırlık verdik. Merhum hocam Hafız Abdurrahman Efendi, İbnü'l-Cezerî için *"Sözü hüccet kabul edilen çok büyük bir zattır."* derdi. Bizim tecvidimiz de hüccetli olsun diye, İbnü'l-Cezerî'nin mensur eserlerinin yanında manzum eserlerine de müracaat ettik. Her konunun sonuna o konu ile ilgili İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime'sinden veya Tayyibe'sinden bazı babların ya da seçme beyitlerin hem metinlerini aynen aldık hem de tercüme ettik. Bundaki gayemiz yalnız delil getirmek değildir. Bunun yanı sıra bu beyitleri

okuyucunun nazar-ı dikkatine sunarak onun çok sağlam bir tecvid ve kıraat kaynağı olduğunu bilmelerini sağlamaktır. Ayrıca böyle sağlam bir kaynağı ezberlemelerini tavsiye ve temin etmektir. Çünkü bu ilimlerin şiire dökülüş gayesi, bunları ezberleyerek bu ilme ait çok önemli konuları hafızaya almaktır. Yeri geldiğinde bunları, ayet ve hadis gibi hüccet (delil) olarak da kullanmaktır.

Bu geniş çalışmamızı konularına göre 10 bölüme ayırdık. Her bir bölümün içeriği, içindekiler kısmında görülecektir. Kitabımızın sonuna da müracaat ettiğimiz kaynakları ekledik.

“Tecvid Notları” kitabımızın 5 ve 6. baskılarındaki sesli ve görünürlü okumalarımızı da bu çalışmamızda genişlettik. İmam Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Tashih-i Huruf Kurslarının ezber müfredatlarını kapsayacak şekilde tanzim ettik. Bunu yaparken, Kur’ân’ın sürat yönünden üç okunuş usulü (bir kısmını tahkik, bir kısmını tedvir, bir kısmını hadr) ile okumaya özen gösterdik.

Kitabımızın -usulüne uygun kullanıldığı takdirde- hem hoca meslektaşlarımıza hem talebe kardeşlerimize yararlı olacağı, her iki grubun da işlerini büyük oranda kolaylaştıracağı kanaatindeyiz. Uygulamaları doğru anlayabilmek ve verebilmek için seslendirmeler takip edilmeli, dinlenmeli ve talebelere oradan alındığı gibi verilmelidir. Elbette bunlar talebeye verilirken, talebenin kavrama kapasitesinin dikkate alınması ve seviyelerine inilmesi önem arzeder. Bunun için, bazı uzun konular hoca tarafından özetlenebilir veya can alıcı noktaların altı çizilerek talebeden o bilgileri öğrenmesi ve doğru olarak uygulaması beklenebilir. Talebenin seviye ve kapasitesi uygunsa, -beyitlerin ezberlenmesi başta olmak üzere- geniş bilgi talebeye akta-

rılmalıdır. Burada talebenin seviyesi ve kapasitesinin tespiti, hocanın tecrübesiyle doğru orantılıdır.

Harflerle ilgili mahrec ve sıfat bilgileri verildikten sonra harflerin hareketlerinde, sükûnlarında, şedde ve idğâmlarında ağız ve dudak şekillerine değinildikten sonra harf ta'limi uygulamasına ağırlık verilmelidir. Harflerin önce resimleri, isimleri, müsemmâları iyi öğretilmelidir. Sâkin, şeddeli ve harekeli, hattâ medli okunuşları hoca tarafından uygulamalı olarak gösterilmelidir. Sonra doğru telaffuzlar alınana kadar talebeyle beraber okunmalı, daha sonra diğer okumalara geçilmelidir. Diğer tecvid konuları da sırasıyla bunlardan sonra parça parça işlenmelidir.

Merhum hocamız Hafız Abdurrahman Gürses, harf ta'limine ağırlık verir: "Bu işin temeli budur, eslâfımız bunu böyle yaptılar, ben de önüme gelen talebenin seviyesi ne olursa olsun bunu okuturum." der bizlere de öyle tavsiye ederdi. Biz de senelerce ta'lim çalışmalarımızda öyle yaptık ve şöyle bir vecîze geliştirerek, *"Bu işin hafriyatı, harfiyatıdır"* dedik.

Velhâsıl elinizdeki bu kitap ve sesli dökümanlar değişik tür yemek malzemeleri gibidir. Talebenin durumuna, seviyesine göre Kur'ân sofrası hazırlamak hocanın işidir. Hoca sofrayı hazırlayacak, küçüklü büyüklü talebe bebelerin veya babaların hazmedeceği, kavrayıp algılayabileceği şekilde talebeye sunacaktır. Talebeler de bu kitabı ve konularını tekrar tekrar okumalı, seslendirmeleri dinlemeli, anlayamadıkları noktaları hocaları veya bilen biriyle müzakere etmelidir. Her tekrar okuyuşta daha iyi kavrayacakları, kendilerini geliştirecekleri muhakkaktır.

Bu vesileyle talebe-hoca bu kitabı ve dökümanları okuyan herkese başarılar diliyorum, güzel Kur'ân'ımızı nazil olduğu gibi güzel okumalarını, mecur olmalarını, Kur'ân-ı Kerîm'in şefaatine nail olmalarını ve olmamızı yüce Mevlâ'dan niyaz ediyorum.

Anlatılanlar, anlatılması istenenler, bizim de hizmet amacıyla anlatmak istediklerimiz biraraya gelince, "Tecvid Notları" kitapçığımız birazcık büyüdü. Tecvidimizin adını da istişare ile, bütün konularını kapsayacak şekilde "*Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*" koyduk.

Baştan beri bu eserin hazırlanmasında teşvikleri ve destekleri olan herkese; aile efradım ile beraber özellikle Müslim Kaban, Ali Güven, Faruk Salman, Ali Hüsrevoğlu, Burhan Öztürk, Kadıköy Anadolu İmam Hatip Lisesi öğretim kadrosundan, okul aile birliğinden, talebelerinden, eserin bu güne gelmesinde katkısı olan herkese; eser yayına girmeden önce bilgilerinden, eserlerinden ve tecrübelelerinden yararlandığım bütün hocalarıma özellikle Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi emekli öğretim görevlisi Prof. Dr. İsmail KARAÇAM hocama ve ayrıca hoca arkadaşlarıma; hususen talebem olduğu hâlde sonradan mesai arkadaşım olan ilmîne güvendiğim her fırsatta konuları kendisiyle müzâkere ettiğim Haseki Dinî Yüksek İhtisas Merkezi Kıraat Hocası Talip Akbal Bey'e; eserin tashihi için gözden geçiren yine Haseki hocalarından Abdullah Yücel Bey'e, Kadıköy İ.H.L. öğretmenlerinden Faruk Salman Bey'e, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat ilmi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Nihat Temel Bey'e ve talebemiz Mehmet Şimşek Bey'e, Hüseyin Uzun Bey'e, ilk baskılarından itibaren kitabın oluşmasında büyük katkısı olan ve son baskıyı dijital ortama aktarabilmek için 8-9 aydır yoğun hizmetleri arasında bu işe

vakit ayıran benim dijital kâtipliğimi yapan Müslim Kaban kardeşime ve ona destek olan hoca ve talebe kardeşlerimize, yavrularına, yavrularımıza sonsuz şükranlarımızı sunuyor, ecirlerinin zayi olmasını, ahirette Kur'ân-ı Kerîm'in hepsine ve hepimize sahip çıkmasını, şefa'at etmesini Cenab-ı Erhamür-Râhimîn Allah'ımdan niyaz ediyorum.

Kurrâ Hâfız Ramazan PAKDİL

28 Rebiu'l-Evvel 1434 / 9 Şubat 2013

Sahrayıcedit - Kadıköy / İstanbul

BİRİNCİ BÖLÜM

TECVİD

I. TECVİD İLMİNİN TANIMI

Tecvîd (التَّجْوِيدُ) kelimesi, جَادَ يَجُودُ جَوْدَةً kökünden tef'îl (تَفْعِيلٌ) babından bir masdar olup, lügatte "bir şeyi güzel yapmak, hoş yapmak ve süslemek" anlamlarına gelir.¹

Terim olarak, Arapça ve Türkçe kaynaklarda tecvidin birçok tanımı yapılmıştır. Bunlar birbirine yakın tanımlardır. Tecvidin hem teorik hem de pratik yönü olduğu için, bu tanımların bir kısmı tecvidin teorik kısmını ön plana çıkararak yapılmıştır. Meselâ bunlardan biri Saçaklızâde el-Mer'âşî'nin tanımıdır. Şöyle ki:

عِلْمٌ يُبَحِّثُ فِيهِ عَنْ مَخَارِجِ الْحُرُوفِ وَصِفَاتِهَا

"Kendisinde harflerin mahreclerinden ve sıfatlarından bahsedilen bir ilimdir."²

Bazıları ise teorinin yanında pratiği ön plana çıkararak tanımlamıştır. İbnü'l-Cezerî ve İmam Birgivî bunlardandır. İmam Birgivî tecvidi şöyle tanımlar:

التَّجْوِيدُ: مَلَكَهُ يُقْتَدَرُ بِهَا عَلَى إِعْطَاءِ كُلِّ حَرْفٍ حَقَّهَا وَ مُسْتَحَقَّهَا

Tecvid, kendisi ile harflerin lâzîmî ve ârızî sıfatlarını vermeye muktedir olunan bir meleke (yetenek ve alışkanlık) dir.³

İbnü'l-Cezerî'nin tarifi de buna yakındır. Şöyle ki;

وَهُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا مِنْ كُلِّ صِفَةٍ وَ مُسْتَحَقَّهَا وَ رَدُّ كُلِّ وَاحِدٍ لِأَصْلِهِ

"O (tecvid), harflerin her bir sıfattan hakkını ve müstehakkını vermek ve her bir harfi aslına götürmektir."⁴

¹ İbnü'l-Cezerî, *Temhîd*, s. 9; Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, I, 110; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 57.

² Mer'âşî, *Cühdü'l-Mukîl*, s. 4.

³ Birgivî, *Dürr-i Yetîm*, s. 2.

⁴ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 7.

Tariflerde geçen حَقَّهَا'dan maksat, sıfât-ı lâzîmelerdir. مُسْتَحَقَّهَا'dan maksat, sıfât-ı ârızalardır. لِأَصْلِهِ'den maksat ise mahreclerdir.⁵

Bu tariflerden hareketle, bugünkü Türkçe ile şöyle tanımlanabilir:

Tecvîd; Kur'ân-ı Kerîm'i, harflerin mahrec ve sıfatlarına uyarak doğru okuma alışkanlığını kazandıran bir ilimdir.

II. TECVİD İLMİNİN KONUSU

Kur'ân-ı Kerîm'in harflerinin ve kelimelerinin seslendirilişidir.⁶

III. TECVİD İLMİNİN GAYESİ

Kur'ân-ı Kerîm'in okunması konusunda gelen ayet ve hadislerle uymaktır (me'mûrun bihe imtisâldir). Diğer bir ifadeyle, Kur'ân-ı Kerîm'i okurken dilin hatadan korunması, okuyanların da sorumluluktan kurtarılmasıdır.⁷

IV. TECVİDİN HÜKMÜ

Tecvidin hükmü, farzdır. Bu farziyet kitap, sünnet ve ümmetin icması ile sabittir. Kitaptan (Kur'ân-ı Kerîm'den) delil, tertil ile ilgili ayetlerdir. Tertile işaret eden ayetler olduğu gibi emir kipiyle tertili emreden ayet de vardır.

⁵ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 7.

Not: Mahrec, harflerin çıkış yerleridir. Sıfatlar, harflerin mahreceden çıkarken aldığı ses özellikleridir. Bunlarla ilgili geniş açıklama ve tasnifler, harflerin mahrecleri (تَخَارِجُ الْحُرُوفِ) ve sıfatları (صِفَاتُ الْحُرُوفِ) konularında yapılmıştır.

⁶ Mer'aşî, *Cühdü'l-Mukıll*, s. 4; Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, s. 32; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 175; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 38.

⁷ Muhammed Mahmud, *Hidayetü'l-Müstefid*, s. 5; Muhammed Mekkî Nasr, *Nihayetü'l-Kavl*, s. 13; Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, s. 5; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 176.

Müzzemmil sûresi dördüncü ayet-i celîlede **وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا** “Kur’ân’ı tertil ile (tane tane ayırarak, tecvid ile) oku.” şeklinde emir kipiyledir. Bu ayetteki “tertîl”, tecvid anlamındadır. Bunu da Hz. Ali (k.v) Efendimizin yorumundan anlıyoruz. O’na “Tertil nedir?” diye sorduklarında: **الْتَرْتِيلُ: تَجْوِيدُ الْحُرُوفِ وَ مَعْرِفَةُ الْوُقُوفِ** “Tertil, harfleri tecvid ile (yani sıfât-ı lâzime ve ârizalarıyla) okumak ve vakıfları bilmektir” buyurdular.

Sünnetten delil; Peygamberimiz (s.a.v)’in sözleri, emirleri, uygulamaları ve tasvipleridir. Bununla ilgili hadis ve kıraat kaynaklarından birçok delil getirmek mümkündür. Sözü uzatmamak için bunlardan emir kipiyle gelen bir tanesini kaydetmekle yetineceğiz. Peygamberimiz (s.a.v) kendisi Kur’ân-ı Kerîm’i tane tane, tecvid ile okur, ashabına öylece ta’lim ve emir buyururlardı. Şöyle ki; **اقْرَأُوا كَمَا عَلَّمْتُمْ** “(Kur’ân’ı) size öğretildiği gibi okuyun” buyurmuşlardır.⁸

Peygamberimiz (s.a.v), tecvidli ve güzel okuyanları övmüşler, tecvide riayet etmeyenleri yermişlerdir.⁹

Allah Teâlâ, Kur’ân-ı Kerîm’i Peygamberimiz (s.a.v)’e tecvid ile vahyetmiş ve inzâl buyurmuştur. Furkân sûresi 32. ayet-i celîlesi bunu ifade etmektedir. Şöyle ki; **كَذَلِكَ لِنُنَبِّئَكَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا** “Biz onu, senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu tertil ile (tane tane ayırarak tecvid ile) okuduk.” buyurmaktadır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) yukarıdaki ayet-i celîlelerde ifade buyurulduğu üzere, kendisine tertil ile (tecvid ile) inzâl edilen Kur’ân-ı Kerîm’i, kendisine ta’lim buyurulduğu gibi tecvid ile oku-

⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 32.

⁹ Mağnisi, *Terceme-i Cezerî*, s. 14; Sarı, *Kur’ân-ı Kerîm’i Güzel Okuma*, s. 39; Karacam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, s. 178-179.

muş, ashâb-ı kirâm dinlemiş ve onlar da Peygamberimiz (s.a.v)'den duydukları gibi okumuş, öğrenmiş ve öğretmişlerdir. Tâbiîn, tebeu't-tâbiîn ve onları takip eden nesiller de tâ günümüze kadar onu tecvid ile okuyagelmışlerdir. Dolayısıyla bir tevatür ve icma hâsıl olmuştur. Böylece Kur'ân-ı Kerîm'i tecvid ile okumak hem kitap, hem sünnet ve hem de icma ile sabit ve farz olmuştur.

Bu farziyyet iki yönden ele alınmıştır:

a) Bu ilmi bilmek ve onunla amel etmek bakımından, tecvidi bir ilim olarak bilmek farz-ı kifâyedir. Bildikten sonra onu uygulamak ve onunla amel etmek farz-ı ayndır.¹⁰

b) Farziyyetinin hududu itibariyle, her müslümanın namazı sahih olacak kadar kıraatini düzeltmesi, yani nazari olarak bilmese de, amelî olarak düzgün ve tecvidli okuması veya daha orijinal ifadesi ile kıraatini lahn-ı celî'den kurtaracak kadar düzgün ve tecvidli yapması farz-ı ayındır. Kıraatinde tecvidin bütün inceliklerini uygulaması, eski ifadesiyle, kıraatini lahn-ı hafî'den kurtaracak şekilde tecvide riayet farz-ı kifâyedir.¹¹

Kur'ân-ı Kerîm'i, tecvidle okuma imkân ve kabiliyetine sahip oldukları hâlde, bunu önemsememeleri ve ihmalleri sebebiyle tecvidsiz ve hatalı okumakta devam edenlerin günahkâr ve mes'ûl olacakları, gayret ettiği hâlde başaramayanların veya öğrenme imkânlarından mahrum olanların ise mazur sayılacaklarında şüphe yoktur.¹²

¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn*, s. 14; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 19; Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, s. 69; Mer'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 5; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 181.

¹¹ Mağnîsî, *Terceme-i Cezerî*, s. 145; Mer'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 5; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 181.

¹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 210-211; Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, s. 5.

İmam İbnü'l-Cezerî, Kur'ân okuyan Müslümanları tecvidi bilip uygulama bakımından üçe ayırır:

Tecvidi bilip, uygulayan ve me'cur olanlar,
 Tecvidi bildiği hâlde uygulamayıp mes'ul, günahkâr olanlar,
 Tecvidi bilemeyip veya uygulayamayıp mazur olanlar.¹³

V. TECVİD VE KIRAAT İLMİNİ ELDE ETME YOLLARI

Bazı ilimleri kitapları okuyarak öğrenmek istediğinizde, o ilim şayet yabancı bir dille yazılmışsa, onun gramerini (alet ilimlerini) lügatlarını öğrenerek o ilme ulaşabilir, hocasız o ilmi öğrenebilirsiniz. Kiraat ilmi ve onun bir parçası olan tecvid ilmi böyle değildir. Ne kadar çok tecvid kitabınız da olsa, onların ibarelerini anlayacak diliniz de olsa, hattâ okuyup ibarelerini ezberlemiş dahi olsanız, bir hocanın (fem-i muhsinin) ağzından duyup öğrenmeden tecvid ilmini hakkıyla öğrenmeniz mümkün değildir.

Tecvid ilminin nazariyatını (teoriğini) bilmenin yanında, uygulamasını (pratiğini) iyi bilen bir üstadın (fem-i muhsinin) ağzından duyarak öğrenmeye “*müşâfeheten ahiz*” denir. Bu çok önemlidir.

Kitaplarda, bazı tecvid ve kıraat kuralları verildikten sonra şöyle bir ibare geçer: فَخُذُوهُ مِنْ أَفْوَاهِ الْمَشَايخ “Onu (anlatılan kuralı) tecvid ve kıraat ilminde mâhir üstadların ağzından (duyarak ve görerek) alınız.”¹⁴

Osmanlıca eserlerde geçen “Bir fem-i muhsinden ahzetmek lâzımdır.” ifadesi de aynı anlamdadır.

¹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 210; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 182.

¹⁴ Pâluvî, *Zübde*, s. 21.

O hâlde, tecvid ve kıraat ilmi nasıl elde edilir?

Tecvid ve kıraat ilmi iki yolla elde edilir:

1. Arz Yolu

Arz (**الْعَرْضُ**) kelimesi lügatte “meydana çıkmak, hâsıl olmak, ortaya koymak, ezberden okumak” gibi birçok anlama gelmektedir.

Istilah olarak arz; talebenin dersi hocaya okuması, hocanın dinlemesi, doğruysa tasdik etmesi, yanlışsa tashih etmesi (düzeltmesi)dir.

2. Semâ' Yolu

Semâ' (**السَّمَاعُ**) kelimesi lügatte “işitmek, duymak, itaat etmek, anlamak” gibi anlamlara gelir. Bir terim olarak semâ'; talebenin bir fem-i muhsini (tecvid kurallarını iyi uygulayabilen bir hocayı) dinleyerek tecvidli okumayı öğrenmesidir. Bu da bir öğrenme yoludur. Tecvid ve kıraat bu iki yoldan başka bir yolla öğrenilmez. Öğrenilse de sathî olur, sıhhatli olmaz. Kur'ân'ın semâ' yolu ile öğrenilmesi ancak ana dili Arapça olanlar için veya bu konuda kulağı dolgun, zekâsı ve dikkati iyi ve olgun olanlar için mümkün olabilir. Dili Arapça olmayan, kulak dolgunluğu, ağız alışkanlığı olmayan insanların bir dinlemek ile bu tecvid uygulamalarını hemen yapivermesi mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla doğruya alışana kadar bir hocaya (fem-i muhsine) dinleterek tasdikine veya tashihine ihtiyaç vardır.¹⁵

¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 17; Dimyâtî, *İthâf*, s. 5; Pâluvi, *Zübde*, s. 21; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 23-24.

VI. LAHN

A. LAHN'IN TANIMI

Lahn (اَللَّحْنُ) kelimesi lügat olarak değişik anlamlara gelmekle birlikte "hata etmek, doğrudan sapmak" anlamına da gelmektedir.

Tecvid tabiri olarak lahn, Kur'ân-ı Kerîm'i okurken harflerin sıfatlarında, harekelerinde, sükûnlarında ve tecvid kaidelerinin uygulanmasında yapılan hatalara denir.¹⁶

B. LAHN'IN ÇEŞİTLERİ

Lahn'ın celî ve hafî olmak üzere iki çeşidi vardır:

1. LAHN-I CELÎ

"Açık/fâhiş hata" demektir. Harflerin mahreclerinde lâzimî sıfatlarında, harekelerinde ve sükûnlarında yapılan hatalardır. Gerek tecvid konusunda mütehassıs olan, gerekse bir ölçüde Kur'ân'ı düzgün okuyanların anlayabilecekleri hatalardır.

a. Mahrec ve sıfat konusunda: Tâ (ط) harfini dâl (د); sâd (ص) harfini sîn (س); hâ (خ) harfini hâ (ح) veya hâ (هـ) okumak gibi.

b. Hareke konusunda: اَنْعَمْتُ عَلَيْهِمْ örneğinde, tâ (ت)'yı zammeli olarak اَنْعَمْتُ عَلَيْهِمْ okumak; مَا قُلْتُ لَهُمْ 'de مَا قُلْتُ okumak gibi.

c. Sükûnlar konusunda:

İster mana bozulsun, وَلَا حَرَمْنَا 'yı; وَلَا حَرَمْنَا okumak gibi.

İster mana bozulmasın, لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ayetini لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ okumak gibi.

¹⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 282; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 259; Altıkulaç, *Tecvidü'l-Kur'ân*, s. 7.

Veya harf ziyadesi yahut harf iskâtı (düşürmesi) yapmak. Örneğin; لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ayetinde kalkale harflerinden sonra hemze ziyadesi yaparak لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ şeklinde okumak.

Yahut harf iskâtı (düşürmesi)'ne örnek olarak, medd-i tabîîlerin meddini bir elif uzatmayarak hareke durumuna düşürmek de harf-i medleri okunuştan iskât etmek, düşürmek anlamına geldiği için bütün bu çeşitler lahn-ı celî'dir, yani açık ve fahiş hatadır.

2. LAHN-I HAFÎ

"Gizli hata" demektir. Harflerin sıfât-ı ârızalarının bozulmasından meydana gelen hatalardır ki, kıraat ve tecvid ilmine vâkif olan kimselerin fark edebileceği hatalardır. Bunun da iki çeşidi vardır:

a. Kıraat ve tecvid ilmiyle alâkası olan herkesin anlayabileceği hatalardır. Meselâ; ihfâyı, izhârı, iklâbı, idğâmı, ğunneyi yapmamak; kalın harfi ince, ince harfi kalın, kasr ile okunması gerekeni med, med ile okunması gerekeni kasr ile okumak; Medd-i Tabîîleri bir eliften fazla uzatmak veya meddi vâcib olanları kasr yapıp bir elif okumak; hareke ile vakıf yapmak.

b. Kıraat ve tecvid ilminde oldukça mâhir ve mütehasıs olan kimselerin farkedebileceği hatalardır. Meselâ râ (ر) harfinin tekrîri (fazla titreştirip tırlatılması); kalın okunması gereken yerlerde lâm (ل) veya râ (ر) yı ince, ince okunması gereken yerlerde kalın okumak yani hükmü'r-râ ve lafzatullah kurallarına riayet etmemek gibi hatalardır.

C. LAHN'IN HÜKMÜ

Lahn'ın iki çeşit olduğunu yukarıda açıklamıştık. Bunların hükümleri ise şöyledir:

1. LAHN-I CELÎ'NİN HÜKMÜ

Lahn-ı celî büyük ve fahiş hatalar olduğu için, okuyucunun, kıraatini lahn-ı celî'den koruyarak okuması farz-ı ayndır. Lahn-ı celî ile okunması haramdır. Yapan günahkâr olur, azaba müstehak olur. Lahn-ı celî ile yapılan hata manayı da bozuyorsa, namazı da bozar. Ancak yeni başladığı için veya yaşlılığından dolayı yahut da mahrec-lerindeki bir arızadan dolayı hocanın ve talebenin bütün gayretine rağmen bazı kimseler bu tür lahnnden kendini kurtaramayabilirler. Bunlar mazur sayılırsa da, doğruyu yapabildiği hâlde dikkatsizliği, ihmali ve önemsememesi gibi sebeplerle bu tür lahnleri yapmaya devam edenlerin mazur sayılmayacağı ve yukarıdaki hükme gireceği kesindir.

2. LAHN-I HAFÎ'NİN HÜKMÜ

Bu tür lahnın iki şıkkı olduğunu yukarıda belirtmiştik. Hükümleri şöyledir:

a. Kıraat ve tecvid ilmiyle alâkalı olan, herkesin anlayabileceği hataların hükmü tahrimen mekruhtur. Bunları da mazur olmadığı hâlde yapmaya devam edenlerin mesul olacağından dolayı azabından korkulur. Terki vaciptir.

b. Kıraat ve tecvid ilminde mütehasıs olanların fark edebileceği hataların hükmü ise tenzihen mekruhtur. Bu tür hataları yapanların sevabı eksik olur, namazları bozulmaz. Okuyucunun kıraatini bu tür hatalardan kurtarması müstehaptır.¹⁷

¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 211; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 28; Eskiçizâde, *Terceme-i Dürr-i Yetim*, s. 22; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 259-262; Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, s. 7-8; Debreli, *Mîzânü'l-Hurûf*, s. 49-50; Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali* (Zelletü'l-Kârî Bahsi), s. 209.

VII. SÜR'AT YÖNÜNDEN KUR'ÂN'IN OKUNUŞ USÛLLERİ (TARİKLERİ)

Sür'at yönünden Kur'ân-ı Kerîm, üç usûlle (tarikle) okunur.

A. TAHKİK (التَّحْقِيقُ)

Lügat olarak, "bir şeyin hakkını yerine getirme hususunda mübâlağa etmek" tir.

Terim olarak; Kur'ân-ı Kerîm okurken her harfin hakkını vermek, medleri yeterince ve azamî haklarını vererek uzatmak, harekelerini birbirinden ayırmak, şeddeleri tam yapmak ve ğunnelerin hakkını yeterince vermektir. Medd-i muttasılları, medd-i munfasılları ve medd-i lâzımları dörder elif miktarı uzatmaktır.¹⁸

B. HADR (الْحَذَرُ)

Lügatte, "bir işte süratli olmak" anlamına gelir. Terim olarak, Kur'ân-ı Kerîm'i tecvid kaidelerine uymak şartıyla süratli okumaktır.

Bu okuyuş usûlünde medd-i munfasıllar birer elifin, medd-i muttasıllar ve medd-i lâzımlar ikişer elifin, medd-i tabîl bir elifin altına düşmemeli, şeddeler şeddesiz gibi olmamalı, kalın ve ince, peltek ve keskin harfler karıştırılmamalı, harflerin mahrec ve sıfatları belli edilmeli ğunneler belirtilmeli, ğunnesiz duruma düşürülmemelidir.¹⁹

¹⁸ Medd-i arızlarda ise bunun vecihleri câiz olduğu için okuyucu bu tariklerde, bu vecihlerden herhangi birini almakta muhayyerdir ve câizdir. Ancak tahkik tarikinde tûl, tedvir tarikinde tevassut, hadrda kasr uygun olur.

¹⁹ Ğunnelerin zaman ölçüsü her üç tarikte de 1,5 harf miktarıdır. Fakat bu, kendi sürati ve seyri içinde 1,5 harf miktarıdır. Yoksa tahkikte 1,5 harf, tedvirde bir harf, hadrda yarım harf miktarı denilmez. Böyle bir ifade kitabî değildir, uygun da değildir.

Bu şekilde asgarî cevaz ölçülerine riayet ederek süratlice okumaya “*hadr tarîki okuyuş*” denir.

Fazla süratli okumaktan dolayı bu ölçüler bozulursa bu *hadr okuyuşu* olmaz. Buna “*hezreme*”²⁰ veya “*tahlîl*” denir ki böyle bir kıraat caiz görülmemiştir.²¹

C. TEDVİR (التَّدْوِيرُ)

Lügat olarak, “döndürmek, çevirmek” demektir. Terim olarak, Kur’ân-ı Kerîm’i orta süratte okumanın adıdır.

Bu okuyuş usûlünde medd-i muttasıl, medd-i munfasıl ve medd-i lâzımlar üçer elif miktarı çekilir. Umumî okuyuş temposu ve sürati tahkik kadar ağır değil, *hadr* kadar da süratli değildir. Orta sürattedir. Günnele de bu tempoya uygun olarak tahkike göre biraz düşüğe de hadra göre biraz fazladır ve kendi seyri içerisinde yine 1,5 harf miktarındadır. Medd-i lîn’lerin sükûn-i lâzım olanları yine üç elif miktarıdır. Sükûn-i ârız olanlar, medd-i ârız gibi olduğu için okuyucu caiz vecihlerden herhangi birini almakta, okumakta muhayyerdir.²²

Okuyucu, durumuna göre bu üç tarikten istediğini okuyabilir. Hattâ birini okurken, gerekiyorsa diğer okuyuş usûlüne geçebilir. Bu

²⁰ Hezreme (هَزْرَمَةٌ), *hadr* tarikinin ifratıdır ki, süratli okumaktan dolayı harflerin, kelimelerin, tecvid ve kıraat ölçülerinin karıştırılarak okunmasıdır. *Keşşâf Tefsîri*’nde bu konu ile ilgili tertil ayetinin tefsirinde, Hz. Ömer (r.a)’den naklen şöyle bir söz zikredilir: “سُرُ السَّيْرِ الْحَقِيقَةُ وَشُرُّ الْقِرَاءَةِ الْهَزْرَمَةُ” “Yürüyüşün kötüsü, hayvanı bitâb edecek şekilde sürmektir. Kıraat’in kötüsü de, kelimeleri ve harfleri birbirine karıştıracak şekilde süratli okumaktır (*hezreme*).

bk. Muhammed Zihni, *el-Kavlü’s-Sedîd fi İlmi’t-Tecvîd*, s. 21.

²¹ Tahkik ve hadr ile ilgili bk. Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, II, 245; Sağman, *İlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 11; Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, s. 222; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, s. 187; Sarı, *Kur’ân-ı Kerîm’i Güzel Okuma*, s. 27.

²² Üç okuyuştaki med miktarları ile ilgili bk. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 313 vd.; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, s. 299; Altıkulaç, *Tecvîdü’l-Kur’ân*, s. 23.

konuda okuyucu muhayyerdir. Ancak bunu yaparken bir ayet içinde hepsini veya ikisini cem edemez. O zaman ölçü müsâvâtı bozulur. Meselâ tahkik ile Kur'ân okumaya başlayan okuyucu birkaç ayet tahkik okuduktan sonra, gerek görüyorsa, müteakip bir miktar ayeti de tedvir okuyabilir veya bir grup ayeti de hadr okuyabilir. Fakat bir ayette ikisini veya üçünü cem etmesi caiz değildir. Müsâvât bozulur, böyle bir kıraat yoktur.

Ehl-i edâ²³ katında her üç tariki de okumak caiz ise de bunlar içinde tercih edilen usûl, tedvir usûlüdür.²⁴ Bununla birlikte okuyucu, o anki durumuna, hâline ve vaktine göre bunlardan birini tercihte serbesttir. Çünkü bu üç usûl ve tarikin üçü de *Sünnet-i Müttebea* (Peygamberimiz (s.a.v)'in zaman zaman okuduğu ve kendisine uyulan sünnetleri)'dir.²⁵

TERTİL (التَّرْتِيلُ)

Lügat olarak tertîl, "sözü yerli yerinde, uygun ve güzel bir şekilde söylemek" demektir.

Terim olarak ise Kur'ân'ı dura dura, tane tane, tecvid kurallarına riayet ederek, anlaya anlaya ve manaya nüfuz ederek okumaya "*tertîl*" denir.

²³ Ehl-i edâ: Tecvid ve kıraat ilmini kitabî olarak iyi bilmekle birlikte, ehil bir üstaddan (fem-i muhsinden) şifâhî olarak da ahzeden ve güzel uygulayan tecvid ve kıraat ehline denir.

²⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 207; Suyûtî, *el-İtkân*, I, s. 281; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 22; Eskicizâde, *Terceme-i Dürr-i Yetîm*, s. 20; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 186-188; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 26-28; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 221-223.

²⁵ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 7.

Kur'ân-ı Kerîm tertil ile nazil olmuş, Peygamberimiz (s.a.v) tertil ile okumuş ve Rabbimiz tarafından Kur'ân'ı tertil ile okumamız emredilmiştir. Müzzemmil sûresi 4. ayet, Peygamberimiz (s.a.v)'in şahsında bütün Kur'ân okuyanların böyle okumalarını emretmektedir. Bu ayette, *وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا* "Kur'ân'ı açık açık, tane tane, tertil ile oku" buyurulmuştur.

Yüce Allah, Furkân sûresi 32. ayet-i celilede de *وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا* "Biz onu (Kur'ân'ı) tertil ile tane tane okuduk." buyurarak, Kur'ân'ın tertil ile nazil olduğunu ve öyle okunması gerektiğini emretmektedir.

Tertil, tecvid kurallarına riayet ederek ve manaya da nüfuz ederek, anlayarak okuma olduğuna göre, manaya nüfuz etmek, ağır ağır okuma olan tahkik tarikiyle daha kolay gerçekleşmektedir.

Tertil ile tahkik arasındaki fark şöyle anlatılmıştır:

Tahkik usûlü, Kur'ân'ı ta'lim ve temrin (yani Kur'ân'ı ağır ağır ve doğru okumaya alışmak) için, tertil usûlü ise tedebbür, tefekkür ve istinbat (yani düşünme düşünme, anlama anlama okumak) içindir. Bununla birlikte kişinin Arapça bilgisi ve anlayışı nisbetinde tertil, tedvir ve hadr için de geçerlidir.

Tedvir ve hadr ile okurken de manasını anlayarak okuyabiliyorsa, tedvir ve hadr ile da tertil yapmış olur. Dolayısıyla **tertil dördüncü bir okuyuş şekli değil, her üç tariki de kapsayabilen bir okuyuş şeklidir.** Kaynaklarda aktarılan bilgilerden anladığımıza göre iki çeşit tertil vardır:

Birincisi, **lafzî tertil**: Kur'ân'ı tecvid kurallarına, vakıf ve ibtidaya riayet ederek okumaktır.

Hız. Ali (k.v) Efendimizin, "Tertil nedir?" sorusuna, **التَّرْتِيلُ: تَجْوِيدٌ** "Tertil; harflerin tecvidi, vakf (ve ibtidâ) konularını bilip, ona göre okumaktır." yorumu bunu ifade eder.

İkincisi, *mana ile ilgili ter til*: Bu da, Kur'ân-ı Kerîm'i okurken manayı anlayarak ve düşünerek okumaktır.²⁶

VIII. MUKADDİME'DE TECVİD BİLGİSİ KONUSU

İmam İbnül-Cezerî, yukarıda zikrettiğimiz tecvidin tanımı, önemi, hükmü, yapmanın hükmü ve tecvidin bazı özellikleriyle ilgili olarak, Mukaddime'nin Bâbü Ma'rifeti't-Tecvîd (Tecvid Bilgisi Bahsi) kısmında şöyle demektedir:

1. وَالْأَخْذُ بِالتَّجْوِيدِ حَتْمٌ لَا زِمَ
2. لِأَنَّهُ بِهِ الْإِلَهَ أَنْزَلَ
3. وَهُوَ أَيْضًا حَلِيَّةُ التَّلَاوَةِ
4. وَيُقْرَأُ الْقُرْآنُ بِالتَّحْقِيقِ مَعَ
5. مَعَ حُسْنِ صَوْتٍ بِلُحُونِ الْعَرَبِ
6. وَهُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا
7. وَرَدُّ كُلِّ وَاحِدٍ لِأَصْلِهِ
8. مُكَمَّلًا مِنْ غَيْرِ مَا تَكْلُفٍ
9. وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ تَرْكِهِ
- مَنْ لَمْ يُجَوِّدِ الْقُرْآنَ أَثِمَ
- وَهَكَذَا مِنْهُ الْيَتَا وَصَلًا
- وَزِينَةُ الْأَدَاءِ وَالْقِرَاءَةِ
- حَذَرٌ وَتَذْوِيرٌ وَكُلُّ مُتَّبِعٍ
- مُرْتَلًّا مُجَوِّدًا بِالْعَرَبِيِّ
- مِنْ كُلِّ صِفَةٍ وَمُسْتَحَقَّهَا
- وَاللَّفْظُ فِي تَطْيِيرِهِ كَمِثْلِهِ
- بِاللُّطْفِ فِي التُّنْقِيقِ بِلَا تَعْسِيفٍ
- إِلَّا رِيَاضَةً أَمْرِي بِفِكَهِ²⁷

²⁶ Tertil ile ilgili bilgiler için bk. Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, III, 813; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 205-209; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, s. 34; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5427; Gavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 20; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 178-188; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 221- 222.

²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 6-7.

TECVİD BİLGİSİ KONUSU

1. Tecvidi, nazariyâtıyla birlikte uygulamasını, bu konuda ehil bir üstadın ağzından duyarak öğrenip, buna göre Kur'ân'ı tecvid ile okumak mutlaka gereklidir. Buna "ahz = أَخَذَ" denir. Bu farzdır. Kur'ân'ı tecvid ile okumayan hata yapar ve günahkâr olur.
2. Çünkü Allah (c.c), Kur'ân'ı tecvidli telâffuzla indirdi, bize kadar da böyle geldi.
3. Tecvid tilâvetin²⁸ süsü, edâ²⁹ ve kıraatin³⁰ zinetidir.
4. Kur'ân tahkik, tedvir ve hadr tarikleriyle okunur. Bunların hepsi uyulan usûller ve yollardır.³¹
5. Bu okuyuş usûlleri güzel ses ve Arap lahını ile³², Arapça harf telâffuzları ve tecvid ile tane tane olmalıdır.
6. Tecvid, harflerin bütün lâzım ve ârız sıfat haklarını vermektir.³³

²⁸ Tilâvet: Kur'ân'ı ara vermeksizin okumaktır. (Bu üç terimin açıklaması için bk. İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 7 dipnot).

²⁹ Edâ: Kur'ânı, tecvidli okumayı ehil üstadların (fem-i muhsinin) ağzından duyarak, görerek öğrenip, o şekilde uygulamaktır.

³⁰ Kıraat: Tilâvet ve edâyı da ifade eden mutlak okumadır.

³¹ Zaman zaman Peygamberimiz (s.a.v) bu usûllerden herhangi biri ile okumuştur. Onun için bu usûllerle okumak sünnet olmuştur. Ümmet de bu usûllere uymuştur. İlm-i Kıraatte, الْقِرَاءَةُ سُنَّةٌ مُتَّبَعَةٌ "Kıraat, kendisine uyulan bir sünnettir." kuralı vardır. Yukarıdaki 4. beytte bu kurala atf da vardır.

³² "Arap lahını" demek, "Arap makamı" demek değildir. "Herkesin yaratılışından gelen ses güzelliği ile süsleyerek okuması, musikî nağamatına boğup, tecvid ve kıraat ölçülerini bozmadan tabîî sesi ile süsleyerek, güzelleştirerek okumasıdır." diye yorumlanmıştır. Muhammed Rüşdü Aşıkkutlu'nun ve kardeşi Kemal Efendi'nin Osmanlıca Mukaddime Şerhleri ile Mukaddime Tercemesi s. 5'te böyledir.

³³ Sıfât-ı lâzime ve sıfât-ı ârıza ile ilgili geniş bilgi için, kitabımızın "Sıfât-ı Hurûf" konusuna bakılabilir.

7. Tecvid, her bir harfi aslî mahrecinden çıkararak, harfler ve lafızlar birbirine benzediğinde, benzediği şey gibi, aynı ölçüde ve telâffuzda okumaktır.³⁴

8. Bu hurûfâtı ve elfâzı telâffuz ederken mükemmel bir şekilde, fakat zorlanmaksızın, kulağa hoş gelecek şekilde telâffuz etmelidir.

9. Tecvid ile tecvidsizlik arasındaki fark şudur: Tecvid okuyucunun ağzında bir meleke ve alışkanlık hâline gelmesidir. Yani fem-i muhsin üstadın duyduğu, öğrendiği tecvid uygulamasını, üstadın huzurunda tekrar ederek, olurunun alarak, kendisi de tekrarlar yaparak, düşünmeden o uygulamayı yapacak hale gelmesi, meleke hâline getirmesidir. Aksi hâlde, tecvid kitaplarını okuması, onlardaki bilgileri anlaması, tecvidli okumak için kâfi değildir. Tecvidsiz okuyan kimseden bir farkı yoktur.³⁵

³⁴ Bu 7. beytin son yarısı, tecvid ve kıraat ölçülerinde müsâvât (eşitlik) ve muâdelet (uygunluk, eşitlik) kurallarının kaynağı kabul edilmektedir. Bu kısmın daha geniş izahı için, kitabımızın "Tecvidde Eşitlik" bahsine bakılabilir.

³⁵ Kitabımızdaki Mukaddime metinlerinin tercümelerini yaparken, özellikle Sadi Çöğenli'nin "*Mukaddimetü'l-Cezerî ve Tercemesi*"nden istifade ettik. Bunun yanı sıra Mehmet Ali Sarı'nın tercümesinden, Arapça ve Osmanlıca şerhlerden de faydalandık. Lafzî tercüme değil, manayı nazar-ı itibara alarak meâlî tercüme yaptık. H. R. Pakdil

İKİNCİ BÖLÜM

HARFLER

I. HARFLERLE İLGİLİ GENEL BİLGİ

A. HARFİN TANIMI

Harf, lügatte “bir şeyin ucu, yanı, kenarı” demektir.³⁶ Bir tecvid terimi olarak harf, “Bir mahrece dayanarak çıkan sese” denir.

B. HARFİN OLUŞUMU

İnsanın akciğerlerini doldurup, dışarı verdiği havaya “*soluk*” veya “*nefes*” denir. Bu nefesin irade ve istekle ses tellerine sıkıştırılarak, titreştirilerek çıkarılmasına “*ses*” denir. Şayet bu ses bir mahrece dayanarak çıkıyorsa buna “*harf*” denir.³⁷

C. HARFLERİN ÇEŞİTLERİ

Harflerin çeşitleri açıklanırken değişik yönlerden ele alınmış ve tasniflendirilmiştir.

1. ASLÎ HARFLER

Bir mahrece dayanarak çıkan harflerdir. 29 hecâ harfleri gibi.

2. FER'Î HARFLER

Fasih Arapça'da bulunan, fakat ayrıca resmi bulunmayan, hecâ harflerinden birisi ile yazılıp farklı seslendirilen (müsemmas farklı olan) harflerdir. Açıklama ve örnekleri aşağıda gelecektir.

³⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, IV, 1342; İbni Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IX, 41-46; Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, III, 544; Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, s. 34; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 65; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 43.

³⁷ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 8; Mer'aşî, *Cühdü'l-Mukîll*, s. 12; Mağnisî, *Terceme-i Cezerî*, s. 98; Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, s. 34; Sağman, *Îlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 20; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 197-198; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 65; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 43.

a. Hecâ-İmlâ Harfleri: Arapça'nın 28 veya 29 elifbâ harfleridir.³⁸

b. Mana Harfleri: Bir sesi simgelemek için değil, bir manaya delâlet için kullanılan harflerdir. Harf-i cerler, harf-i atıflar, nevâsıb (kelimenin sonunu nasb eden, fetha okutan harfler), cevâzım (fiillerin sonunu cezimli okutan harfler), te'kid edatları, istifhâm (soru) edatları, nâfiye (olumsuzluk) edatları ve harfleri vb. ki, bunlara da *harf* denir. Bunlar, bir sesin simgesi değildir. Ancak bir manaya delâlet ettikleri için, bunlar da manaya göre (temsîlî) okuma yönünden tecvidin ilgi alanına alınmıştır.³⁹

D. HARFLERİN TANITIMI

1. ASLÎ HARFLERİN TANITIMI

Aslî harflerin, bir mahrece⁴⁰ dayanarak çıkan harfler olduğundan bahsettik. Harf-i medler de dâhil 29 hecâ harfi, mahrec-i muhakkak veya mahrec-i mukadderden çıkarılarak seslendirilirler. Bu 29 harfin her birini birbirinden ya mahrec farklılığı veya sıfat farklılığı ayırır. Her bir harf farklı bir sesin simgesidir. Dolayısıyla bu 29 harfin her birinin bir resmi, bir ismi, bir de müsemması vardır. Harfin resmi, o harfin yazılışıdır, şeklidir. Harfin ismi, o harfin adıdır. Harfin mü-

³⁸ Hecâ harflerinin adedi konusunda ihtilâf görülmektedir. Kûfeli dilcilere göre lâmelif (ل), mürekkebi bir harf olduğu için ayrı bir harf olarak kabul edilmemektedir. Onlara göre hecâ harfleri 28'dir. Basralı dilciler lâmelif'i de ayrı bir harf kabul ettikleri için, onlara göre hecâ harfleri 29'dur. bk. Debreli, *Mîzân*, s. 2; Gülle, *Tecvîd İlmi*; s. 27.

³⁹ Kitabımızın son kısmında "Temsîlî Okuma" başlığı altında kısaca incelenmiştir. Oraya bakılabilir.

⁴⁰ Mahrecin tanımı ve çeşitleri ile ilgili geniş açıklama, kitabımızın "Mahrec" kısmındadır. Oraya bakılabilir.

semmâsı ise, o harfin simgelediği ve çıkardığı sestir. Şimdi bu başlıkları kısa kısa açalım:

a. Harflerin resimleri şunlardır:

ء ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه لا ي

b. Harflerin isimleri şöyledir:

هَمْزَةُ الْاِفِّ بَا تَا ثَا جِيمِ حَا خَا دَالْ دَالْ رَا زَايْ شَيْنْ صَادْ صَادْ

Dād Sād Şin Sîn Zêy Râ Zêl Dêl Hâ Hâ Cîm Sê Tê Bê Elif Hemze

طَا ظَا عَيْنْ عَيْنْ فَا قَافْ كَافْ لَامْ مِيمْ نُونْ وَاوْ هَا لَامْ الْاِفِّ يَا

Yê Lâmelif Hê Vâv Nûn Mîm Lâm Kêf Gâf Fê Gayn Ayn Zâ Tâ

Harflerin isimleri ile ilgili bazı tesbitler:

1) Yukarıdaki Arapça harflerin isimleri, Arapça eserlerde zikredilirken, herhangi bir varlığın isminden bahseder gibi ya lââm-ı tarifli (elif lââm takılı) veya tenvinli zikredilirler.

Örnek: اَلِفٌّ=اَلْاِفِّ , بَاءٌ=اَلْبَاءُ

Bunlar harf olarak isimlendirilip sayılırken ve okunurken tenvidinden ve lââm-ı tariftten soyutlandırılarak; sonları da sükûn-i lâzım ile sâkin kılınarak, cezimlenerek okunurlar:

هَمْزَةُ الْاِفِّ بَا تَا ثَا جِيمِ حَا خَا دَالْ دَالْ رَا زَايْ شَيْنْ صَادْ صَادْ طَا ظَا عَيْنْ

عَيْنْ فَا قَافْ كَافْ لَامْ مِيمْ نُونْ وَاوْ هَا لَامْ الْاِفِّ يَا

2) Bunlardan 12 tanesinin ismi iki harflidir:

طَا بَا تَا ثَا جِي حَا خَا دَا رَا زَايْ gibi.

Yine Arapça eserlerde, bu iki harflilerin isimleri zikredilirken sonlarında hemze vardır, hemzeli okunurlar. هَاءٌ يَاءٌ... gibi tenvinli olarak veya اَلْبَاءُ اَلْيَاءُ... اَلْهَاءُ اَلْيَاءُ gibi elif lââm takılı yazılıp oku-

nurlarken, harf olarak isimlendirilip okunurken, bu hemzeler de düşürülmüş, yukarıda görüldüğü gibi onlardan da soyutlandırılmıştır. Ancak bunlardan رَاءِ harfinin راءِ harfinden ayırt edilebilmesi için رَاءِ harfindeki hemze yerine yâ (ي) getirilerek رَائِي⁴¹ denilmiştir. Çünkü Arapça'da nokta ve hareke, sonraki dönemlerde kullanılmaya başlanmıştır.

3) Bunlardan 17 tanesi üç harflidir ki, هَمْزَةُ اَلِفٍ جِيمٌ دَالٌ ذَالٌ سَيْنٌ harfleridir. هَمْزَةُ اَلِفٍ جِيمٌ harfleridir.

4) İki harfliler tecvidden medd-i tabîi olmaktadır/Üç harfliler ise -hemze elif (هَمْزَةُ اَلِفٍ), ayn (عَيْنٌ) ve ğayn (غَيْنٌ) hariç- medd-i lâzımdır/Ayn (عَيْنٌ) ve ğayn (غَيْنٌ), medd-i lîn olur. Hemze elif (هَمْزَةُ اَلِفٍ) harfinin isminde med yoktur.

5) Kur'ân harflerinin ve Arap harflerinin birincisi *hemze*dir. Buna "*hemze elif*" de denir. Buna "*elif*" denmesi, hemzenin çoğu yerde elif resminde yazıldığı içindir. Bu iki harf zaman zaman aynı resimde yazılsa da mahrec, sıfat ve müsemma bakımından farklıdır. Bu farklar kısaca şöyledir:

a) Elif daima harekesizdir. Harekelendiği zaman eliflikten çıkar ve hemze olur.

b) Hemzenin mahreci aksa'l-halk (boğazın en altı) dır. Elifin mahreci ise cevîf (ağız, boğaz boşluğu) dir.

⁴¹ Bu soyutlamaları, düşürmeleri, eklemeleri kim yapmış? diye bir soru akla gelebilir. Kaynaklarda bir kayıt göremediğim için şahsi kanaatimi arz edeceğim. Şöyle ki; harflerin bu tasnifi, sayımı, isimlendirilmesi, Arap dilcilerin işi olduğu için onlar tarafından ve Kur'ân'ın nüzulünden önce yapılmış olmalı ki, Kur'ân'daki bazı Hurûf-ı Mukattaa ayetler, bu prensibe göre nazil olmuş ve okunmuştur. Hurûf-ı Mukattaaaların okunuşu bunun delilidir, diye düşünüyoruz. H. R. Pakdil

c) Hemze daima okunur. Elif bazen okunur, bazen okunmaz. Harf-i med olduğu zaman okunur. أُوذِينَا gibi.

Cemi elifi olduğunda okunmaz, sadece kelimenin cemi (çoğul) olduğunu belirtir. عَلِمُوا gibi.⁴²

d) Elif tek başına okunmaz. Harf-i med olduğu zaman bir önceki harfi, harekesi doğrultusunda uzatırken okunur. Hemze ise her hâlükârda okunur.

e) Hemze iki şekilde yazılır. Ya harekeli uzun hemze elif şeklinde (اُ اِ اِ) veya kırık hemze (ءِ ءِ) şeklinde yazılır/Elif ise harekesiz uzun elif (ل) şeklinde yazılır.⁴³

Elif ve Hemze'nin tek ortak noktaları: Elif'in harekeli olması şartıyla müsemmalarının aynı olması yani aynı sesle okunmalarıdır.

6) Bazı harflerin isimlerinin genellikle yanlış söylendiği ve elif cüzlerine de öyle yazıldığı, dolayısıyla harflerin isimlerinin, hatta müsemmalarının daha baştan yanlış öğrenildiği, özel bir gayretle düzeltilmediği takdirde öylece yanlış söylendiği, bellendiği, okunduğu görülmekte ve duyulmaktadır. Meselâ, hâ (خ) harfine hı, râ (ر) harfine rı, tâ (ط) harfine tı, zâ (ظ) harfine zı denildiği ve okunduğu görülmekte ve duyulmaktadır. Doğrusu, harflerin isimlerinde geçtiği gibidir.

7) Hurûf-ı mukattaa (bazı sûrelerin evvelindeki tek tek harf olarak okunan) ayetler de, yukarıdaki harflerin isimlerindeki okunuş prensiplerine göre okunmaktadır. Bunlar da biraz sonra tek tek ele alınıp incelenecektir.

⁴² Kitabımızın sekizinci bölümünde: "vasl, vakf ve ibtidada özel okunuşu olan kelimeler" kısmında bunların açıklamaları ve örnekleri vardır. Geniş bilgi için oraya bakılabilir.

⁴³ Bazen de Kur'an'ın yazı özelliği gereği elif yerine geçen vâv (و) veya yâ (ي) şeklinde yazılır. Buna elif-i maksûre (kısaltılmış elif) denir. الرُّكُوءَةُ - مُوسَى gibi. Örneklerdeki vâv (و) veya yâ (ي), elif makamuna kâimdir. Yani elif harf-i medinin görevini yapmıştır.

c. Harflerin Müsemmâları: Hurûf-ı Hecâ'nın simgelediği sesler ve özellikleridir. Onları da, aşağıda harf ta'lîmi kısmında, hangi hâllerde nasıl seslendirildiğini göstereceğiz.

2. FER'Î HARFLERİN TANITIMI

Fer'î harfler, fasih Arapça'da bulunan, dolayısıyla Kur'ân'da da bulunan, kendisine özel bir resmi bulunmayan, fakat hecâ harflerinden biri ile yazılıp, kendine mahsus sesle seslendirilen (müsemmâsı farklı olan) harflerdir. Fer'î harfler şunlardır:

a. Hemze-i Müsehhele (Teshilli Hemze): Teshîl, lügatte "kolaylaştırmak" demektir. Terim olarak; hemzenin şiddet sıfatının gide-rilip hemze ile elif veya hâ (هـ) arası bir sesle okunmasıdır ki, bu ses tam hâ (هـ) da değildir, tam hemze de değildir; ara bir sestir. Bu ses ancak bir üstaddan (fem-i muhsinden) duyularak öğrenilebilir. Bizim kıraatimizde, Fussilet sûresi 44. ayette **ءَآعْجَمِي** kelimesinin ikinci hemzesindedir. Kelimenin altında **تَسْهِيل** diye bir uyarı ifadesi de vardır. Buna hemze-i müsehhele denir.⁴⁴

b. Elif-i Mümâle (İmâle Edilen Elif): İmâle, lügatte "meylettirmek, eğmek" anlamına gelir. İstılahta ise; fethayı kesraya veya harf-i med elifi harf-i med yâ (ي) ya meylettirerek okumaya denir. İki çeşidi vardır:

1) İmâle-i Suğrâ: Fethadan kesraya meyil esnasında çıkan ses fethaya daha yakınsa buna imâle-i suğrâ denir. Bu ses bizim kıraatimizde yoktur. Buna "*beyne*" veya "*taklîl*" de denir.

2) İmâle-i Kübrâ: Fethadan kesraya yapılan meyil, kesraya daha yakınsa buna imâle-i kübrâ denir. Kısaca "imâle" denince akla

⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 362; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 33; Muhammed Emin, *Umde*, s. 35; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 52; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 47.

gelen de budur. Bizim kıraatimizde Hûd sûresi 41. ayette (مَجْرِيهَا) kelimesinde uygulanmaktadır. Kelimenin altında (اِمَالَه) diye bir uyarı yazısı da bulunmaktadır. Bu imâle, harekede olabilir veya harfte olabilir. Yukarıdaki imâle, harf-i med elifte meydana gelmektedir. Ancak bu râ (ر) nın fethasından başlamaktadır. Dolayısıyla râ (ر) da incelmektedir. Böyle imâle edilen elife “*elif-i mümâle*” denir. Uygulama fem-i muhsinden duyularak öğrenilebilir.⁴⁵

c. Sâd-ı Müşemme (İşmâmlı Sâd): Bu harf, sâd (ص) ve zây (ز) harflerinin karışımından oluşan bir harftir. Kıraat-ı Âsım ve Rivayet-i Hafs'ta böyle bir uygulama yoktur. İmam Hamza, Kisâî, İmam Yakub'un râvîsi Ruveys ve Halefu'l Âşir bazı şartlar dâhilinde, bazı kelimelerdeki sâd (ص) ları böyle sâd-ı müşemme ile okurlar. Meselâ; يَصْدِفُونَ ، يُضِدِرْ ، صِرَاطٌ ، قَضْدٌ gibi kelimelerde bu imamlardan bazen biri, bazen birkaçı, bazen de hepsi sâd-i müşemme okurlar. Bu uygulama bizdeki bazı okuyucuların yanlış olarak uyguladıkları keskin zâ (ظ) uygulamasıdır. Bu ise zâ (ظ) değil sâd-ı müşemmedir. Çünkü zâ (ظ) harfi peltektir. Bu tür keskin zâ (ظ)'lı sâd-ı müşemme, bizim kıraatimizde hiçbir kelimeye yoktur.⁴⁶

d. Lâm-ı Mufahhame (Kalın Okunan Lâm): Lâm harfi, istifâle (ince) sıfatlıdır, ince okunur. Ancak Allah (اَللّٰه) lafzının bir evvelindeki harf üstün veya ötre olursa, Allah (اَللّٰه) lafzının lâmu kalın okunur. Kıraat-ı Âsım ve Rivayet-i Hafs'ta başka kalın okunan lâm yoktur. Kıraat-ı Nâfi ve Rivayet-i Vers'e göre, sâkin veya meftuh olan sâd (ص), tâ (ط) ve zâ (ظ) harflerinden sonra gelen meftuh lâmlar kalın

⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 30; Dimyâtî, *İthâf*, s. 74; Muhammed Emin, *Umde*, s. 35; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 253; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 52.

⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 250; İbnü'l-Cezerî, *Takrîb*, s. 7; Pâluvî, *Zübde*, s. 7; Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, s. 33; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 68.

عَصَى gibi dört harf, bazen de كَهَيْعَصَ gibi beş harf bulunmaktadır. Bunların isimlerinde bir takım tecvidler olduğu gibi, bunlar yanyana geldiğinde birinden diğerine geçerken veya sûrenin müteakip ayetine bitiştirirken zaman zaman ara tecvidler de oluşmaktadır. Durulduğu zaman farklı, geçildiği zaman farklı okunan hurûf-ı mukattaa ayetler de vardır. Şimdi bunları grup grup ve tek tek ele alıp inceleyelim:

1. TEK HARFLİ OLANLAR

ص وَالْقُرْآنِ * ق وَالْقُرْآنِ * ن وَالْقَلَمِ Bu tek harfli hurûf-ı mukataa-larda durak işareti olmadığı için durulmaz, devam edilir. Geçerken şunlara dikkat etmek lâzımdır;

Sâd sûresinin ilk ayetinin başındaki sâd (ص) harfi, tecvidden medd-i lâzım harf-i muhaffef olur. Sâd (ص = صَادٌ) harfini, okuduğumuz usûle, sürâte göre (tahkik, tedvir veya hadra göre) meddini, miktarınca çektikten sonra, sonundaki kalkale sıfatını duyurup وَالْقُرْآنِ kelimesine ses kesmeden geçiş yapılır.

Kaf sûresinin ilk ayetinin evvelindeki kaf (ق = قَافٌ) medd-i lâzım harf-i muhaffef olur. Kaf (ق) harfinin meddi, okunan usûlün meddine göre uzatıldıktan sonra, üzerinde قَفٌ secâvendi bulunduğu için durulup nefes alınabilir ve müteakip kelime وَالْقُرْآنِ 'dan devam edilir/Okuyucu durmak istemez, devam etmek isterse, meddini miktarınca çektikten sonra, قَافٌ lafzının sonunda, üst dişlerini alt dudaklarından çekip, nefes almadan ve ses kesikliği yapmadan dudaklarını vâv (و) için toplar, ileri sürer, وَالْقُرْآنِ kelimesine geçerek okuyuşunu sürdürür.

Kalem sûresinin ilk ayetinin evvelindeki nûn (ن = نُونٌ); medd-i lâzım harf-i muhaffef olur. ن = نُونٌ harfinde okuyucu, okuduğu usûlün

meddi miktarınca uzattıktan sonra, nefes almadan, ses kesmeden ve idğâm yapmadan, izhâr ile **وَالْقَلَمِ** ayetine geçerek devam eder.⁴⁹

2. İKİ HARFLİ OLANLAR

.....طه : Tâhâ sûresi

.....طس : Neml sûresi

.....يس : Yâsîn sûresi

.....حم : Mü'min, Fussilet, Câsiye ve Ahkâf sûreleri

.....حم : Zuhruf ve Duhân sûreleri

طه 'da durulsa da geçilse de ط ve ه harfleri medd-i tabîî olur, değişmez.

س = سین ayetinde ط harfi, medd-i tabi olur. تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ harfinden sonra قِفْ secâvendinden dolayı durulabilir. Durulursa medd-i lâzım harf-i muhaffef olur ve sonunda da izhâr ile durulur. س = سین 'den تِلْكَ 'ye geçilecek olursa, ihfâ şartları olduğu için ihfâ olur.

Okuyucu, okuduğu usûlün meddi miktarınca uzattıktan sonra, س = سین lafzının sonundaki nûn-i sâkine'de (ن) ihfâ ve ğunne yapar ve öyle geçer.⁵⁰

يس 'deki hurûf-ı mukattaanın ilk harfi yâ (ي ا) medd-i tabîî olur. س = سین harfi, medd-i lâzım harf-i muhaffef olur. Durulunca izhâr ile durulur. Geçilecek olursa, aynen ن وَالْقَلَمِ 'de olduğu

⁴⁹ ن 'dan وَالْقَلَمِ 'e geçerken idğâm mea'l-ğunne şartları da oluşur. Dolayısıyla burada idğâm meal-ğunne yapan kıraat imamları da vardır. Kıraat-i Âsım ve Rivayet-i Hafs'ın takrib tarikinde böyle bir idğâm vechi de vardır. Ancak kuvvetli olan ve mukaddem olan aşere vechidir ve izhâr ile geçiştir. Onun için biz de yukarıda o vechi göre verdik. bk. Pâluvi, *Zübde*, s. 14; Muhammed Emin, *Umde*, s. 378.

⁵⁰ Dimyâtî, *İthâf*, s. 335.

gibi, yine izhâr yapılarak geçilir. İdğâm vechi konusu da yine nûn (ن)'daki gibidir.

Yedi حَم ile müteakip ayet arasında durak vardır. Durulsa da geçilse de harfleri ve medleri değişmez. Mîm (مِيم) 'den geçilirse, dudak izhârı olur ve tutulmaz.

3. ÜÇ HARFLİ OLANLAR

- ذٰلِكَ * اَلَمْ : Bakara sûresi
- اَللّٰهُ * اَلَمْ : Âl-i İmrân sûresi
- اَحْسِبْ * اَلَمْ : Ankebût sûresi
- غُلِبْتَ * اَلَمْ : Rûm sûresi
- تِلْكَ * اَلَمْ : Lokmân sûresi
- تَنْزِيلُ * اَلَمْ : Secde sûresi
- تِلْكَ * الرَّف : Yûnus, Yûsuf ve Hicr sûreleri
- الرَّف : Hûd ve İbrâhîm sûreleri
- تِلْكَ * طَسَمَ : Şuarâ ve Kasas sûreleri 1. ayetler

اَلَمْ : Âl-i İmrân sûresinin dışında olanlar: Buralarda اَلِف = ا bir med çeşidi olmaz ve uzatılmaz. لَام مِيم = لَا مِيم kısmında lââm (ل = لَام) medd-i lâzım harf-i müsakkal olur. Lâm (ل) 'dan mîm (م) 'e geçerken idğâm-ı misleyn mea'l-ğunne olur. Önce lââm, okuyuş üsûlünce meddi miktarı çekildikten sonra, şeddeli mîm okunur gibi idğâm-ı misleyn mea'l-ğunne yapılır ve son harf mîm (م = مِيم) 'e geçilir. Son harf, medd-i lâzım harf-i muhaffef olur. Durulsa da geçilse de meddinin miktarı ve mîm (مِيم) 'in sonundaki sukûn-i lâzım değişmez. Geçilirse mîm (م = مِيم) 'in sonundaki sâkin mîm, izhâr-ı sefevî (dudak izhârı) olur ve tutulmadan geçilir.

..... اَللّٰهُ * اَلَمْ : Âl-i İmrân sûresinin evvelindeki hurûf-ı mukattaanın durumu farklıdır. Şöyle ki: Bu hurûf-ı mukattaada ayette durulursa,

yukarıda izah edilen اَلَمْ 'lerden hiç farkı yoktur/Şayet geçilecek olursa farklıdır. اَلِف = ا değişmez, yukarıdakilerle aynıdır. لَام = ل de yukarıdakilerle aynıdır. Medd-i lâzım harf-i müsakkal ve ara tecvid idğâm-ı misleyn mea'l-ğunne olur. Son mîm (م = مِيم) 'e gelince, onun sonundaki sükûn-i lâzımın değişme ve harekelenme zarûreti vardır. Çünkü geçildiği zaman kendisinden sonra gelen اَلله lafzının hemzesi, vasıl hemzesi olduğu için düşer. O zaman ictimâ-i sâkineyn (iki sâkin yan yana gelmiş) olur. Vasıl hâlinde ictimâ-i sâkineyn caiz değildir. Birinci sâkin harekelenir. Genellikle kesra ile harekenir. İstisnaî olarak bazen fetha ile bazen zamme ile de harekelenir.⁵¹ Burada birinci sâkin mîm (م = مِيم) harfi, fetha ile harekelenir⁵² ve اَلله kelimesinin lâmina bitiştirilir. Böyle olunca mîm (مِيم) 'in med miktarı ve okunuşu da değişir. İki vecihle geçiş yapılır: Birincisi; مِيم 'in tûlü ile اَلله lafzına geçiş, ikincisi; مِيم 'in kasrı ile yani mîmi bir elif çekerek ve sonunu fethalayarak اَلله lafzına geçiştir/ Bizim kıraatimiz Kıraat-ı Âsım ve Rivayet-i Hafs da dâhil, on kıraat imamından dokuz tanesinin kıraati de böyledir.⁵³

(اَلِف لَام رَا) : اَلرَّ ت : Yûnus, Yûsuf, Hicr, Hûd ve İbrâhîm sûrelerinin evvelindeki hurûf-ı mukattaalarda قِف secâvendi olduğu için durulabilir. Geçilse bile okunuşları değişmez. Elif (=اَلِف) 'ler aynen yukarıdakiler

⁵¹ Nerelerde fetha, nerelerde zamme ile harekelenir? Bu konu, kitabımızın "Vasl" bölümünde, "Vasıl Kuralları" kısmında "Tahrîk" kuralında geçmektedir.

⁵² Burada mîmin umumî kurala göre kesra ile değil de fetha ile harekelenmesi, "Lafza-i Celâlin yani (الله) lafzının kalınlığını bozmasın, ona uygun düşsün diye fetha ile harekelenir." şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca "Harekelenme zarureti olan bu sâkine verilen fetha, Lafza-i Celâlin, (الله) kelimesinin fethasının naklidir." kaydı da vardır. bk. Muhammed Emin, *Umde*, s. 121; Dimyâtî, *İthâf*, s. 170; Mustafa Niyazi, *Umdedü'l-Kârîn*, s. 12.

⁵³ Pâluvî, *Zübde*, s. 39; Muhammed Emin, *Umde*, s. 121.

gibidir. Bunların lâm (لَ = لَام)'larından geçerken idğâm meydana gelmediği için, medleri, medd-i lâzım harf-i muhaffef olur. Ara tecvid izhâr-ı şefevî (dudak izhârı) olur. (رَ = رَا)'lar da medd-i tabîî olur.

طَسَمَ * تِلْكَ ... طَاسَيْنِ مَيْمٍ = طَاسِيَتَيْنِ : Orijinal yazılışı ve açılımları görülen bu hurûf-ı mukattaa ayet; Şuarâ ve Kasas sûrelerinin ilk ayetleridir. Açılımda görüldüğü üzere tâ (طَ = طَا) medd-i tabîî, sîn (سَ = سَيْن) kendisinden sonra mîm (م) geldiği için idğâm mea'l-ğunne şartları oluşmakta, idğâm edilmekte, şeddeli mîm (سِيَم) şeklinde okunmakta, dolayısıyla medd-i lâzım harf-i müsakkal olmaktadır. Ara tecvid idğâm mea'l-ğunnedir. Mîm (م = مَيْم) ise medd-i lâzım harf-i muhaffef olmaktadır. Bunlar okunurken okunuş usûlüne göre medleri eşit çekilmeli ve ara tecvid idğâm mea'l-ğunne idğâmıyla ve ğunnesi ile güzel yapılmalıdır. Durulsa da geçilse de mîm (م = مَيْم)'in sükûnu değişmez. Geçilirse son mîm (م) izhâr-ı şefevî (dudak izhârı) olur.

4. DÖRT HARFLİ OLANLAR

الْمَصَّ * كِتَابٌ ... : A'râf sûresi

الْمَرَّ * تِلْكَ : Ra'd sûresi,

الْمَصَّ * كِتَابٌ ... أَلِفَ لَامٍ مَيْمٍ صَادٌ = أَلِفَ لَامَتَيْنِ صَادٌ : Orijinali ve açılımları görülen bu hurûf-ı mukattaa, A'râf sûresi birinci ayettir. Elif (ا = أَلِف), tecvidden bir şey olmaz. 'لَامَتَيْنِ' deki lâm (لَ = لَام), idğâm-ı misleyn şartları taşıyıp idğâm edildiği ve şeddeli okunduğu için medd-i lâzım harf-i müsakkal olur. Ara tecvid; idğâm-ı misleyn mealğunne, mîm (م = مَيْم) medd-i lâzım harf-i muhaffef, mîm (م = مَيْم) den sâd (صَاد)'a geçerken ara tecvid izhâr-ı şefevî

fevî, sâd (صَاد = ص) medd-i lâzım harf-i muhaffef ve sonu da kalkaledir.

Bunları da okurken okuyuş usûlüne göre medd-i lâzımlar eşit uzatılmalı, ara tecvidler güzel yapılmalı, ğunneliler tutulmalı, ğunnesizler tutulmamalıdır. Durulsa da geçilse de kalkale değişmez, güzelce icra edilmelidir.

اَلَمْز * تِلْكَ ... اَلِفْ لَامٍ مِيمٍ رَا = اَلِفْ لَا مِيمٍ رَا : Orijinali ve açılımı görülen bu hurûf-ı mukattaa ayet, Ra'd sûresinin ilk ayetidir. Buradaki elif (اَلِفْ = ا) yine aynıdır. Tecvidden bir şey olmaz. (لَا مِيمٍ) de yine yukarıdaki gibi, lâm (لَام = ل) medd-i lâzım harf-i musakkal, ara tecvid idğâm-ı misleyn mea'l-ğunne, mîm (مِيم = م) medd-i lâzım harf-i muhaffef, râ (رَا)'ya geçerken ara tecvid izhâr-ı şefevî, râ (رَا) ise medd-i tabîi olur. Bunun okunuşundaki uyarılar da bundan önceki hurûf-ı mukattaa ile aynıdır. Ancak bunun son harfi olan râ (رَا) medd-i tabîi olduğu için bir eliften fazla çekilmez. Durulsa da geçilse de son harfi değişmez.

5. BEŞ HARFLİ OLANLAR

سُورَةُ حَم * عَسَق * كَذَلِكَ ... مeryem sûresi 1. ayet, ذِكْرُ ... گَهِیْعَص * سُورَةُ حَم * عَسَق * كَذَلِكَ : Orijinali ve açılımı görülen hurûf-ı mukattaa, Meryem sûresi 1. ayettir. Harflerindeki med çeşitleri ve ara tecvidler şöyledir: Kêf (كَاف = ك) medd-i lâzım harf-i muhaffeftir. Hê (هَا = ه) ve yê (يَا = ي); medd-i tabîi olurlar. Ayn (عَيْن = ع) lafzı medd-i lîn olur. Ayn (عَيْن)'dan sâd (صَاد)'a geçerken ara tecvid ihfâ olur. Sâd (صَاد) ise medd-i lâzım harf-i muhaffef olur. Sonunda ise kalkale vardır. Okurken, medd-i lâzımları ve medd-i lînleri okuyuş usûlü-

ne göre eşit yapmalı, medd-i tabîîleri birer elif çekmeli, ara tecvid ihfâyı güzel yapmalı, ayn (عَيْنُ)'ın "ayyy" hecesinin meddini bitirdikten sonra ihfâya geçmeli, sâd (صَادُ)'ın sonundaki kalkaleyi güzel icra etmelidir. Durulsa da geçilse de, sâd (صَادُ)'ın sükûnu ve kalkalesi değişmez.

حَمْ * عَسَقْ * كَذَلِكَ = حَا مِيم * عَيْنُ سَيْنَ قَاف : Orijinal yazılışı ve açılımı görülen bu hurûf-ı mukattaa ise, Şûrâ sûresi 1 ve 2. ayetleridir. Med çeşitleri ve ara tecvidleri şöyledir:

(حَا = حُ) medd-i tabîî, (مَ = مِيم) medd-i lâzım harf-i muhaffef, (عَ = عَيْن) medd-i lîn olur.

Ayn (عَ = عَيْن)'dan sîn (سَ = سَيْن)'e geçerken ara tecvid ihfâ olur. Sîn (سَ = سَيْن) medd-i lâzım harf-i muhaffef olur. Sîn (سَيْن)'den kaf (قَ = قَاف)'a geçerken ara tecvid yine ihfâ olur. Kaf (قَ = قَاف) ise medd-i lâzım harf-i muhaffef olur. Bunları da okurken medd-i lâzımları ve medd-i lînleri okuyuş usûlüne göre eşit çekmeli; ara tecvidleri, ihfâları ve gunnelerini güzel yapmalı; ayn (عَيْنُ)'dan ve sîn (سَيْن) den ihfâlara geçerken medleri miktarınca çektikten sonra ihfâya geçmelidir/ 1. ayette durulmayıp geçilecek olursa, ara tecvid izhâr-ı şefevî (dudak izhârı) olur. Mîm (مِيم)'in sükûnunu bozmadan ayn (عَيْنُ)'a geçmelidir. İkinci hurûf-ı mukattaaların sonundan geçilecek olursa, kaf (قَاف)'ın sükûnunu bozmadan geçmelidir. Durulsa da geçilse de sükûnları bozulmaz ve değişmez.⁵⁴

⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*; Dimyâtî, *İthâf*; Pâluvî, *Zübde*; Muhammed Emin, *Umde...* isimli eserlerde, Hurûf-ı Mukattaa ayetlerinin geçtiği yerlerde bu açıklamalarla ilgili bilgiler vardır. Bu açıklamalara istinaden, üstazımız merhum H. Abdurrahman Gürses'ten aldığımız ilm-i kıraat bilgilerimiz de böyledir. H. R. Pakdil

Bu hurûf-ı mukattaaları doğru okumak isteyenlerin, verdiğimiz bilgiler muvacehesinde, bunları iyi icra eden bir fem-i muhsinden okunuşlarını duymalarını, öğrenmelerini üstazlarına okuyup, onayını almalarını, iyice öğrenip öyle okumalarını öneririz. Yoksa okuyucu, farkına varmadan bir yerlerde hataya düşer. Rabbimiz, güzel Kur'ân'ını, güzel okumada ve okutmada hepimizi muvaffak eylesin, ahkâmıyla âmil, ahlâkıyla mütehallik eylesin ve şefaatine nail eylesin. Amîn!

II. HARFLERİN MAHRECLERİ (مَخَارِجُ الْحُرُوفِ)

A. MAHRECİN TANIMI

Lügat olarak mahrec, “çıkış yeri” demektir.

Tecvid ilminde mahrec, “harfin çıktığı, doğduğu yer”e denir.

Çoğulu “mehâric” dir.

B. MAHRECİN KISIMLARI

Mahrecler değişik yönlerden ele alınarak taksim edilmiştir.

1. BÖLGELERİ YÖNÜNDEN MAHRECLER

Bölgeleri yönünden mahrecler ikiye ayrılır:

a) *Küllî Mahrec*: Bir grup harfin çıktığı mahrec bölgesine denir.

b) *Cüz’î mahrec*: Küllî mahrec içinde her harfin veya bazı harf-

ler grubunun çıktığı yere denir.

Aşağıda “Mahrec Bölgeleri” konusunda göreceğimiz beş bölge, küllî mahreclerdir. Bu küllî mahrecler içerisinde her harfin veya bazı harfler grubunun çıktığı yerler ise cüz’î mahreclerdir.

Meselâ “boğaz”, bir küllî mahrecdir. Boğazın en altı olan “aksa’l-halk”, bir cüz’î mahrectir; hemze (أَ اِ اُ ءِ ؤِ) ve hâ (هـ)’nın mahrecidir.

Bunun gibi bütün cüz’î mahrecler bu beş bölgeye serpiştirilmiştir.

Cüz’î mahreclerin adedi konusunda ihtilâf edilmiştir.

1) Ferrâ ve İbn-i Keysân gibi bazı âlimlere göre 14,

2) Sîbeveyh ve Câberî gibi bazı dil bilginlerine göre 16,

3) Halîl b. Ahmed, Mekkî b. Ebî Tâlib ve İbnü’l-Cezerî gibi

büyük kıraat bilginlerine göre ise 17 cüz’î mahrec vardır.

2. UYGULAMA YÖNÜNDEN MAHRECLER

Mahrecler, uygulama yönünden de ikiye ayrılır:

1) *Mahrec-i muhakkak*: Harfin sesi belli bir mahrec noktasına (cüz'î mahrece) değerek çıkıyorsa, buna "mahrec-i muhakkak" denir. Hecâ harflerinin mahrecleri gibi.

2) *Mahrec-i mukadder*: Harfin sesi belli bir mahrec mahalline (noktasına) değil, geniş bir mahrec sathına yayılarak çıkıyorsa, buna "mahrec-i mukadder" denir. Harf-i medlerin mahrecleri, cevîf (ağız boşluğu), ğunnenin mahreci, hayşûm (geniz kovuğu) böyledir.

Bu mahrecler şöyle tesbit edilmiştir: Her harfin evveline harekeli bir hemze getirilir ve hemzeden sonraki harf sâkin veya şeddeli okunur. Harfin sesinin çıktığı yer neresi ise harfin mahreci orası kabul edilmiştir.

İbnü'l-Cezerî, Mukaddime'sinde mehâricü'l-hurûfun ilk beytinde bir ifade kullanıyor:

“مَخَارِجُ الْحُرُوفِ سَبْعَةٌ عَشَرَ عَلَى الَّذِي يُخْتَارُهُ مِنْ اخْتَبَرِ” Deneyip ortaya koyan zâtın (Halil b. Ahmed)'in tercih ettiği görüşe göre harflerin mahreci (cüz'î mahrecleri) 17'dir.”

اخْتَبَرِ derken; tecrübe edip, deneyip, ortaya koyan tabirini kullanıyor. Nasıl deneyip ortaya koyuyor? Yukarıda tarif edildiği şekilde oluyor. Bunu tecrübe edip, deneyip, ortaya koyan zât Halil b. Ahmed oluyor. İbnü'l-Cezerî de o görüşe tâbî oluyor. Ayrıca aşağıda gelecek olan harf ta'limi konumuzun kaynağı da burası oluyor.⁵⁵

⁵⁵ Mahreclerle ilgili bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 198; İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 2, *Eskicizâde, Terceme-i Dürr-i Yefîm*, s. 3-7; Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, s. 35; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 204-226; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 70-76; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 53-54; Karakılıç, *Tecvîd İlmi*, s. 33-41.

C. MAHREC BÖLGELERİ

Mahrec bölgeleri ve adedi konusunda değişik görüşler vardır. Bazı tecvid âlimlerinden mahrec bölgelerini boğaz, dil ve dudaklar olmak üzere üçe indirenler olduğu gibi cevî ve genizi de katarak beşe çıkaranlar, hatta dişleri de ilâve ederek altıya çıkaranlar da olmuştur. Çoğunluğa göre beş bölge kabul edilmiştir. Mekkî b. Ebî Talib, Şâtibî ve İbnü'l-Cezerî bunlardandır. Bu beş bölge şunlardır:

1. AĞIZ VE BOĞAZ BOŞLUĞU (الْجَوْفُ)

Boğazın göğse bitişik olan yerinden dudaklara kadar olan boğaz ve ağız içindeki boşluğa denir. Bu bölge harf-i medlerin mahrecidir.

2. BOĞAZ (الْحَلْقُ)

Boğazın göğse bitişik olan yerinden, dil köküne kadar olan bölgeye denir. Kendi içinde üç mahrece ayrılır. Bu üç mahrecten 6 (altı) boğaz harfi (hurûf-ı halk) çıkar. Bunlar:

- a) Boğazın en altı; buradan hemze (أ ا إ) ve hâ (هـ) çıkar.
- b) Boğazın ortası; buradan hâ (ح) ve ayn (ع) çıkar.
- c) Boğazın üstü; buradan hâ (خ) ve ğayn (غ) harfleri çıkar.

3. DİL (الْلسَانُ)

Dil kökü, dilin en gerisi ile dilin, seniyye dişlerine (ön dişlere) kadar uzanan kısmına denir. Kendi içinde 10 cüz'î mahrece ayrılır. Buradan 18 harf çıkar ve şöyledir:

- a. Dilin kökü (en gerisi) ile onun karşısına gelen üst damak gerisidir. Buradan Kaf (ق) çıkar.
- b. Kaf (ق) mahrecinin dudak istikametinde biraz altıdır. Buradan kâf (ك) çıkar.

c. Dilin ortası ile üst damağın ortasıdır. Buradan sırasıyla cîm (ج), şîn (ش) ve yâ (ي) harfleri çıkar.

d. Dilin sol veya sağ yahut her iki yanı ile "adrâs" denilen üst azı dişlerdir ki, buradan dâd (ض) harfi çıkar. Bu harf genellikle dilin sol tarafından çıkarılır. Fakat dilin sağ yanını veya her iki yanını kullanarak çıkarmak da caiz ve mümkündür. Bu arada sâkin hâlinde kalkale sesi, şeddeli hâlinde şiddet sıfatı vermemeye özen gösterilmelidir. Telâffuzu zor bir harf olduğu için eski müellifler bu harf üzerinde çok durmuş, bu harf üzerine müstakil risâleler (رِسَالَةُ الصَّادِيَّةِ) yazmışlar. Kısaca çıkarılışı şöyledir: Dilin sol veya sağ yahut her iki yanı üst azı dişlere hafifçe değdirilir. Dil kökü ve ortası üst damağa yükselir. Dilin ucu ise serbestir. Bu esnada zâ (ظ) sesini andıran hafif bir vızıltı duyulur. Buna dâd vızıltısı denir. Azı dişlerden ve dil kenarından çıktığı için bu, dâd (ض) sesidir

e. Dil ucu ile üst ön dişlerin etlerine yakın ön damaktır. Buradan lâm (ل) çıkar. Lâm mahreci en geniş harftir.

f. Dil ucunun bir miktar arkası ile, iki üst ön dişlerin hemen üstündeki ön damaktır. Buradan râ (ر) çıkar. Dilin üst kısmı bakımından lâm (ل) harfine nazaran daha içte ve geridedir.

g. Dil ucu ile iki üst ön diş etleridir. Buradan nûn (ن) çıkar.

h. Dilin ucu ile üst ön dişlerin dipleridir. Buradan tâ (ط), dâl (د) ve tâ (ت) çıkar.

i. Dilin ucu ile alt ön dişlerin üstüdür. Buradan safîr harfleri yani sâd (ص), sîn (س) ve zây (ز) çıkar. Zây (ز)'de bu mahrec sıkıştırılır. Sîn (س) ve sâd (ص)'da daha gevşektir.

j. Dil ucu ve üst ön dişlerin uçlarıdır. Harfleri sırasıyle; zâ (ظ), zâl (ذ) ve sâ (ث) harfleridir. Bu harfler okunurken dil ucu üst ön dişlerin arasından hafifçe dışarıya çıkar.

4. DUDAKLAR (الشفتين)

Dudak bölgesinde iki mahrec vardır.

a. Üst ön dişlerin uçlarıyla alt dudağın içidir. Buradan fâ (ف) çıkar.

b. İki dudak arası olup buradan üç harf çıkar.

Birinci harf: Dudak içlerinin birbirine kuvvetlice ve sıkıca kapanmasıyla bâ (ب) harfi çıkar.

İkinci harf: Dudak uçlarına yakın kısımların hafifçe birbirine kapanmasıyla mîm (م) çıkar.

Üçüncü harf: Dudak uçlarının kapanmadan büzülüp ileri sürülmesiyle vâv (و) harfi çıkar.

5. HAYŞÛM (الْخيشوم)

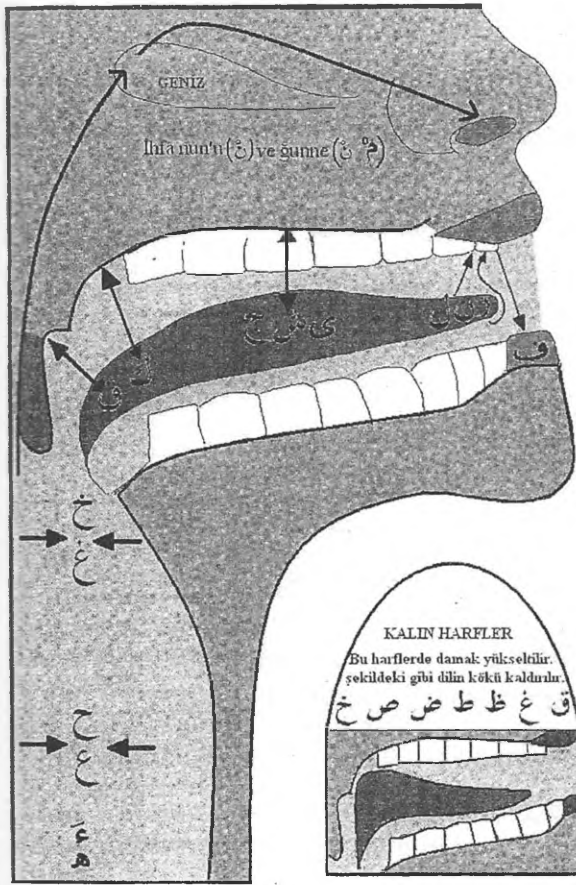
Geniz kovuğu: Burun deliklerinden başlayıp, küçük dil yakınına inen burun-boğaz boşluğudur. Buradan mîm (م) ve nûn (ن) harflerine mahsus ğunne çıkar.⁵⁶

Mahrec bölgeleri ile ilgili bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 198-202; İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 2-5; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 100; Eskicizâde, *Terceme-i Dürr-i Yetîm*, s. 3-7; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 8-14; Mer'aşî, *Cühdü'l-Mukîll*, s. 11-26; Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, s. 33-38; Debreli, *Mîzânü'l-Hurûf*, s. 8-12; Karacım, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 204-212; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 70-76; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 53-54.

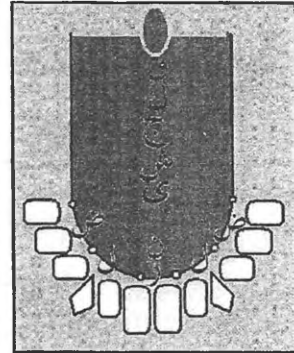
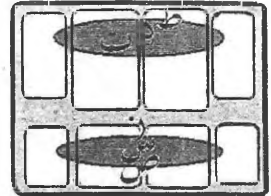
D. HARFLERİN MAHREC TABLOSU⁵⁷

<u>Sıra No:</u>	<u>Mahrec Adı:</u>	<u>Harfler:</u>
1	Cevf "Ağız boğaz boşluğu (Harf-i med olduklarında)"	(و ی ا)
2	Aksa'l-Halk (Boğazın en altı)	(ه ء)
3	Vasatu'l-Halk (Boğazın ortası)	(ح ع)
4	Edne'l-Halk (Boğazın en üstü)	(خ غ)
5	Dil Kökü ve Üst Damak	(ق)
6	Dil Kökünün Dudak İstikametinde Biraz Altı	(ك)
7	Dil Ortası ve Üst Damak Ortası	(ج ش ی)
8	Dil Kenarı İle Üst Azı Dişler	(ض)
9	Dil Ucu İle Üst Ön Damak	(ل)
10	Dil Ucu İle İki Üst Ön Dişlerin Üstündeki Damak	(ر)
11	Dil Ucu İle İki Üst Ön Dişlerin Etleri	(ن)
12	Dil Ucu İle Üst Ön Diş Dipleri	(ت د ط)
13	Dil Ucu İle Alt Ön Dişlerin Üstü	(ز س ص)
14	Dil Ucu İle Üst Ön Dişlerin Uçları	(ث ذ ظ)
15	Üst Ön Diş Uçları İle Alt Dudağın İçi	(ف)
16	Alt ve Üst Dudaklar	(ب م و)
17	Hayşûm (Geniz Kovuğu)(Ğunne ve ihfa nûnu)	

E. HARFLERİN MAHREC ŞEMASI

uzatma harfleri (sesleri) ا و
ağız ve boğaz boşluğundan çıkar

3 BÖLGEDEN 15 NOKTADAN 28 HARFİN ÇIKIŞ YERLERİ

BOĞAZ			DİL - DIŞ - DAMAK								DUDAK	
Boğaz sonu	Boğaz ortası	Boğaz başı	dil kökü + küçük dil üstü	Dil ortası + Damak ortası	dil kenarı + üst yan dişler	Dil önü + üst ön dişler	Dil ucu arkası + üst ön dişler	Dil önü + üst ön dişler	Dil önü + alt ön dişler	Dil ucu + dişler	alt dudak + üst ön dişler	alt ve üst dudaklar
ه	ع	خ	ق	ج	ي	ض	ن	ر	ط	ظ	ف	و م ب

Ayrıca ağız ve boğaz boşluğundan uzatma harfleri ا و, Genizden de ikfa nun'u ن ile ganneler seslendirilmektedir. Böylece toplam 5 bölge 17 noktada oluşmaktadır.

F. MUKADDİME'DE MAHRECLER İLE İLGİLİ BEYİTLER

بَابُ مَخَارِجِ الْحُرُوفِ

1. مَخَارِجُ الْحُرُوفِ سَبْعَةٌ عَشْرُ عَلَى الَّذِي يَخْتَارُهُ مَنْ اخْتَبَرَ
2. فَالِيفُ الْجَوْفِ وَأُخْتَاهَا وَهْيُ حُرُوفٌ مَدٌّ لِلْهَوَاءِ تَنْتَهِي
3. ثُمَّ لَا قَصَى الْحَلْقِ هَمْزُ هَاءِ ثُمَّ لَوْسِطُهُ فَعَيْنُ حَاءِ
4. أَدْنَاهُ غَيْنٌ خَاوُهَا وَالْقَافُ أَصْفَلُ وَالْوَسْطُ فَجِيمُ الشَّيْنِ يَا
6. لِأَضْرَاسٍ مِنْ أَيْسَرَ أَوْ يُمْتَنَاهَا وَاللَّامُ أَدْنَاهَا لِمُنْتَهَاهَا
7. وَالتَّوْنُ مِنْ طَرَفِهِ تَحْتُ اجْعَلُوا وَالرَّاءُ يَدَانِيهِ لِظْهَرٍ أَدْخَلُوا
8. وَالطَّاءُ وَالذَّالُ وَتَا مِنْهُ وَمِنْ عَلِيَا الثَّنَائِيَا وَالصَّفِيرُ مُسْتَكِنٌ
9. مِنْهُ وَمِنْ فَوْقِ الثَّنَائِيَا السُّفْلَى وَالطَّاءُ وَالذَّالُ وَثَا لِلْعُلْيَا
10. مِنْ طَرَفَيْهِمَا وَمِنْ بَطْنِ الشَّفَةِ فَالْفَا مَعَ اطْرَافِ الثَّنَائِيَا الْمُشْرِفَةِ
11. لِلشَّفَتَيْنِ الْوَاوُ بَاءٌ مِيمٌ وَغُنَّةٌ مَخْرَجُهَا الْخَيْشُومُ

HARFLERİN MAHRECLERİ KONUSU

1. Harflerin mahrecleri ile ilgili bilgileri tecrübe ederek tercih eden zâtın⁵⁸ tercih ve tasnifine göre harflerin mahrecleri on yedidir.

2. Elif (ا) ve onun iki kardeşi olan med harfleri (و، ی) ki, bunların ağızda bir istînatları olmayıp havada nihayetlendikleri için, bunların mahreci Cevf (ağız boşluğu) dir. Bu **birinci mahrecdir**.

Arap dilteleri, kurrâ, nahiv ve tecvid âlimlerinin 29 harfin mahreci hakkında farklı görüşleri olmuştur. Bunlardan dil ve edebiyat âlimi olan Halîl b. Ahmed' in (ö. 179/791) görüş ve tesbitine göre dilteler, harflerin mahreclerini 17 olarak kabul ederler. Bunlar, bu mahrecleri tecrübe ederek ortaya koymuşlardır. İmam Cezerî de bu görüştedir. bk. Sarı, *el-Mukaddime fî Fenni't-Tecvîd* (Telif-Tanzim), s. 3 (dipnot).

3. **İkinci mahrec:** Aksa'l-halk, boğazın en uzağı ve en dibidir ki buradan hemze (أ ا إ ء) ve hâ (هـ) çıkar.

Sonra **üçüncü mahrec:** Vasat-ı halk yani boğaz ortasıdır ki, buradan hâ (ح) ve ayn (ع) çıkar.

4. **Dördüncü mahrec:** Edne'l-halk, yani boğazın ağza en yakın olan en üstüdür ki, buradan hâ (خ) ve ğayn (غ) harfleri çıkar.

Beşinci mahrec: Aksa'l-lisan, yani dil kökünden ve üst damaktan kaf (ق) çıkar.

5. **Altıncı mahrec:** Kâf (ك) 'in mahrecidir. Bu ise kaf (ق) mahrecinin öne doğru biraz aşağısıdır.

Yedinci mahrec: Vasat-ı lisan, yani dil ortasıdır ki, burası cîm (ج), şîn (ش) ve yâ (ي) 'nın mahrecidir.

6. **Sekizinci mahrec:** Dâd (ض) mahrecidir ki, dil kenarının sağdan veya soldan azı dişlere temas etmesiyledir.

Dokuzuncu mahrec: Lâm (ل) mahrecidir ki, dil ucundan sonuna doğru olan kısımdandır.

7. **Onuncu mahrec:** Nûn (ن) mahrecidir ki, dilin ucundan ve lâm (ل) mahrecinin daha altından çıkar.

On birinci mahrec: Râ (ر) mahrecidir ki, dilin ucundan, nûn (ن) 'a yakın yerden, dil ucunun geri kıvrılmasıyla çıkar.

8. **On ikinci mahrec:** Tâ (ط), dâl (د) ve tâ (ت) mahrecidir ki, dil ucu ve üst ön dişlerin diplerinden çıkar.

9. **On üçüncü mahrec:** Safîr harfleri olan zây (ز), sîn (س) ve sâd (ص) 'ın mahrecleridir ki, dil ucu ile iki alt ön dişlerin üstünde yer almıştır.

On dördüncü mahrec: Zâ (ظ, zal (ذ) ve sâ (ث) mahrecidir ki, dil ucu ile üst ön dişlerin uçlarındandır.

10. **On beşinci mahrec:** Fâ (ف) mahrecidir ki, üst ön dişlerin uçları ile alt dudacağın içidir.

11. **On altıncı mahrec:** İki dudaktır ki, burası bâ (ب), mîm (م) ve vâv (و) (harflerinin mahrecidir.

Onyedinci mahrec: Geniz, yani burun-boğaz boşluğudur ki, buradan ğunne çıkar.⁵⁹

III. SIFÂT-I HURÛF (HARFLERİN SIFATLARI)

A. SIFATIN TANIMI

Sıfat, lügat olarak “nişan, alâmet, nitelik, nicelik ve özellik” anlamlarına gelir. Terim olarak sıfat, mahrecde meydana gelişi esnasında harfin sesine ârız olan ve harfi karakterize eden keyfiyete denir. Çoğulu “sifât”tır. Sifât-ı hurûf, harflerin sıfatları demektir. Tecvid ve kıraat ilmiyle ilgili eserlerde sifât-ı hurûf’un neler olduğu, kısımları, özellikleri ve teferruatlarından bahsedilir.

B. SIFÂT-I HURÛF’UN TAKSİMİ

Sifât-ı hurûf, önce lâzîmî ve ârızî olarak taksim edilmiştir. Bu lâzîmî sıfatlar ise kendi arasında **zıtlı** ve **zıtsız** sıfatlar olarak ikiye ayrılmıştır. Yine bunlar da **kuvvetli** ve **zayıf** sıfatlar olarak tasnife tabi tutulmuştur. Öncelikle ilk bölümü, lâzîmî ve ârızî sıfatları açıklayalım.

1. LÂZİMÎ SIFATLAR

Harfte mutlaka bulunması gereken ve harfin zâtını oluşturan sıfatlardır. Onun için bunlara “*sifât-ı zâtiyye*” veya “*sifât-ı vâcibe*” de

⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 1-5.

denir. Harfler için olmazsa olmaz sıfatlardır. Bunların terkinden veya değiştirilmesinden lahn-ı celî (büyük hata) meydana gelir. Lahn-ı celî'nin hükmü ve namaza tesiri yukarıda, "Lahn" konusunda işlenmiştir. Oraya bakılabilir.

Sıfât-ı lâzimelerin adedi konusunda değişik görüşler vardır. 14 ile 44 arasında değişmektedir. Biz, İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime'sini esas aldığımız için buraya Mukaddime'de geçen sıfât-ı lâzimeleri alacağız ve manalandıracağız. Bunlar 18 adettir.

Sıfât-ı lâzimelerin isimleri, harfleri ve kısa açıklamaları:

1) *Hems* (الْهَمْزُ): Lügate, "sesi gizlemek" demektir. İstılahta ise, hems harflerini harekeli okurken mahrecde aralık kalması ve fazla dayanmaması sebebiyle, nefesin harfle beraber akmasına denir. Harfleri فَحْثُهُ شَخْصٌ سَكَّتْ cümlesindeki 10 harftir. Bunlar sırasıyla ت ث ح خ س ش ص ف ك ه harfleridir.

Bu harflerden kâf (ك) ve tâ (ت) harflerinde şiddet sıfatı da bulunduğu için mahrec tamamen kapanacağından, yukarıdaki hems tanımına uymuyor gibi gözükse de, bunun te'lifi şöyledir: Bu iki harfte, iki merhale vardır. Bu iki harf, telaffuz edilirken birinci merhalede şiddet sıfatı gereği bir an kapanan mahrec, ikinci merhalede hems sıfatı gereği sür'atle açılır ve harfin sesi nefesle beraber akar, ses az ve nefes çoktur. Bu da hems olur. Bu özelliğe "*mehmûse-i şedîde*" denir.⁶⁰

2) *Cehr* (الْجَهْرُ): Lügate, "sesi yükseltmek, açıklamak, aşikâr olmak" demektir. İstilahta ise, kendisinde bu sıfat bulunan harfleri harekeli okurken mahrece kuvvetli dayanıldığı için, nefes cereyanının tamamının veya çoğunun hapsedilerek sesinin çıkarılmasına denir. Bu sıfat, hems sıfatının zıttı olduğu için, harfleri, hems harfleri dışında kalan 18 harftir ki, şunlardır:

ء (هزة) ب ج د ذ ر ز ض ط ظ ع غ ق ل م ن و ي

⁶⁰ Mer'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 27; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 220; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 55.

3) *Şiddet* (الشِدَّةُ): Lügatte, “kuvvet ve kudret” manalarına gelir. İstılahta ise, şiddet sıfatlı harfleri sâkin okurken mahrece kuvvetli dayanılması sebebiyle sesin ve nefesin hapsolup asla akmamasına denir.⁶¹ Harfleri ب ت ج د ط ق ك cümlesindeki بَكْتُ أَجِدُ قَطٍ cümlesindeki عَاءُ (هَمزة) harfleridir. Rihvet sıfatının zıttıdır.

4) *Rihvet* (الرَّخْوَةُ): Lügatte; yumuşaklık ve gevşeklik anlamındadır. Terim olarak; bu sıfat kendisinde bulunan harfler sâkin okunduğu zaman ses ve nefesin harfle beraber akmasına denir. Şiddet sıfatının zıttıdır.

Bu iki sıfatın arasında bir ara sıfat daha vardır ki ona da “*beyniyye*” denir. Diğer zıtlı sıfatların ara sıfatı yoktur. Beyniyye harfleri ث ح خ ذ ز س ش ص ض ظ غ ف و ه ی cümlesindeki harflerdir. Rihvet harflerini tespit için, şiddet ve beyniyye harflerinin dışındaki harfleri tespit etmek gerekir. Bunlar da 16 harftir: ا (الف) ث ح خ ذ ز س ش ص ض ظ غ ف و ه ی⁶²

5) *Beyniyye* (الْبَيْنِيَّةُ): Lügatte, “ara ve orta” anlamındadır. İstilah olarak, bunun harflerini sâkin telâffuz ederken, sesin harfle beraber, ne tamamen akması, ne de tamamen hapsolmasına denir. Rihvet ve şiddet arası bir sıfattır. Harfleri, ث ح خ ذ ز س ش ص ض ظ غ ف و ه ی cümlesindeki 5 harftir. Açık yazılımla, ر ع ل م ن harfleridir.

6) *İsti'lâ* (الْإِسْتِعْلَاءُ): Lügatte, “yükselmek” anlamına gelir. Terim olarak, bu sıfatın harflerini okurken, dil kökünün üst damağa yükselmesine denir. Bundan dolayı bu harfler, kalın okunur. Harfleri

⁶¹ Cehr ve şiddet sıfatlarının tanımları birbirine çok yakındır. Aralarında “hareke” ve “sükun” kelimeleri farklılığı vardır. Cehr harflerinin sakin halinde, şiddet harflerinin harekeli halinde bu sıfatlar bulunmaz mı? gibi bir soru akla gelebilir. Şöyle cevap verilmiştir: Cehr sıfatlı harflerin sakin halinde, şiddet sıfatlı harflerin harekeli halinde bu sıfatlar yoktur anlamına gelmez. Bu sıfatlar genede vardır ama cehr harflerinin harekeli hallerinde, şiddet harflerinin sükunlu hallerinde bu sıfatlar daha belirgin ve daha açık olduğu için bu “hareke” ve “sükun” kaydı konulmuştur. Bk. Hamza Hüdayi, Tecvid-i Edaiye, s. 39, kenar şerhi.

⁶² Elif (ا), harf-i med olursa rihvet sıfatlı olur. Harekelenir ve hemze olursa şiddet sıfatlı olur.

خ ص ض غ ط ق ظ cümlesindeki 7 harftir ki, bunlar خ ص ض غ ط ق ظ harfleridir. Bunlardan ص ض ط ظ harflerinde itbâk sıfatı da bulunduğu için, kalınlıkları daha kuvvetli ve dolgundur.

7) *İstifâle* (الاستِفَالَة): Lügatte, “aşağı olmak, alçalmak” anlamındadır. Terim olarak, bu sıfatın harflerini okurken dilin üst damağa yükselmeyip, aşağıda kalmasına, dolayısıyla harflerin ince okunmasına denir. İsti’lâ sıfatının zıddı olduğu için harfleri isti’lâ harfleri dışında kalan 21 harftir ve şunlardır:

63 ا ب ت ث ج ح ذ ذر ز س ش ع ف ك ل م ن و ه ي

8) *İtbâk* (الْإِطْبَاقُ): Lügatte, “yapışmak, ulaşmak ve uyuşmak” anlamındadır. Terim olarak, bu sıfatın harflerini telâffuz ederken dil kökünün ve ortasının yukarı damağa yükselmesiyle birlikte, dilin üst damağa yapışması veya yapışmaya yaklaşmasıdır. Harfleri; sâd (ص), dâd (ض), tâ (ط), zâ (ظ)’dır.

9) *İnfitâh* (الْإِنْفِتَاحُ): Lügatte, “açılmak, ayrılmak” anlamındadır. Terim olarak, bu sıfatın harflerini telâffuz ederken, dil ile yukarı damak arasının ayrılması, açılması, yapışmaması demektir. Bu sıfat, itbâk sıfatının zıddıdır. Dolayısıyla harfleri, itbâk harfleri dışında kalan 24 harftir ve şunlardır:

ا ب ت ث ج ح خ ذ ذر ز س ش ع غ ف ق ك ل م ن و ه ي

10) *İzlâk* (الْإِذْلَاقُ): Lügatte, “süratli ve kolay olmak, bir şeyin ucu” anlamındadır. Terim olarak, bu sıfatın harflerini telâffuz eder-

63 Ancak bu harflerden râ (ر) harfi, hükmü’r-râ kuralları gereği bazen kalın, bazen ince, bazen her ikisi de câiz olabilmektedir.

Lafzatullah’ın lâm (ل)’ı da kuralına göre bazen kalın, bazen ince okunabilmektedir. Dolayısıyla lâm (ل) ve râ (ر)’nın kalınlığı ve inceliği şartlı ve kurala bağlıdır (bk. Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, s. 225).

ken dilin çabuk olmasına ve kolaylıkla telâffuz etmesine denir. Harfleri, ب ر ف ل م ن cümlesindeki altı harftir:

11) *İsmât* (الْأَصْمَاتُ): Lügate, “men etmek” anlamındadır.

Terim olarak, bu sıfatın harflerinin telâffuzunda dilin zorlanması demektir. Bu zorlanmadan dolayı Arapça’da bu harflerle rubaî, humasî ve südasî (dört, beş ve altı harfli kelimeler) yapılmasına mâni olunmuştur. Aksi hâlde kelimenin telâffuzu zor ve dile ağır gelmiş olur. Bu sıfat, izlâk sıfatının zıddıdır. Harfleri de, izlâk harflerinin dışında kalan 22 harftir ve şunlardır:

ا ت ث ج ح خ د ذ ز س ش ص ض ط ظ ع غ ق ك و ه

12) *Safîr* (الْأَصْفِيرُ): Lügate, “ıslık veya kuşun kanat fısıltısının sesi” demektir. Terim olarak, bu sıfatın harflerini okurken ıslık sesine benzer keskin bir sesin çıkmasına denir. Harfleri; zây (ز), sîn (س), sâd (ص)’dır.

13) *Kalkale* (الْكَفَلَّةُ): Lügate, “hareket ettirmek ve vurmak” anlamındadır. Terim olarak, kalkale sıfatı bulunan harf okunurken kuvvetli bir ses duyulana kadar mahrecin kımıldatılması, sarsılmasıdır. Harfleri, ب ج د ق ط cümlesindeki قُطِبُ جِدْ harfleridir.

Bu harfler her zaman kalkale sıfatı almaz. Bu harflerin kalkale sıfatı alması için, kelimelerin ortasında veya sonunda bulunup, sâkin veya cezimli olması lâzımdır.

14) *Lîn* (الْلَيْنُ): Lügate, “yumuşak olmak” anlamındadır. Terim olarak, bu sıfatın bulunduğu harfleri okurken, dile zorluk vermeksizin, zahmetsiz olarak okumaya denir. Harfleri, vâv (و) ve yâ (ي)’dır. Ancak bu harfler, lîn harfi oldukları zaman bu sıfatı alırlar. Lîn harfi olmaları için de bu harflerin kendileri sâkin, bir önceki harfler (mâkabli) üstünlü olmalıdır.

15) *İnhirâf* (الْإِنْخِرَافُ): Lügate, “eğilmek” anlamındadır. Te-

rim olarak, bu sıfatın harflerini okurken dil ucunun Lâm’da dilin ön-
den aşağısına doğru, Râ’da dil ucunun geriye doğru eğilip kıvrılma-
sına denir. Bu sıfatın iki harfi vardır. Lâm (ل) ve Râ (ر) harfleridir.

16) *Tekrîr* (التَّكْرِيرُ): Lügate, “bir şeyi tekrar etmeye” denir.

Terim olarak, bu sıfatın harfi olan râ (ر) harfini okurken dil ucunun
hafifçe titremesine denir. Fazla titrer, tırltı yaparsa makbul değildir,
tekrar olur. Yani her tırltı tekrar edilmiş ayrı bir râ (ر) olur. İbnü’l-
Cezerî, Mukaddime’de bununla ilgili şöyle der: *وَإِذَا تَكَرَّرَ إِذَا تَشَدَّدُوا*
“Râ şeddeli olduğu zaman tekrîrini gizle, hafif yap.”

17) *Tefeşşî* (التَّفَشِّي): Lügate, “yayılmak, çoğalmak” anla-

mına gelir. Terim olarak, bu sıfatın kendisinde bulunduğu şîn (ش)
harfini okurken, sesin dil ortasıyla üst damak arasında yayılmasına
denir.

18) *İstitâle* (الْإِسْطَالَةُ): Lügate, “uzatmak” demektir. Terim

olarak, bu sıfatın harfi olan dâd (ض) harfini okurken dil kenarının,
üst azı dişlerden lâm (ل)’ın mahrecine kadar uzanmasına denir.

ZITLI VE ZITSIZ SIFATLAR

Yukarıdaki sıfât-ı lâzimeler zıtlı ve zıtsız sıfatlar olarak da tasnife
tabi tutulmuştur.

Kısaca şunlardır:

a. Zıtlı sıfatlar: Bir harfte, beraber bulunması mümkün olmayan
sıfatlara denir. 11 tanedir ve zıtlarıyla beraber gruplayarak şöyledir:
1,2) Hems-Cehr/3,4,5) Rihvet-Şiddet-Beyniyye/6,7) İsti’lâ-İstifâle/8,9)
İtbâk-İnfitâh/10,11) İsmât-İzlâk

b. Zıtsız sıfatlar: Bir harfte beraber bulunması mümkün olan sıfatlardır ve şunlardır: 1) Safîr 2) Kalkale 3) Lîn 4) İnhirâf 5) Tekrîr 6) Tefeşşî 7) İstitâle 8) Ğunne

KUVVETLİ VE ZAYIF SIFATLAR

Ayrıca yukarıdaki sıfât-ı lâzimeler, kuvvet ve zayıflık yönünden de tasnife tabi tutulmuştur.

a. Kuvvetli Sıfatlar: 1) Cehr 2) Şiddet 3) Kalkale 4) İsti'lâ 5) İtbâk 6) Safîr 7) Tekrîr 8) İstitâle 9) Ğunne 10) İsmât 11) İnhirâf 12) Tefeşşî

b. Zayıf Sıfatlar: 1) Hems 2) Rihvet 3) Beyniyye 4) İstifâle 5) İnfitâh 6) İzlâk 7) Lîn⁶⁴

Sıfât-ı lâzime ve ârızalardan itibaren son tasnife kadarki bilgiler için bk. İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 5-6; Mağnisî, *Terceme-i Cezerî*, s. 110; Muhammed Mekki Nasr, *Nihayetü'l-Kavl*, s. 45; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 213-245; Karakılıç, *Tecvîd İlmi*, s. 41-83.

Not: Yukarıdaki tasniflerde geçen sıfatların isimleri ve sayıları farklı eserlerde farklı gösterilmektedir. Biz, İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime'sini* esas aldığımız için onda geçen sıfatlara göre tasnif ve tanzim ettik. Bu sıfatların sayısının ve isimlerinin değişik müellif ve kaynaklara göre farklı olduğunu da yukarıda arz etmiştik. H.R.Pakdil.

2. ÂRİZÎ SIFATLAR

Harflerde bulunması gereken, bulunmadıkları zaman harfin zâtını değiştirmeyen sıfatlardır. Sıfât-ı ârızalar şunlardır:

1) *Tefhîm*: (التَّفْخِيمُ): Harfin kalın okunması demektir. Harfleri

11 tanedir ve şunlardır:

- a) Hurûf-ı isti'lâ, حُصَّ صَغُطٍ قِطْ cümlesindeki harflerdir.⁶⁵
- b) Belli şartlar dâhilinde kalın okunan lâm (ل) 'lar. Lafza-tullâhın lâm'ı gibi.
- c) Belli şartlar dâhilinde kalın okunan râ (ر) 'lar.
- d) Mâkabli (bir önceki harf) kalın olan harf-i med elif (ل) 'ler.
- e) Mâkabli (bir önceki harf) kalın olan harf-i med vâv (و) 'lar.

2. *Terkîk* (التَّرْقِيقُ): Harfin ince okunmasıdır. Tefhîm sıfatı ta-

şıyanların dışındaki harfler terkîk sıfatı taşımaktadır.⁶⁶

3. *İdğâm* (الْإِذْغَامُ): İki harfi belli şartlar dâhilinde birbirine ka-

tıp şeddeli bir harf olarak okumaktır.

⁶⁵ Bazı eserlerde hurûf-ı isti'lâ, tefhim sıfatı yönüyle sıfât-ı ârıza arasında gösterilmişse de, hurûf-ı isti'lâ'daki isti'lâ sıfatı ve kalınlık İbnü'l-Cezerî'ye göre sıfât-ı lâzimelerdendir. Bunların isti'lâsı, kalınlığı vaciptir; müttefekun aleyhtir. Dolayısıyla b) maddesinden itibaren olanları sıfât-ı ârızaya girebilir. bk. İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, Bâbü sıfât-ı l-hurûf.

⁶⁶ Yukardaki tefhim sıfatının:

- a) şıkkındaki not burası için de geçerlidir. Şöyle ki: İsti'lâ sıfatının zıddı olan istifâle sıfatı da, sıfât-ı lâzimelerdendir.
- b) maddesinden itibaren, belli şartlar dâhilinde ince okunan lam (ل) lar,
- c) belli şartlar dâhilinde ince okunan râ (ر) lar,
- d) Mâkabli ince olan harf-i med elif (ل) ler,
- e) Mâkabli ince olan harf-i med vâv (و) 'lar. Bunların kalınlığı ve inceliği şartlı olduğu için bunların terkiki sıfât-ı ârıza olabilir. Yoksa hurûf-ı müstefilenin istifâlesi ve inceliği vaciptir. Sıfât-ı lâzimelerdendir.

4. *İhfâ* (الْإِخْفَاءُ): Belli şartlar dâhilinde harfin zâtının gizlenip, izhâr ile idğâm arası bir okunuşunun olmasıdır.

5. *İzhâr* (الْأَظْهَارُ): İki harfin arasının birbirinden ayrılıp açık okunmasıdır.

6. *Kalb* (الْقَلْبُ) *İklâb*: Bir harfin başka bir harfe dönmesidir. Bâ (ب) harfinden önce gelen nûn-i sâkinin ve tenvindeki sâkin nûn sesinin mûm-i sâkine çevrilmesidir.

7. *Med* (الْمَدُّ): Bir sebebe bağlı olarak harf-i medden önceki harfin sesinin bir eliften fazla çekilmesidir.

8. *Vakf* (الْوَقْفُ): Sesi kesip, sükûn üzre durarak, nefes alıp kıraate devam etmektir.

9. *Sekte* (السَّكْنَةُ): Nefes almadan sesi kesmektir.

10. *Hareke* (الْحَرَكَةُ): Vasıl hâlinde harfi harekeli okumaktır.

11. *Sükûn* (السُّكُونُ): Harfin harekesiz kılınmasıdır.⁶⁷

C. MUKADDİME'DE SIFATLAR İLE İLGİLİ BEYİTLER

1. صِفَاتُهَا جَهْرٌ وَرِخْوٌ مُسْتَفِيلٌ	مُنْفَتِّحٌ مُضْمَتَةٌ وَالضِدَّ قُلْ
2. مَهْمُوسُهَا فَحْتُهُ شَخْصٌ سَكَتٌ	شَدِيدُهَا لَفْظٌ: أَجِدُ قِطٍ بَكَتٌ
3. وَبَيْنَ رِخْوٍ وَالشَّدِيدِ لِنَ عُمَرُ	وَسَبْعُ غُلُو: خُصَّ صَغِطٌ قِطْ حَصَرُ
4. وَصَادُ صَادُ طَاءُ طَاءُ مُطَبَّقَةٌ	وَقَرَمِنْ لِبِ الْحُرُوفِ الْمُذْلَقَةُ
5. صَفِيرُهَا صَادُ وَزَائِي سَيْنٌ	قَلَقَلَةُ قُطْبُ جَدٍ وَاللَّيْنُ
6. وَآؤُ وَبَاءُ سَكِنَا وَانْفَتَحَا	قَبْلَهُمَا وَالْإِنْخِرَافُ صُحْحَا
7. فِي اللَّامِ وَالرَّاءِ وَتِكْرِيرٍ جُعِلَ	وَلِلتَّفْسِي الشَّيْنُ صَادًا اسْتَطِيلَ

HARFLERİN SIFATLARI KONUSU

1. Harflerin sıfatları şunlardır ki, bunlar sıfât-ı lâzimelerdir: **Cehr**, **rihvet**, **istifâle**, **infitâh** ve **ismât** sıfatlarıdır. Bunların zıtları da sırası ile aşağıdaki sıfatlardır.⁶⁸

2. Cehrin zıddı **hems** sıfatıdır ki, harfleri فَحْتُهُ شَخْصٌ سَكْتُ cümlesindeki harflerdir. Rihvet sıfatının zıddı ise **şiddet** sıfatıdır ki, harfleri أَجِدُ قَطٍ بَكْتُ lafzındaki harflerdir.

3. Rihvet ve şiddetliler arasındaki harfler **beyniyye** sıfatlı harflerdir ki, عَمَرَ لِن cümlesinin harfleridir.

Yedi harf de **isti'lâ** sıfatlıdır ki, خَصَّ صَغُطٍ قِطْ cümlesinin harfleriyle sınırlanmıştır. Bu da istifâle sıfatının zıddıdır.

4. İnfitâh sıfatının zıddı **itbâk** sıfatıdır ki, harfleri Sâd (ص), dâd (ض), tâ (ط) ve zâ (ظ)'dır. İsmât sıfatının zıddı ise **izlâk** sıfatıdır ki, harfleri فَرَمَنْ لُبْ cümlesinin harfleridir.

5. Zıtsız sıfatlar ve harfleri şunlardır:

Safir: Harfleri zây (ن) , sîn (س) ve sâd (ص)'dır.

⁶⁸ Yukarıda zikredilip harfleri verilmeyen 5 sıfatın harfleri, zıddından hareketle tesbit edilir. Meselâ 1. beyitteki 1. sıfat cehr, 2. beyitteki 1. sıfat hemsle eşleşir. Hemsin harfleri verilmiştir. Bunlar, فَحْتُهُ شَخْصٌ سَكْتُ harfleridir. 10 harftir. Bunların dışındaki (28 harften 10'u hariç) geriye kalan 18 harf, cehr harfi olur. Diğer zıtlıların harfleri de aynı usûlle bulunur. Zıtsızların ise harfleri verilmiştir. Ayrıca zıtlı ve zıtsız sıfatlar da beyitlerde verilmiş oluyor. Yalnız hangisi, hangi sıfatın zıddı olduğunu anlamak için 1. beyitteki sıfat sırası ile, müteakip beyitlerdeki sıradaki 5 sıfat eşleşiyor. Şöyle ki;

1. Cehr-hems,
2. Rihvet-şiddet-beyniyye (yalnız bu iki sıfata ait ara sıfattır.)
3. İstifale-isti'lâ,
4. İnfitah-itbak,
5. İsmat-izlâk sıfatları zıtlı sıfatlar, geriye kalan safir, kalkale, lîn, inhirâf, tekrîr, tefeşî ve istitâle sıfatları zıtsız sıfatları oluşturuyor. Dolayısıyla, toplam 18 sıfât-ı lâzime oluyor. Açıklamaları ise yukarıda yapılmıştı.

Kalkale harfleri, **قُطِبَ جِدْ** cümlesinin harfleridir.

6. **Lîn** harfleri: Kendileri sâkin olup, bir öncesi üstün olan vâv (و) ve yâ (ي)'dir.

İnhirâf sıfatının harfleri, lâm (ل) ve râ (ر)'dir.

7. **Tekrîr** sıfatının harfi yalnız râ (ر) harfidir.

Tefeşî sıfatının harfi şîn (ش)'dir.

İstital sıfatının harfi ise yalnız dâd (ض) harfidir.⁶⁹

D. BİR HARFTEKİ SIFÂT-I LÂZİME SAYISI VE TESBİTİ

Yukarıda geçen, gerek sıfât-ı hurûf açıklamalarında, gerekse İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime beyitlerinde görüldüğü üzere, bir harfte asgarî beş ve daha fazla sıfât-ı lâzime bulunabilmektedir. Yukarıdaki beyitler ve manası bilinirse özellikle ezbere bilinirse, bu sıfatlar kolaylıkla tesbit edilebilmektedir. Şöyle ki:

Hangi harfin sıfatları tesbit edilecekse, o harf ele alınır. 1. beyit atlanır. 2. beyitten sıfat araştırmasına girilir. Çünkü 1. beyitteki sıfatların harfleri, 2. beyitten itibaren sıralanan sıfat ve harflerin zıddından hareketle çıkarılmaktadır. Bu yolla 11 zıtlı sıfattan 5 tanesi tespit edilir. Beyitlerin devamı okunarak, zıtsız sıfatlardan bir veya birkaçı bulunup bulunmadığı tesbit edilerek, bir harfte kaç tane sıfât-ı lâzime bulunduğu ortaya çıkar.

Meselâ hemze (ء) 'yi ele alalım:

Hemzeyi 2. beyitten araştırmaya başlıyorum. Hems harflerinin **فَحْتُهُ شَخْصٌ سَكَّتْ** içinde hemze (ء) yok. O hâlde zıddı olan cehr sıfatı var demektir. Cehr sıfatını kaydediyorum. Beyitleri okumaya devam ediyorum: **أَجْدُ قَطٍ بَكَتْ** Şiddet harfleri içinde hemzeyi

⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 5-6.

görüyorum. Demek ki hemzede şiddet sıfatı da varmış, onu da tesbit ediyorum, kaydediyorum. Şayet hemze şiddet harfleri arasında olmasaydı bir de beyniyye harflerine bakardım. Varsa, artık şiddet ve rihvet olmaz, beyniyye var demektir. O da yoksa zıddı olan rihvet sıfatı var demektir. Yalnız bu ara-sıfat beyniyye, bu iki zıtlı sıfat, rihvet ve şiddet arasında bulunur. Başka zıtlı sıfatların ara sıfatları yoktur. Böylece beyitleri taramaya devam ederim: **وَيَيْنَ رِخْوٍ وَالشَّدِيدِ: لِنَ عَمَرَ** Yukarıda şiddet harfleri arasında hemze harfi geçtiği için beyniyye ve rihvet sıfatı olmadığını anlarım ve beyitleri okumaya ve taramaya devam ederim: **خُصَّ صَغُطٍ قِطٍ وَسَبُعَ غُلُو:** İsti'lâ harflerinin içinde hemze (أَ ء) bulunmadığına göre, zıddı olan istifâle sıfatı olduğunu tesbit eder, kaydedirim. Devam ederim: **وَصَادُ صَادُ طَاءُ ظَاءُ مُطَبِّقَةُ** Sâd, dâd, tâ ve zâ harflerinin itbâk harfleri olduğunu, hemzede bu sıfatın bulunmadığını, dolayısıyla hemzenin itbâkın zıddı olan infitâh harflerinden olduğunu anlar, kaydedirim ve devam ederim: **وَفَرَّ مِنْ لِبِ الْحُرُوفِ الْمَذْلَقَةُ** hemzenin izlâk harfleri arasında bulunmadığını, zıddı olan ismât sıfatlı harflerden olduğunu anlar, kaydeder ve hemzede beş tane zıtlı sıfat olduğunu tesbit etmiş olurum. Devamındaki zıtsız sıfatları ifade eden beyitleri okuyarak, harflerini tarayarak elimdeki harfin onların içinde olup olmadığına bakarım. Varsa zıtlı sıfatlar üzerine ilâve ederim. Bu ilâve ile 6 veya 7 sıfat olabiliyor. Yoksa asgarî zıtlı sıfatlardan 5 tanesini alabiliyor. Ele aldığım hemzeyi zıtsız sıfatlı beyitler içinde bulamadığım için, hemzede 5 tane zıtlı sıfat-ı lâzime olduğu ortaya çıkıyor: **هَمْزَةٌ: جَهْرٌ شِدَّةٌ إِسْتِفَالَةٌ إِنْفِتَاحٌ إِصْمَاتٌ**

Meselâ, bâ (ب) harfinde, yukarıdaki sisteme göre 5 zıtlı sıfata ilâveten, bir de kalkale zıtsız sıfat eklendiği için 6 sıfat oluyor:

جَهْرٌ شِدَّةٌ إِسْتِفَالَةٌ إِنْفِتَاحٌ قَلْقَلَةٌ

Meselâ, râ (ر) harfinde, 5 zıtlı sıfata ilâveten inhirâf, tekrîr, zıtsız sıfat ilâve edildiği için 7 sıfat oluyor:

70 جَهْرٌ بَيْنِيَّةٌ اِسْتِفَالَةٌ اِسْتِعْلَاءٌ اِنْفِتَاحٌ اِزْلَاقٌ اِنْخِرَافٌ تَكْرِيرٌ

Bir harfte, kaç tane sıfât-ı lâzime bulunduğunu tespit etme sistemi budur.⁷¹

E. HARFLERDE BULUNAN SIFÂT-I LÂZİMELER

Bir önceki maddede izah edilen sisteme göre İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime'sindeki sıfât-ı lâzime (sıfât-ı hurûf) sayısına göre her bir harfte bulunan sıfât-ı lâzimeler şunlardır:

1. Hemze (ء) 'de 5 sıfat: Cehr, şiddet, istifâle, infitâh, ismât.
2. Bâ (ب) 'da 6 sıfat: Cehr, şiddet, istifâle, infitâh, izlâk, kalkale.
3. Tâ (ت) 'da 5 sıfat: Hems, şiddet, istifâle, infitâh, ismât.
4. Sâ (ث) 'da 5 sıfat: Hems, rihvet, istifâle, infitâh, ismât.
5. Cîm (ج) 'de 6 sıfat: Cehr, şiddet, istifâle, infitâh, ismât, kalkale.
6. Hâ (ح) 'da 5 sıfat: Hems, rihvet, istifâle, infitâh, ismât.
7. Hâ (خ) 'da 5 sıfat: Hems, rihvet, isti'lâ, infitâh, ismât.
8. Dâl (د) 'da 6 sıfat: Cehr, şiddet, istifâle, infitâh, ismât, kalkale.
9. Zâl (ذ) 'da 5 sıfat: Cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismât.
10. Râ (ر) 'da 7 sıfat: Cehr, beyniyye, istifâle veya isti'lâ, infitâh, izlâk, inhirâf, tekrîr.
11. Zây (ز) 'da 6 sıfat: Cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismât, safîr.

⁷⁰ Râ (ر) harfinin istifale yani incelik sıfatı alması şartlıdır. Şayet hükmü'r-râ kurallarına göre ince okunması gerekiyorsa istifale, kalın okunması gerekiyorsa isti'lâ sıfatı almış olur. Buna râ (ر)'nın terkîki veya tefhimi denir.

⁷¹ Bu sistemin açıklamasını M. Aşıkkutlu merhum hocamızın *Tayyibe'nin Elfâz Manası* isimli eserinde (s. 23-31) gördük, ona istinaden yazdık. Ayrıca Mahmûd b. Muhammed Abdül'l-Mün'im'in, *er-Ravdatü'n-Nediyye Şerhu Metni'l-Cezeriyye*, s. 43-46'da Arapça şerhte de vardır.

12. Sîn (س)'de 6 sıfat: Hems, , rihvet, istifâle, infitâh, ismât, safîr.
13. Şîn (ش)'de 6 sıfat: Hems, rihvet, istifâle, infitâh, ismât, tefeşşî.
14. Sâd (ص)'da 6 sıfat: Hems, rihvet, isti'lâ, itbâk, ismât, safîr.
15. Dâd (ض)'da 6 sıfat: Cehr, rihvet, isti'lâ, itbâk, ismât, istitâle.
16. Tâ (ط)'da 6 sıfat: Cehr, şiddet, isti'lâ, itbâk, ismât, kalkale.
17. Zâ (ظ)'da 5 sıfat: Cehr, rihvet, isti'lâ, itbâk, ismât.
18. Ayn (ع)'da 5 sıfat: Cehr, beyniyye, istifâle, infitâh, ismât.
19. Ğayn (غ)'da 5 sıfat: Cehr, rihvet, isti'lâ, infitâh, ismât.
20. Fâ (ف)'de 5 sıfat: Hems, rihvet, istifâle, infitâh, izlâk.
21. Kaf (ق)'da 6 sıfat: Cehr, şiddet, isti'lâ, infitâh, ismât, kalkale.
22. Kâf (ك)'da 5 sıfat: Hems, şiddet, istifâle, infitâh, ismât.
23. Lâm (ل)'da 6 sıfat: Cehr, beyniyye, istifâle, infitâh, izlâk, inhirâf.
24. Mîm (م)'de 5 sıfat: Cehr, beyniyye, istifâle, infitâh, izlâk.
25. Nûn (ن)'da 5 sıfat: Cehr, beyniyye, istifâle, infitâh, izlâk.
26. Vâv (و)'da 5 sıfat: Cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismât.
27. Hâ (ه)'da 5 sıfat: Cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismât.
28. Yâ (ي)'da 5 sıfat: Cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismât.
29. Hurûf-ı med (و ی ا)'de 5 sıfat: Cehr, rihvet, istifâle,⁷² infitâh, ismât.⁷³

⁷² Harf-i med vâv (و) ve elif (ل)'in istifâle sıfatı alması şartlıdır. Kendinden önceki med ettiği harf ince ise harf-i med elif ve vâv da incedir. Kalınsa, onlar da kalındır. Harf-i med yâ (ی), daima incedir. bk. Mer'asî, *Cühdü'l-Mukıll*, s. 38-39; Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, s. 44-45; Mağnisi, *Terceme-i Cezerî*, s. 29.

⁷³ Bu sistem ve harf sıfat tablosu için bk. Mahmûd b. Muhammed, *er-Ravda*, s. 43-46; İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 5-6; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 102.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HARF VE DUDAK TA'LİMİ

I. HARF TA'LİMİ

A. HARF TA'LİMİNDE YER ALAN TERİMLER VE TANIMLAR

1. HARF

Lügat olarak "bir şeyin ucu, kenarı" demektir. Terim olarak, bir mahrece dayanarak çıkan sese "*harf*" denir.

2. MAHREC

Lügatte "çıkış yeri" demektir. Terim olarak ise harfin çıktığı, doğduğu yere "*mahrec*" denir.

3. MEHÂRİC-İ HURÛF ⇒ Harflerin çıkış yerleri

Mehâric, mahrec kelimesinin çoğuludur; çıkış yerleri demektir. Hurûf da harf kelimesinin çoğuludur; harfler demektir. Mehâric-i hurûfun genel anlamı, harflerin çıkış yerleri demektir.

Harflerin, dudaktan itibaren boğazın en altına varana kadar dudakta, dişte, dilde, ağız ortasında, boğaz ortasında ve boğazın en sonunda olmak üzere yayılan çıkış yerlerine "*mehâric-i hurûf*" denir.

4. SIFÂT-I HURÛF ⇒ Harflerin özellikleri

Sıfat, lügat olarak "nişan, alâmet, nitelik, nicelik ve özellik" demektir. Sıfât, onun çoğuludur. Terim olarak, mahrecde meydana geliş esnasında harfin sesine ârız olan ve harfi karakterize eden keyfiyete denir.

Sıfât-ı hurûf da, harflerin özellikleri demektir. Yani harflerin mahrecinden çıkarken aldığı incelik, kalınlık, pelteklik, keskinlik, tefeşşî, tekrîr gibi ses özelliklerine "*sıfât-ı hurûf*" denir.

Bu sıfatların neler oldukları tecvid ve kıraat kitaplarında yazılır, sayılır ve dökümü yapılır. Bizim kitabımızın da mehâric-i hurûf, sıfât-ı hurûf ve dudak ta'limi kısımlarında bunların taksimi ve teferruatı mevcuttur.

5. TASHİH-İ HURÛF

Harfleri doğru telâffuz etmektir. Daha açık bir ifadeyle, Kur'ân'ın harflerini mehâric-i hurûf ve sıfât-ı hurûfa uygun olarak doğru telâffuz etmeye *"tashih-i hurûf"* denir.

B. HARF TA'LİMİ VE UYGULAMASI

Harfleri doğru telâffuz etmek için harf ta'limi eğitimi yapılması gerekmiştir ve uygulanmıştır. Bunu da yaparken, harflerin hem mahreclerini tesbit hem de bu mahreclerden çıkarken sıfatlarını belirtmek için hocalarımız bir usûl geliştirmişlerdir. Buna, *"harf ta'limi"* derler. Biz de bu usûlü, Hendekli Abdurrahman Gürses hocamızdan aldık. Gelecek nesillere bu usûlü intikal ettirmek için bu bilgileri okumanın, okutmanın ve yazmanın gerekliliğini düşündük.

Kıraat kitaplarında ve tecvid kitaplarında mehâric-i hurûf ve sıfât-ı hurûfla ilgili ayıntılı bilgiler vardır. Bu harf ta'liminde bu kadar uzun tafsilata, tarifata gerek görülmez. Hatta hocamızın tabiri ile *"Mübtedi talebeyi nazariyata boğmamak için muhtasar olarak harfin mahrecinden ve bu mahreceden çıkarırken aldığı sıfatından kısaca bahsedilir."* Bu kısa bahisten sonra mahreceden çıkararak okunur, okutulur, dinlenir, bu harfleri doğru telâffuz etmeye hoca ve talebe işbirliği ile gayret edilir ve mufassal nazariyata girilmeden, kestirme yoldan bu harflerin doğru telâffuzu talebeye alıştırılır.

Harf ta'limi usûlüne göre harfleri okumaya gelince, Hocamız Abdurrahman Gürses'in tesbit ve tavsiyesi, "*harf ta'limi, ta'limin temelidir*" der. Çünkü bu harfleri doğru telâffuz etmeden her ne kadar tecvid okusanız, tecvid nazariyatını bilseniz yine de Kur'ân-ı Kerîm'i doğru okumaya ulaşamazsınız. Çünkü temel sağlam değildir. Bir teşbihle bu harf ta'limi, bir yapı ustasının duvarı örmeye başlamadan önce taşlarını düzeltmesine benzer. Onların sivrilerini, yumrularını alıp duvara en uygun hale getirmeye çalışır, ondan sonra duvara döşer gider. Bu harf ta'limini de sıhhatli alıp üzerine de tecvid kurallarını bina ettiği zaman sıhhatli ve doğru bir okuyuş ortaya çıkmış olur.

Harf ta'limi sağlam olmazsa, tecvid nazariyatı her ne kadar tatbik edilse de bir kenarı noksan demektir. Mehâric-i hurûf ve sıfât-ı hurûf gibi önemli bir kısmı ve temeli noksan demektir.

Harf ta'limi ve uygulamasının nasıl olduğu konusunda, harf ta'limini verirken her harfin başına fethalı bir hemze ve bâ (ب)dan itibaren bütün hece harfleri hemze fethalı, diğer harfler cezimli olmak suretiyle okunur. Bu okuyuşta öncelikle harfin nereden çıktığı ve nasıl sesle çıktığı izah edilir ve okunur. Bilâhare de talebeye okutulur. Daha sonra bu mufassal nazariyata girilmeden, hoca ve talebe tarafından okumak ve dinlemek suretiyle bu doğru alışkanlık kestirme yoldan kazandırılmış olur.

Önce hocamızdan aldığımız bu usûlü, hemze fethalı, hece harfleri cezimli olmak suretiyle nerden çıkar ve nasıl çıkar, hangi mahrecden ve hangi sıfatla çıkar, kısaca bunlara değinerek ve yapılan hatalara da işaret ederek, bu hatalara düşülmemesini tavsiye ederek bu harflerin okunuşlarını ifade etmeye başlayalım.

Hemze fethalı ve bâ (ب) cezimli olduğu zaman أَب şeklinde okunur. Bâ (ب) harfi cezimli okunduğu zaman sükûnu çatlatılıyor. Buna tecvid ilminde kalkale sıfatı denir. Bu sıfat verilmeden kalkale harfi okunursa o harf okunmamış olur. Yani, o harfin sesi duyulmamış olur. Eb (أَب) dediğimiz zaman kalkale sıfatını vermezsek, o harfi büyük miktarda noksanlandırmış oluruz, hatta hiç sesi duyulmazsa okunmamış olur. O harfin kalkale sıfatının gayesi harfin sesini duyurmak, onun bâ (ب) harfi olduğunu net göstermek içindir. Bütün kalkale sıfatlarında aynı durum söz konusudur. Dolayısıyla kalkale sıfatını iyi belirtmek lâzımdır. Çünkü sıfât-ı lâzimedendir. Yani bu harf, bu sıfat olmadan olmaz demektir. Mutlaka bu harfte bu sıfat bulunması lâzım demektir. O itibarla kalkale sıfatını iyi belirtmek, anlamak ve doğru uygulamak için biraz açmak gerekir.

Öncelikle kalkale قُطِبَ جِد cümlesinde bulunan beş harfe ait bir sıfattır. قُطِبَ جِد cümlesinde ق ط ب ج د olmak üzere beş harf vardır ve bu harflerde kalkale sıfatı bulunması için bu harflerin sâkin ve cezimli olması lâzımdır. "Sâkin veya cezimli olması lâzımdır" cümlesine dikkat edilmesi gerekiyor. Çünkü her sâkin harfin üzerinde cezim bulunmayabilir. Harekeli harfin üzerinde durursanız, cezim bulunmayabilir. Ama sükûn üzerine durulur. Bu harfe de sâkin denir. Üzerinde hareke bulunmayıp cezim bulunan harfe de sâkin denir. Kısaca şöyle ayırım yapabiliriz/Her cezimli harf sâkindir. Ama her sâkin harf, cezimli olmayabilir/Velhâsıl kalkale harfleri sâkin veya cezimli olursa kalkale sıfatı alır./Yoksa bu harflerin her hâlinde kalkale olacak diye bir şey yoktur. Harekeli hallerinde kalkale olmaz veya şeddeli harekeli hallerinde kalkale olmaz, ancak, harekeli kalkale

harfi üzerinde durulur, sâkin yapılırsa, sükûn verilirse o zaman kalkale meydana gelir.

Kalkale, lügat olarak "harfi mahrecinde hareket ettirmek", tecvid tabiri ile *التَّحْرُكُ وَالْإِضْطِرَابُ* 'dır. Harfi harekeye doğru meylettirmek ve harfi çarptırarak ve vurdurarak harekeye doğru meylettirmek demektir. Bu harekeye doğru meylettirirken, hangi harekeye doğru meylettirilmesi lâzım denirse, böyle bir şey akla gelirse, kitapların ifadesiyle "kalkale harfindeki hareke meyli, mâkablindeki (bir önceki) harfin harekesine doğru olmalıdır."

İhlâs sûresi'ndeki kalkalelere örnek verelim. *أَحَدٌ* dediğimiz zaman dâl (د) harfindeki kalkale, bir önceki hâ (ح) harfinin harekesine doğru, fethaya doğru meyletmelidir / *لَمْ يَلِدْ* 'deki kalkale de kesraya doğru meyletmelidir. Çünkü bir önceki harfin harekesi kesradır.

سُبْحَانَكَ 'deki kalkalede bir önceki harfin harekesi zamme olduğu için zammeye doğru meyletmelidir. Demek ki hem kalkaleyi güzel yapmalı, hem de kalkaleyi yaparken meyli güzel uygulamalıdır. Aksi hâlde kalkale yapılır ama meyli hatalı yapılır. O da hoş ve doğru olmaz. Onun için kalkale harflerinin sâkin okunuşunda, bir önceki harfin üç harekesi ile okunarak o harflerin doğru kalkale telaffuzları talebeye duyurulmalı ve gösterilmelidir.

Tâ (ت) harfi, şiddet sıfatı olan harflerden biridir. Keskin ve şiddetli sesinin duyulması lâzımdır. Sâkin olduğunda, *آتْ* şeklinde okunur. Buna kısaca, net tâ (ت) da denir. Keskin ve şiddetli ses duyulmazsa o zaman da tâ (ت) harfi silik ve bozuk çıkar; asıl sesi duyulmamış olur. Tâ, *آذْ* şeklinde olursa tâ (ت) sesi iyi duyulmamış, net duyulmamış, bozuk, dâl (د) harfine dönüşmüş olur. Bu ses kaybolursa, tâ (ت) da kaybolmuş olur. Dolayısıyla tâ (ت) harfi kaybedilmeyip

netliği belirtilmeli, tâ (ت) harfi okunmalıdır. Yalnız bu esnada, bunu yaparken başka hatalara da düşmemek lâzımdır. Meselâ, şiddetli ve keskin tâ (ت) belirteyim derken, çe karışımli tâ (ت) yapmamak gerekir. Net tâ yapmalı, çe sesi karıştırılmamalıdır. Silik de yapılmamalıdır. Vasatı bulmalıdır. Vasatı da, et (أَتْ) şeklindedir.

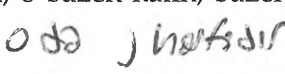
Sâ (ث) harfi, peltek bir harftir. Türkçemizde peltek harf yoktur. Fakat Kur'ân harflerinde vardır. Üç tane harf peltektir. Bunların birincisi sâ (ث) harfi, ikincisi; zâl (ذ) harfi, üçüncüsü zâ (ظ) harfidir. Aralarında kalınlık, incelik gibi sıfat farklılıkları vardır. Sâ (ث) harfi, peltek sıfatıyla sâkin olarak es (أَتْ) şeklinde telâffuz edilirken, peltekliği yaparken, dil ucunun dişler arasından birazcık çıkması, çok da çıkmaması, tamamen içerde de olmaması lâzımdır. İçerde kalırsa pelteklik meydana gelmez. Dışarıya dil fazla çıkarılırsa o zaman da peltekliğin sıfatı bozuk çıkar, net çıkmaz. Es (أَتْ) şeklinde telâffuz ederken tüm bu hususlara dikkat etmek gerekir.

Cîm (ج) harfi, Türkçemizdeki "c" harfine benzerse de, Kur'ân cîm (ج)'i biraz farklıdır. Mahrec itibariyle dil ve damak ortasından çıkar. Kalkale sıfatı bulunan harflerdendir. Cîm (ج) harfi sâkin okunacağı zaman, kalkale sıfatıyla birlikte dil ortasından çıkarılır. Ec (أَج) şeklinde telâffuz edilirken bu hususlara dikkat edilir.

Hâ (ح) harfi, boğaz ortasından çıkan bir harftir. Türkçemizde bu harfin telâffuzu yoktur.

Türkçemizde hâ (ح) , hâ (خ) ve hâ (هـ) harfleri aynı yerden çıkarılır. Ama Kur'ân harflerinde bunlar farklıdır. Hâ (ح) harfi, boğaz ortasından ve boğaz ortası gırtlığı reflekslerle sıkamak suretiyle çıkarılır. Eh (أَخ) şeklinde telâffuz edilirken hafif hışırtı sesi ile çıkar.

Hâ (خ) harfi, boğaz üstünden, boğaz üstünü sıkıştırmak ve hırıltmak suretiyle çıkarılan bir harftir. Eh (أَخ) şeklinde telâffuz edilir.

Ancak bu harfe gelmişken, kalın ve ince harflere değinmek gerekir. Çünkü hâ (خ) harfi, kalın bir harftir. Kalın harflerin sıralanmasında ilktir. Kur'ân harflerinin bir kısmı kalın, bir kısmı incedir. Bir harf de var ki, o bazen kalın, bazen ince, bazen de her ikisini de okumak caizdir.

Kur'ân harfleri içerisindeki kalın harflere, tecvid ve kıraat tabiri ile "hurûf-ı isti'lâ" denir. Hurûf-ı isti'lâ, حُصَّ صَغُطِ قِطْ cümlesinde toplanan yedi harfdir. حُصَّ 'da خ ve ص harfi, صَغُطِ 'da غ - غ - ط harfleri, قِطْ 'da ق ve ظ harfleridir. Bu harfler, kalın harflerdir. Her durumda kalın okunacaklardır. Bunun dışında râ (ر) harfi ve lafzatullah (لَفْظَةُ اللَّهِ)'ın lââm'ı hariç diğer bütün harfler, ince harflerdir.

Râ (ر) harfine gelince, tecvidin hükmü'r-râ bahsinde râ (ر) harfinin ne zaman kalın, ne zaman ince, ne zaman her ikisinin de caiz olduğu ile ilgili kurallar mevcuttur. Lafzatullah'ın lââmı da öyledir. Bazen kalın bazen de ince okunur. Onun da, lafzatullah ismiyle bir konu altında kuralları izah edilmiştir.

Hâ (خ) harfinin kalınlığını belirtmişken konu ile bağlantılı başka bir konuya daha temas etmek gerekir. İnce ve kalın harfler yan yana geldiği zaman, birinin sesini diğerine katmamak, kaptırmamak, karıştırmamak lâzımdır. Yani ince harfin sesini, kalın harfe karıştırmamak veya kalın harfe geliyorum diye ince harfi kalınlaştırmamak lâzımdır.

Meselâ; eh (أَخ) kelimesini telâffuz ederken ah (أَخ) denilirse, hemze kalınlaştırılmış olur, eh denilirse hâ (خ) inceltilmiş olur. Velhâsıl ince ve kalın harfler yan yana geldiği zaman ince harf, ye-

rinde ve zamanında ince, kalın harf de yerinde ve zamanında kalın okunmalıdır. Bu eh (اَحْ) tabirinde böyle olduğu gibi, her ince ve kalın harfde de durum böyledir. İnce harf önce, kalın harf sonra gelebilir veya kalın harf önce, ince harf sonra gelebilir. Velhâsıl ince harfler yerinde ve zamanında ince, kalın harfler de yerinde ve zamanında kalın okunmalıdır ki birinin sıfatı diğerine geçirilmemiş, yansıtılmamış olsun.

Dâl (د) harfi, kalkale harfidir. Sâkin okunduğu zaman, ed (اَدْ) şeklinde telâffuz edilir.

Zâl (ذ) harfi, peltek harflerin ikincisidir. Ez (اَزْ) şeklinde telâffuz edilir.

Râ (ر) harfi, okunuşu hakkında tecvid kitaplarında müstakil bir "hükmü'r-râ" bahsi vardır. Râ (ر) sâkin olduğu zaman, bir önceki harf fethalı olursa, sâkin râ kalın okunur. Veya eski tabirle; râ (ر) sâkin, mâkabli meftuh olursa, er (اَرْ) şeklinde kalın okunur.

Râ (ر) sâkin, önceki harf kesra olursa, ir (اِرْ) şeklinde ince okunur.

Râ (ر) sâkin, bir önceki harf zamme olursa, ür (اُرْ) şeklinde kalın okunur.

Râ (ر) harfinin telâffuzunda bazı hatalara düşülmektedir. Şöyke ki: Râ (ر) harfi sâkin veya şeddeli telâffuz edilirken, râ harfi err (اَرْر) şeklinde tırlatılmamalıdır. (Tırlatılan râ, hatalı râ'dır.) Buna, tekrarlı râ da denir. Buradaki her tırlıltı, tekrarlanmış bir râ'dır.

Ayrıca, râ'yı telâffuz ederken silik-mat bir râ da telâffuz edilmemelidir. Yani net râ telâffuz edilmelidir. Dil üst damağa sürtmeli, râ harfi kendi mahrecinden net olarak çıkartılmalıdır. Râ mahrecden çı-

karken, silik yapılmamalıdır. Fazla sıkıp vijiltılı, biraz gevşetilip fişiltılı râ da yapılmamalıdır. Net râ, er (اَر) şeklinde telâffuz edilmelidir.⁷⁴

Zây (ز) harfi, Türkçemizde telâffuzu olan bir harftir. Keskin “z” şeklinde, sâkin olduğu zaman, ez (اَز) şeklinde telâffuz edilir. Bu zây’daki vızıltı çıkaran sesin adına, “safîr” denir. Bu sesi kuvvetli çıkarmak lâzımdır. Bu sesi silerseniz, o zaman o zây harfi, zây olmaktan çıkar.

Safîr sıfatı, iki harfte daha vardır. Bunlardan birisi sîn (س), diğeri de sâd (ص) harfidir.

Sîn (س) harfi, Türkçemizdeki se ile aynıdır, keskindir. Sîn, sâkin telâffuz edildiği zaman, es (اَس) şeklinde söylenmelidir.

Şîn (ش) harfi, Türkçedeki dil ucundan çıkan “ş” harfine benzerse de, Kur’ân şîn’i biraz farklı olarak dil ve damak ortasından çıkar. Dil ve damak ortasından sıkıştırmak suretiyle çıkan bu sese “tefeşşî” denir. Bu şîn harfi, sâkin olduğu zaman eş (اَش) şeklinde telâffuz edilir.

Sâd (ص) harfinde de safîr sıfatı vardır. Kalın bir harftir. Sâkin olduğu zaman es (اَص) şeklinde telâffuz edilir.

Dâd (ض) harfi, Türkçemizde telâffuzu olmayan ve Kur’ an harfleri içerisinde telâffuzu oldukça zor olan bir harftir. Dolayısıyla, okuyucuların çoğunda farklı telâffuzlar duyulur. Bu da ehil birisinden bunun mahrecini, sıfatını iyi bilmeden alınan ta’limden ileri gelir. Dolayısıyla bu harfin önce mahrecine, sonra sıfatına değinmek, iyice yerini tesbit etmek gerekir. Dâd harfinin mahreci, azı dişlerinin iç kısmı ve dilin yan tarafıdır. Bu sağ taraftan da olabilir, sol taraftan da

⁷⁴ Bu harflerin seslerinin doğrusu ve yanlışları mutlaka ehil bir hoca (fem-i muhsin) dan duyularak telaffuz edilmelidir. Bu ifadeler doğruyu ve yanlış anlatmak içindir. Ama hocadan duymadan yeterli değildir.

olabilir. Ağız yapısı müsaitse her iki yandan da okunabilir. Dilin yan tarafı azı dişlerine sürtmek suretiyle telâffuz edilir. İbnü'l-Cezerî Hazretleri, Mukaddime'de bunu şöyle ifade ediyor:

وَالصَّادُ مِنْ حَافَتِهِ إِذْ وَلِيَ لَا ضِرَاسَ مِنْ أَيْسَرَ أَوْ يُمَنَّاها

“Dâd harfi, dilin yan tarafı ve azı dişlerine temas ederek çıkarılır. Dilin sağından veya solundan çıkarılabilir.” Sâkin olduğu zaman ed (أَضَ) şeklinde telâffuz edilir.

Bazı kimseler bu harfi ağzının sağından kolay çıkarır, bazı kimseler de solundan kolay çıkarır. Genellikle soldan daha kolay çıkarılır. Hz. Ömer (r.a) Efendimizin hem sağından, hem solundan aynı anda çıkardığı, kitaplarda zikredilir. Yani ağız yapısı müsaitse o da caizdir.

Dâd (ض) harfini sâkin telâffuz ederken أَطْ diyerek kalkale sıfatı eklemek hatalıdır. Çünkü ض harfi, kalkale harfi değildir. ض harfi mahrecinde dil kenarı azı dişlere sürterek bir kalkale gibi çatlama yapılmamasına dikkat edilerek, sâkin haliyle ed (أَضَ) şeklinde telâffuz edilir.

Tâ (ط) harfi, kalkale harflerindendir ve kalın bir harftir. Kalkale yapılırken kalın kalkale yapılmasına dikkat edilmelidir. Bu kalınlık verilmez de ed (أَدَ) şeklinde okunursa, dâl (د) okunmuş olur. Bunun kalını أَطْ 'dır. Bu da tâ (ط)'dır. Sâkin hâldeyken, أَطْ şeklinde kalkaleli ve kalın olarak telâffuz edilir.

Zâ (ظ) harfi, peltek harflerin üçüncüsüdür ve kalın peltektir. أَظْ şeklinde telâffuz edilir. Her ne hikmetse, ث ve ذ harfleri okuyucuların çoğunluğu tarafından bilinir ve tatbik edilir, ama ظ harfinde hata edilir. تَزْلُمُونَ ، يَزْلُمُونَ yerine تَظْلُمُونَ ، يَظْلُمُونَ denilir. عَظِيمًا derken عَظِيمًا denilir ki, bunlar da hatalıdır. Bunlar, o zaman keskin okunmuş olur. Kur'ân'da keskin ظ yoktur. Bütün ظ 'lar peltektir. Bu şekilde telâffuz

edilen ط, ظ değil, kıraatta sâd-ı müşemme denilen ve işmâm yapılan ص 'dır. Bizim kıraatımız Kıraat-ı Âsım ve Rivayet-i Hafs'da sâd-ı müşemme yoktur veya keskin ط yoktur. Velhâsıl ط harfi sâkin olarak okunduğunda, أَط şeklinde telâffuz edilir.

Ayn (ع) harfi, hâ (ح) harfi gibi Türkçemizde telâffuzu olmayan bir harftir. ح gibi boğaz ortasından biraz sıkılmak suretiyle çıkarılır. ح ile ع arasında ses farklılığı vardır. Sâkin hâlinde ع, أَع şeklinde boğaz ortası sıkılmak, sesi orada sıkıştırmak suretiyle çıkarılır.

Ğayn (غ) harfi; خ mahreciyle aşağı yukarı aynı mahrecdir. Boğaz üstünden sıkıştırılmak suretiyle أَغ şeklinde çıkarılır. Bu غ harfinin Türkçede de karşılığı vardır. Yağ, dağ derken telâffuz ettiğimiz "ğ"ler Kur'ân harfleri içerisinde غ harfidir. Türkçedeki ğ'lerin incesi de olabilir, fakat Kur'ân harflerindeki غ daima kalındır. Bir de Türkçedeki ğ'ler biraz gevşektir. Kur'ân ğayn'ları sıkıdır. Gevşetilirse matlaşır ve medleşir. Yâ (يا), tâ (طا) gibi olur. Doğrusu sıkıdır. يَغْلِبُونَ gibi.

Fâ (ف) harfi, sâkin hâlinde أَف şeklinde telâffuz edilir. Burada fâ (ف) harfinin mahrecinde, üst dişler alt dudağın içine temas ettirilmelidir. Tam fâ mahreci burasıdır. Burada ses nefes, üst dişlerle alt dudak arasına sıkıştırılmaz da sırf dudaklardan çıkarılırsa fâ'nın mahreci bozulmuş olur. O zaman vâv mahrecine çekilmiş olur. Dolayısıyla fâ netliğini kaybeder, vâv karışımı olur, hatalı olur. Sâkin hâlinde fâ (ف) harfi, أَف şeklinde telâffuz edilir.

Kaf (ق) harfi, kalkale harflerinden ve kalın harflerdendir. Kalın kalkale yapmaya itina etmek lâzımdır. Sâkin hâlde أَق şeklinde okunur. Bazı okuyucular, ق harfini keskinleştirerek ك harfi gibi yapıyor. ك veya كَيْل diye okuyor. Hocamızdan aldığımız ta'lime göre bu tür okunan kaflar, hatalı ق 'lardır. Kaf'lar, bu kadar keskin değildir. Kes-

kin yapılırsa kalın kâf gibi olur ki, hatadır. Harekeli olursa کَا şeklinde telâffuz edilir, کْ şeklinde değildir. Sâkinen, kalkale ile beraber کْ şeklinde telâffuz edilir.

Kâf (ك) harfi, Türkçemizdeki "k" harfine benzerse de biraz farklı olarak dil ve damak gerisine doğru çekilir. ق 'a yaklaştırılır, kaf mahrecinin biraz altından çıkarılır. Türkçemizdeki "k" harfi damak önünden, Kur'ân'ın kâf (ك) harfi damak gerisine doğru çekilerek çıkarılır. Sâkin hâlinde كْ şeklinde telâffuz edilir.

Lâm (ل) harfi, Türkçemizdeki "l" harfi ile aynı, لْ şeklinde telâffuz edilir.

Mîm (م) harfi, Türkçemizdeki "m" harfi ile aynı, مْ şeklinde telâffuz edilir.

Nûn (ن) harfi, Türkçemizdeki "n" harfi ile aynı, نْ şeklinde telâffuz edilir.

Vâv (و) harfi, Türkçemizdeki "v" harfi ile aynı telâffuzdadır, diyebiliriz. Fakat Türkçemizde v'leri telâffuz ederken biraz dış vâv'ı yapar ve "ev" deriz. Hâlbuki Kur'ân vâv'ının, dış vâv'ı olmaması lâzımdır. Yani üst dişlerin, alt dudağa temas etmemesi lâzımdır. Alt dudağa temas ederse o zaman vâv'ı, fâ mahrecine çekmiş oluruz ki o zaman da vâv'ın içerisine fâ sesi karışır. Dolayısıyla vâv harfi, dış teması olmaksızın her iki dudak öne sürülmek ve toplanmak suretiyle ve (و) şeklinde telâffuz edilir. Sâkin hâlinde وْ şeklinde okunur.

Hâ (ه) harfi, Türkçemizde telâffuzu olan ince bir harftir. Hâ (ه) harfinin mahreci boğazın en altıdır. Dolayısıyla hâ (ه) harfini telâffuz ederken boğazın başka bir noktasından nefesi sıkıştırırsanız hâ (ه) harfinin mahreci anında değişir. Meselâ, eh (أَخ) şeklinde boğazın üst tarafından sıkılırsa hâ (ه) harfi, hâ (خ) harfi mahrecine gider. Hâ (خ) sesi alır. Boğaz ortası sıkılırsa, eh (أَخ) şeklinde hâ (ح) sesi olur. Bu nedenle hâ (ه) harfini telâffuz ederken yalnız boğazın en altına sıkıştırıp buradan çıkarmaya gayret etmek lâzımdır. Başka noktalarda

sıkıştırılırsa hâ (هـ) harfi mahrecini değiştirir. Hatta Gulfü (قُلْ) diyen okuyucular duymuşsunuzdur. قُلْ denildiğinde, هـ harfi fâ mahrecine sıkıştırılıyor. Hatalı bir okuyuş oluyor. Sonuçta hâ (هـ) harfi boğazın en altından çıkarılmalıdır. Sâkin hâlinde أَهْ şeklinde okunur.

Lâmelif (ل), lâm ve elif'ten mürekkep bir harf olduğu için, bu harfin okunuşunu lâm ve elif/hemze harflerinde izah etmiş olduk. Üzerinde tek hareke üstün olursa elif, harf-i med olur ve "lâ" (لَ) diye okunur. Elif'in üzerinde hareke olursa (وَالْأَرْضُ) kelimesinde olduğu gibi hemze olarak okunur.

Yâ (ي) harfi, dil ve damak ortasından sıkıştırılmak suretiyle çıkarılan bir harftir. Sâkin hâlinde اَيَّ şeklinde telâffuz edilir.⁷⁵

Harf ta'liminde bu harfler, cezimli telâffuz edildikten sonra şeddeli olarak da telâffuz edilecektir.

Şeddeli telâffuzda belirtilmesi gereken hususlar şunlardır:

Önce bir şedde ölçüsü ve süresi vardır. Bu süre doyurulmalı ve doldurulmalıdır. Bu süre eksik veya fazla olmamalıdır. İki harfte (şeddeli mîm ve nûn harflerinde) gunne sıfatından dolayı biraz fazla tutulur. Diğerleri eşit tutulur. Bu da ehil bir üstat (fem-i muhsin) tan duyularak alınır.

(أَبْ): Hemze fethalı, ب şeddeli ve fethalı, telâffuzu (أَبْ) şeklindedir. Harekenin değişik olması önemli değildir. Şiddet sıfatına

⁷⁵ **Not:** Yukarıdaki sâkin okumalarda harflerin önüne getirilen hemze (ء) ler hep harekeli okundu, hemzenin sâkin okunuşu verilmedi. Onu da duyurmak lâzımdır. Hemzenin sâkin hâlinde hemze mahrecine ses vurgusu yapılır, sıkıştırılır, ikinci bir ses çıkarılmaz. Çıkarılırsa hemzenin sükûnu bozulur.

Örnek: يَأْمُرُونَ ، يَأْمُرُونَ ، يَأْمُرُونَ Bu örneklerdeki hemzelerin sükûnu kıpırdatılırsa يَأْمُرُونَ ، يَأْمُرُونَ ، يَأْمُرُونَ şeklinde sükûnu bozulur, hareke gibi olur ki yanlıştır. Hemzenin mahreci boğazın en altıdır.

dikkat etmek lâzımdır. Şiddet sıfatı içeren harfler, أَجْدُ قَطٍ بَكَتْ cümlesinde toplanan sekiz harftir.

Şiddet sıfatı, bu harfler telâffuz edilirken ses ve nefesin hapsolmesi, kesilmesi, içerde tutulması sonra açılması, harfin mahrecinde telâffuz edilmek suretiyle seslendirilmesidir.

Meselâ hemzede, ا demeden önce nefesi bir tutuyorsunuz, sonra mahrecinden hemze sesini vererek ا diyorsunuz. Bâ (ب) harfinde dudaklarınızı kapatıyorsunuz. Sonra nefesi içerde hapsediyorsunuz. Sonra açıp, bâ (ب) diyorsunuz. Bu özellik, bütün şiddet sıfatı içeren harflerde vardır. İzahatımızın sebebi, bu harflerin şeddeli durumları telâffuz edilirken zaman zaman şiddet sıfatı ihlâl edilmesinden dolayıdır. Bu sıfat, bu harflerin şeddeli hâlinde daha fazladır. Çünkü şedde, bir harfi iki defa okutmaktadır. Böyle olunca da şiddet sıfatı katlanır. Bozuk hali, ebbe (أَبَّ) derken ses ve nefes akıtıldığı için ğunne yapılmış olur. Ğunneli ب olur. Şiddet sıfatı bozulmuş olur. Doğrusu أَبَّ şeklinde ses ve nefes akıtılmadan şiddet sıfatlı olanıdır.

ت harfinde de aynı sıfat vardır. Ette (أَتْ) 'yi okurken netlik ve keskinliği iyi vermek lâzımdır. Keskinlik verilmezse, tâ (ت) harfi dâl (د) harfine dönüşür.

ث harfini şeddeli telâffuz ederken ses ve nefes akmaktadır. Şiddet sıfatı yoktur. أَثَّ şeklinde telâffuz edilir.

ج harfinde de şiddet sıfatı vardır. Dil ve damak ortasından أَجَّ şeklinde çıkar. Sert ve keskin cîm yapmamaya itina etmek lâzımdır. İtina edilmezse, sert ve keskin cimler "ç" harfine dönüşür. Kur'ân harflerinde ise "ç" harfi yoktur.

ح harfi, ince bir harftir. Bazı okuyucular, bunu yanlışlıkla kalın harf olarak أَحَّ şeklinde okurlar ki, bu yanlıştır. أَحَّ şeklinde okunurken

kalınlığı kırılacak, vasat ince ح durumuna indirilecektir. Çok ince ve biçimsiz (أَهَّ) şeklinde olmamalıdır. Vasat inceliği de hocanın ağzından duyularak yapılmalıdır.

خ harfi, kalın harftir. أَخَّ şeklinde telâffuz edilir.

د harfi, şiddet sıfatlı ve incedir. أَدَّ şeklinde telâffuz edilir. Bu da keskinleştirilmemelidir. Biraz keskinleştirilir, sertleştirilirse anında tâ (ت)'ya dönüşür.

ذ harfi, peltektir. أَذَّ şeklinde telâffuz edilir.

ر harfi, fetha ve zammeli olursa kalın olarak okunur. Kesralı olursa ince okunur. Tırlatılmadan okunmalı, mat ve silik olmamalıdır. أَرَّ şeklinde telâffuz edilir.

ز ، اَزَّ ve ش harflerinin sesleri Türkçemizde vardır. Bunlar اَزَّ ، اَشَّ ve ش şeklinde telâffuz edilir. ش harfinin dil ve damak ortasından telâffuz edilmesine dikkat edilmelidir.

ص harfi, kalınlığına dikkatle, "sa" olarak اصَّ şeklinde telâffuz edilmelidir.

ض harfinde şiddet sıfatı yoktur. Ses ve nefes kesilmemelidir. Ses ve nefes akmaya devam etmelidir. اصَّ şeklinde okunduğunda, akan ses dâd vızıltısıdır. Buna rihvet sıfatı denir.

ط harfinde şiddet sıfatı vardır. أَطَّ şeklinde telâffuz edilir. Telâffuzunda ifrat ve tefritten kaçınmak lâzımdır. Çok sert keskin أَطَّت değil, أَطَّ şeklinde yumuşak da değildir. أَطَّ şeklinde tilâvet edilirken kalınlığına dikkat edilmeli ve hafif sert okunmalıdır.

ظ harfi, peltek ve kalındır. Şeddeli hâliyle أَظَّ şeklinde okunur.

ع harfinde şiddet sıfatı yoktur. Beyniyye sıfatı vardır. Nefes kesilmemelidir. Mahrec daralsa bile kısmen nefes akmalıdır. اَعَّ ، اَعْدُ şeklinde okunur.

غ harfinde, rihvet sıfatı gereği ses ve nefes akacaktır. أَغ şeklinde okunur.

ف harfi, أَف şeklinde okunur. Rihvet sıfatlıdır. Ses ve nefes akar.

ق harfi, şiddet sıfatlı ve kalın bir harftir. Aynı zamanda kalkale harfidir. Kalkale, bu harflerin şeddeli hâlinde olmaz. أَق şeklinde harekeli okunurken ses çatlatılmaz. Şayet durulursa o zaman hareke düşeceği için kalkale meydana gelir. Meselâ; وَتَبَّ ، وَبِالْحَقِّ kelimelerinde önce şedde belirtilecek, bir miktar durulduktan sonra kalkaleye geçilecektir.

ك harfi, أَك şeklinde dil ve damak gerisinden çıkartılarak okunur.

ل harfi, أَل şeklinde telâffuz edilir.

Şeddeli nûn (ن) ve şeddeli mîm (م)'in, diğerlerinden farklı sıfatı vardır. O da ğunnedir. İbnü'l-Cezerî, Mukaddime'de bu harflerin ğunnesi ile ilgili olarak:

وَأَظْهَرَ الْغُنَّةَ مِنْ نُونٍ وَمِنْ مِيمٍ إِذَا مَا شَدَّذَا

“(Ey okuyucu!) Mîm ve nûn harfleri, şeddeli olduklarında ğun-nelerini izhâr et, belirt.” demektedir.

Ğunne, genizden gelen sestir. Geniz ise burun ve boğaz boşluğudur. Ğunnenin süresi için, *“harfeynden ekall harfi vahitten ekser”* şeklinde ifade edilir. *“Bir buçuk harf”* miktarı bir süredir, denmektedir. Bu kadar bir süre bu şeddeli م veya ن üzerinde durulur ve tutulur. Bu tutma süresinin uygulamasını da ehil bir hocanın ağzından duyarak almak lâzımdır. أَنْ , آمْ şeklinde şeddenin üzerinde biraz durularak okunur.⁷⁶

⁷⁶ Ğunne ile ilgili geniş bilgi için kitabın ğunne ile ilgili bölümüne bakılabilir. Çeşitleri, örnekleri orada görülebilir.

و harfinde, şeddeli vâv sırf dudaklardan çıkar. Oyalanıp ğunneli yapılmamalıdır. اَوْ şeklinde okunmalıdır. İdğâm mea'l-ğunne durumunda olursa o zaman ğunne sıfatı alır.

Örnek: مِنْ وَاقٍ ، مِنْ وَالٍ gibi.

ه harfinde, اَهَّ diye şeddeli okunurken ses kesilmemeli, rihvet sıfatı gereği ses akıtılarak okunmalıdır.

ى harfinde, اَىَّ diye okunurken şeddeli ى dil ve damak ortasından sıkılarak okunur. اَىَّ şeklinde telâffuz edilir. Bunda da vâv gibi şeddeli hâlinde ğunne yoktur. Ama idğâm mea'l-ğunne durumunda olursa o zaman ğunne sıfatı alır. Gevşetilir ve sesin bir kısmı genize verilerek okunur:

Örnek: وَمَنْ يَعْمَلْ gibi.

Harflerin medli okunuşları ve yazılışları ise, kitabımızın dudak ta'limi bölümünde gösterilmiştir.

Hülâsa; bu Kur'ân harfleri, hoca tarafından böylece anlatılır, talebe tarafından dinlenir. Anlatım bittikten sonra hoca, doğrudan cezimli, şeddeli, harekeli okumaya geçer. Aynı harfleri talebe, hoca'nın arkasından okur. Hoca hatalı ses alırsa düzeltir. Talebeler hatasız okuyana kadar bu okuma devam eder.

Sonuçta; Kur'ân tilâveti esnasında öğretilmiş olan bu harflerin sâkin, harekeli veya şeddeli okuyuşları telâffuz edilir. Hatta harflerin üç çeşit med ile (vâv, yâ, elif) nasıl okunduklarına işaret edilir. Hoca okur, talebe okur, medler de düzeltildikten sonra Kur'ân tilâveti için gerekli olan harf ta'limi bitirilmiş olur.

C. MUKADDİME'DE, HARFLERİN TELÂFFUZU İLE İLGİLİ SEÇME BEYİTLER

بَابُ التَّرْقِيقَاتِ وَالتَّحْذِيرَاتِ

1. فَرَقْنِ مُسْتَفِلاً مِنْ أَحْرَفِ وَحَازِرْنِ تَفْجِيمَ لَفْظِ الْأَلِفِ
2. وَهَمَزَةَ الْحَمْدِ أَعُوذُ أَهْدِنَا اللَّهُ ثُمَّ لَا مَ لِلَّهِ لَنَا
3. وَلَيْتَلَطَفَ وَعَلَى اللَّهِ وَلَا الضُّ وَالْمِيمِ مِنْ مَخْمَصَةٍ وَمِنْ مَرَضِ
4. وَبَاءَ بَرَقِ بَاطِلٍ بِهِمْ بِذَى وَاحْرِضْ عَلَى الشَّدَةِ وَالْجَهْرِ الَّذِي
5. فِيهَا وَفِي الْجِيمِ كَحَبِ الصَّبْرِ رِبْوَةَ نِ اجْتُثَّتْ وَحَجَّ الْفَجْرِ
6. وَحَاءَ حَضْحَضٍ أَحْطُتُ الْحَقُّ وَبَيْنَ مُسْتَقِيمٍ يَسْطُو يَسْقُو
7. وَحَرْفَ الْإِسْتِعْلَاءِ فَخِمَ وَاخْضَصَا الْأَطْبَاقَ أَقْوَى نَحْوُ قَالَ وَالْعَصَا
8. وَبَيْنَ الْأَطْبَاقِ مِنْ أَحْطُتُ مَعَ بَسَطَتْ وَالْخُلْفَ بِنَخْلَفُكُمْ وَقَعَ
9. وَاحْرِضْ عَلَى السُّكُونِ فِي جَعَلْنَا أَنْعَمْتَ وَالْمَغْضُوبِ مَعَ ضَلَلْنَا
10. وَخَلِصْ انْفِتَاحَ مَحْذُورًا عَسَى خَوْفَ اشْتِبَاهِهِ بِمَحْظُورًا عَصَى
11. وَرَاعِ شِدَّةَ بِكَافٍ وَبِتَا كَشْرِكُكُمْ وَتَتَوَفَى فَتَنَّتَا
12. وَالضَّادَ بِاسْمِ طَالَةٍ وَمَخْرَجِ مَيَّزَ عَنِ الظَّاءِ وَكُلُّهَا تَجَى
13. وَإِنْ تَلَايَ الْبَيَانَ لَا زِمَ أَنْقَضَ ظَهْرَكَ يَعْضُ الظَّالِمِ
14. وَاضْطَرَّ مَعَ وَعَظَتْ مَعَ أَفْضَنْتُمْ وَصَفَ هَا جِبَاهُهُمْ عَلَيْهِمْ

İNCE OKUNMASI GEREKEN HARFLER VE SAKINILMASI GEREKEN HATALAR KONUSU

1. Harflerden istifâle⁷⁷ (incelik) sıfatı olanlarını muhakkak incelt ve elif (ل) lafzını da kalın okumaktan mutlaka sakın!

Açıklama: Elif harfi okunur mu? Kalınlığı inceliği var mı? Varsa nerede kalın, nerede ince okunur?

Elif harfinin okunanı vardır, okunmayanı vardır. Elifler, harf-i med oldukları zaman okunurlar. Cevf (ağız-boğaz boşluğu) mahre-cinden çıkarlar. Bir harfi harf-i med ile uzatırken, med esnasında okunan ses, o harfi uzatan harf-i meddin sesidir ve okunuşudur.

Okunmayan elifler ise, harf-i med olmayan cemi elifi عَلِمُوا gibi veya Kur'ân'ın resm-i hattı (yazı dizimi) gereği okunuşta bir fonksiyonu olmayan eliflerdir.

Meselâ, لَا أَذْهَبْتُ، وَلَا أَوْصَعُوا، لَتَلُولَا، أَنْ يَغْفُوا gibi.

قصر قصر قصر قصر

Yukarıdaki ilk iki örnekte kelime sonundaki, son iki örnekte lâm elif (لَا)'teki elifler ve bunlar gibi olanlar okunmayan eliflerdir.

Okunan eliflerin incesi vardır, kalını vardır. Kalınlık incelik yönünden harf-i med, elif ve vâv, bir öncesindeki med ettiği harfe tâbîdir. Med ettikleri harfler ince ise harf-i medleri de ince, kalın ise harf-i medleri de kalındır. فَخَاتَاتُهُمَا، قَالََا gibi. Dolayısıyla elif harf-i meddi, hurûf-ı isti'lâ (خُصَّ صَغُطِ قِطْ) ve râ (ر)'yı med ederken; sekiz harfin med edilmesinde kalın⁷⁸, geriye kalan yirmi tane ince harfin med edilmesinde ise; ince okunmaktadır. Bu konuda ölçü med ettiği harfin harekesidir. Üstün hareke kalın harflere "a", ince harflere "e"

⁷⁷ İstifâle sıfatlı harfler, (خُصَّ صَغُطِ قِطْ) cümlesinin dışındaki harflerdir. Bir de râ (ر) harfi ile (الله) lafzının lâm'ı bazı şartlar dâhilinde ince okunurlar. Bunlar konularında geçmektedir. Kitabımızın "Sıfât-ı Hurûf" kısmına bakılabilir.

⁷⁸ Lafzatullah'ın lâm'ı kalın okunduğunda, onu med eden elif de kalın okunur.

sesi verdiği için, bunların devamı olan medlerde ve harf-i medlerde de bu sesler bozulmadan aynı sesle med edilecektir.

Örnek: (حَا) (hââ), (صَا) (sââ), (طَا) (tââ) şeklinde veya (بَا) (bêê), (تَا) (têê) şeklinde. Ancak bu ince harfleri üstünlü ve harf-i med elifle med ederken ağzın iyice ve vasat ölçüde açılması lâzım ve öyle med edilmesi lâzımdır. Ağız iyi açılmaz, kısık tutulur ve ağız içinde yayılırısa incenin incesi bir (ee) sesi çıkar ki ona kıraatte "*beyne*" veya "*taklîl*" denir. Kıraatımız Kıraat-ı Âsım ve rivayet-i Hafs'da bu ses yoktur.

Bazı okuyucular bu ince harflerin meddinde elifleri kalın okudukları veya kalınlaştırdıkları (بَا) bââ veya beâ, (تَا) tââ veya teâ, şeklinde okudukları için İbnü'l-Cezerî onları uyararak: "Sakın hâ, bu ince okunması gereken elifleri de kalınlaştırmayasın! Hüküm, ekseriyete göredir. Yirmi durumda elifler ince, sekiz durumda kalın okunacaktır." diyor.

2. اَلْحَمْدُ، اَعُوْذُ، اِهْدِنَا، اَللهُ hemzelerini de mutlaka ince oku! Yani Alhamdü, Aûzü, Ihdinâ, Allâhü şeklinde okuma! لَنَا ve لِلّٰهِ kelimelelerinin lâmlarını da mutlaka ince oku! (Yani Lillahi, Lanâ şeklinde okuma!)

3. وَلِيتَّطَّفَ، وَلِالصَّالِّينَ، عَلَى اللّٰهِ 'nin lâmlarını da mutlaka ince oku! (Yani velyetelattaf, Alallâhi veladdâllin şeklinde okuma!)

مَرَضٌ ve مَحْمَصَةٌ kelimelerinin mîmini de mutlaka ince oku! (Yani hâ (خ)'nın ve râ (ر)'nin kalınlıklarına kaptırıp mahmasatin ve marad şeklinde kalın okuma!)

4. بَرَقَ، بَاطِلٌ، بِهِمْ، بِذِي kelimelerinin bâ'larını da mutlaka ince oku! (Yani bark, bâtil, bîhim, bîzî şeklinde okuma!)

Şiddet ve cehr sıfatlarını yerine getirmeye özen göster.

5. Öyle cehr ve şiddet sıfatları ki, Bâ (ب) ve cîm (ج)'de bulunmaktadır. **حَبِّ ، الصَّبْرِ ، رُبُوءَ ، أُجْتُثْتُ ، حَجِّ ، الْفَجْرِ** gibi. (Çünkü şiddet ve cehr sıfatı gereği mahrec iyice kapatılıp ses akışı önlenmezse **حَبِّ** de gunne sıfatı oluşabilir. Veya bu iki sıfat ihmal edilirse, bu harfler yumuşatılırsa, bâ (ب)'dan mîm (م) sesi, cîm (ج)'den şîn (ش) sesi veya (J) sesi gelebilir. Bunlar da büyük hatalardır. Bunlardan sakınmak lâzımdır, uyarısında bulunuyor.)

6. **أَلْحَقُ ، أَحَطْتُ ، حَضَخَصَ** kelimelerinin hâ (ح) larını da mutlaka ince oku! (Yani kendilerinden sonra gelen kalın harflerin kalınlığına kaptırıp hâ (ح)'ları da kalınlaştırma!)

يَسْقُوتُ ، يَسْطُونُ ، مُسْتَقِيمٌ kelimelerinin sîn (س)'lerini de mutlaka ince oku! (Yani kendilerinden sonra gelen kalın harflerin kalınlığına kaptırıp; "müstakiym, yastûne, yaskûne" şeklinde kalın okuma!)

7. İsti'lâ harflerini kalınlaştır. Özellikle itbâk sıfatlı olanların kalınlığı daha kuvvetlidir. Örnek: **قَالَ ، الْعَصَا**

8. **أَحَطْتُ** ve **بَسَطْتُ** kelimelerinde itbâk'ı ve kalınlığı belirt! **الْمَ خَلَفَكُمْ** kelimesinde ise hulf vâki oldu.⁷⁹

9. **أَنْعَمْتُ** ile beraber **جَعَلْنَا** ve **الْمَغْضُوبُ** kelimelerinin sükûnlarında çok dikkatli ol! (Yani, iyice belirt! Aksi hâlde **جَعَلْنَا ، صَلَّانَا** gibi olur. Mahrecleri çok yakın olduğu için idğâm oluverir. Diğer iki örnekte de sâkin nûn harekeye ya da kalkaleye dönüşebilir veya nakil gibi olabilir. Yani eneamte veya enamte gibi olmasın!

الْمَغْضُوبُ 'de ğaynın sükûnunu harekeye doğru kaydırmaktan veya gevşek yapıp medde dönüştürmekten sakınmak lâzımdır. Meselâ, mağadûbi veya mââdûbi gibi olmamalı.)

⁷⁹ "Hulf" demek; birden fazla farklı okunuş şekli demektir. Yukarıdaki **الْمَ خَلَفَكُمْ** kelimesinin idğâmında, bütün kıraat imamlarına göre iki vecih vardır: 1. İdğâm-ı tâm, 2. İdğâm-ı nâkıs. Bunların açıklaması idğâm bahsinde geçmektedir. Oraya bakınız.

10. **مَحْذُورًا** ve **عَصَى** 'daki zâ (ظ) ve sâd (ص) harflerine) karışması korkusuyla **عَسَى** ve **مَحْذُورًا** 'daki zâl (ذ) ve sîn (س) harflerinin infitâh sıfatını açık yap!

11. Kâf (ك) ve tâ (ت) 'deki şiddete riayet et! **تَتَوَفَّى** ، **فِتْنَتَا** gibi.

(Yani iki kâf'lı, iki tâ'li olanların her ikisinin de şiddetlerini iyi belirt, idğâm gibi olmasın. **فِتْنَتَا** kelimesinde de tâ'nın şiddetini iyi belirt ki silik, sesi duyulmayan bir tâ olmasın!)

12. Dâd (ض) harfini istitâlesi ve mahreciyle, her geldiği yerde zâ (ظ) harfinden ayır!

(Yani mahrec ve sıfatlarını iyi belirterek dâd (ض) ve zâ (ظ) harflerini birbirine karıştırmadan oku!)

13. Eğer dâd (ض) ile zâ (ظ) bir araya gelirse her ikisinin de mahrec ve sıfatlarını iyice belirtmek lâzımdır ki, hangisinin dâd hangisinin zâ olduğu sesten belli olsun. **يَعِضُ الظَّالِمُ** ، **ظَهَرَكَ** ، **أَنْقَضَ** gibi.

14. **أَفْضَلُكُمْ** ve **أَضْطَرُّ** ، **وَعَظَّتْ** gibi dâd (ض) ve tâ (ط) ; zâ (ظ) ve tâ (ت) ; dâd (ض) ve tâ (ت) yan yana geldiklerinde mahrec ve sıfatlarını iyice belirtmek ve birbirinden ayırmak lâzımdır. (Yani ، **أَفْضَلُكُمْ** ، **أَطْرُ** şeklinde idğâm gibi okumamalıdır.)

جِبَاهُهُمْ ve **عَلَيْهِمْ** 'deki hâ (ه) ları açıkça belirt. (Yani birbirine katıp, idğâm ederek **جِبَاهُهُمْ** ve **عَلَيْهِمْ** şeklinde okuma.)⁸⁰

⁸⁰ Tercüme ve açıklamalarda, Mahmûd b. Muhammed'in *er-Ravda* isimli Mukaddime şerhi ile Prof. Dr. Sadi Çöğenli ve Merhum Aşıkkutlu Hoca Efendî'nin Mukaddime tercümelerinden yararlanılmıştır. H. R. Pakdil

II. DUDAK TA'LİMİ

A. DUDAK TA'LİMİ İLE İLGİLİ TANIMLAR VE TERİMLER

1. AĞIZ

Kullanıldığı yere göre farklı anlam ve tanımı vardır.

Tecvid ilminde ağız, Kur'ân okuma işini sağlayan vücudumuzun bir bölümüdür ki boğazın dibinden, dudak yüzlerinin dış kenarlarına kadar olan mesafeyi kaplar. Boğaz (halg), dil (lisan), damak (hinik), dişler (esnân), dudaklar (şefeteyn) ve geniz (hayşûm) olmak üzere altı bölgeden meydana gelir.⁸¹

Bazı tecvid bilginleri ve eserlerinden bu mahrec bölgelerini boğaz, dil ve dudaklar olmak üzere üçe indirenler olduğu gibi cevî ve genizi de katarak beşe çıkaranlar da olmuştur. Çoğunluğa göre beş bölge kabul edilmiştir. Mekkî b. Ebî Tâlib, Şâtıbî ve Cezerî bunlardandır.⁸²

2. MAHREC

Lügatte, "çıkış yeri" demektir. Tecvid ilminde mahrec, harfin çıktığı, doğduğu yere denir. Çoğulu "mehâric" dir.⁸³

3. HARF

İnsanın yaşamak için gayri ihtiyarî alıp verdiği havaya "*soluk*" veya "*nefes*" denir. Bu nefesin irade ve istekle ses tellerine çarpıp

⁸¹ bk. Sağman, *İlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 18.

⁸² bk. Mekkî b. Ebî Talib, *Kitâbü'r-Riâye*, s. 1; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 9; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 56-59; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 53-54.

⁸³ Mahrecle ilgili geniş bilgi için "Harflerin Mahrecleri" kısmına bakınız.

çıkmasına “ses” denir. Eğer bu ses bir mahrece dayanarak çıkıyorsa buna da “harf” denir.

Arapça’da harfler aslı itibariyle sessizdir. Bu harflerden kelimeler oluşturabilmek için, ses doğrultuları denilen harekelere muhtaçtır.

4. HAREKE

Harfin doğduğu mahrecin hareketidir. Bunlar Türkçemizdeki sesli harflerin karşılığıdır. Sesli harfler olmadan sessiz harflerden kelime oluşturulamaz. Yalnız Türkçemizdeki bütün sesli harfler Arapça’da yoktur. Arapça’da üç hareke vardır. Türkçemizdeki karşılıklarıyla şöyledir:

1- Fetha (Üstün): Kalın harfe “a”, ince harfe “e” sesi verir.

2- Kesra (Esre): Kalın harfe “ı” ile başlayıp “i” ile biten bir ses verir, ince harfe; “i” sesi verir.

3- Zamme (Ötre): Kalın harfe “u”, ince harfe “ü-u” arası bir ses verir.

Bu seslerle harf-i medlerin alâkası vardır. Fethanın uzatılmasıyla elif (ل) harf-i meddi, kesranın uzatılmasıyla yâ (ي) harf-i meddi ve zammenin uzatılmasıyla vâv (و) harf-i meddi oluşur.

Türkçemizdeki “ö” ve “o” harflerinin karşılığı bir hareke Arapça’da yoktur.⁸⁴

⁸⁴ bk. Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 16; Mer'aşî, *Cühdü'l-Mukıll*, s. 2; Muhammed Mekkî Nasr, *Nihayetü'l-Kavl*, s. 29; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 197; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 51; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 43,49-50; Gülle, *Tecvîd İlmi*, s. 29-30; Sağman, *Îlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 7-8, 21-22.

5. SÜKÛN

Sözlükte, “durmak, susmak, ara vermek, hafiflemek” anlamlarına gelir.

Terim olarak sükûn, harflerin harekesizlik hâline sükûn denir. Harflerden kelime oluşturabilmek için harekelere olduğu kadar, sükûnlara da ihtiyaç vardır. Hatta şeddeye de ihtiyaç vardır. Ancak şedde, bir kelimedede birincisi sâkin ikincisi harekeli aynı cinsten iki harfin bir harf yazılıp iki harf okunmasını sağlayan bir işaret (simge) tir. Dolayısıyla şeddeli harf bir yönüyle sâkin, diğer yönüyle harekeli harftir.

Harekesiz harfe, “*sâkin harf*” denir. Sükûnun alâmeti cezm (°) dir. Ancak harf-i medlerde ve sükûn-i ârızlarda bu alâmet bulunmaz.⁸⁵

6. SIFAT

Kelime olarak, “nişan, alâmet, nitelik, nicelik ve özellik” anlamlarına gelir.

Terim olarak sıfat, mahrecde meydana gelişi esnasında harfin sesine ârız olan ve harfi karakterize eden keyfiyete denir. Çoğulu “sıfât” tır.

7. SIFÂT-I HURÛF

Harflerin sıfatları demektir. Tecvid ve kıraat ilminde sıfât-ı hurûf’un kuvvetli-zayıf-orta, zıtlı-zıtsız, lâzime (zâtiyye, vâcibe)-ârıza gibi kısımları vardır. Bunların teferruatı, tanım ve taksimleri tecvid ve

kıraat kitaplarında bulunabilir. Bizim kitabımızda da yukarıda teferuatıyla açıklanmıştır.⁸⁶

B. DUDAK TA'LİMİ VE ÖNEMİ

1. TARİFİ

Tilâvet esnasında, dudakların usûl ve kaidelere uygun olarak hareket etmesine dudak ta'limi denir.

2. FAYDASI VE GAYESİ

Harflerin, harekelerinin, medlerinin, sükûnlarının, şeddelerinin ve idğâmlarının seslerini netleştirmek ve usûlüne uygun doğru sesler verilmesini temin etmektir.

3. ÖNEMİ

Herhangi bir işi yapanın, o işi yaparken alması zarurî olan birtakım tavırlar ve hareketler vardır. Bunlar o işin âdâbıdır. Bunlara riayet edilirse o iş güzel olur. Usûle ve standartlarına uygun olur. Meselâ; bir askerin ta'lim esnasında adımlarını atışı, el-kol hareketleri, esas duruş ve selâm vaziyetindeki tavır ve hareketleriyle ilgili birtakım kurallar vardır. Bunlar gibi, tilâvet yapılırken de birtakım ağız ve dudak hareketleri vardır ki, bunları usûl ve kaidelerine uygun olarak yapmak “tilâvetin âdâbı” sayılır. Bunlara riayetsizlik ise, “güzel yapma” manasına gelen “tecvîd” kurallarına riayetsizlik olur.

⁸⁶ bk. Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 15; Mağnisi, *Terceme-i Cezerî*, s. 10; Muhammed Mekkî Nasr, *Nihayetü'l-Kavl*, s. 44; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 213; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 71-72; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 55; Sağman, *İlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 18.

Kur'ân-ı Kerîm tecvidli okunuşla nâzil olmuştur. Ancak tecvid kitapları ve kuralları Kur'ân-ı Kerîm'in bu orijinal okunuşunu muhafaza etmek için sonradan telif edilmiş ve oluşturulmuştur. Tecvid konusunda ilk müstakil eserler, hicrî II. asrın sonlarına doğru telif edilmeye başlanmış, günümüze kadar gelişerek ve çoğalarak gelmiştir. (Tecvid konusunda ilk müstakil eserin *Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkânî* (ö. 325/925) tarafından yazıldığı kabul edilir.) Eski kaynaklarda harflerin ve harekelerin okunuşunda ağzın ve dudakların durumları ile ilgili kısa açıklamalar olmakla birlikte, "dudak ta'limi" diye müstakil bir konu ve bu konu ile ilgili geniş açıklamalı, örnekli kuralları görmüyoruz. Ancak, eski ta'lim hocalarımız bu dudak hareketleri üzerinde çok durur, arzu ettiği şekle gelene kadar talebeyi çalıştırdı. Kendisinden ilm-i kıraat ve ta'lim okuduğum Beyazıt Camii Baş İmamı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Eğitim Merkezi İlm-i Kıraat hocası Hendekli merhum Abdurrahman Gürses hocamızın, Hendek'teki ta'lim hocasından, bir ay yalnız tekbire çalıştığını ifade ettiğini biliyoruz. Ayrıca eski ta'lim hocaları, talebelerine ta'lim okuturken veya mihrabda Kur'ân okurken, hocalarının ağzını iyi takip etmelerini, onlar gibi okumaya çalışmalarını, ağızlarını ve dudaklarını onlar gibi yapabilmek için aynadan yararlanmalarını isterlerdi.

1951'den itibaren İmam Hatip Okullarının ilk açıldığı yıllarda, İstanbul İmam Hatip Okulunun ilk Kur'ân hocalarından, bizim de İmam Hatip Okulunda ve Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Kur'ân hocalığımızı yapmış olan hocalarımızın hocası, eski Kurrâ-i Kirâmdan, merhum Ali Rıza Sağman "*İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*" isimli eserinde, "*Dudak Ta'limi*" diye bir bahis açmış, tanımından, öneminden ve kurallarından bahsetmiş, daha sonraki tecvid müelliflerinden bazıları

da onu kaynak göstererek, eserlerine bu konuyu özetle de olsa almışlardır. Ancak uygulama çok eskilere uzanmaktadır.

Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Kur'ân-ı Kerîm hocalığımızı yapmış olan ve Ali Rıza Sağman hocanın da talebelerinden olan Prof. Dr. İsmail Karaçam hocamız, adı geçen eserinde konunun önemiyle ilgili şöyle demektedir: "Kur'ân-ı Kerîm'i okurken tilâvetin sıhhati, harfin mahrecinden gelen sesin doğrultusunu temin edecek olan harekenin düzgün okunup okunmayışına bağlıdır. Şayet hareke eksik olursa, harf de eksik olur. Böyle olunca da ortaya çıkan hata, Muhammed Mekki'nin de dediği gibi, lahn-ı celiden daha çirkindir. Çünkü zâtın noksanlığı, sıfatın terkinden daha kötüdür. Harekenin sıhhatli okunuşunda, ağzın aldığı durumun çok büyük önemi vardır. Çünkü ağzın durumu ve şekli, harekenin kalıbı demektir. Eğer ağzın durumu telâffuz edilecek harekeye uygun değilse, arzu edilen sesin çıkması da mümkün değildir. Bunun için daha harf okunurken, ağzın biçimi harekeye uygun durumda olmalıdır."

Bu kısmı, Ali Rıza Sağman hocanın konuyla ilgili şu cümlesiyle bitirmek yerinde olur: "Kur'ân okunurken, dudakların aldığı hareketler o derece mühimdir ki, radyodan Kur'ân okuyan bir zâtın dudaklarının usûle uygun mu, aykırı mı hareket ettiğini, radyo başında dinlerken anlıyoruz. Binaenaleyh, tilâvette dudakların hareketleri ve vaziyetleri hakkında konulan kaideleri ilkin bilmek, sonra da yapmak tecvidin şartlarındanıdır."⁸⁷

⁸⁷ bk. Sağman, *İlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 38-42; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 250; Muhammed Mekki Nasr, *Nihayetü'l-Kavl*, s. 23; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 162.

C. DUDAK HAREKETLERİYLE İLGİLİ ESASLAR⁸⁸

Dudakların hareketleri ve alacakları vaziyetler üç ana bölümde incelenmektedir;

1. HAREKELERDE DUDAKLARIN VE AĞZIN DURUMU

Hareke, harfin doğduğu, çıktığı mahrecin hareketidir ve doğrultulu okuyuştur. Bunların çeşitlerine ve verdikleri seslerin Türkçemizdeki karşılıklarına yukarıda değinmiştik. Şimdi bunları telâffuz ederken ağız ve dudak durumlarını görelim.

a. Fetha (Üstün) Harekede Dudaklar ve Ağız

Feth/Fetha, lügatte “açmak” veya “açıklık” anlamındadır. Tecvid ilminde fetha, sese doğrultu vermek için, alt çenenin biraz düşmesiyle ağzın aldığı açılma durumudur. Bu vaziyette dudaklar ileri sürülmemiş, tabîi vaziyetinde ve açıktır. Ağız ve dudaklardaki bu açıklık, ince harflere “e” sesi verirken normal açık, kalın harflere “a” sesi verirken ise biraz daha açıktır. Normal açık fethalara “*fetha-i mütevessita*” denir. Çok fazla (ifrat) açık fethalara “*fetha-i şedîde*” denir.

İnce harflerde fetha-i mütevessita yapılmayarak ağız normalden az açılırsa, fethanın sesi bozulup beyne ve imâle sesine kayar. Normalden fazla açılırsa, ince harfe verilmesi gereken “e” sesini “a” sesine götürür. Bu caiz görülmemiştir. Kalın harflerde bile “a” sesini vermek için fazla açmaya gerek yoktur. İnce harften biraz daha açık-

⁸⁸ Kıraat ve tecvid ilminde ve bunların ta'liminde nazarı bilgi ile şifahî uygulama (ehil bir üstazın ağzından uygulamayı duyarak ve görerek alma) eş değerdedir. Bendeniz bu malumâtı Uşak Kur'an Kursu'ndan, İzmir ve İstanbul İmam Hatip Liselerinden talebelik ve hocalık yıllarında Haseki Eğitim Merkezinden aldığım tahsilin, okuduğum kitapların, hocalarımla ağızlarından aldığım, duyduğum bilgi birikiminin sonucu olarak arz etmekteyim. H. R. Pakdil

tır. Dil gerisini damağa kaldırıp tam “a” sesi verecek kadar açmak kâfidir. Daha fazlası ifrata girer. Külfet olur. Fetha-i şedîde olur. Külfet de, fetha-i şedîde de caiz görülmemiştir.

İbnü'l-Cezerî en-Neşr'inde, bu tür fetha-i şedîdelerin kıraatte yeri olmadığını, bu tür fethaların Mâverâünnehir⁸⁹ ve Horasan ehlinin fethası olduğunu, onların dilinden okuyuculara sirayet ettiğini ve caiz olmadığını söyler.

Velhâsıl caiz ve doğru olan fetha-i mutevessitalardaki ağzın ve dudakların normal açıklığını, ehil bir üstadın ağzından (fem-i muhsinden) görüp, almak lâzımdır.⁹⁰

b. Kesra (Esre) Harekede Dudaklar ve Ağız

Kesr/Kesra, lügatte “kırmak ve kırılmak” anlamındadır. Tecvidde kesra, sese “i” doğrultusu vermek için üst çeneyi alt çeneye hâkim kılıp, alt çeneyi kırıp, kısıp, ağzı açmamaktır. Dudaklar normaldir. İleri sürülmüş, toplanmış değildir, tabîi hâldedir. Dişler ve ağız birazcık açıktır. Ama fetha kadar açık değildir. İnce harfe “i”, kalın harfe “ı” dan “i” ye inen bir ses verir.

İnce ve kalın harflerin kesrasında ağız ve dudak durumunda farklılık olmaz.

Örnek: صراط، به

Yine de fem-i muhsinden (Kur'ân-ı güzel okuyan bir ağızdan) müşâfeheten duymak lâzımdır.

⁸⁹ Amu Derya (Ceyhun) ve Siri Derya (Seyhun) nehirleri arasında kalan, Orta Asya'daki meşhur tarihi Türk bölgesi. bk. Heyet, *Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi*, II, 287.

⁹⁰ Bu bilgiler doğrultusunda bütün harfler, fethalı okunup gösterilmelidir. bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 30; Sağman, *İlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 39; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 250-252; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 162-163.

c. Zamme (Ötre) Harekede Dudaklar ve Ağız

Zamm/Zamme, lügatte “bitiştirmek, eklemek, yummak” anlam-larına gelir.

Tecvidde zamme, sese doğrultu vermek maksadıyla, dudakla-rı belli miktarda yumarak öne uzatmaktır. Bu durumda çene nor-mal, dudaklar ise ortada bir nohut tanesi girecek kadar boşluk bırakacak şekilde aralık, açıklık bırakarak yumulmuş ve öne sü-rülmüş vaziyettedir. Bu toplanma işi kıvamında olmazsa harfin sesinin doğrultusu ya Türkçemizdeki “o” sesine veya fethaya ka-çar. Bu ise hatadır.

Zamme harekeden sonra vâv (و) harfi bulunursa, vâv (و)’ın telâf-fuzunda (vâv’ı netleştirmek için) dudaklar biraz daha öne gider.

Örnek: هُوَ⁹¹

Bu hareke kalın harflere “u” sesi, ince harflere ise “ü-u” arası bir ses verir. Çok ince “ü” sesi Arapça’da ve Kur’ân telâffuzunda yoktur. Tam “u” sesi ince harfe verilirse, ince harfi kalın harf duru-muna sokar.

Terceme-i Cezerî sahibi el-Mağnisî aynen şöyle der: “İnce oku-nan harflerin meftuhu ile mazmumunun hadd-i terkîkde (ince okuma ölçüsünde) asla farkı yoktur. İmdi Arabistan’da نَعْبُدُ gibi kelimelerin “bâ” sının zamme halini fetha haline uydurmayıp, tefhîm (kalınlık) şâibesi getirdikleri galât (hata) tır. Zira أَنْبَأَ nin “bâ”sı ile نَعْبُدُ’nün “bâ”sının hadd-i terkîkde hiç farkı yoktur.”⁹²

⁹¹ bk. Sağman, *Îlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 40.

⁹² bk. Mağnisî, *Terceme-i Cezerî*, s. 115.

Bir hareketin miktarını (zaman ölçüsünü) kiraat bilginleri, “*Bir parmağı açacak veya kapayacak kadar geçen zaman*” olarak değerlendirmişlerdir.⁹³

Bu hareketlerin seslerinin uzatılmasıyla harf-i medlerin oluştuğunu zikretmiştik. Harf-i medlerin mahreci cevîf (ağız boğaz boşluğu) dir ve okunurlar.

Bu harf-i medler bizâtihi kalın veya ince olmazlar. Mâkablindeki med ettikleri harfe tâbîdirler.

Vâv (و) ve elif (ا) harf-i medleri, mâkablinde (kendilerinden önceki) med ettikleri harfler kalınsa, bu harf-i medler kalındır. İnce ise, harf-i medler de incedir.

Harf-i med yâ (ي)‘nın mâkablindeki med ettiği harf ince ise, zâten incedir; “i” sesi ile med eder. Med ettiği harf kalınsa, kalın harflerin kesrası “ı” sesi ile başlar, “i” sesi ile biter. Meddi de bu “i” sesinden devam eder ve incedir.⁹⁴ Dolayısıyla yâ (ي) harf-i meddi, kalın harfi de, ince harfi de “i” sesi ile med eder.

Not: Harflerin üç hareke ile medli okunuşlarını da ehil bir hoca-nın (fem-i muhsinin) ağzından duyarak öğrenmek ve Kur’ân’da da ona göre okumak lâzımdır.

Harflerin medlerle okunuşları:

عَا - بَا - تَا - ثَا - جَا - حَا - خَا - دَا - ذَا - رَا - رَا - سَا - شَا - صَا - ضَا -
طَا - ظَا - عَا - غَا - فَا - قَا - كَا - لَا - مَا - نَا - وَا - هَا - يَا

⁹³ bk. Muhaysın, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye*, s. 25; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, s. 250-251; Sağman, *Îlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 39-40; Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, s. 162-163.

⁹⁴ bk. Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, s. 44-45; Muhammed Kâmil, *Tecvîd-i Reşâdiyye*, s. 24-25; Eskicizâde, *Terceme-i Dürr-i Yetîm*, s. 11-12; Mağnisi, *Terceme-i Cezerî*, s. 120, 123-124; Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, s. 163.

ئې - بې - تې - ئې - جې - جي - خې - دې - ذې - رې - زې - سې -
 شي - صې - ضې - طې - ظې - عې - غې - فې - قې - كې - لې - مې -
 نې - وې - ھې - يې

ئو - بو - تو - ئو - جو - خو - دو - ذو - رو - زو - سو - شو - صو -
 ضو - طو - ظو - عو - غو - فو - قو - كو - لو - مو - نو - وۇ - ھۇ - يۇ

2. SÂKİN HARFLERDE DUDAKLAR

Harf tenvinli veya cezimli veya vakıftan dolayı sâkin olduğu zaman, dudaklar daima mâkablinin (kendinden önceki harfin) hareketi doğrultusunda şekil alır.⁹⁵

Örnek: لَهَنَّ ، يَغْلَمُونَ ، مُسْتَقِيمٌ ، بِهِمْ ، لَهُمْ ⁹⁶

Bütün izhârlar (dil izhârları, dudak izhârları), ihfâlar (dil ihfâsı, dudak ihfâsı), hattâ iklâblar aynı kurala tâbîdirler. Çünkü iklâb da, sâkin mîm ihfâsı (dudak ihfâsı) ile aynı okunuştadır.

Örnek: أَمْ لَمْ يَنْبَأْ ، لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ ... ، عَنِّي كَرِيمٌ ، إِنْ كُنْتُمْ ، مِنْ خَوْفٍ ،
 مَالَهُمْ بِهِ ، سَمِيعٌ بَصِيرٌ ، غَفُورٌ حَلِيمٌ ⁹⁷

İklâblı veya ihfâ-i şefevî ile ilgili hareketlere göre bazı dudak hareketleri ve kuralları:

İklâb yapılacak yerlerde dudaklar, yukarıda işaret edildiği gibi, daima mâkablindeki harfin hareketine tâbîdir. İhfâ-i şefevî (dudak ihfâsı) de öyledir. Meselâ:

⁹⁵ Ancak bu kuralın bir istisnası vardır. Şöyle ki: Sâkin vâv'dan bir önceki harf üstün olursa, dudak geride olması gerekirken, öne sürülür. Bu vâv'ın mahreci ve sıfatı gereği dudakları öne sürmek gerektiği için böyledir.

Örnek: وَلَا خَوْفٌ ، وَلَا نَوْمٌ

⁹⁶ Sâkin harfin mâkabli de sâkinse, mâkablinin mâkablindeki harekeye göre şekil alır.

⁹⁷ bk. Sağman, *İlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 40; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 163.

a. Fethadan fethaya: Dudaklar normaldir, öne sürülmez.

Örnek: أَنبَا

b. Fethadan kesraya: Dudaklar normaldir, öne sürülmez.

Örnek: أَمْ بِهِ ، أَنبَهُمْ

c. Kesradan kesraya: Dudaklar normaldir, öne sürülmez.

Örnek: تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ ، يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ

d. Kesradan fethaya: Dudaklar normaldir, öne sürülmez.

Örnek: مِنْ بَعْدِ

e. Fethadan zammeye: Dudaklar iklâbın icrâsı sırasında normal hâldedir. Zammeye geçişte ise hemen öne doğru toplanır.

Örnek: يَنْبُوعًا

f. Kesradan zammeye: Dudaklar iklâbın icrası sırasında normal hâldedir. Zammeye geçişte ise hemen öne doğru toplanır.

Örnek: مِنْ بَطُونٍ

g. Zammeden fethaya: Dudak öne sürülmüş iken iklâb yapılır. Fethaya geçerken çabucak normal hale gelir.

Örnek: لَيَنْبِذَنَّ ، سَمِيعٌ بَصِيرٌ

h. Zammeden kesraya: Dudak öne sürülmüş iken iklâb yapılır. Kesraya geçerken süratle geri alınır, dudaklar geride iken kesra okunur.

Örnek: رَوْفٌ بِالْعِبَادِ ، مَا لَهُمْ بِهِ

i. Zammeden zammeye: İklâb ve mâbadindeki bâ (ب) 'da dudaklar öne sürülmüş vaziyettedir.

Örnek: مُنْبِلَةٌ

3. ŞEDDELİ VE İDĞAMLI KELİMELERDE DUDAKLAR

İdğâmlı ve şeddeli harfler, okunuş ve dudak şekilleri bakımından aynıdır. Bu durumda dudaklar daima müdğâmün fihin (idğâm-daki ikinci harfin) veya şeddeli harfin harekesine göre şekil alır.

Harekelerine göre bu şekiller:

a. Fethadan fethaya: İdğâmlı veya şeddeli kelimelerde fethadan fethaya geçişte dudaklar normal vaziyettedir.

Örnek: مَنْ يَعْمَلُ ، وَدَّ

b. Fethadan kesraya: Dudaklar normaldir.

Örnek: أَذَنْ

c. Kesradan fethaya: Dudaklar normaldir.

Örnek: إِنْ يَعْمَلُ ، إِنَّ

d. Kesradan kesraya: Dudaklar normaldir.

Örnek: إِنْ ، مِنْ مِثْلِهِ

e. Fethadan zammeye: Dudaklar üstün hareke okunur okunmaz yay gibi yumulup, zammeye hazırlık olmak üzere öne sürülür.

Örnek: مَنْ يُؤْمِنُ ، وَدُّوا

f. Zammeden fethaya: Zamme hareke okunur okunmaz, dudaklar yay gibi normal hâle (fethaya) gelir.

Örnek: ٩٨ اللَّهُ الصَّمَدُ ، ثُمَّ

g. Zammeden kesraya: Zamme hareke verilir verilmez, dudaklar hızla normal hâle gelir. İdğâm bu durumda icra edilir.

Örnek: وَيُلْ لِكُلِّ

h. Kesradan zammeye: Kesra hareke verilir verilmez, dudaklar süratle öne uzatılır ve idğâm bu hâlde iken yapılır.

Örnek: عَلَيْهِمْ مُّؤَصَّدَةٌ

i. **Zammeden zammeye:** Dudaklar önde toplanmış vaziyette idğâm yapılır.

Örnek: عَدُوٌّ مُّبِينٌ، هَلْ أَدُلُّكُمْ⁹⁹

D. DUDAK TA'LİMİ İLE İLGİLİ ÖNEMLİ BİR AÇIKLAMA

Toplumda dudak ta'limi konusunda değişik görüşte meslektaşlarımız var:

1) Bazıları "Dudak ta'limi yoktur." diyor.

2) Bazıları varlığını kabul ediyor, ancak bu kadar teferruatlı olmadığını, ötrelerde, ötreli şeddelerde veya müdğamün fih'i ötreli idğâmlarda dudaklarını öne sürmekten ibaret olduğunu iddia ediyor.

3) Bazıları ise, bu dudak ta'limi kurallarının Ali Rıza Sağman'ın ibdâi ve icâdı olduğunu söylüyor.

4) Bazıları da, olsa bile önemli olmadığını, yapılmadığı zaman kıraatinin sıhhatine engel olmayacağını veya namazını bozmayacağını kabul ediyor.

Bu konuda benim birikimim, tecrübem ve görüşüm ne? Bu konuda da İbnü'l-Cezerî'den ve eslâftan te'yidim ve desteğim var mı? Arz edeyim.

Bendeniz, 2005 yılına kadar dudak ta'limi üzerinde ağırlıklı olarak durmamıştım. Bu kadar geniş ve teferruatlı olduğunu da bilmiyordum. O zamana kadar bizler Haseki Eğitim Merkezi Kıraat Bölümü hocaları olarak genellikle Aşere-Takrîb ve Tayyibe ilimlerini ho-

⁹⁹ İklâb, ihfâ-i şefevî, idğâm ve şeddeli harflerdeki dudak şekilleri ile ilgili bk. Sağman, *Îlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 40-42; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 163-165.

camız merhum H. Abdurrahman Gürses'ten aldığımız gibi okumaya ve okutmaya çalıştık.

Haseki'nin ilk yıllarında ta'lim derslerini bir-iki dönem merhum hocamız Abdurrahman Efendi okuttular. Sonra bu dersi merhum H. İsmail Biçer ağabeye devrettiler. Vefatına kadar birkaç dönem de merhum İsmail Biçer ta'lim okuttular.

Merhum Abdurrahman hocamız dudak ta'limi üzerinde ağırlıklı olarak durmazlardı. O, ta'lim derslerinde önce harf ta'limi, mehâric-i hurûf, sıfât-ı hurûf, tecvid uygulamaları, tecvid ve kıraat ölçülerinde müsâvât (eşitlik) meseleleri üzerinde durarak dersleri işlerdi. Dudak ta'liminden bahsetmezdi. Bununla ilgili bir şey sorulursa cevap verir, bazılarına da cevap vermezdi.

Birgün bir hoca arkadaşımız (merhum H. Mehmet Çevik):

- "Hocam, bazı arkadaşlarımız, bizim okurken uyguladığımız dudak pozisyonlarının dudak ta'limi kurallarına uymadığını söylüyorlar, siz ne buyurursunuz, ne diyelim?" gibi bir suâl tevcih ettiler. Hocamız orada önemli bir dudak ta'limi kuralını ve uygulamasını anlattılar. Önce sordular:

- "Neyinizi tenkid ediyorlar?"

- "Hocam, meselâ وَمَنْ يُرِدْ gibi yerlerde dudaklarımız nasıl olacak?" diye sordular. Hocamız cevaben:

- "Dudaklarınız idğâma girer-girmez öne gidecek, sürülecek," diye ağzıyla ve dudaklarıyla gösterdiler. Bir-iki defa tekrar ettiler ve ilâveten; "idğâm ister buradaki gibi gunneli olsun, ister gunnesiz olsun dudak şekli böyledir." dediler.

Arkadaşımız:

- "Hocam, لَيْبَذَنَّ gibi yerlerde nasıl olacak?" dediklerinde ona cevap vermediler, konuyu değiştirdiler.

Rahmetli İsmail Biçer ağabey de birkaç dönem Haseki'de ta'lim derslerine hoca olarak görevlendirildi ve okuttu. Onun ilk ta'lim hocası rahmetli Hasan Akkuş hoca idi. Abdurrahman hocamızdan ilm-i kıraati bitirmiş ve icâzet almıştı. O da hem Akkuş hocadan, hem de Abdurrahman hocamızdan aldığı malumata göre ta'lim okuturdu. Talebeler onun bu konuyu çok incelediğini söylerdi.

Bir gün, öğrencilerimizden Ali Sarıkaya, "Hocam! İsmail hocamız 'Sâkin harflerde dudaklar mâkablinin harekesine göre olur. Kural böyledir.' diyor. Siz ne diyorsunuz?" diye bana sordular. Ben de "İsmail ağabeyi buraya ta'lim hocası olarak Abdurrahman hocamız istedi ve görevlendirtti. Dolayısıyla o öyle diyorsa, öyledir." dedim. Ben de bu vesile ile dudak ta'limi ile ilgili önemli bir kuralı, dolaylı olarak merhum İsmail Biçer'den öğrenmiş oldum. Hâlbuki bizler bu kuralın uygulanmasını alışkanlıklarımıza göre bazen isabetli yapıyorduk. لَمِّنَ الْمُضْطَفِّينَ، لَمِّنَ الْمُتَقِيمِ gibi yerlerde sâkin sîn veya sâd harflerini okurken, bu harfleri mâkablinin harekesine göre, dudaklarımız öne sürülmüş vaziyette telâffuz ederken, لَكُم دِينُكُمْ gibi yerlerde, sâkin mîmlerde aynı kural olduğu hâlde, sâkin mîme geçince dudaklarımızı hemen geriye çekiyor, dudaklar geride, sâkin mîmi okuyorduk.

İsmail ağabeyin vefatından sonra ta'lim derslerine Mehmet Sevinç arkadaşımızı görevlendirdiler. Birkaç dönem de o ta'lim okuttu. Bizler hep ağırlıklı olarak kıraat okuttuk. 2005 yılına kadar böyle geldik.

2005 yılında Haseki Eğitim Merkezi'nde ve bazı eğitim merkezlerinde Kıraat-ı Âsım ve Rivayet-i Hafs ihtisası (tashîh-i hurûf) kursları

açıldı. Beni de Hasekî'nin bu yeni bölümünde ta'lim hocası olarak görevlendirdiler.

Zaman zaman talebeler bana, "Hocam, dudak ta'limi okuyacak mıyız? Abdurrahman hocamız dudak ta'limi okuturlar mıydı? Biz de okuyacak mıyız?" gibi sorular sorarlar. Ben de, "İnşâallah" derdim. Kendim bu konuyu iyice bir araştırıp, talebeye öyle öğretmem lâzım geldiğine inandım ve konuyu araştırmaya başladım. Eski ve yeni kaynaklara müracaat ettim. Eski kaynaklarda bu konuyla ilgili doyurucu ve detaylı bir malumat bulamadım. Yeni kaynaklardan merhum Ali Rıza Sağman'ın *Yeni Sağman Tecvidi* isimli eserinde, konuyu "Dudak Ta'limi" başlığı altında ele alarak özetle tarif ettiğini, tasnif ettiğini ve öneminden bahsettiğini gördüm. Ayrıca Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Abdurrahman Çetin Bey'in, Ali Rıza Sağman'ın tecvidindeki bu konuyu biraz daha açarak, düzenleyerek "*Kur'ân Okuma Esasları*" eserinde, aynı başlık altında, Ali Rıza Sağman'ın tecvidini de kaynak göstererek ele aldığını gördüm. Ulaşabildiğim başka kaynaklardan da kısmen yararlanarak, konuyu biraz daha açarak talebelerime bu konuyu teferruatlı izah edecek bir döküman hazırlamaya karar verdim ve hazırladım.

Bunların bir kısmı benim bildiğim ve uyguladığım, bir kısmının da bilmediğim için farklı uyguladığım şeyler olduğunu farkettim. Bunları talebeye hakkıyla verebilmek için uygulamasını da bir fem-i muhsin üstada arz ederek netleştirmek, onların teyid ve tasdiklerini almak istedim. Merhum Abdurrahman hocam, dâr-i bekâya irtihal ettiği için, hayatta olan hocalarımdan Yüksek İslâm Enstitüsü'nden Kur'ân-ı Kerîm hocamız Prof. Dr. İsmail Karaçam Hoca Efendi'ye arz

ettim, okudum, te'yid ve tasdikini aldım. İzmir İmam-Hatip Lisesi'nden Kur'ân-ı Kerim hocamız Dr. Mehmet Ali Sarı Hoca Efendi'ye arz ettim, okudum. Onun da te'yid ve tasdikini aldım.

Bu hocalarımla müzakerelerim esnasında bazı önemli bilgiler de edindim. Şöyle ki: Eski hocalarımızdan bazılarının bu dudak ta'limi üzerinde fazla durmadığını, bazılarının ise bu konunun üzerinde ısrarla durduğunu, talebinin ağzının ve okuyuşunun kendisi gibi olması için ısrarla uğraştığını, mihrabiye ve örnek tilâvet okumalarında kendini izlettiğini, ağızlarını gözleyebilmek ve düzeltebilmek için ayna önerdiklerini öğrendim.

Ayrıca bu kuralların Ali Rıza Sağman'ın icadı kurallar olmadığı, çok eskilere uzandığını, Ali Rıza Sağman'ın, onların bu uygulamalarını kaleme aldığını, yazıya döktüğünü, bunları yaparken, Fatih Camii İmamı H. Ömer Aköz merhumdan yararlanarak yazdığını öğrendim.

O dönemde (Osmanlının son dönemi, Cumhuriyetin ilk dönemleri 1950'li, 60'lı yıllara kadar) İstanbul'da her hocanın dudak ta'limi okutmadığını, bazı hoca efendilerin bu konuda öne çıktığını, bu özellikleriyle tanındığını, dudak ta'limi okumak isteyen gençlerin onlardan birisinin rahle-i tedrisine girip dudak ta'limi okuyarak, Kur'ân eğitimlerini ikmâl ettiklerini öğrendim.

O dönemlerde dudak ta'liminde öne çıkmış Hocaefendiler:

1. Serezli Ahmet Şükrü Efendi¹⁰⁰
2. Akreboğlu Osman Efendi

¹⁰⁰ Serez (veya "Siroz"): Yunanistan'ın kuzey doğusunda tarihî bir şehirdir. Yıldırım Bayezıt zamanında 1383'te fethedilmiştir. Balkan savaşlarıyla Yunanistan'a geçti. Lozan Anlaşması ile (1922) de resmen Yunanistan'a bırakılmıştır. Dolayısıyla 539 sene Osmanlı idaresinde kalmıştır. bk. *DİA*, XXXVI, 556-558.

3. Arap Hoca
4. Ayasofya İmamı İdris Efendi
5. Enderunlu İsmail Efendi
6. Fatih Camii İmamı Ömer Aköz
7. Ayakları Kesik İsmail Efendi
8. Hasan Akkuş
9. Hilmi Toros Hocaefendi

10. Muhammed Rüşdü Aşıkkutlu: İstanbul'da ikamet etmemekle beraber İstanbul'da okumuş, Karadeniz yöresinde büyük hizmetler etmiştir.

11. Ali Haydar Efendi: Trabzon'da birçok talebe yetiştirmiş, titiz bir dudak ta'limi uygulayıcısıdır. Dudak ta'limini İstanbul'da Serezli H. Ahmet Efendi'den okumuştur. Yani ayakları kesik H. İsmail Bayrı merhum ve H. Muhammed Rüşdü Aşıkkutlu merhum hoca efendilerle aynı hocadan dudak ta'limi okumuşlardır.

Prof. Dr. Nihat Temel hoca anlatıyor:

"Merhum H. Abdurrahman Gürses hocamızdan bir miktar ta'lim okudum. Kendisi hastalanınca, beni merhum H. Muharrem Aslantürk hocaya yönlendirerek, "Muharrem'in hurûfâtı ve dudak ta'limi iyidir. Ancak ötreleri çok ince "ü" olarak telâffuz eder. Onu öyle okuma. Onun dışında, ta'limine ondan devam edebilirsin..." dedi. Ben de bir süre daha ondan ta'limime devam ettim. O da dudak ta'limini Ali Haydar Efendi'den okumuştur. Sizin yazdığınız dudak ta'limi kurallarına uygundu. Muharrem Aslantürk'ten başka, merhum H. Necati Özer ve merhum H. Nihat Ulu da Ali Haydar Efendi'nin talebelerindendi. Onlar da bu dudak ta'limlerine dikkat ederlerdi ancak, ötreleri Muharrem hocanunki kadar ince değildi."

Bu hatıra da yine bize, üstadımız H. Abdurrahman Efendi'nin bu dudak ta'limi kurallarını bildiğini, takdir ettiğini, bazı talebelerini onlara yönlendirdiğini göstermektedir.¹⁰¹

Yukarıdaki zevatın bir kısmı, bir kısmının hocası da olmuştur. İlerde yeri geldikçe değinilecektir.

Ali Rıza Sağman'ın talebeleri olan ve benim de İzmir İmam Hatip Lisesi'nden hocam ve İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü hocalarından olan Prof. Dr. İsmail Karaçam ve Dr. Mehmet Ali Sarı beylerden müşâfaheten de aldığım, nazariyatını Ali Rıza Sağman'ın ve Prof. Dr. Abdurrahman Çetin Bey'in eserlerinden yararlanarak hazırladığım bu dudak ta'limi kuralları mademki *"eski dudak ta'limi veren hocalarımızın uygulamalarının kaleme alınmış şeklidir"* deniliyor, o hâlde ne derece onların uygulamaları ile uyuyor, onun araştırmasını ve karşılaştırmasını yaptım, uyum sağladığını gördüm.

Yukarıda isimlerini verdiğim dudak ta'limi hocalarının, bugün itibariyle yaşayan ve dudak ta'limi okutan, okutmasa da hatırlayan bazı hoca efendilerle görüştim. Dudak ta'limi çalışmamı onlarla paylaştım. Onların verdiği dudak ta'limine uyup uymadığını sordum. Uyduğunu söyleyip teyid ve tasdik ettiler. Bu hocaefendiler ve hocaları sırasıyla şunlardır:

¹⁰¹ Bazı meslektaşlarımız bu dudak ta'liminin Karadeniz ağzı olduğunu, Karadenizli hocalar tarafından ihdas edildiğini ve okutulduğunu söyleseler de durum hiç de öyle görünmemektedir. Yukarıda anlatılan; ilimleri, Kur'an hizmetleri ve dudak ta'limleriyle şöhret bulan merhum Ali Haydar Efendi ve merhum Muhammed Rüşdü Aşıkkutlu hocalarımız ilm-i kiraatı ve dudak ta'limini İstanbul'da aynı hocadan (Serezli Ahmed Şükrü Efendi'den) almışlar ve Karadeniz'de, Trabzon ve havalisinde okutmuşlar, şöhret bulmuşlardır. Dolayısıyla dudak ta'limi Karadeniz'den İstanbul'a gelmiş değil, İstanbul'dan Karadeniz ve çevresine götürülmüştür. H. R. Pakdil

1) Prof. Dr. İsmail Karaçam: Dudak ta'limini Ali Rıza Sağman'dan, o da Fatih Camii İmamı H. Ömer Aköz Hocaefendi'den, o da Arap Hoca'dan almıştır.¹⁰²

2) H. Mustafa Demirkan'la müzakerede bulundum, teyid ve tasdik ettiler. O da, dudak ta'limini Ayağı Kesik İsmail Efendi'den okumuş, o da hem dayısı, hem hocası olan Serezli Ahmed Şükrü Efendi'den almıştır.

H. Mustafa Demirkan, dudak ta'limini ve Mısır tariki üzere ilm-i kıraati Ayağı Kesik İsmail Efendi'den, İstanbul tarikini hocamız merhum Abdurrahman Efendi'den okudu. Mustafa Hoca'nın kendi ifadesi ile: "Ben Abdurrahman hocama, kıraat ilmini baştan sona, İsmail Efendi hocamdan aldığım dudak ta'limi uygulamalarına göre okudum. Hiçbir gün bana H. İsmail Bayrı hocamdan aldığım ve uyguladığım dudak ta'limlerim hakkında aksine bir uyarıda bulunmadı. Bilâkis bir gün okurken **هَمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ** ayetinde gevşek davranmış, dudaklarımı ileri sürmemiştim. Hocam beni uyardı. "Orada mîm-i sâkini okurken dudaklarını öne sür. Biraz tut. Sonra geri çek." dediler. Bunun gibi bir-iki ihmal ettiğim yerlerde uyardılar. Baktım ki bu uyarılar, İsmail hocamdan aldığım dudak ta'limi uygulamalarımla örtüşüyor. Bundan dolayı, kendisi dudak ta'liminden bahsetmezdi ama bilirdi. Uygulayana bir şey demezdi. Ben bunun şahidiyim." demiştir.

3) Merhum H. Hasan Akkuş Hoca Efendi'nin talebelerinden H. Dursun Taş ve Nuru Osmaniye Camii Emekli İmamı ve Akkuş Ho-

¹⁰² Ömer Aköz merhumun bugün itibarıyla hayatta olan ender talebelerinden H. Abdülhalim Öztürk'le görüştüm. Bu zat, Ömer Efendi'den ta'lim ve bir miktar aşere okumuş. Dudak ta'limini kendisine okudum. Teyid ve tasdikten başka Ali Rıza Sağman'ın bunları ve bazı tecvid meselelerini Ömer Efendi ile okuyarak, müzâkere ederek hazırladığını söyledi.

ca'nın en kıdemli talebelerinden Enver Ceylan Hocaefendilerle görüş-
tüm, müzakere ettim. Hazırladığım dudak ta'limi kurallarını ve uy-
gulamalarını kendilerine okudum. Dediler ki: "Bunların hepsini rah-
metli Akkuş Hoca'mız da yaptırırdı. Adına dudak ta'limi demezdi,
ama bunları hem yapar hem de yaptırırdı. Yapılması konusunda da
ısrarcıydı."

Velhâsıl Enver Ceylan ve Dursun Taş Hoca Efendi'ler dudak
ta'limini, merhum H. Hasan Akkuş'tan, o da bir rivayete göre önce
Ayasofya, sonra Sultanahmet Camii İmamı olan İdris Efendi'den,
başka bir rivayete göre ise Akkuş Hoca'nın ilm-i kıraat hocası Akre-
boğlu Osman Efendi'den almıştır.¹⁰³

4) H. İbrahim Tanrikulu ile görüştüm, müzakere ettim. O da, "Bu
uygulamaları, hocamız merhum Muhammed Rüşdü Aşıkkutlu aynen
yaptırırdı. O da, kıraat ve ta'lim hocaları Serezli Ahmed Şükrü Efendi
ve Ayağı Kesik İsmail Efendi'lerden almıştı." şeklinde ifade ettiler.
İlâveten hocası Aşıkkutlu'dan naklen dediler ki: "Hocam Aşıkkutlu
Merhum derdi ki: "O zaman İstanbul'da hizmet eden hoca efendile-
rin bir kısmı dudak ta'limi okumamış ve okutmazdı. Bir kısmı ise
bunu da okutur ve üzerinde titizlikle dururdu. Kur'ân okuyan, hafız-
lık yapan talebeler, dudak ta'limi okumamışlarsa ayrıca bu zevâtan
bir de dudak ta'limi okurlardı..."

5) Enderunlu İsmail Efendi ve Hilmi Toros: Bu hocaefendilerin
bugün yaşayan talebelerini bulamadığım için onlarla müzakere edip,

¹⁰³ H. Dursun Taş Hoca, hocası Akkuş'un, dudak ta'limini Sultanahmet Camii İma-
mı İdris Efendi'den aldığını, ona "hocam" dediğini söylüyor. Nuru Osmaniye
Camii ve Kur'ân Kursu ile ilgili geniş bir çalışma yapan Recep Akakuş da, Ha-
san Akkuş'un kıraat hocasının Akreboğlu Osman Efendi olduğunu, kıraati de,
ta'limi de ondan okuduğunu söylüyor.

karşılaştıramadım. Ama onlara ulaşan ve tanıyan İsmail Karaçam hocam, "Onların ağzı ve dudak ta'limi de aynıydı. Arap Hoca'dan okumuşlardı. Dolayısıyla aynı kuralları uygular ve uygulatırlardı." dediler.

Sonuçta bütün bu ifadeler ve beyanlar gösteriyor ki;

a. "Dudak Ta'limi" diye bir uygulama ve çalışma vardır.

b. Bu uygulama ve çalışmalar, Ali Rıza Sağman'ın icâdı ve ibdâî değildir. Yukarıda isimlerini verdiğimiz değişik kanallardan gelen bazı hocalarımızın titizlikle uyguladıkları bir çalışmadır. Bu hocaefendilerin hepsi icazetli kurrâdır. Dolayısıyla onların bu uygulamalardaki titizlik ve hassasiyetleri, Peygamber Efendimiz (s.a.v)'den beri gelen ve hocalarından aldıkları, Kur'ân'ın harekelerinde, sükûnlarında, şedde ve idğâmlarındaki orijinal telâffuzları koruma ve muhafaza etme hassasiyetidir. Onların bu çalışmalarını ve uygulamalarını Ali Rıza Sağman kaleme almış ve adını koymuştur.

c. Dudak ta'limi, yalnız ötreli harflere ve ötreli idğâmlara mahsus değildir.

d. Bu uygulama ve çalışmayı kendi hocalarından görmeyen ve almayan hocaefendiler yapmaz ve üzerinde durmazdı.

e. Bu uygulama ve çalışmalar, bazı eski Türk kurrâ hocalarının yapageldikleri ve yaptırdıkları bir çalışmadır. Arapların ana (kendi) dilleri olduğu için böyle çalışmaya gerek duymamışlardır. Son yıllarda bunlara gerek duyan ve bu konuları da eserlerine alan Arap tecvid müellifleri olduğunu biliyoruz.

Okuyucu, bu kuralları uygulamasa ne olur? Kıraati, kıraat olmaz mı? Namazı mı bozulur? gibi sorular, sorulmaktadır.

Cevaben deriz ki: Hayır, kıraati kıraattir. Mehâric-i hurûf, sıfât-ı hurûf ve vakf-ibtidâya riayet ettikten sonra namazı bozulmaz, kıraati de kıraattir. Ama bazı hareketlerin, medlerin, sükûnların, idğâmların ve şeddelerin telâffuzu birbirini tutmadığı takdirde, olması gereken sesler ve seslendirmeler aynı şekilde verilmediği için tecvid ve kıraat-teki müsâvât (eşitlik) kuralı bozulur.

İbnü'l-Cezerî, Mukaddime'de, tecvid tanımının hemen ardından, *وَاللَّفْظُ فِي نَظِيرِهِ كَمِثْلِهِ* "(Tecvid'in önemli bir özelliği de) benzerinde, benzediği şey gibi telâffuz etmektir" buyurarak benzer lafızlarda nasıl telâffuz edilmesi gerekiyorsa aynı telâffuzu yapmanın önemine dikkat çekiyor ve tecvidin bir cüz'ü olduğunu ifade ediyor.¹⁰⁴

Aynı durumdaki sâkin harflerde veya idğâmlarda, bazılarında gerektiği gibi kuralına göre, ağzınıza ve dudağınıza gereken şekli verir, seslendirirseniz, aynı durumdaki başka bazı yerlerde gereken şekli vermeyip farklı seslendirmeler yaparsanız, o zaman yukarıdaki tecvid ve kıraattaki müsâvât (eşitlik) kuralını bozmuş olacaksınız. Bundan dolayı eski bazı kurrâ hocaefendilerin bu konudaki hassasiyet ve titizliği, bu kuralın bozulmaması için olsa gerektir.

Bendeniz de kendimi yokladım. Aynı durumdaki bazı kelimeleri bazen kuralına uygun yaparken, bazen kurala aykırı olarak yanlış telâffuz ettiğimin farkına vardım. Bu kuralları derleyip düzenlerken kendi eksiklerimi de hocalarımdan ve arkadaşlarımdan aldığım destekle düzeltmeye çalıştım.

Bu ağızların, okuyuşların ve kuralların devam etmesi ve yaşatılmasına inandığım için 2005 yılından beri bu kuralları bütün incelikle-

¹⁰⁴ Tecvid ve kıraat ölçülerinde müsâvâtın daha geniş açıklaması için kitabımızın "Tecvid ve Kıraat Ölçülerinde Müsâvât ve Muâdelet" konusuna bakılabilir.

riyle uygulamaya ve talebelerime uygulatmaya çalışıyorum. Böylece eslâfın bu yoluna da bütün incelikleriyle uymaya çalışıyorum.

Aynı zamanda İbnü'l-Cezerî'nin asırlar önce yazdığı Tayyibe'deki şu emirlerine de ittibâ etmeye çalışıyorum. Buyuruyorlar:

فَكُنْ عَلَى نَهْجِ سَبِيلِ السَّلَفِ فِي مُجْمَعٍ عَلَيْهِ أَوْ مُخْتَلَفٍ

“Üzerinde ittifak edilen veya ihtilâf edilen konularda, eslâfın açtığı (gittiği) yol üzere ol!”¹⁰⁵

Bunları bizlere şifahî ve kitabî ulaştıran eslâfımızın ve fem-i muhsin sahibi üstadlarımızın ruhları şâd, mekânları cennet olsun! Amîn...

¹⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibe*, s. 32.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEDLER

I. MEDLERLE İLGİLİ GENEL BİLGİ

A. MEDD'İN LÜGAT VE TERİM ANLAMI

Lügatte med, “uzatmak ve ziyade etmek” demektir.¹⁰⁶

Terim olarak ise, med veya lîn harflerinden birisi ile harfin sesini uzatmaya denir.¹⁰⁷

Bir kelimede med harfini ispat edip okumaya (bir elif miktarı uzatmaya) med denildiği gibi, medd-i tabîî üzerine ziyade edip uzatmaya da med denir ki, tecvid ve kıraat ilminde med genellikle bu anlamda kullanılır.

Örnek: Muttasıl, munfasıl, lâzım ve ârız medlerin uzatılmaları.

Kur'ân'ın yazıları altında bir uyarı ifadesi olan med (مد) tabiri, cümlelerin birinci kısmındaki bir elif miktarı uzatma anlamının içine girer.

Örnek: رُسُلُهُمْ، مَسْئُولًا

Bir de **kasır** vardır ki, kasrın lügat anlamı “kısaltmak, hapsetmek” demektir.¹⁰⁸

Terim olarak kasr'ın da iki anlamı vardır:

1) Tecvid ve kıraat ilminde, harf-i med ve harf-i lînin ziyadesiz olarak ispatına (yani bir elif miktarı uzatılmasına) denir.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, II, 19-20.

¹⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 313; İbnü'l-Cezerî, *Takrîb*, s. 18; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 45; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 135.

¹⁰⁸ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, II, 630; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 136.

¹⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 313; İbnü'l-Cezerî, *Takrîb*, s. 18; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 45; Zihni Efendi, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 42-43; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 136.

2) Bir de harf-i med bulunan bir kelimeden, harf-i meddin okunuştan kaldırılmasına, uzatılmadan hareke ile okunmasına denir. Harf-i med yazıda vardır ama okunuştta yoktur. Kur'ân'ın yazıları altında bir uyarı ifadesi olarak gelen kasr (قصر) tabirinin ifadesi ve okunuşu böyledir.¹¹⁰

Örnek: ^{قصر}أُولَئِكَ ، ^{قصر}أُولَى ، ^{قصر}أُولَاتٍ

B. MED HARFLERİ (HURÛF-I MED)

Hurûf-ı med'in tekili harf-i meddir.

Lügat olarak, "uzatma harfi" demektir. Terim olarak harf-i med, bazı şartlar dâhilinde kendisinden önceki harfin sesini, harekesi doğrultusunda uzatmayı sağlayan harfe denir.

Bunlar üç tanedir: Elif, vâv, yâ (ا و ی)'dir. Bu üç harfin harf-i med olması için iki şart vardır:

1) Med harfi sâkin (harekesiz) olmalı,

2) Med harfinin öncesinde kendi cinsinden bir hareke olmalı,¹¹¹ yani

Elif (ا)'den önce fetha (اَ),

Vâv (و)'dan önce zamme (وُ),

Yâ (ي)'dan önce kesra (يَ) bulunmalıdır.

Bu iki şart gerçekleşirse harf-i medler bir öncesindeki harflerin seslerini harekeleri doğrultusunda uzatırlar. Örnek: ^{اُوتَيْنَا} ، ^{اُوتَيْنَا}

¹¹⁰ Muhaysın, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye*, s. 53; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 275; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 136.

¹¹¹ Harekelerle harf-i medlerin alâkası vardır. Elif'in cinsinden hareke fethadır. Vâv'ın cinsinden zammedir. Yâ'nın cinsinden kesradır. Yani bu harekelerin uzatılmasından bu harf-i medler oluşur ve med esnasında okunurlar. Mahrec-leri, cevîf (ağız boşluğu) dir.

Yukarıdaki harf-i medler Kur'ân-ı Kerîm'de genellikle açık yazılır. Zaman zaman gerek Arapça'nın gerek Kur'ân'ın yazı özelliği gereği bu harfler yazıda bulunmaz, ama var gibi uzatılarak okunur. Bunlara "*mukadder harf-i med*" denir. Bunlardan elif (ل) ve yâ (ي)nin varlığını gösteren işaretler vardır. Bunlardan, yukarı çeker/asar (ـِ) işareti, harf-i med elif'in, aşağı çeker (ـَ) işareti, harf-i med yâ (ي)nin varlığını gösterir.

Örnek: هَذَا، عَلِمَهُ، بِهِ، إِلَهُ

Mukadder harf-i med vâv'ın böyle bir işareti yoktur. Onun da varlığını zamirin kuralından çıkarırız. Müfred müzekker gaib zamiri olan هُ 'den bir önceki harf üstün veya ötre ise zamir mukadder harf-i med vâv (و) ile med edilir.

Örnek: عِنْدَهُ، مَالُهُ، وَوَلَدُهُ

Harf-i medlerden vâv (و) ve yâ (ي) harekeli de olsa sâkin de olsa yine vâv (و) ve yâ (ي) denir. Ama elif (ل), daima sâkindir. Hareke alırsa yazılış aynı olmakla birlikte ona elif denmez, hemze denir.

Elif harf-i meddi, genellikle dik elif (ل) şeklinde yazılır. Bazı kelimelerde resm-i hatt-ı osmânî¹¹² gereği vâv (و) veya yâ (ي) şeklinde de yazılabilir. Yine aynı okunuşu ve uzatmayı sağlar. Üzerindeki çeker işareti bu harflerin, harf-i med elif yerine yazıldığıнын işaretidir.

Örnek: الرُّكُوءُ، الصَّلَاةُ، حَيَوةُ، الْمَنَوَّةُ، النَّجْوَى، كَفَى، زُلْفَى

Yukarıda zikredilen harf-i medler ister açık olsun, ister gizli (mukadder) olsun, görevleri gereği bir önceki harfin sesini harekesi doğrultusunda uzatırlar. Bir şartla ki; **bu harf-i medler kelimenin sonunda**

¹¹² Resm-i Hatt-ı Osmani: Hz. Osman (r.a) zamanında çoğaltılan mushafların yazı dizimidir. Mushafları, o yazı dizimine göre yazma zorunluluğu vardır.

bulunup, peşinden gelen kelimede cezm veya şedde varsa bu harf-i medler yazıda olmakla birlikte okunuştan düşer, okunmazlar.

Örnek: قَالُوا لَنْ ، قَالَ الْحَمْدُ ، الَّذِي أَوْثَمِنَ ، وَلَا الضَّالِّينَ ،
لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى ، كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ

Sâkin harflerde sükûn alâmeti olarak cezm (ْ) kullanılırken, harf-i medler sâkin olduğu hâlde bu alâmet ve işaret kullanılmaz. Hiçbir hareke ve işaret olmaması lâzımdır. Olursa harf-i meddin med özelliğini bozar. Meselâ; elif'in üzerinde cezim olsa bir önceki harf üstün dahi olsa, elif (l) harf-i med olmaz, hemze olur. Uzatmaz, sâkin hemze olarak okunur.

Örnek: يَأْمُرُونَ ، يَأْكُلُ ، يَأْلُمُونَ

Med harflerine, sesleri havada nihayetlendiği için, hurûf-ı he-vaiyye (الْحُرُوفُ الْهَوَائِيَّةُ), cevî mahrecinden çıktıkları için hurûf-ı cevfiyye (الْحُرُوفُ الْجَوْفِيَّةُ), uzatma görevi yaptıkları için hurûf-ı meddiyye (الْحُرُوفُ الْمَدِّيَّةُ), illet harflerinden oldukları için hurûf-ı illiye (الْحُرُوفُ الْعِلِّيَّةُ) de denir.¹¹³

Yukarıda harflerin mahrecleri kısmında belirtildiği üzere harf-i medlerin mahreci cevî (ağız-boğaz boşluğu) dir. Dolayısıyla buradan çıkan harf-i medler med ederken, harekeden medde geçince hareketin cinsinden harf-i medd'e dönüşür ve cevî mahrecinden çıkarak okunurlar.

Örnek: نُوحِيهَا

¹¹³ Harf-i med açıklamaları için bk. Zihni Efendi, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 5 ve 26; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 276-278; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 136-137.

C. MED SEBEPLERİ (SEBEB-İ MED) (سَبَبُ الْمَدِّ)

Med sebebi (uzatma sebebi): Medd-i tabîi (bir elif miktarı uzatma) üzerine ziyade meddi gerektiren sebep demektir. İki çeşidi vardır:

1. HEMZE (الْهَمْزَةُ)

Alfabenin ilk harfi olan elif'in harekelisidir. (أَ اِ إِ) şeklinde yazıldığı gibi küçük hemze (ءِ ءِ ءُ) olarak da yazılır.

Yazılış yönünden olduğu gibi okunuş yönünden de iki çeşidi vardır:

a. **Vasıl hemzesi (هَمْزَةُ الْوَصْلِ)**: Başlangıçta yazılan ve okunan, fakat bir harf veya kelimeden sonra gelip arada kaldığında yazıda kalmakla birlikte okunuştan düşen hemzelerdir.

Örnek: 114 هُوَ اللَّهُ ، وَالَّذِينَ ، الَّذِينَ ، فَاللَّهُ ، اللَّهُ

b. **Katı' hemzesi (هَمْزَةُ الْقَطْعِ)**: Başlangıçta ve üzerine geçişte (ortada kaldığında) düşmeyen, okunan hemzelere denir. Vasıl hemzelerinin dışındaki hemzeler katı' hemzesidir.

Vasıl hemzeleri, kelime ve harf bitişmelerinde okunuştan düştüğü için sebep-i med olmazlar. Sebeb-i med hemze, ancak katı' hemzesidir.

2. SÜKÛN (السُّكُونُ)

Sükûn lügatte, "durmak, susmak, ara vermek ve hafifletmek" anlamlarına gelir. 115

Terim olarak sükûn, harflerin harekesizlik haline denir.

114 Vasıl hemzeleri özel bir başlık altında incelenecektir. Geniş bilgi için oraya bakılabilir.

115 Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 51.

Sükûnun alâmeti ve işareti cezm (°) dir. Ancak harf-i medlerde ve sükûn-i ârızlarda bu alâmet ve işaret bulunmaz. Harekesi olmayan harfe, “*sâkin harf*” denir.¹¹⁶

İki çeşit sükûn vardır:

a. Sükûn-i lâzım: Durulduğunda ve geçildiğinde değişmeyen, varlığını koruyan (vakfen ve vaslen sabit olan) sükûna denir.

Örnek: الْحَاقَّةُ ، الْفَنِّ

b. Sükûn-i ârız: Vakfen sabit (durulduğunda var olan) vaslen sâkıt (geçildiğinde düşen ve yerine hareke gelen) sükûna denir.

Örnek: * الرَّجِيمُ * * الْعَالَمِينَ * * نَسْتَعِينُ *

Yukarıdaki sebab-i medlerin, sebab-i med görevi yapıp bir eliften ziyâde med ettirebilmeleri için harf-i medlerden birinden sonra bulunmaları gerekir. Harf-i med veya harf-i lîn olmadan yalnızca bir sebab-i meddin bulunması bir mana ifade etmez, bir med meydana getirmez.

Örnek: لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * أَحَدٌ * وَالْقَمَرُ *

¹¹⁶ Şedde de bir yönüyle alâmet-i sükûn sayılır. Çünkü bir harfi iki harf okutur. Okuttuğu birinci harf sâkindir. Alâmeti, şeddenin içinde gizlediği cezimdir. Örnek: جَانٌ = جَانٌ bk. Tanrıbuyruğu, *Muhîtu't-Tecvîd*, s. 3.

II. MED ÇEŞİTLERİ

A) Aslî Med (اَلْمَدُّ الْأَصْلِيُّ)

B) Fer'î Med (اَلْمَدُّ الْفَرَعِيُّ)

Fer'î med beş kısımdır.

1. Medd-i Muttasıl

2. Medd-i Munfasıl

3. Medd-i Lâzım

4. Medd-i Ârız

5. Medd-i Lîn

A. MEDD-İ TABÎÎ (MEDD-İ ASLÎ)

Med harfinden ayrılmayan, harf-i medle yetinen ve harf-i medden sonra sebep-i meddi bulunmayan med çeşididir ki, buna “*medd-i aslî*” veya “*medd-i zâtî*” de denir. Bu meddin uzatma ölçüsü, bir elif miktarıdır.¹¹⁷ Fazla veya eksik olmaz.

Örnek: نُوحِيهَا، أَوْتَيْنَا

Harf-i medden birisi olup, sebep-i medden birisi olmazsa “*medd-i tabîî*” olur. Bir elif miktarı uzatılır. Bir elif miktarı uzatmak demek,

¹¹⁷ Bir elif miktarının zaman süresi, değişik kaynaklarda değişik ifadelerle belirtilmiştir: “Bir parmak kaldıracak kadar” veya “elif diyecek kadar”, “elif yazacak kadar”, “iki hareke miktarı” zaman ölçüsü ifadeleri kullanılmışsa da bunların meseleyi anlatmak için yaklaşık ifadeler olduğu, gerçek izahın ve uygulamanın üstadın ağzından duyulması, alınması gerektiğine işaret edilmiştir.

bk. Karabâşi, *Karabaş Tecvîdi*, s. 5; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 86; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 287; Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, s. 16; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 66.

bir parmağı kaldıracak kadar harfin sesini uzatmaktır. Veya "elif" diyecek kadar zamandır. Yahut iki hareke (آ آ) miktarıdır.¹¹⁸

Örnek: * بُنَاءٌ ، نُوحِيهَا ، عَلِيمًا ، حَكِيمًا * بُنَاءٌ

Not: Son üç örnekte durulduğu zaman bunların tenvini, elif'e ibdâl edilir (dönüştürülür). Eliflerin mâkabli (bir öncesi) de meftûh (üstünlü) olduğu için bunlar da medd-i tabîi olur. Bunlara bazı kaynaklarda "*medd-i ivaz*" da denir.¹¹⁹

Örneklerde görüldüğü üzere, harf-i medler açık olduğu gibi, gizli (mukadder) de olabilir. Sebeb-i meddi yoksa aynı şekilde medd-i tabîi olur.

Örnek: مَالُهُ وَوَلَدُهُ

Harf-i medler kendinden sonra cezimli veya şeddeli bir harfe, kelimeye tutturulup geçilirse harf-i med düşer, yazıda kalır, fakat uzatmaz.

Örnek: قَالُوا الْفَنَ

Med harflerinin altında قَضَرَ yazarsa o harf uzatılmaz.

Örnek: أُولَئِكَ

Medd-i tabîinin bir elif miktarı uzatılması vaciptir. Mutlaka uzatılması gerekir. Bütün kıraat imamları bir elif miktarı uzatılması hususunda ittifak etmişlerdir. Bu da tecvid literatürüne "*müttefekun aleyh*" olarak geçmiştir. Bunun terki, kelimenin aslını bozduğu, değiştirdiği için şer'î haramdır.¹²⁰

¹¹⁸ Muhammed Mekkî Nasr, *Nihayetü'l-Kavl*, s. 130; Karabâşî, *Karabaş Tecvîdi*, s. 4-5; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 46; Dimyâtî, *İthâf*, s. 45; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 141.

¹¹⁹ Atiyye Kabil Nasr, *Ğayetü'l-Mürîd*, s. 118, Ğavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 49.

¹²⁰ bk. Muhammed Mekkî Nasr, *Nihayetü'l-Kavl*, s. 130.

B. FER'Î MEDLER

Aslî med üzerine artırmayı gerektiren bir sebep (sebebi med) bulunmasından dolayı meydana gelen medde, fer'î med denir. Medd-i aslî (Medd-i tabîî)'nin dışındaki medler, medd-i fer'îdir ki bunlar; medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i lâzım, medd-i ârız ve medd-i lîn'dir. Bunlara "*medd-i mezîd*" veya "*medd-i medîd*" de denir.¹²¹

1. MEDD-İ MUTTASIL

Bitişik med demektir. "*Vacip med*" diye de geçer.

Harf-i medden sonra sebeb-i med hemze olup ikisi bir kelimede olursa medd-i muttasıl olur. Diğer bir ifadeyle;

- 1) Harf-i med olacak,
- 2) Sebeb-i medden hemze olacak,
- 3) İkisi de bir kelimede bulunacak.

Asgarî 2, azamî 4 elif miktarı çekilir.

Medd-i muttasılın meddinin hükmü vaciptir. Müttefekun aleyh olduğu için. Yani tüm kıraat imamları bir eliften fazla okunmasında birleşmişlerdir. Medd-i muttasıl'ın med miktarının ise aşağıdaki med miktarlarından herhangi birisiyle olması caizdir. Çünkü kıraat imamlarından 2, 3, 4, 5 elif miktarı okuyanlar olmuştur. Kıraat-ı Âsım ve Rivayet-i Hafs'ın, aşerede azamî meddi 4 eliftir. 5 elif okuyan kıraat imamları da vardır. Dolayısıyla medd-i muttasıl'ın meddi (bir eliften fazla uzatılması) vacip, uzatılan meddin miktarının yukarıdaki med miktarlarından herhangi biriyle okunması caizdir.

¹²¹ Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, s. 49-50; Debreli, *Mîzânü'l-Hurûf*, s. 29, Zihni Efendi, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 43; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 286-288; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 139.

Âsım kıraati ve Hafs rivayetine göre; hadr usûlünde (hızlı okuyuşta) 2 elif, tedvir (orta hızla) okuyuşta 3 elif, tahkik (yavaş) okuyuşta ise 4 elif miktarı uzatarak okunur. **Medd-i muttassılın kolay tanınabilmesinin işareti, hemzenin küçük/kırık hemze (ء) şeklinde yazılmasıdır.**

Örnek: جِيءَ / أُولَئِكَ / جَاءَ / سُوءَ

2. MEDD-İ MUNFASIL

Ayrı med demektir. Harfi medden sonra sebab-i medden hemze gelir, ikisi ayrı kelimelerde bulunurlarsa medd-i munfasıl olur. Diğer bir ifadeyle;

- 1) Harf-i med gelecek,¹²²
- 2) Sebeb-i medden hemze olacak,
- 3) İkisi ayrı ayrı kelimelerde bulunacak.

Medd-i munfasılın meddinin hükmü caizdir. Muhtelefün fih olduğu için. Yani kıraat imamları, bu medd-i munfasılın hem meddinde hem de bu meddin kaç elif miktarı çekileceği hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bizim kıraatımız Kıraat-ı Âsım ve Rivayet-i Hafs'a göre; hadr usûlüne göre 1 elif, tedvire göre 3 elif, tahkik tarikine göre de 4 elif miktarı med edilir. Medd-i munfasılın kolay tanınabilmesinin işareti, hemzenin uzun elif şeklinde yazılmasıdır.

Örnek: عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ، إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ، مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ،
قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ، تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ

¹²² Harf-i med açık da olabilir, gizli (mukadder) de olabilir. Tarife uygun ise yine medd-i munfasıl olur. Konumuzun örneklerindeki birinci ve üçüncü örnek mukadder harf-i medle oluşmuş medd-i munfasıllardır.

Medd-i muttasılın kolay tanınabilmesinin işareti hemzenin kısa elif şeklinde yazılmasıdır demiştik ama hem medd-i muttasıl, hem de medd-i munfasıl için istisnâlar vardır. İstisnalar kaideyi bozmaz.

Medd-i muttasıl olup medd-i munfasıl gibi yazılan **أَنْ تَبَوَّأَ يَأْتِي** misâli gibi.

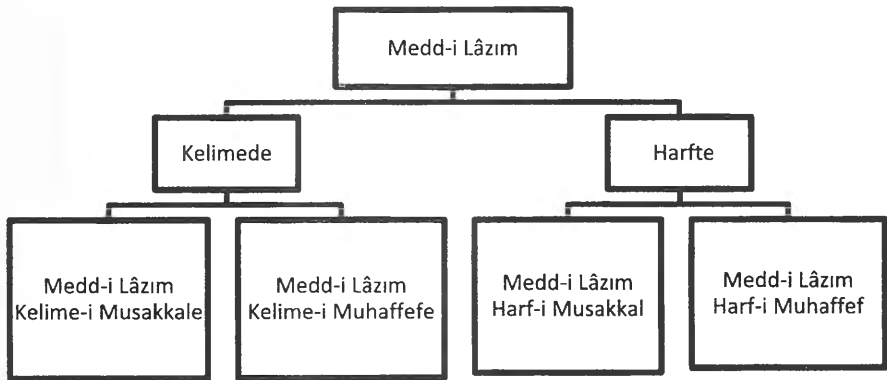
Veya medd-i munfasıl olup medd-i muttasıl gibi yazılan **هَؤُلَاءِ** misâlindeki birinci med gibi.

3. MEDD-İ LÂZİM

Harfi medden sonra sebep-i medden sükûn-i lâzım olur ve ikisi bir kelimedede bulunursa medd-i lâzım olur.

Sükûn-i Lâzım: Vakfen (durulduğunda) ve vaslen (geçildiğinde) sabit olan düşmeyen ve değişmeyen sükûna denir.

Medd-i lâzım, kelimedede ve harfte olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlar da kendi içerisinde ikişer bölüme ayrılırlar.

Meddi lâzım'ın kelime kısımları, ayetlerdeki bazı kelimelerde meydana gelmektedir.

Harf-i müsakkal ve harf-i muhaffef kısımları hurûf-ı mukattaa ayetlerde meydana gelmektedir.¹²³

Müsakkal (الْمُثَقَّل) ve muhaffef (الْمُخَفَّف) kelimeleri açıklamak gerekirse:

Müsakkal (الْمُثَقَّل): Lügat olarak, "ağırlaştırılmış" demektir. Terim olarak, medd-i lâzım olan bir harfte veya kelimeye idğâm oluşur ve bu idğâmdan dolayı şeddeli bir okunuş meydana gelirse buna müsakkal denir.¹²⁴ Bir kelimeye meydana gelirse; şedde açık olarak yazılır ve görülür. Buna "*medd-i lâzım kelime-i müsakkale*" denir.

Bu durum harf ayetlerde meydana gelirse, yani harf ayetlerin isimleri seslendirilirken medd-i lâzımın yanında idğâm ve şedde meydana geliyorsa buna da "*medd-i lâzım harf-i müsakkal*" denir. Harf ayetlerin sükûnları ve şeddeleri gözükmez, harfin isminin okunuşundan anlaşılır. Ancak harflerin isimlerinin açılımları ile gösterilebilir. Yukarıda Hurûf-ı Mukattaa konusunda bu açılımlar gösterilmiştir. Oraya bakılabilir.

Muhaffef (الْمُخَفَّف): Lügat olarak, "hafifletilmiş" demektir. Terim olarak, medd-i lâzım olan kelime veya harfte idğâm ve şedde

¹²³ Hurûf-ı mukattaa: Bazı sûrelerin başlarında yer alıp, anlamlarını Allah ve Rasulünün bildiği, ikisi arasında şifre olduğu kabul edilen harf ayetlerdir. Harf harf okunduğu için hurûf-ı mukattaa denmiştir.

¹²⁴ Şeddeli okunuş, şeddesiz okunuşa göre dile daha ağır geldiği için, buna ağırlaştırılmış anlamına 'musakkal' denmiştir. Çünkü şeddeli harfin içinde bir sâkin harf, bir de harekeli harf vardır. Cezimli harfte sadece bir harf olduğu için dile daha hafif gelir.

bulunmuyor, yalnızca cezimli sükûn bulunuyorsa ona “muhaffef” denir. Kelimede meydana gelirse, “*medd-i lâzım kelime-i muhaffefe*” olur. Alâmet-i sükûn cezm (° _) açık olarak gözüktür. Harf ayetlerde meydana gelirse alâmet-i sükûn cezm (° _) açık olarak gözükmez. Harfin isminin seslendirilmesinden anlaşılır. Buna da “*medd-i lâzım harf-i muhaffef*” denir.

MEDD-İ LÂZIMIN ÇEŞİTLERİ VE ÖRNEKLERİ

a. Kelimede Oluşan Medd-i Lâzımlar

1) *Medd-i Lâzım Kelime-i Müsakkale*: Bu çeşit medd-i lâzım, kelimede oluşur. Harf-i medden sonraki sebep-i med, sükûn-i lâzım, şedde içindeki sükûndur.

Örnek: وَلَا الضَّالِّينَ* تَأْمُرُونِي ، وَحَاجَّهُ ، الْحَاقَّةُ

Şeddelerin, içinde daima bir sükûn-i lâzım bulundurduğu unutulmamalıdır.

Harf-i med ile sebep-i med (sükûn-i lâzım) aynı kelimede değil de ayrı kelimelerde olursa tarifteki şart gerçekleşmediği için medd-i lâzım olmaz.

Örnek: وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ ، إِذَا الشَّمْسُ ، قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ

2) *Medd-i Lâzım Kelime-i Muhaffefe*: Bu medd-i lâzım yine kelimede oluşur. Harf-i medden sonra gelen sebep-i med (sükûn-i lâzım) açık cezimli sükûndur ve gözüktür.

Örnek: الْفَنَ

Yûnus sûresi 51 ve 91. ayetlerde geçen tek örnek budur. الْفَنَ şeklinde yazılır, açılımı şöyledir: أَلْ أَلْ Kur’ân’ın resm-i hattı gereği yukarıdaki şekliyle yazılır. Medd-i lâzım kelime-i muhaffefe olur. Harf-i medden gizli (mukadder) elif, sebep-i medden cezimli sükûn-i lâzım bulunmuş ve bir kelimede meydana gelmiştir.

b. Harfte Oluşan Medd-i Lâzımlar

1) *Medd-i Lâzım Harf-i Müsakkal*: İsminde medd-i lâzım şartları oluşan hurûf-ı mukattaa ayetlerin tek harfli olanların hepsi harf-i muhaffef olur. İki harfli olup medd-i lâzım olanlar da harf-i muhaffeftir. Üç harfli veya dört harfli olup yan yana geldiği zaman sükûn-i lâzımında idğâm ve şedde oluşan medd-i lâzımlar harfi müsakkal olur.

Örnek: *آلم* 'in lâmu, *آلمر* 'nin lâmu, *آلمص* 'in lâm'ı ve *طستم* 'in sîn'i.

Örneklerin açılımında, yan yana gelen bu harf ayetlerin hangisinde idğâm ve şedde meydana geldiği ve müsakkal olduğu, hangilerinin muhaffef olduğu görülür. Şöyleki;

آلم ayetinde harflerin açılımı, *آلف لَام مِيم* 'dir. Harflerin açılımında görüldüğü üzere lâm (*لَام*) 'da ve mîm (*مِيم*) 'de medd-i lâzım şartları oluşmuş, ayrıca bu iki harf yan yana getirilip okununca, lâmdan mîme geçerken, bir de mîm-i sâkinden sonra mîm geldiği için idğâm-ı misleyn mea'l-ğunne olmakta, mîm mîme katılıp şeddeli bir okunuş oluşmaktadır. Bu da lâm harfinin mîm'inde meydana gelmektedir ve *آلف لَام مِيم* şeklinde okunmaktadır. Onun için sükûnü şeddeye dönüşen lâm (*لَام*), medd-i lâzım harf-i müsakkal olmaktadır. Son harf mîm (*مِيم*) kısmında şedde oluşmadığı, yalnız cezm olduğu için harf-i muhaffef olmaktadır. Diğer örnekler de bunun gibidir. Dikkatle inceleyelim:

آلمر: *آلف لَام مِيم رَا* = *آلف لَام مِيم رَا*

آلمص: *آلف لَام مِيم صَاد* = *آلف لَام مِيم صَاد*

طستم: *طَا سَيْن مِيم* = *طَا سَيْن مِيم*

Son örnekte; sîn (سَيْنَ) 'den mîm (مَيْمِ) 'e geçerken, idğâm mea'l-ğunne şartları oluşmaktadır.

2) *Medd-i Lâzım Harf-i Muhaffef*: İsminde medd-i lâzım şartları oluşan hurûf-ı mukattaa ayetlerde, harf-i medden sonra gelen sebab-i med cezm şeklinde sükûnsa, idğâm ve şedde oluşmuyorsa, bu medd-i lâzım harfi muhaffef olur. Yukarıda örneklerdeki mîm (مَيْمِ) 'ler ve sâd (صَادُ), harf-i muhaffef olurlar. Ayrıca tek harfler de böyledir. صَادُ = صَ , قَافُ = قَ , نُونُ = نَ gibi.

İki harflilerden medd-i lâzım olanlar: يَا سَيْنَ = 'in sîn'i, طَاسَيْنَ = 'in sîn'i, حَامِيمِ = 'in mîm'i.

Üç ve daha fazla harfli olup yukarıdaki şartları taşıyanlar: الرَّا = 'ın lââm'ı, كَافُ هَا يَا عَيْنُ صَادُ = 'ın kâf'ı ve sâd'ı, حَامِيمِ عَيْنُ سَيْنَ قَافُ = 'ın mîm'i, sîn'i ve kâf'ı, hepsi medd-i lâzım harfi muhaffef olmaktadır. Medd-i lâzımın meddinin hükmü vaciptir; müttefekun aleyhtir. Yani bütün kıraat imamları bunun med edilmesinde ittifak etmişlerdir. Kasrı caiz görülmemiştir.

Medd-i lâzım'ın meddinin miktarı: En kuvvetli med, medd-i lâzımdır. Bütün kıraat imamlarına göre tûl ile med edilir. Bu tûl'ün miktarı genel kabule göre dört elif miktarı olmakla birlikte bazı kaynaklar daha da detaya inerek bu tûl'ün med miktarının okuyuş süratine göre değişebileceğine işaret etmekte ve değişik med miktarları vermektedirler.

Bunlardan İmam İbnü'l-Cezerî, Mukaddime'sinde, medd-i lâzım'ın tûl ile med edilmesi gerektiğinden bahsederken; en-Neşr'inde, bazı kaynaklara atfen ve kendi görüşünü de katarak, bu tûl'ün med mertebelerinin, medd-i muttasılın med mertebelerinin değiştiği gibi değişebileceğini, tahkik okuyanların dört elif miktarı

med edeceklerini, bazılarının (tedvir okuyanların) üç elif miktarı med edeceklerini, hadr okuyanların iki elif miktarı med edeceklerini ifade etmektedir.

Yakın tarih kıraat âlimlerinden M. Rüşdü Aşikkutlu merhum, medd-i lâzım'ın iki eliften az çekilemeyeceğini, çekilirse tahrimen mekruh olduğunu ifade etmektedir.

Sonuç olarak biz de, yaptığımız araştırmalara istinaden, bazı kaynaklarda da olduğu gibi bu tûl'ün tahkik usûlünde dört elif, tedvirde üç elif, hadr tarikinde de iki elif olabileceği kanaatine vardık. Daha aşağısı caiz değildir; tahrimen mekruhtur.¹²⁵ Yalnız hadr tarikinde (okuyuşunda) iki elif mecburi değil, asgarî sınırdır. Üç elif de uzatılabilir.

4. MEDD-İ ÂRIZ

Ârız, "sonradan meydana gelen, aslında olmayan" demektir.

Medd-i Ârız: Harf-i medden sonra sebab-i medden sükûn-i ârız bulunursa medd-i ârız olur.

Sükûn-i ârız: Vakfen sabit (durulduğunda var olan), vaslen sâkıt (geçildiğinde düşen ve yerine hareke gelen) sükûna denir. Genelde durak sonlarında veya vakıflarda, secâvendlerde, harekeli olan kelimelerde durulduğunda meydana gelir.

Medd-i ârız olması için harf-i medden sonra sükûn-i ârız gelmesi gerekir. Bir hususa dikkat edilmelidir ki, her medd-i ârızda bir sükûn-i ârız var ama her sükûn-i ârızda medd-i ârız yoktur. Medd-i

¹²⁵ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 20 (Bâbü ma'rifeti-l-meddât); İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 317-318; Aşikkutlu, *Mukaddime Tercemesi*, Medd-i Lâzım Bahsi; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 299; Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, s. 23; Gülle, *Tecvîd İlmi*, s. 266.

ârızın okunuş şekilleri, üzerinde durulan son harfin harekesine göre değişebilir. Bu okunuş şekillerine “vücûh” veya “vücûhat” denir.¹²⁶

Medd-i ârıza örnek: * رَبِّ الْعَالَمِينَ

Son harfin harekesi fetha olursa 3 vecih caizdir (3 türlü okuyuş şekli vardır).

- 1) Tûl (uzun) 4 elif miktarı uzatılır.
- 2) Tevassut (orta) 2-3 elif miktarı uzatılır.
- 3) Kasr (kısa) 1 elif miktarı uzatılır.

Örnek: * يَغْلُمُونَ

Son harfin harekesi kesra olursa 4 vecih caizdir.

- 1) Tûl
- 2) Tevassut
- 3) Kasr
- 4) (Kasr ile) revm

Örnek: * الرَّجِيمِ

Revm: Lügatte, “istemek, belirtmek” demektir. Terim manası, orijinal ifadesiyle طَلَبُ الْحَرَكَةِ بِصَوْتٍ خَفِيِّ Revm: “Hafif veya gizli bir sesle harekeyi belirtmektir.” Hafif veya gizlilikten kasıt, okunan harfin sesinin 2/3’ünü atıp 1/3’ünü okumaktır. Son harfin harekesinin sesini hafif bir sesle belirtmektir. Bu hafif (gizli) ses, duyulmayacak kadar gizli değildir. Hafifçe duyulmalıdır. Yani son harf, belirtildiği oranda hafif harekeli bir sesle okunarak durulur. Revm, ancak kasr ile olur, tûl ve tevassutla olmaz. Çünkü Revm, hafif sesle de olsa hareke okumaktır. Bu da sükûn-i ârızın bulunduğu harf üzerinde olduğu için sükûn-i ârızı harekeye çevirmektedir. Böyle olunca sebeb-i med sükûn kalkmaktadır. Bir kelimedede harf-i med bulunur,

¹²⁶ Vecih, “çeşit, şekil, tarz” demektir. Vücûh veya vücûhat, vechin çoğuludur.

sebeb-i med bulunmazsa Medd-i tabîî olur. Revmde medd-i tabîî durumuna girdiği için, medd-i ârız'daki revmler ancak kasr ile yapılır. Tûl ve tevassutla yapılmaz. Bunlar ancak, ehil bir hocanın (fem-i muhsin) ağzından duyularak öğrenilebilir.

Son harfin harekesi zamme olursa 7 vecih caizdir.

- 1) Tûl
- 2) Tevassut
- 3) Kasr
- 4) Tûl ile işmâm
- 5) Tevassut ile işmâm
- 6) Kasr ile işmâm
- 7) Kasr ile revm

Örnek: * نَسْتَعِينُ

İshmâm: Kelime olarak, koklatmak anlamına gelir. Terim manası, Arapça tarifiyle, اِلْاِشْمَامُ: اِنْضِمَامُ الشَّفَتَيْنِ بَعْدَ الشُّكُونِ “Sükûndan sonra dudakları ileri sürmektir, yummaktır.” İshmâmda ses yok, görüntü vardır. Revmde ise hem ses hem de görüntü vardır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki o da; 7 vecih demek, 7 elif miktarı çekmek değildir. Yedi değişik şekilde okunabilir, demektir.

Medd-i ârızın meddinin hükmü caizdir. Muhtelefün fih olduğu için. Buradaki ihtilâf ve cevazdan maksat, okuyucunun muhayyerliğidir. Yani yukarıdaki vecihlerden herhangi birini okuyucunun alması, ona göre durması caizdir, demektir. Yoksa medd-i munfasıl ve medd-i muttasıldaki gibi kıraat imamlarının med miktarları üzerindeki ihtilâfı ve cevazı değildir.

Medd-i lîn'deki cevaz da böyledir. Çünkü bütün kıraat imam-
larına göre medd-i ârız ve medd-i lînde bu vecihler vardır. Bunlar-
dan herhangi birini almakta okuyucu muhayyerdir, hangisini oku-
sa caizdir.¹²⁷

Medd-i muttasıl ve munfasıla, okuyuş esnasında hangi med mik-
tarı ile girilirse öyle devam edilir. Ama medd-i ârız'da okuyucu mu-
hayyerdir. Son harfin harekesine göre okuyucunun; 4, 3, 2, 1 elif ve-
cihlerinden herhangi birini okuması caizdir.

Revm bulunan kelime kalkale harfi ise onlarda kalkale ile bera-
ber revm yapılmaz; ya kalkale veya revm yapılır. Sebebine gelince;
kalkale sıfatı kalkale harflerinin sâkin hâline mahsustur. Revm ise
hafif sesle de olsa sükûnu bozduğu için kalkale sıfatına mânidir.
Onun için ya revm yapılır, kalkale yapılmaz veya kalkale yapılır,
revm yapılmaz.

Örnek: * يَا لَوَادِ

Kalkale; işmâma mâni değildir. Ayrıca revm ve işmâm, medd-i
ârız'a mahsus da değildir. Son harfin harekesi müsaitse medd-i ârız
dışında da revm ve işmâm yapılabilir.

Örnek: * الْمَجِيدُ * أَحَدٌ * وَلَا جَانٌّ *

Tenvinli kelimelerde de harekelerine göre revm veya işmâm
yapılabilir. Ancak revm'de tenvinin sâkin nûn sesi düşürülerek
yapılır. Şu kadar var ki; tenvin, tenvin-i ivaz olursa o zaman
revm yapılmaz. يَوْمَئِذٍ , حِينَئِذٍ kelimelerinde olduğu gibi. Çünkü
bu kelimelerin sonu, aslen sükûndur. Tenvinler, ivaz olarak
gelmiştir.¹²⁸

¹²⁷ Muhammed Kâmil, *Tecvîd-i Reşâdiyye*, s. 44; Tuğral, *Sorularla Kur'ân Tecvîdi*, s. 17.

¹²⁸ Dimyâtî, *İthâf*, s. 101 vd.; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 121; Muhammed Nebhân, *Müzekkiratün fi't-Tecvîd*, s. 96; Tanrıbuyruğu, *Muhîtu't-Tecvîd*, s. 8.

Revm ve İshmâmın Gelmediği Yerler:

a) Hâ-i te'nislerde,

b) Cemi mîm'lerinde,

c) Hareke-i ârizalarda (Asıl hakkı sükûn iken vasıl sebebiyle zaruretten verilen hareketlerde),

Örnek: ¹²⁹ فَآكِهَةً، لَهُمْ، أَنْذِرِ النَّاسَ، قُمْ اللَّيْلَ

d) Zamirin mâkabli meftuh olursa, veya mâkabli harf-i med olursa, yahut mâkabli vâv ve yâ dışında sahih-i sâkin harflerden biri olursa zamirde de revm ve işmâm yapılır.¹³⁰

Örnek: كَتَبَهُ، قَبْلَهُ، لَهُ، عَنْهُ، نُذِقُهُ، اجْتَنِبْهُ، مَوْلَاهُ

Zamirin mâkabli mazmum veya meksur olduğu zaman veya mâkablinde harf-i med vâv veya yâ, yahut harf-i lîn vâv veya yâ olduğu zaman, böyle zamirlerde revm ve işmâm yapılmaz.

Örnek: ¹³¹ تَرَضَّوْهُ، إِلَيْهِ، فِيهِ، عَقَلَوْهُ، رُسُلِهِ، بِهِ، وَرَسُولِهِ، عَبْدُهُ

Medd-i ârizlardaki işmâmlar, görüldüğü gibi, hep kelime sonunda ve son harfin harekesi zamme (ötre) olduğunda oluşmaktadır.

Kelime ortasında ise, bir yerde işmâm vardır. O da, Yûsuf sûresi 11. ayettedir ve لَا تَأْمَنَّا kelimesindedir. Kelimenin altında işmâm (إِشْمَام) diye uyarı ifadesi vardır. Kelimenin aslı لَا تَأْمَنَّا idi. Kural ve kıraat gereği idğâm edildi ve idğâmdan bedel şedde verildi, لَا تَأْمَنَّا oldu.

Bu kelimede işmâm şöyle yapılır. مَنْ hecesinin nûnunda zamme okuyor gibi dudaklar ileri sürülür. Ğunne esnasında biraz önde

¹²⁹ Dimyâtî, *İthâf*, s. 101-102; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 126; Muhammed Emin, *Umde*, s. 18-20.

¹³⁰ Bu med edilen zamirlerde revm yapıldığında revm, med ile olmaz. Yalnız hareke ile olur.

¹³¹ Muhammed Mekkî Nasr, *Nihayetü'l-Kavl*, s. 227.

tutulur, ل demeden önce dudaklar geri çekilir ve dudaklar geri gelince ل okunur. Böylece idğâm edilen birinci nûn'un aslındaki zamme harekesine dudakla işaret edilmiş olur.

Burada dikkat edilecek diğer bir husus, idğâm edilen ve şeddelelenen nûn'un telâffuzunda sesi kesmemek lâzımdır. Kesilirse, ğunne bozulur ve sekte meydana gelir. Bu ise yersiz sekte olduğu için hatadır. Bunların uygulamasını bunları iyi icra eden bir üstadın ağzından görmek ve duymak lâzımdır.¹³²

5. MEDD-İ LÎN

Kelime itibariyle lîn, "yumuşak" demektir.

Bir kelimedede harf-i lîn'den sonra sebeb-i medden sükûn bulunursa medd-i lîn olur.

Yani bir kelimedede medd-i lîn olabilmesi için:

- 1) Harf-i lîn olacak,
- 2) Sükûn olacak.

Harf-i lîn ikidir: Vâv (و) ve yâ (ي). Bu iki harfin, harf-i lîn olabilmesinin şartları ise;

- 1) Vâv (و) veya yâ (ي) sâkin olacak,
- 2) Bir önceki harfin harekesi fetha olacak.

Medd-i lîn olabilmesi için, harf-i lîn olan vâv (و) ve yâ (ي) harflerinden sonraki sükûnun sükûn-i ârız veya sükûn-i lâzım olması fark etmez, ikisi de geçerlidir.

Sükûn-i lâzımla olan medd-i lîn için iki örnek vardır.

- 1) Meryem sûresinde: $\text{كَافَ هَا يَا عَيْنَ صَادَ} = \text{كَهَيْعَصَ} *$
- 2) Şûrâ sûresinde: $\text{حَا مِيمَ عَيْنَ سَيْنَ قَافَ} = \text{حَمْ * عَسَقَ} *$

Ayetlerindeki ayn harfleridir.

Buradaki عَيْنُ lafızlarında 2 vecih vardır.

1) Tûl

2) Tevassut.

Gerek عَيْنُ lafızlarının meddinde olsun, gerekse kelimelerdeki medd-i lînlerde olsun, medleri ğunneli yapmamak lâzımdır.

Sükûn-ı ârızla meydana gelen medd-i lîn'e ise pek çok örnek bulunmaktadır.

قَرِيشَ * وَالصَّيْفِ * خَوْفٍ * الْبَيْتِ * غَيْرِ *

Medd-i ârızdaki vücuhat, burada da aynen geçerlidir. Yani son harfin harekesi fetha olursa 3, kesra olursa 4, zamme olursa 7 vecih caizdir. Medd-i lîn'lerde sükûn-ı ârız olanların tûl'ü "4 eliftir" diyenler varsa da, çoğunluk "3 eliftir" demektedir. Sükûn-i lâzım olan عَيْنُ lafızlarında ise tûller 4 eliftir. Ancak kıraat ilminde, mertebeteyn usûlünde tûller 3'er eliftir.¹³³

Medd-i lîn'in hükmü, caizdir. Muhtelefün fih olduğu için. Buradaki ihtilâf ve cevaz için medd-i ârız'ın hükmüne bakılabilir. Çünkü ikisi de bu konuda aynı hususları içermektedir.

¹³³ Muhammed Emin, *Umde*, s. 16-17.

III. MUKADDİME'DE MEDLER, REVM VE İŞMÂM İLE İLGİLİ BEYİTLER

بَابُ مَعْرِفَةِ الْمَدَّاتِ

1. وَالْمَدُّ لَا زِمٌ وَوَاجِبٌ أَتَى وَ جَائِزٌ وَهُوَ وَقَصْرٌ ثَبَّتَا
2. فَلَا زِمٌ إِنْ جَاءَ بَعْدَ حَرْفِ مَدٍّ سَاكِنٌ حَالَيْنِ وَبِالطُّوْلِ يُمَدُّ
3. وَوَاجِبٌ إِنْ جَاءَ قَبْلَ هَمْزَةٍ مُتَّصِلًا إِنْ جُمِعَا بِكَلِمَةٍ
4. وَجَائِزٌ إِذَا أَتَى مُنْفَصِلًا أَوْ عَرَضَ الشُّكُونُ وَفَقًا مُسَجَّلًا

بَابُ الرِّفْعِ وَالْإِشْتِمَامِ

5. وَحَاذِرِ الْوَقْفِ بِكُلِّ الْحَرَكَةِ إِلَّا إِذَا رُمَتْ فَبَعْضُ الْحَرَكَةِ
6. إِلَّا يَفْتَحُ أَوْ يَنْصَبُ وَأَشْمُ إِشَارَةٌ بِالضَّمِّ فِي رَفْعٍ وَضَمٍّ

MEDLER KONUSU

1. Medler ya medd-i lâzımdır. Ya medd-i vacip yani medd-i muttasıldır. Ya da medd-i câizdir. Yani meddi caiz olan medd-i munfasıl, medd-i ârız veya medd-i lîn'dir. Medd-i câizlerde kasr da vardır.

2. Medd-i Lâzım, harf-i medden sonraki sükûnu her iki hâlde de yani duruş ve geçiş hâlinde sâkin olan med olup tûl ile uzatılır.

3. Eğer med harfi, hemzeden önce gelir, ikisi bir kelimede birleşirse Medd-i Muttasıl olur ve meddi vaciptir.

4. Câiz medler ise, ya hemzeden önce gelen harf-i med ayrı kelimelerde geldiğinde olur, ki buna medd-i munfasıl denir. Yahut harf-i med veya harf-i lînden sonra vakıf hâlinde bir sükûn-i ârız olduğunda meydana gelir ki, bunların hepsine medd-i caiz denir. Bu çeşit

medlerin içine medd-i munfasıl, medd-i ârız ve medd-i lîn girer. Bunların meddinin hükmü caizdir.

REVM VE İŞMÂM KONUSU

5. Her çeşit hareke ile vakfetmekten sakın! Yani hareke ile vakfedilmez. Bir kelime üzerinde vakfedildiğinde son harfin harekesi düşürülür, sükûn üzere durulur. Ancak revm yaptığında harekenin bir kısmını okuyabilirsin. Çünkü revm, harekenin üçte bir sesiyle seslendirilerek yapılır.

6. Ancak son harfin harekesi fetha olursa revm yapılmaz. Kesra veya zamme olursa yapılır. Ayrıca son harfin harekesi zamme olursa, bu zammeye işaret için işmâm da yapılabilir.¹³⁴

¹³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 20-33.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TENVİN VE SÂKİN NÛN

I. TENVİN VEYA SÂKİN NÛN

(الْتَّنُونُ السَّائِكَةُ وَالتَّنُونُ)

A. TENVİN VE SÂKİN NÛN'UN TANIMI

1. TENVİN (التَّنُونُ)

Lügat olarak, “nunlamak” demektir. Terim olarak; iki üstün (ُ), iki esre (ِ) ve iki ötre (ْ) ye denir. İsimlerin sonuna gelen¹³⁵ zâid (artı) nûn’dan ibarettir. Yani geldiği ismin sonundaki harekeye sâkin nûn sesi verir.

Örnek: غَفُورٌ = غَفُورُنْ ، حَكِيمٌ = حَكِيمُنْ ، عَلِيمٌ = عَلِيمُنْ

2. SÂKİN NUN (الْتَّنُونُ السَّائِكَةُ)

Harekesi olmayan sâkin ve cezimli nûna denir.

Örnek: أَنْعَمْتَ ، إِنْ كُنْتُمْ

B. TENVİN VE SÂKİN NÛN ARASINDAKİ BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

1. BENZERLİKLER

Yukarıda işaret edildiği gibi tenvin ve sâkin nûn’un ikisinde de sâkin, cezimli nûn okunuşu vardır. Yazılışları farklıdır. Dolayısıyla sâkin nûn’dan sonra gelen harfe göre hangi tecvid kuralı oluşuyorsa tenvidden sonra da aynı kural oluşur. Onun için bundan sonra gelecek beş tecvid konusunda ilk şart ve ilk ifade olarak, tenvin ve sâkin nûn beraber zikredilecektir.

¹³⁵ Yûsuf sûresi 32. ayetteki وَلَيَكُونَا ve Alâk sûresi 15. ayetteki لَتَنْفَعَا kelimeleri fiil oldukları halde istisnâ olarak Kur’ân-ı Kerim’de tenvinle yazılmıştır. bk. Altıku-laç, *Tecvîdü'l-Kur’ân*, s. 14.

2. FARKLILIKLAR

a. Tenvinde sâkin nûn okunuşu olduğu hâlde yazıda harf olarak gözükmaz. Sâkin nûn, açık cezimli nûn (ن) olarak yazılır ve gözüktür.

b. Tenvin, daima kelimenin sonunda bulunur, sâkin nûn ise, kelimenin hem ortasında hem sonunda bulunabilir.

Örnek: وَمَنْ يُؤْمِنْ ، لَيُنَبِّذَنَّ ، سَمِيعٌ عَلِيمٌ

c. Tenvinli bir kelime üzerinde vakfedildiği (durulduğu) zaman tenvin, okunuştan düşer, son harf üzerinde sükûn üzere, cezimli gibi durulur¹³⁶, cezim gözükmaz. Sâkin nûn'da ise durulsa da geçilse de nûn düşmez ve cezimli nûn olarak gözüktür ve okunur.

Örnek: وَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ حَكِيمٌ حَكِيمٌ

d. Tenvin genellikle isimlerde bulunur. Sâkin nûn ise hem isimlerde, hem fiillerde ve hem de harflerde bulunabilir.

Örnek: عَلِيمٌ ، خَيْرٌ ، الْمُتَخَنِّقَةُ ، مَنْ ، يَنْصُرُهُ

¹³⁶ İki esre ve iki ötrede kural yukarıdaki gibidir. İki üstünlülerin vakfında durum farklıdır. Eğer iki üstünlü tenvin * شَيْئًا * هَذَى * حَكِيمًا * عَلِيمًا gibi elif üzerine yazılı ise vakıf halinde (durulduğunda) tenvindeki sâkin nûn, elife ibdâl edilir (dönüştürülür). Elifler de harf-i med konumuna girer ve medd-i tabîi olarak * عَلِيمًا * حَكِيمًا * هَذَى * شَيْئًا * şeklinde durulur. bk. Muhammed Emin, *Umde*, s. 24. Üzerinde vakfedilen kelimenin sonunda tâ-i merbuta (kapalı müennes tâ'sı) (ة) varsa harekesi ne olursa olsun, harekeleri ile beraber noktaları da düşer ve üzerinde he (ه) olarak durulur. Örnek: رَحْمَةً - رَحْمَةً

Tenvin ve sâkin nûn ile ilgili bk. Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 337, 372; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği*, s. 78; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 105; Altıkulaç, *Tecvîdül-Kur'ân*, s. 13-14.

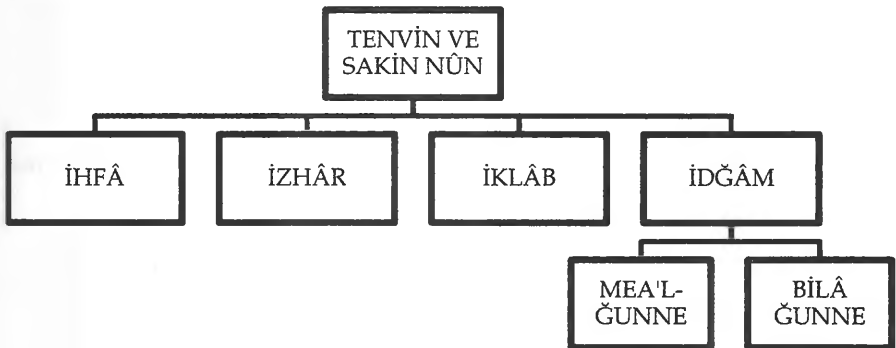
C. TENVİN VE SÂKİN NÛN'UN TECVİDDEKİ YERİ

Tenvin ve sâkin nûn'un bulunduğu yerde mutlaka bir tecvid konusu ve olayı bulunmaktadır. Tenvin ve sâkin nûn'dan sonra bulunan harfe göre bu tecvid konusu ve olayı tesbit edilir. Genellikle bu tecvid konularında tenvin ve sâkin nûn'un, nûn sesi değişikliğe uğrar. Bir konuda (izhârda) hiçbir değişikliğe uğramadan açık olarak okunur. Bu tecvid olaylarına tenvin ve sâkin nûn'un ahvâli veya ahkâmı denir.

Kur'ân okuyanların tenvin ve sâkin nûn geldiği yerlerde bu tecvid konularına ve olaylarına dikkat ederek gerekli uygulamaları yapmaları icab eder. Şimdi sırasıyla tenvin ve sâkin nûn'un ahvâlini ve ahkâmını görelim.

D. TENVİN VE SÂKİN NÛN'UN AHVÂLİ VE AHKÂMI

Tenvin ve sâkin nûn'un dört hali ve hükmü vardır. Son madde şıklıdır. Şıklarıyla beş olur. Şöyle ki:

E. MUKADDİME'DE TENVİN VE SÂKİN NÛN'UN HÜKÜMLERİ İLE İLGİLİ BEYİTLER

بَابُ حُكْمِ النُّونِ السَّاكِنَةِ وَالتَّنْوِينِ

1. وَحُكْمُ تَنْوِينٍ وَنُونٍ يُلْفَى اِظْهَارُ ادْغَامٍ وَقَلْبُ اخْفَا
2. فَعِنْدَ حَرْفِ الْحَلْقِ اَظْهَرُ وَاَدْغَمُ فِي اللَّامِ وَالرَّاءِ لَا بَغْنَةٌ لَزِمَ
3. وَاَدْغَمَنَ بَغْنَةً فِي يَوْمِنُ اِلَّا بِكَلِمَةٍ كَدُنْيَا صِنُونُوا
4. وَالْقَلْبُ عِنْدَ الْبَا بَغْنَةً كَذَا الْاِخْفَا لَدَى بَاقِي الْحُرُوفِ اُخِذَا

TENVİN VE SÂKİN NÛN'UN HÜKMÜ KONUSU

1. Tenvin veya sâkin nûn, kendisinden sonra gelen hecâ harfine göre izhâr, idğâm, iklâb veya ihfâ olarak bulunur.

2. Tenvin veya sâkin nûndan sonra boğaz harflerinden (ء ء ح خ ع غ) biri bulunursa, izhâr et!

Tenvin veya sâkin nûndan sonra lâm (ل) ve râ (ر) bulunduğunda, tenvin ve sâkin nûnu idğâm-ı tâm olarak, ğunnesiz idğâm et!

3. Tenvin veya sâkin nûndan sonra يَوْمِنُ kelimesinin harflerinden biri bulunursa, ğunne ile idğâm et!

Ancak sâkin nûn ile vâv (و) veya yâ (ي) bir kelimede bulunursa bunlar hariçtir; bunlar izhâr ile okunur. دُنْيَا ، بُنْيَانٌ ، صِنُونٌ gibi.

4. Tenvin veya sâkin nûndan sonra bâ (ب) harfi bulunduğunda kalb (iklâb) olur ve ğunnelidir.

Tenvin veya sâkin nûndan sonra yukarıdaki izhâr, idğâm mea'l-ğunne, idğâm bilâ ğunne ve iklâb harflerinin dışındaki harflerden biri bulunursa ihfâ olur. Bu da ğunnelidir.¹³⁷

F. SÂKİN NÛN VE TENVİN'E AİT HÜKÜMLER

(أَحْكَامُ النَّونِ السَّكِينَةِ وَالتَّنْوِينِ)

Yukarıda işaret edildiği gibi tenvin veya sâkin nûn'dan sonra gelen harfin durumuna göre mutlaka beş tecvid konusundan birisi meydana gelir. 28 hecâ harfi bu beş konuya taksim olmuştur. Yukarıda tenvin ve sâkin nûn'dan sonra gelen harfe göre hangi konuların meydana geldiğini sıraladık. Şimdi o konuları açıklayalım.

1. İHFÂ (الْأَخْفَاءُ)

a. **İhfânın Tanımı:** İhfâ, lügat olarak "gizlemek, örtmek" demektir.

Terim olarak ihfâ,

الْإِخْفَاءُ : حَالَةُ بَيْنَ الْإِظْهَارِ وَالْإِدْغَامِ عَارِيَةٌ عَنِ التَّشْدِيدِ مَعَ بَقَاءِ الْعُنَّةِ

"Günneyi belirtmek suretiyle, şeddelemeksizin, idğâm ile izhâr arası (okunan) bir (tecvid) halidir".

b. **İhfâ Ne Zaman Olur? İhfâ Harfleri Nelerdir?** Tenvin veya sâkin nûn'dan sonra 15 ihfâ harfinden birisi gelirse ihfâ olur. Onbeş ihfâ harfi aşağıdaki Arapça beytin kelimelerinin ilk harfleridir. Şöyle ki;

صِفْ ذَا ثَنَا جُودَ شَخِصٍ قَدْ سَمَا كَرَمًا صَنَعَ طَالِمًا زِدْ تُقَا دُمَ طَالِبًا فَتَرَى
ص ذ ث ج ش ق س ك ض ظ ز ت د ط ف

Harflerin sırasına göre örnekleri:

عَنْ صَلَاتِهِمْ، مَنْ ذَا الَّذِي، مَاءٌ ثَجَّاجًا، مَنْ شَكَرَ، مِنْ قَبْلِ، أَنْسَانِيهِ، مَنْ كَانَ مَنْ
صَلَّ، أَنْظَرُوا، أَنْزَلَ، لَنْ تَنَالُوا، مِنْ دِيَارِهِمْ، فَنَطَارًا، أَنْفُسَكُمْ، مَنْ جَاءَ

c. **İhfâ Uygulamasının Açıklaması:** İhfâ olunca ne olur veya ihfâ nasıl yapılır? Dil ucu nûn mahrecine yaklaştırılır, tam yapıştırılmadan azıcık açıklık, boşluk bırakılarak tenvin veya sâkin nûn'un

sesi orada gizlenip akıtılırken, sesin bir kısmı da genize gönderilerek, ğunne süresi tutulup diğer harfe geçilir. Bu uygulamada idğâm ve şedde yoktur. Tam izhâr da değildir. İzhâr ile idğâm arası bir okuyuş-tur. Uygulama ancak bir fem-i muhsin üstadın ağzından duyularak öğrenilebilir.

İhfânın uygulamasında şu hatalara düşmekten sakınılmalıdır:

1) İhfâ uygulamasında sâkin nûn sesinden önce bir med harfi-nin doğmasına sebep olunmamalıdır.

Örnek: عَنْكُمْ derken nûn-i sâkinden önce bir harf-i med getirerek عَانَكُمْ şeklinde çekilmemelidir.

2) Ğunne güzel yapılmalı, ölçüsü doldurulmalıdır; ğunnesi normal ölçüden fazla uzatılarak, İfrat yapıp 1,5 harften fazla da tu-tulmamalıdır.

3) Kalın harflerden sonra ihfâ, kalın okunmamalı, ince olmalıdır.

Örnek: مَطْرًا فَسَاءَ

4) İhfâdan sonra kalın harf gelirse ihfâ; kalın okunmamalıdır.

Örnek: مِنْ قَبْلُ ، عَنْ صَلَاتِهِمْ

5) İhfâ yaparken dil ucu ile nûn mahreci arası fazla açık ol-mamalıdır, "gevşek ihfâ" yapılmamalıdır. Gevşek yapılırsa, ihfâ medde dönüşür.

Örnek: مِنْ قَبْلُ مِ قَبْلُ gibi olur.

d. İhfânin Sebebi: Nûn ile ihfâ harflerinin mahrec bakımın-dan idğâm edilecek kadar yakın, izhâr edilecek kadar uzak olmayıp ortada olmasıdır. Bu sebepten nûn-i sâkin ile bu harfler, idğâm ile izhâr arası bir sesle, ihfâ ile okunmuştur.

e. İhfânın Mertebesi: Buradan ihfâ'nın tutma süresi kastedi-lir. O da birbuçuk harf miktarı bir zaman süresidir.

f. İhfânın Hükümü: Vaciptir. Çünkü bütün kıraat imamları, tenvin ve nûn-i sâkinden sonra bu ihfâ harfleri geldiğinde ihfâ yaparlar.

g. İhfânın Çeşitleri:

İki çeşit ihfâ vardır.

1) *İhfâ-i Lisanî (Dil İhfâsı):* Yukarıda 15 harfte yapılan ihfâ, dil ucunda yapıldığı için bu ismi almıştır.

2) *İhfâ-i Şefeî (Dudak İhfâsı):* Mîm-i sâkinden sonra bâ (ب) geldiğinde yapılan ihfâdır. Mîm harfinin mahreci, dudaklar olduğu için bu ismi almıştır. Buna, “mîm-i sâkin ihfâsı” da denir. Buradaki ihfâ uygulaması, mîm (م) harfinin zatını tamamen gidermeyerek, dudakları birbirine tam basmadan mîm harfini, ğunneli olarak okumaktır.

Örnek: *إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ ، أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ ، تَزْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ*

2. İZHÂR (الْإِظْهَارُ)

a. İzhâr'ın Tanımı: Lügat olarak izhâr, “açıklamak, ortaya çıkarmak” anlamına gelir. Terim olarak, Arapça şöyle tanımlanmıştır: *الْإِظْهَارُ* İzhâr, “iki harfin arasını birbirinden uzaklaştırarak ayırmak (birbirine katmadan açıkça okumak) tır.”

İzhâr durumunda tenvin veya sâkin nûn kendisinden sonraki harfe katılmadığı, açıkça okunduğu için bu isim verilmiştir.

b. Tenvin ve Sâkin Nûn İzhâr'ı Ne Zaman Olur? Tenvin veya nûn-i sâkinden sonra izhâr harflerinden biri bulunursa izhâr olur. Tenvin ve sâkin nûn, açık olarak okunur.

c. İzhâr Harfleri: İzhâr harfleri 6 tanedir. Bunlara “boğaz harfleri” de denir. Aşağıdaki Esmâ-i Hüsnâ'nın ilk harfleridir:

اللَّهُ - حَيٌّ - خَالِقٌ - عَدْلٌ - غَنِيٌّ - هَادِيٌّ
ا ح خ ع غ هـ

Örnek: *لِمَنْ أَمْنٌ ، غَفُورٌ حَلِيمٌ ، لِمَنْ خَشْيٌ ، مَثَلًا عَبْدًا ، يَكُنْ غَنِيًّا ، إِنَّ هِيَ*

d. İzhâr'ın Mertebesi: İzhârlar tutulmaz, ğunne sıfatı yoktur.

Aslî sesiyle açık olarak okunur ve geçilir. Bu aslî sese "cüz'î ğunne" diyenler de vardır. O cüz'î ğunne bâkîdir. Sıfât-ı lâzime olduğu için nûn ve mîm'den ayrılmaz. "Yoktur" denilen ğunne, tam ve kâmil ğunnedir. Yani 1,5 harf miktarı tutulan ğunnedir. İzhârlarda böyle bir ğunne yoktur.

e. İzhâr'ın Hükümü: Hemze (ءَ اَ اُ اِ a), hâ (ح), ayn (ع) ve hâ (ه) da müttetekun aleyh olduğu için vacip; hâ (خ) ve ğayn (غ) da muhtelefun fih olduğu için caizdir.¹³⁸

f. İzhâr'ın Sebebi: Tenvin ve sâkin nûn ile izhâr harfleri arasındaki mahrec uzaklığıdır. Mahrecleri yakın olsaydı, idğâm olurdu, orta olsaydı ihfâ olurdu.

g. İzhâr'da Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar:

1) İzhâr yaparken tenvin ve sâkin nûn açık olarak okunup geçilirken, üzerinde durulmaz ve tutulmaz.

2) İzhâr yaparken, tenvin ve nûn-i sâkin ile izhâr harfinin arasını fazla ayırıp, ses kesikliği yaparak sekte hatasına düşülmemelidir.

3) Tenvin ve nûn-i sâkinden sonra izhâr harfine geçerken sâkin nûn'un sükun sesini bozmamaya özen gösterilmelidir; kıpırdatıp, kalkale veya harekeye çevrilmemelidir. Aksi hâlde sükûn sesi değiştiği, bozulduğu için hata (lahn) olur.

¹³⁸ Kıraat imamlarından Ebu Ca'fer'e göre hâ (ح) ve ğayn (غ) ihfâ harfi olduğu için, bu harflerin izhârındaki ittifak bozulmuş, muhtelefun fih olmuştur. bk. Pâluvî, *Zübde*, s. 24; Muhammed Emin, *Umde*, s. 55.

h. İzhâr'ın çeşitleri nelerdir? Dört çeşit izhâr vardır.

1) *İzhâr-ı Lisanî (Dil İzhârı)*: Yukarıda açıklanan, tenvin veya sâkin nûn'dan sonra boğaz harfleri geldiğinde yapılan izhârdır.

Örnek: مِنْهُ ، غَفُورٌ حَلِيمٌ

2) *İzhâr-ı şefevî (Dudak izhârı)*: Sâkin mîm (م) 'den sonra, mîm (م) ve bâ (ب) 'nin dışında bir harf geldiğinde yapılan izhârdır.¹³⁹

Örnek: أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ

3) *İzhâr-ı Kameriyye*: Lâm-ı tarif (اَلْ) 'den sonra kamerî harflerden birisi geldiğinde yapılan izhârdır. (Konu, müstakil olarak işlenmiştir.)

Örnek: الْمَاءُ ، الْقَمَرُ

4) *İzhâr-ı Kelime-i Vâhîde (Bir Kelimede Meydana Gelen İzhâr)*: İdğâm mea'l-ğunne gibi gözüktüğü hâlde idğâm edilmeyen, izhâr edilen kelimelerin izhârıdır.¹⁴⁰

Örnek: دُنْيَا ، قِنْوَانٌ ، بُنْيَانٌ ، صِنْوَانٌ

3. İKLÂB (الْإِقْلَابُ)

a. İklâb'ın Tanımı: İklâb, lügatte “döndürmek, çevirmek, dönüştürmek” demektir.

Terim olarak, tecvid ilmindeki Arapça tanımlarından birisi şöyledir:

الْإِقْلَابُ هُوَ قَلْبُ التَّوْنِ السَّائِكَةِ أَوْ التَّنْوِينِ مِمَّا خَالِصًا وَخَفَاوَهَا عِنْدَ الْبَاءِ بَعْنَةً

“İklâb, tenvin veya sâkin nûn'u tam bir mîm'e çevirmek ve onu (çevrilen sâkin mîm'i), bâ (ب) 'nin yanında (önünde) ğunne ile ihfâ etmektir.”

b. İklâb Harfi Nedir? İklâb harfi, bâ (ب) 'dır.

¹³⁹ Konu, “Mîm-i Sâkinin Halleri”nde açıklanmıştır.

¹⁴⁰ Konu, “İdğâm Mea'l-Ğunne”de açıklanmıştır.

c. İklâb ne zaman olur? Tenvin veya sâkin nûn'dan sonra iklâb harfi bâ (ب) geldiğinde olur.

Örnek: لَيْبِذَنْ ، سَمِيعٌ بَصِيرٌ ، مِنْ بَعْدِ

d. İklâb nasıl yapılır? Tenvin veya sâkin nûn'dan sonra bâ (ب) geldiğinde sâkin nûn veya tenvindeki sâkin nûn sesi, sâkin mîm'e çevrilir. Sonra bu mîm, bâ (ب) harfine geçmeden önce ğunne ile ihfâ edilir. 1,5 harf miktarı tutularak bâ (ب)'ya geçilir ve bâ, açık olarak okunur.

Buradaki mîmin ihfâsından maksat, mîmin mahrecine fazla basmamaktır. Dudakları hafifçe bitiştirerek ğunneyi öyle icra etmek, sonra bâ (ب)'ya geçmek gerekir.¹⁴¹

İhfâ-i şefevî'deki mîmi sâkinin okunuşu ve ihfâsı da aynıdır. İklâb'da, nûn'dan çevrilen mîm'den sonra bâ (ب) gelmektedir. İhfâ-i şefevî'de de aslî bir mîm-i sâkinden sonra bâ (ب) gelmektedir. Dolaşısıyla iklâb ile ihfâ-i şefevînin okunuşu ve ihfâsı aynıdır. Okunuş ve uygulama, fem-i muhsin'den duyularak alınmalıdır.

e. İklâb'ın mertebesi nedir? İklâb'ın mertebesi, yani tutma süresi, 1,5 harf miktarıdır.

f. İklâb'ın hükmü nedir? Vaciptir, müttefekun aleyhtir.

g. İklâb'ın sebebi nedir? Sâkin nûn ve tenvin ile bâ (ب)'nın mahrecleri uzaktır ve nûn'dan bâ'ya geçişte zorluk vardır. Diğer taraftan mîm ile bâ harfleri mahrec ve sıfatları bakımından birçok ortak noktaları vardır. İşte bu noktada, bu geçiş zorluğunu kolaylaştırmak için nûn ile (ب) bâ arasında, bu iki harfe yakınlığı olan köprü bir har-

¹⁴¹ Debreli, *Mizânü'l-Hurûf*, s. 37; Muhammed Es'ad, *el-Virdü'l-Müfid*, s. 21; Ahmed Ziyâeddin, *Vesiletü'l-Ğufrân*, s. 18; Muhammed Kâmil, *Tecvîd-i Reşâdiyye*, s. 46; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 349-350; Gölle, *Tecvîd İlmi*, s. 327.

fe ihtiyaç vardır ki o da mîm'dir. Ğunne sıfatı ile, nûn ile alâkası vardır. Mahreci ile, (ب) bâ ile alâkası vardır. Dolayısıyla bu geçiş zorluğunu aşıp telâffuzda kolaylık sağlamak için nûn-i sâkin, mîm-i sâkine çevrilmektedir.

Türkçemizde de aynı kolaylaştırıcı işlem yapılmaktadır. "İstanbul" sözcüğünde, "n"yi "m"ye çevirip, "İstambul" denmektedir.

Yukarıdan beri ihfâda, izhârda, iklâbda ve aşağıda gelecek olan idğâmlarda açıklanan ve açıklanacak olan bu sebepler, sonradan konmuş kurallar ve yorumlardır.

Asıl sebep; Allah Teâlâ o günkü fasih Arapçayla, Kur'ân'ını Ceb-rail aracılığıyla, Peygamberimize (s.a.v) böyle indirmiş, böyle okunagelmış olmasıdır. Tecvid eserleri, kuralları veya yorumları sonraki asırlarda kaleme alınmış, kitaplara geçmiş, bizlere kadar ulaşmıştır.

G. ĞUNNE (اَلْغُنَّةُ)

Ğunne, lügatte "inlemek, inilti" demektir.

Istilahen ğunne, صَوْتُ يَخْرُجُ عَنِ الْخَيْشُومِ "genizden gelen ses" şeklinde tarif edilir.

Geniz, burun deliklerinden başlayıp boğaza açılan burun-boğaz boşluğunun adıdır. Ğunnenin kontrolü burundan yapılır. Ses devam ederken, burun elle sıkılıp bırakıldığında seste değişiklik oluyorsa ğunne geliyor, değişmiyorsa gelmiyor, demektir.

Ğunne, sıfât-ı lâzimedendir. Harfleri م ve ن 'dur. Bu harfler ister harekeli, ister sâkin, ister şeddeli veya idğâmlı olsun, bu harflerden ayrılmayan bir sıfattır. Ğunne olmadan bu harfler okunmaz, sesleri duyulmaz. Ancak bu harflerin durumuna ve tecviddeki konumuna göre ğunnenin süresi farklıdır. Harekeli, izhârlı ve idğâm bilâ ğunneli hâlinde bile cüz'î bir ğunne vardır. Bazılarına göre bu, ğunne değil,

harfin tabîi sesidir. İhfâlı, idğâmlı (idğâm bilâ ğunne hariç), iklâblı ve şeddeli hallerinde kâmil ğunne (tam ğunne) yapılır ve bunların üzerinde 1,5 harf miktarı durulur ve tutulur.

Ğunnenin tutma süresi; iki harften az, bir harften fazla bir süredir. Yaklaşık bir buçuk harf miktarı denilebilir. Tatbikat, duyularak alınmalıdır. Ğunne sıfatı aşağıdaki tecvid konuları ve harflerde bulunmaktadır.¹⁴²

Ğunne Sıfatı Olan Tecvid Konuları ve Harfleri:

- 1) İhfâ (İhfâ-i Lisanî): إِنْ كُنْتُمْ
- 2) İklâb: مِنْ بَعْدِ
- 3) İdğâm Mea'l-Ğunne: وَمَنْ يَعْمَلْ
- 4) İdğâm-ı Misley'n Mea'l-Ğunne (ister mîm-i sâkinden sonra mîm bulunsun, ister nûn-i sâkinden sonra nûn bulunsun):

- 5) İhfâ-i Şefevî: (Dudak İhfası) مِنْ نَارٍ ، عَلَيْهِمْ مُؤَصَّدَةٌ
- 6) İdğâm-ı Şemsiyye Meal Ğunne: تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ
- 7) İdğâm-ı Mütectaniseynde bâ (ب), mîm (م)'e uğradığında: النَّاسُ ، النَّارُ ، وَالنَّجْمُ
- 8) Şeddeli Mîm: يَا بُنَيَّ اذْكَبْ مَعَنَا = يَا بُنَيَّ اذْكَبْ مَعَنَا
- 9) Şeddeli Nûn: فَأَمَّا الْإِنْسَانُ

إِنَّ اللَّهَ

ALTINCI BÖLÜM

İDĞAM VE ELİF LÂM (ا ل)
TAKISININ OKUNUŞU

I. İDĞAM (الِإِدْغَامُ) 'A GENEL BAKIŞ

A. İDĞÂM'IN TANIMI

Lügatte idğâm, "katmak" demektir.

Istılâhen; birbirinin aynı (misli), birbirinin mütecânisi (mahrecleri bir sıfatları farklı), birbirinin mütekaribi (mahrec veya sıfatlarında yakınlığı olan) iki harften birinin diğerine bazı şartlar dâhilinde katılmasına ve şeddeli bir harf gibi okunmasına "*idğâm*" denir. Arapça tarifi, *الإِدْغَامُ: إِدْخَالُ أَحَدِ الْحَرْفَيْنِ الْمُتَمَآثِلَيْنِ أَوْ الْمُتَجَانِسَيْنِ أَوْ الْمُتَقَارِبَيْنِ فِي الشَّكْلِ* şeklindedir.¹⁴³

B. İDĞÂM'IN KISIMLARI

İdğâm, genel olarak iki kısma ayrılır.

1. İDĞÂM-I KEBÎR

Müdğam ve müdğamun fih'in her ikisi de harekeli olduğunda yapılan idğâmdır.

Örnek: خَلَقَكُمْ

Bu tür idğâm, Kıraat-ı Âsım ve Rivayet-i Hafs'da yoktur. Ebû Amr ve Ya'kûb kıraatlerinde vardır.

2. İDĞÂM-I SAĞÎR

Müdğam sâkin, müdğamün fih harekeli olduğunda yapılan idğâmlardır. Bizim kıraatimizle birlikte başka kıraatlerde de vardır. Bunların çeşitleri aşağıda sıralanmıştır.¹⁴⁴

¹⁴³ bk. Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 320; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 160.

¹⁴⁴ Bunların geniş açıklamaları ilerde özel konularında yapılacaktır.

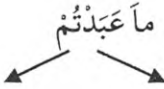
İdğâm-ı sağîr'in çeşitleri şunlardır:

- a) İdğâm Mea'l-Ğunne
- b) İdğâm Bilâ Ğunne
- c) İdğâm-ı Misleyn
- d) İdğâm-ı Mütacâniseyn
- e) İdğâm-ı Mütekaribeyn
- f) İdğâm-ı Şemsiyye¹⁴⁵

C. İDĞÂM'IN UNSURLARI / RÜKÜNLERİ

1) Müdğam (1. harf): Katılan harf

2) Müdğamün fîh (2. harf) : Müdğamın (1. harfin), içine katıldığı harf

Müdğamün fîh Müdğam

¹⁴⁵ Yukarıdaki tarifte idğâm mea'l-ğunne, idğâm bilâ ğunne ve idğâm-ı şemsiyye görülmemektedir. Ancak idğâm sebepleri yönünden, idğâm meal ğunne'de tenvin veya nûn-i sâkinden sonra nun geldiğinde; idğâm-ı şemsiyye de ال takısından sonra lâm geldiğinde misliyyet sebebinden dolayı idğâm-ı misleyn'in içine girmekte, onun bir şubesi gibi olmaktadır. Tenvin veya nun-i sâkinden sonra idğâm meal ğunne ve idğâm bilâ ğunne harflerinde nun'un dışındaki يرملو harflerinden biri gelirse; idğâm-ı şemsiyye'de (ال) takısından sonra lâm'ın dışındaki şemsî harflerden biri gelirse mahrec veya sıfatlarındaki yakınlık sebebiyle idğâm edildiklerinden idğâm-ı mütekaribeyn'in içine girmekte ve onun bir şubesi gibi olmaktadır. Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, s. 38-43; Zihni Efendi, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 69-70; Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, s. 45-46; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 75.

D. İDĞÂM'IN ŞARTLARI

- 1) Birinci harf (müdğam) sâkin, ikinci harf (müdğamün fih) harekeli olacak,
- 2) Sâkin müdğam (1. harf) med harfi olmayacak,
- 3) İdğâmın sebeplerinden biri olacak.

E. İDĞÂMIN SEBEPLERİ

- a. **Misliyyet:** Müdğam ve müdğamün fihin birbirinin misli, birbirinin aynı harf olması.¹⁴⁶ م - م / ب - ب
- b. **Mütecânislik:** Müdğam ve müdğamün fihin mahrecleri bir ve sıfatları ayrı harfler olması. ب - م / ث - ط - ذ / ت - ط - د
- c. **Mütekâriblik:** Müdğam ve müdğamün fihin mahrecleri ve sıfatlarında yakınlığı olan iki harf olması. ل - ر / ق - ك

F. YAPILIŞ VE UYGULAMA BAKIMINDAN İDĞÂMLAR

İkiye ayrılır.

1. İDĞÂM-I TÂM (İDĞÂM-I KÂMİL) (الْإِدْغَامُ التَّامُ)

a. İdğâm-ı Tâ'm'ın Tanımı:

هُوَ إِدْرَاجُ الْحَرْفِ الْأَوَّلِ فِي الثَّانِي ذَاتًا وَصِفَةً

(İdğâm edilen kelimede) Müdğamı (1. harfi), müdğamün fihe (2. harfin içine), zâtı (mahreci) ve sıfatları itibariyle katıp (tamamen şeddeli bir harf gibi) okumaya "idğâm-ı tâm" denir.

¹⁴⁶ Birinci harf med harfi olursa, aynı harf olmasına rağmen idğâm olmaz.

Örnek: الَّذِي يُؤْثِرُونَ، قَالُوا وَهُمْ

b. Hangi İdğâmlar Tam İdğâmdır?

Aşağıdaki tecvid konularının idğâmları tam idğâmdır:

1) İdğâm Bilâ Gunne:

yazılışı: مِنْ رَبِّهِمْ

okunuşu: مِنْ رَبِّهِمْ

yazılışı: مِنْ لَدُنَّا

okunuşu: مِنْ لَدُنَّا

2) İdğâm Mea'l-Gunnede: Tenvin ve sâkin nûn'dan sonra mîm

veya nûn geldiğinde yapılan idğâmlardır.

yazılışı: مِنْ مَالٍ

okunuşu: مِنْ مَالٍ

yazılışı: وَمَنْ نُعَمِّرُهُ

okunuşu: وَمَنْ نُعَمِّرُهُ

3) İdğâm-ı Misleyn:

yazılışı: أَطْعَمَهُمْ مِنْ

okunuşu: أَطْعَمَهُمْ مِنْ

yazılışı: مِنْ نُورٍ

okunuşu: مِنْ نُورٍ

yazılışı: أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ

okunuşu: أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ

yazılışı: فَمَا رِيحَتْ تِجَارَتُهُمْ

okunuşu: فَمَا رِيحَتْ تِجَارَتُهُمْ

4) İdğâm-ı Mütecâniseyn (Tâ (ط) harfinin, tê (ت) harfine id-

ğâmı hariç):

yazılışı: قَالَتْ طَائِفَةٌ

okunuşu: قَالَتْ طَائِفَةٌ

yazılışı: قَدْ تَبَيَّنَ

okunuşu: قَدْ تَبَيَّنَ

yazılışı: مَا عَبَدْتُمْ

okunuşu: مَا عَبَدْتُمْ

yazılışı: يَا بُنَيَّ ارْكَعْ مَعَنَا

okunuşu: يَا بُنَيَّ ارْكَعْ مَعَنَا

yazılışı: يَلْهَثْ ذَلِكَ

okunuşu: يَلْهَثْ ذَلِكَ

yazılışı: إِذْ ظَلَمُوا

okunuşu: إِذْ ظَلَمُوا

5) İdğâm-ı Mütekaribeyn:

yazılışı: أَلَمْ تَخْلُقْكُمْ

okunuşu: أَلَمْ تَخْلُقْكُمْ

yazılışı: قُلْ رَبِّ

okunuşu: قُرْبِ

6) İdğâm-ı Şemsiyye:

الْصَّالِحَاتُ ، الرَّاكِعُونَ ، السَّاجِدُونَ ، وَالنَّاهُونَ ، الْتَائِبُونَ

2. İDĞÂM-I NÂKİS (الْإِدْغَامُ النَّاقِصُ)

a. Tanımı: “هُوَ إِدْزَاجُ الْحَرْفِ الْأَوَّلِ فِي الثَّانِي ذَاتًا لَا صِفَةً” Birinci harf (müdğam), ikinci harfe (müdğamün fihe) zât (mahrec) yönüyle katılıp, sıfat yönüyle tam katılmaz (bazı sıfatlarıyla kendini hissettirir) ise buna, “nâkıs idğâm” denir.

b. Hangi İdğâmlar Nâkıs İdğâmdır?

1) Vâv (و) ve Yâ (ي) ile olan idğâm mea'l-ğunne:

Örnek: مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ ، مِنْ وَاِلٍ ، وَمَنْ يَعْمَلْ

Yukarıdaki örneklerde tenvin veya sâkin nûn'un zâtı (mahreci), önündeki vâv ve yâ'ya katılıyor (kayboluyor), sıfatları olan ğunne ise kaybolmuyor, duyuluyor, hissediliyor.

2) İdğâm-ı Mütecaniseyn'de tâ (ط) harfinin tê (ت) harfine idğâmı: Bunlar da Kur'ân-ı Kerîm'de şu dört kelimededir.

أَحْطُتْ ، مَا فَرَطْتُ ، مَا فَرَطْتُمْ ، لَئِنْ بَسَطْتُ

Yukarıdaki örneklerde tâ (ط) harfinin zâtı (mahreci), önündeki tê (ت) harfine katılıyor şeddeli olarak okunuyor. Ancak, şedde baştan sona ince tâ (ت) şeddesi olarak okunmuyor. Şeddenin girişine, şeddeli tâ (ط) okuyor gibi kalın giriliyor, ince tâ (ت) sesi ile çıkılıyor. Şeddenin yarısında tâ (ط) harfinin kalınlığı (itbâkı ve isti'lâsı) duyulduğu, hissedildiği için idğâm-ı nâkıs oluyor.

3) İdğâm-ı Mütekaribeyn'de kaf (ق)'ın kâf (ك)'e idğâmının ikinci vechi (ikinci okunuş şekli): Bunun Kur'ân-ı Kerîm'de bir tane örneği vardır. O da, أَلَمْ تَخْلُقْكُمْ kelimesidir. Burada kaf (ق) harfinin zâtı (mahreci), önündeki kâf (ك) harfine katılıyor; şeddeli okunuyor. Ama yukarıda, ikinci maddede geçtiği gibi, şeddenin girişinde kaf (ق)'ın kalınlığı (isti'lâsı) duyuluyor, hissediliyor, çıkışta ise ince kâf (ك) olarak çıkılıyor ve idğâm-ı nakıs oluyor.

Şayet kaf (ق) 'ın kalınlığı belirtilmez, tamamen şeddeli bir kâf (ك) olarak okunursa idğâm-ı tâm olur. Bu örnekte o da caizdir, mukad-demdir (önceliklidir). Onun için yukarıda idğâm-ı tâm örnekleri içinde de geçmiştir.

İdğâm-ı tâm'ları, özellikle de idğâm-ı nâkısılar, fem-i muhsinden duyarak öğrenip pekiştirmek lâzımdır.¹⁴⁷

G. İDĞÂM'IN FAYDASI

Okuyuşa ve telâffuza kolaylık sağlar. İzhârlı, ayrı ayrı iki harf okumaktan, idğâmlı ve şeddeli bir harf okumak dile daha kolay gelir. Arapça'da ve kıraatte bu vardır. Tabî ki her harf birbirine idğâm edilmez, belli kurallar dâhilinde idğâm edilir.¹⁴⁸

II. İDĞÂM'IN ÇEŞİTLERİ

1. İDĞÂM MEA'L-ĞUNNE (ĞUNNELİ İDĞÂM)

(الِذْغَامُ مَعَ الْغُنَّةِ)

a. İdğâm Mea'l-Ğunne'nin Tanımı: Genel olarak yukarıda açıklanan idğâmın lügat ve terim manası tanımlarının içine girerse de bunun önemli bir farkı ve özelliği idğâmının ğunneli olmasıdır. Adı üzerinde, idğâm mea'l-ğunne (ğunneli idğâm) dır.

¹⁴⁷ İdğâm-ı tâm ve idğâm-ı nâkıs açıklamaları için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 220; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 33; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 322-323; Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, s. 35; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 162,163; Tuğral, *Sorularla Kur'ân Tecvîdi*, s. 27-29.

¹⁴⁸ Genel idğâm konuları için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 274-285; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîr*, s. 43; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 94-95; Birgivi, *Dürr-i Yetîm*, s. 4; Mer'aşî, *Cühdü'l-Mukîl*, s. 59 vd.; Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, IV, 282; Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, s. 46-47; Muhammed Es'ad, *el-Virdü'l-Müfid*, s. 21; Dimyâtî, *İthâf*, s. 30; Zihni Efendi, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 57-61; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 319 vd.; Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, s. 29-31; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 160-165.

b. İdğâm Mea'l-Ğunne Harfleri: İdğâm mea'l-ğunne harfleri, ي م ن و يَمْنُو veya يُومِنُ kelimelerinde yer alan, harfleridir.

c. İdğâm Mea'l-Ğunne Ne Zaman Olur ve Nasıl Okunur?

Tenvin ve sâkin nûn'dan sonra idğâm mea'l-ğunne harfi olan يُومِنُ harflerinden biri bulunursa idğâm mea'l-ğunne olur. Tenvin veya sâkin nûn, yukarıdaki harflerden hangisi gelmişse ona katılır, sesin bir kısmı genize verilip 1,5 harf miktarı tutulur, şeddeli bir harf gibi okunur.

Örnek: مِنْ وَاقٍ ، هُدًى مِنْ ، مِنْ مَسِدٍ ، عَلِي مُحَمَّدٍ وَهُوَ ، مِنْ نَارٍ ، وَمَنْ يَعْمَلُ

Ancak, sâkin nûn'dan sonra vâv veya yâ, ikisi bir kelimede bulunurlarsa, bunlar idğâm mea'l-ğunne gibi gözükseler de idğâm edilmez, izhâr ile okunur. Buna, *"izhâr-ı kelime-i vâhide (bir kelimedeki izhâr)"* denir. Bunları tanımanın alâmeti, sâkin nûn'dan sonra gelen vâv veya yâ harfleri yazıda bitişik yazılır. Kur'ân-ı Kerîm'de dört kelimededir:

Örnek: صُنُوءٌ ، قِنُوءٌ ، بُنْيَانٌ ، دُنْيَا

d. İdğâm Mea'l-Ğunne Tam İdğâm mıdır, Nâkıs İdğâm mıdır? Bu konuda eski ve yeni kıraat ve tecvid bilginleri ve eserleri arasında ihtilâf görülmektedir.

1) Mekkî b. Ebî Talib, İbnü'l-Cezerî, Dimyatî, Dânî, bazı mukaddime şârihleri ve yeni tecvid müelliflerinden Sıtkı Gülle'ye göre; tenvin ve sâkin nûn'dan sonra gelen يُومِنُ harflerinden hangisi gelirse gelsin yapılan idğâm, idğâm-ı nâkıstır. Çünkü idğâm edilen

tenvin veya sâkin nûn bütün sıfatları ile müdğamün fih'e katılmıyor, ğunnesi bâkî kalıyor, tam idğâm şartlarına uymuyor.¹⁴⁹

2. Ebu Şâme ve onun görüşüne tâbi olan bazı tecvid müelliflerine göre; tenvin ve sâkin nûn'dan sonra **يُومِنُ** harflerinden mîm (م) ve nûn (ن) gelirse yapılan idğâm, idğâm-ı tâm'dır. Çünkü ğunne sıfatı, müdğam ve müdğamün fih'in her ikisinin de sıfât-ı lâzimesi olduğu için birbirine tam katılmış olur. Bu durumda idğâm-ı tâm meydana gelir ve tam şeddeli bir nûn veya mîm gibi okunur.¹⁵⁰

Örnek: **وَمَنْ نَعَمِرْهُ ، مِنْ مَالٍ**

Bu ikinci görüş, Cumhur'un görüşü olarak kabul edilmiştir.

Tenvin ve sâkin nûn'dan sonra **يُومِنُ** harflerinden vâv (و) veya yâ (ي) gelirse idğâm edilir. Ancak ğunne sıfatı vâv (و) veya yâ (ي) harfine ait bir sıfat olmadığı için tenvin ve sâkin nûn'un sıfatı olup bâkî kaldığı, müdğama tam katılmadığı, genizden akmaya devam ettiği için bütün kurrâ'ya göre nâkıs idğâm'dır.¹⁵¹

Örnek: **مِنْ وَاقٍ ، وَمَنْ يَعْمَلُ**

e. İdğâm Mea'l-Ğunnenin Mertebesi: Yani idğâm-ı mea'l-ğunnenin tutma süresi 1,5 harf miktarıdır.

¹⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *Temhîd*, s. 156; Dimyâtî, *İthâf*, s. 31-32; Mahmûd b. Muhammed, *er-Ravda*, s. 42-43; Mer'aşî, *Cühdü'l-Mukîll*, s. 72 (Mekkî ve Dani'den naklen); Gülle, *Tecvîd İlmi*, s. 337,

¹⁵⁰ Mer'aşî, *Cühdü'l-Mukîll*, s. 72 (Ebu Şâme'den naklen); Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 342-343; Sağman, *İlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 26-27; Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, s. 39; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 81-82.

¹⁵¹ Yukarıdaki kaynaklara dayanarak verilen idğâm mea'l-ğunne'nin idğâmının tâm ve nâkıs idğâm kabul edilmesi bir yorum ve yaklaşım farkıdır. Yoksa idğâmın seslendirilmesindeki bir farklılık değildir. İkisi de ğunneli idğâm olarak seslendirilir. Diğer idğâm-ı nâkıslar veya idğâm-ı tâm'larda seslendirme farkı vardır. Örnek: **مَا عَدَيْتُمْ** 'deki idğâm-ı tâm'ın seslendirilmesi ile **أَخْطُكُ** 'deki idğâm-ı nâkıs'ın seslendirilmesi farklıdır.

f. İdğâm Mea'l-Ğunnenin İdğâm Sebebi: Tenvin ve sâkin nûn'dan sonra nûn (ن) geldiğinde idğâm sebebi, misliyyet (yani müdğam ve müdğamün fih'in birbirinin aynı (harf) olmasıdır.

Örnek: مِنْ نَارٍ ، وَمَنْ نَعَمِرُهُ

Diğer üç harfe idğâmın sebebi, nûn ile bu harflerin mahrec veya sıfat yönünden yakınlığı (tekarubu) olmasıdır:

Örnek: أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ ، سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ ، مُنَادِيًا يُنَادِي

2. İDĞÂM BİLÂ ĞUNNE (ĞUNNESİZ İDĞÂM) (الْإِذْغَامُ بِلَا غُنَّةٍ)

Ğunnesiz idğâm demektir. Tenvin veya nûn-i sâkinden sonra lâm (ل) ve râ (ر) harflerinden biri gelirse idğâm bilâ ğunne olur. Yani tenvin veya nûn-ı sâkin, lâm (ل)'a veya râ (ر)'ya katılıp şeddeli bir harf olarak okunur, ğunne yapılmaz.

Örnek: هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ، عَفْوَ رَّحِيمٍ ، مِنْ رَبِّهِمْ ، مِنْ لَدُنْكَ

İdğâm bilâ ğunne ile sekte çıkışırsa (aynı yerde bulunursa) sekte okunur. İdğâm bilâ ğunne terk edilir.

Örnek: وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ
سَكَنَةً

3. İDĞÂM-I MİSLEYN (الِإِذْغَامُ الْمِثْلَيْنِ)

a. İdğâm-ı Misleyn'in Tanımı: "İdğâma Genel Bakış"ta verdiğimiz genel tanımının içine girerse de, bir tecvid terimi olarak şöyle de tanımlanabilir: "Mahrecleri ve sıfatları aynı olan (birbirinin misli, aynısı olan) iki harf yan yana gelir, birincisi sâkin¹⁵²

¹⁵² Sâkin olan birinci harfin, harf-i med olmaması da şarttır. Olursa, idğâm olmaz. Yukarıda idğâmın şartlarında geçti. قَالُوا وَهُمْ ، أَلَّذِي يُؤْسِسُ gibi olursa idğâm olmaz.

ikincisi harekeli olursa, birinci harfin ikinci harfe idğâm edilmesi-ne “idğâm-ı misleyn” denir.

b. İdğâm-ı Misleyn Olunca Ne Olur, Ne Yapılır? İdğâm-ı misleyn olunca birinci harf, ikinci harfe katılarak şeddeli bir harf gibi okunur.

Örnek:

أَوْوَا وَنَصَرُوا، قَدْ دَخَلُوا، فَمَا رَبِّحْتَ تِجَارَتَهُمْ يُذَرِّكُكُمْ، أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ

c. İdğâm-ı Misleyn Harfleri Ayrı Ayrı Kelimelerde mi Olur? Bir kelimede veya Bir Harfte de Olabilir mi? Bir kelimede veya bir harfte de olabilir, ayrı kelimelerde de olabilir. Ayrı kelimelerde olursa idğâm edilerek şeddeli bir harf gibi okunur. Ancak yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, yazıda şedde yazılmaz.

Bir kelimede veya bir harfte olursa yine idğâm edilip şeddeli bir harf olarak okunduğu gibi, yazıya da şedde yazılır ve gözükür:

Örnek: مَدَّ ، مَرَّ ، الْحَقُّ ، رَبُّ ، هَمَّ ، تَمَّ ، أَمَّنْ ، عَنَى

Bir hususu da unutmamak gerekir: Misleyn’den biri zamir olursa bir kelime kabul edilir, idğâm edilir, fakat şedde yazılmaz.

Örnek: يُكْرِهُنَّ ، يُذَرِّكُكُمْ

Bir önceki örneklerin konusuna devamla; bunlar aslı itibariyle idğâm-ı misleyn olmakla birlikte, idğâm-ı misleyn olarak adlandırmayı uygun bulmuyoruz.

Sebebine gelince; Arapça sarf, nahiv bilmeyen okuyucular, bunların aslını, esasını bilip, ayıramadığı için bütün şeddeli harflere, kelimelere idğâm-ı misleyn diyorlar. Hâlbuki bu doğru değildir (vakıa’ya mutabık değildir). Bütün şeddeli harfler, idğâm-ı misleyn’der dolayı şeddeli değildir. Çünkü müşedded (şeddelenmiş olan) harf, ik-

durumdan dolayı müşeddeddir (şeddelenmiştir). Ya lâfzen ve lügaten müşeddeddir.¹⁵³

Örnek: لَمَّا ، إِلَّا ، كَلَّا ، حَتَّى ، أَمَّا ، إِمَّا ، ثُمَّ ، ثُمَّ ، إِنَّ ، أَنْ

Veya bir idğâm sonucu müşeddeddir. Bu da müdğam ve müdğamün fih bir kelimedede olduğu zaman idğâm edilir ve şedde verilir.

Ancak bu yukarıdaki مَرَّ مَدَّ vesâir misâllerde olduğu gibi, misliyet sebebiyle idğâm edildiği gibi, tekarub (mahrec ve sıfatlarındaki yakınlık) sebebiyle idğâm edilmiş de olabilir.

Örnek: مِنْ مَّا aslı: مِمَّا ، فَإِنْ مَّا aslı: فِيمَا ، مُذْكَرٍ aslı: مُذَكَّرٍ

Elif lâm (ال) takısı, şemsî harflere tekarub sebebiyle idğâm edilmiştir, şedde verilmiştir. Ancak elif lâm (ال) takısının lâm'a idğâmı hariçtir. Onun idğâm sebebi, misliyyettir.

Örnek: وَاللَّيْلِ

Bütün bu şeddeli harflere “idğâm-ı misleyn” dediğiniz zaman veya demeseniz bile öyle anlaşılacak bir ifade kullandığınız zaman, Arapça bilmeyen veya az bilen, bunları ayıramayan kimseler, bütün şeddeli harflere idğâm-ı misleyn der. Bu duruma düşmemek ve düştürmemek için müdğam ve müdğamün fih bir kelimedede olup idğâm edilen, şeddelenen veya lâfzen ve lügaten müşedded olanları “idğâm-ı misleyn” adı altında değil “müşedded” adı altında toplamak

¹⁵³ Lafzen ve lügaten müşedded: Semâî olarak bunlar, Araplardan şeddeli olarak duyulagelmıştır. Yukarıdaki örneklerde إِلَّا kelimesinin aslı لَا İKEN sonradan idğâm edilerek إِلَّا olmuş değildir. Aynı şekilde, كَلَّا kelimesinin aslı لَا كَلَّ İKEN idğâm edilerek كَلَّا olmuş, şeddelenmiş değildir. Diğerleri de öyledir. Bunlar semâî olarak lügaten ve lafzen müşeddeddir.

görüşü daha uygun gelmektedir.¹⁵⁴ Kaynakların bir kısmı, bunu, böyle tasrih etmektedir. Hocamız, merhum Abdurrahman Gürses de bu görüşte idi. *"Şeddeli harflere idğâm-ı misleyn dememek lâzım, müşedded veya teşdid denebilir."* derdi.

Merhum Ali Rıza Sağman, tecvidinde idğâmın şartlarını sayarken, "müdğam ve müdğamün fih'in başka başka kelimelerde olmasıdır." dedikten sonra dipnotunda, *"Nahivdeki idğâmlarla tecviddeki idğâmlar birbirine karıştırılmamalıdır."* der.

Eski kaynaklar, kurallarını ve misâllerini genellikle ayrı kelimelerde olup idğâm edilen, fakat şedde yazılmayan örneklerle işlemişlerdir. Hatta bazıları, kesin şart koşmuşlardır.

Mukaddime şerhi er-Ravda'da şöyle der:

وَاعْلَمْ أَنَّ الْإِدْغَامَ لَا يَحْدُثُ إِلَّا فِي كَلِمَتَيْنِ أَوْ لَا يَحْدُثُ فِي كَلِمَةٍ وَاحِدَةٍ أَبَدًا

"(Ey okuyucu) bil ki; (tecviddeki) idğâm, ancak iki kelimede (olanlarda) meydana gelir. Bir kelimede asla meydana gelmez". Tabii ki bu hiç meydana gelmez, demek değildir. Tecvidin ilgi alanına giren idğâmlar, ayrı kelimelerde olanlardır ki okuyucu, izhâr edip yanlış okumasın. Bir kelimede olup şeddeli olanlar ya lâfzen müşeddeddir veya idğâmen müşeddeddir. Onun da okunmasında bir hataya düşme durumu söz konusu değildir. Onun teferruatını ve kurallarını da sarf ve nahiv ilmi inceler. Tecvid ise bir sarf ve nahiv kitabı değildir. Onun için Sağman Hoca'mız olsun, Hendekli Hoca'mız olsun, şeddeli harfleri idğâm-ı misleyn içine katmamış ve kattırmamışlardır.

¹⁵⁴ Lâm-ı tarîf'in (ل) takısının) şemsi harflere idğâmunda da şedde verilir; ama ona idğâm-ı misleyn de denmez, müşedded de denmez. Onun adı idğâm-ı şemsiyye'dir. Alâmet-i fârikası, elif lâm (ل) takısıdır. İleride müstakil bir konu olarak incelenecektir.

d. Bütün Şeddeli Harflere, İdğâm-ı Misleyn Denilebilir mi?

Yukarıdaki açıklamalardan dolayı bütün şeddeli harflere idğâm-ı misleyn demek doğru değildir. "Müşedded" veya "teşdîd" demek, daha uygun olur. Müşedded harf mîm (م) ve nûn (ن) ise, buna "teşdîd me'al-ğunne", başka harfler ise; buna da "teşdîd bilâ ğunne" denebilir.

e. İdğâm-ı Misleyn'in Çeşitleri:

İki çeşit idğâm-ı misleyn vardır:

1. İdğâm-ı Misleyn Mea'l-Ğunne (Ğunneli İdğâm-ı Misleyn):

Nûn-i sâkinden sonra nûn (ن) veya mîm-i sâkinden sonra mîm (م) harfi geldiğinde yapılan idğâmlardır.

Örnek: وَمَنْ نُعَمِّرْهُ ، أَطَعَمَهُمْ مِنْ

2. İdğâm-ı Misleyn Bilâ Ğunne (Ğunnesiz İdğâm-ı Misleyn):

Nûn-i sâkin ve mîm-i sâkin dışındaki misleyn harflerin birbirine idğâmına denir.

Örnek: أَوْوَاوْ وَنَصْرُوا ، بَلْ لَجُوا ، إِذْ ذَهَبَ

f. İdğâm-ı Misleyn'in, Uygulama Yönünden Türü: Uygulama

bakımından idğâm-ı misleyn'in idğâmı, idğâm-ı tâm'dır.

g. İdğâm-ı Misleyn'in Mertebesi: İdğâm-ı misleyn'in merte-

besi, yani tutma süresi, ğunnelilerde 1,5 harf miktarıdır. Ğunnesizlerde daha düşüktür ve şedde ölçüsüdür, yani tutulmaz, şeddeli bir harf gibi okunur ve geçilir.

h. İdğâm-ı Misleyn'in Sebebi: İdğâm-ı misleyn'in sebebi,

misliyyettir. Yani müdğam ve müdğamün fih'in birbirinin misli (aynısı) iki harf olmasıdır.

i. İdğâm-ı Misleyn'in Hükmü: İdğâm-ı misleyn'in hükmü va-

ciptir. Müttetekun aleyhtir. Yani misleyn harflerinin şartları gerçek-

leştğinde, idğâm edileceği konusunda bütün kıraat imamlarının ittifakı vardır.¹⁵⁵

MÎM-İ SÂKİNİN HALLERİ

Sâkin mîm (م), kendisinden sonra gelen harfe göre şu üç şekilden birisiyle okunur ve şu isimleri alır:

1. *İdğâm misleyn mea'l-ğunne olur:* (م م) Mîm-i sâkin, mîm'e uğrarsa (yani mîm-i sâkinden sonra harekeli bir mîm gelirse); idğâm misleyn meal ğunne olur. Ğunne sıfatı olduğu için bir buçuk harf miktarı tutularak okunur:

Örnek: أَطَعَمَهُمْ مِنْ ، وَأَمْتَهُمْ مِنْ خَوْفٍ

2. *İhfâ-i şefevî (dudak ihfâsı) olur:* (م ب) Mîm-i sâkin, bâ'ya uğrarsa (yani mîm-i sâkinden sonra harekeli bir bâ gelirse) İhfâ-i Şefevî olur ve ğunneli okunur ve bir buçuk harf miktarı tutulur:

Örnek: تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ

3. *İzhâr-ı şefevî (dudak izhârı) Olur:* Mîm-i sâkinden sonra mîm ve bâ'nın haricindeki harflerden biri gelirse; İzhâr-ı Şefevî olur. Ğunne sıfatı da yoktur. Mîm'in mahrecine basılır, tutmadan diğer harfe geçilir:

Örnek: كُنْ دِينَكُمْ وَلِي ، هُمْ فِيهِ

155 İdğâm-ı misleynle ilgili verilen bilgiler için bk. Karabâşî, *Karabaş Tecvîdi*, s. 10, Birgivî, *Dürr-i Yetîm*, s. 4; Mer'âşî, *Cühdü'l-Mukîl*, s. 63; Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, s. 45-49; Muhammed Es'ad, *el-Virdü'l-Müfid*, s. 23-24; Eskicizâde, *Terceme-i Dürr-i Yetîm*, s. 12; Debreli, *Mîzânü'l-Hurûf*, s. 38-39; Zihni Efendi, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 57-60; Sağman, *Îlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 26; Mahmûd b. Muhammed, *er-Ravda*, s. 66-82; İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 12; Tuğral, *Sorularla Kur'ân Tecvîdi*, s. 23; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 166-167; Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, s. 33; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 84-85; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 324 vd.

Mîm-i sâkinden sonra vâv (و) veya fâ (ف) gelirse, dudakları gevşek basıp ihfâ veya idğâm gibi okumaktan sakınmak lâzımdır, lahn-ı celî olur. İbnü'l-Cezerî, Mukaddime'sinde, mîm-i sâkin'in bu üç hâlimden ikisini bir yerde zikrediyor. İdğâm olan kısmını ise, aşağıda gelecek olan idğâmlarla ilgili beyitlere katmış oluyor. Mîm-i sâkin'in son iki haliyle ilgili beyitlerle konuyu noktalayalım:

وَأَخْفَيْنَ الْمِيمَ إِنْ تَشْكُنْ بِعُنَّةٍ لَدَى بَاءٍ عَلَى الْمُخْتَارِ مِنْ أَهْلِ الْأَدَا
وَأَظْهَرْنَهَا عِنْدَ بَاقِي الْأَخْرِفِ وَاخْذَرْ لَدَى وَאוٍ وَفَا أَنْ تَخْتَفَى

Ey okuyucu! Bâ (ب) harfinden önce mîm-i sâkin bulunursa, tecvid ve kıraat ulemâsının uygulamalarına göre, mîm-i sâkini ğunne ile ihfâ et!

Bâ (ب) ve mîm (م)'in dışındaki harflerden önce bulunursa mîm-i sâkini izhâr et ve mîm-i sâkin vâv (و) ve fâ (ف) harflerinden önce bulunduğunda ihfâ etmekten sakın!¹⁵⁶

1. İDĞÂM-I MÜTECÂNİSEYN (إِذْغَامُ الْمُتَجَانِسَيْنِ)

Mahrecleri bir, sıfatları ayrı (birbirinin mütecânisi) olan iki harf yan yana gelir, birincisi sâkin ikincisi harekeli olursa idğâm-ı mütecâniseyn olur. Birinci harf, ikinci harfe idğâm edilir.

Âsım Kıraatî'nin Hafs Rivayeti'nde birbirine idğâm edilebilen mütecanis harfler üç grupta toplanmıştır.

1. Harfleri: ط - د - ت

Bu harfler, idğâm şartlarını taşıdıklarında birbirine idğâm edilir ve bu idğâm, yukarıdaki harfler arasında ikişerli gruplar arasında meydana gelir. Şöyle ki;

a) ث د : Bu iki harf de birbirine idğâm edilebilir:

¹⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, Mukaddime, s. 17-18.

Örnek: مَا عِبَدْتُمْ / أَتَقَلَّتْ دَعْوَا اللَّهِ

İdğâm-ı tâm / İdğâm-ı tâm

b) ط ت : Bu iki harf de birbirine idğâm edilebilir.

Örnek: مَا فَرَطْتُ / أَحَطْتُ / لَيْزُنْ بَسَطْتُ / وَقَالَتْ طَائِفَةٌ

İdğâm-ı tâm / İdğâm-ı nâkıs / İdğâm-ı nâkıs / İdğâm-ı nâkıs

İdğâm-ı tâm ve idğâm-ı nâkıs ile ilgili uygulamayı, "İdğâma Genel Bakış"taki "Uygulama Bakımından İdğâmlar" konusuna bakarak yapmak gerekir.

c) ذ ط : Bu iki harfin birbirine idğâmuna dair Kur'ân'da örnek yoktur.

2. Harfleri: ظ - ذ - ث

a) ذ ظ : Zâl (ذ) harfinin zâ (ظ) harfine idğâmına, Kur'ân-ı Kerîm'de örnekler mevcuttur.

Meselâ: اِذْ ظَلَمْتُمْ اِذْ ظَلَمُوا

İdğâm-ı tâm İdğâm-ı tâm

b) ظ ذ : Önce zâ (ظ), sonra zal (ذ) geldiği duruma dair örnek, Kur'ân-ı Kerîm'de yoktur.

c) ظ ث / ث ظ : Her iki yönüyle de Kur'ân'ı Kerîm'de örneği yoktur.

d) ذ ث idğâmına, Kur'ân'ı Kerîm'de bir örnek vardır:

يَلْهَثْ ذَلِكْ

İdğâm-ı tâm

e) ث ظ idğâmına Kur'ân-ı Kerîm'de örnek yoktur.

3. Harfleri: ب - م

Bu, şartlı bir idğâmdır. Yani önce (ب) sonra (م) gelmesi şarttır. Kur'ân-ı Kerîm'de bir tane örneği vardır:

Hûd sûresi, 42. ayet: يَا بُنَيَّ اِزْكَبْ مَعَنَا

İdğâm-ı tâm ve ğunneli

İdğâmın bu şikkında ğunne sıfatı da bulunduğu için 1,5 harf miktarı tutmak gerekir.

Not: Tam tersi gelirse dudak ihfâsı olur. Yani önce (م) sonra (ب) gelirse dudak ihfâsı olur, idğâm olmaz.

Örnek: تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ

2. İDĞÂM-I MÜTEKARİBEYN (اِذْغَامُ الْمُتَقَارِبَيْنِ)

Mahreclerinde veya sıfatlarında birbirine yakın olan iki harf yan yana gelip, birincisi sâkin, ikincisi harekeli olursa, birincisinin ikincisine idğâm edilmesidir. İki grup harfte toplanmıştır:

1. ق ك Harfleri:

a) ق ك : Burada idğâm yapılırken kaf (ق) harfinin sâkin olmasına bakılarak kalkale yapılmaz. İdğâm, kalkaleye mânidir. Kur'ân-ı Kerîm'de tek örneği vardır:

Mürselât sûresi 20. ayet: اَلَمْ تَخْلُقْهُمْ

Hem idğâm-ı tâm, hem de idğâm-ı nâkıs olarak okunabilir. Ancak, idğâm-ı tâm; mukaddemdir.¹⁵⁷ Önceliklidir.

b) ك ق : Kur'ân-ı Kerîm'de örneği yoktur. (Yani önce kâf (ك), sonra kaf (ق) gelmesinin Kur'ân-ı Kerîm'de örneği yoktur.)

2. ل ر Harfleri:

Bu grupta şartlı idğâm vardır. Yani lâm (ل)ın önce, râ (ر)'nın sonra gelmesi şarttır. Bu şartlar bulunursa idğâm edilir ve idğâmı, idğâm-ı tâm'dır. Yani tam şeddeli bir râ (ر) olarak okunur.

Örnek: قُلْ رَبِّ ← قُرْبٍ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ ← بَرَفَعَهُ اللَّهُ

Aksi durum söz konusu olursa, yani râ (ر) önce, lâm (ل) sonra gelirse, Kur'ân-ı Kerîm'de örneği olsa da idğâm edilmez. Çünkü şart bulunmamıştır.

Örnek: رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ، فَأَغْفِرَ لَنَا

Not: İdğâm-ı mütekaribeyn'de Muttaffifîn sûresi'ndeki örneğinde olduğu gibi, önce lâm (ل) sâkin, sonra râ (ر) geldiğinde, aynı kelimede sekte de olursa idğâm düşer, sekte uygulanır. Yani sekte gelince idğâm gider. Sekte, idğâma mânidir.

Örnek: كَلَّا بَلْ رَانَ
سَكَتَهُ

III. MUKADDİME'DE İDĞÂMLAR İLE İLGİLİ BEYİTLER

1. وَأَوَّلَىٰ مِثْلٍ وَجْنِسٍ إِنْ سَكَنَ أَدْعِمْ كَقُلِّ رَبِّ وَبَلِّ لَا وَابِنِ
2. فِي يَوْمٍ مَّعَ قَالُوا وَهُمْ وَقُلْ نَعَمْ سَبِّحْهُ لَا تَرْغُ قُلُوبُ فَالْتَقَمَ
3. وَبَيْنَ الْأَطْبَاقِ مِنْ أَحْطَطٍ مَّعَ بَسَطَتْ وَالْخُلْفُ بِتَخْلُقْكُمْ وَقَعَ¹⁵⁸

1. Birbirinin misli, birbirinin cinsi (yani mütecânisi veya birbirinin mütekaribi) iki harften birincisi sâkin, ikincisi harekeli olursa, birinci harfi ikinci harfe idğâm et!

gibi. قُرْبٍ → بَلِّ لَا ، قُلِّ رَبِّ

2. فِي يَوْمٍ مَّعَ قَالُوا وَهُمْ örneğinde, idğâmın şartlarından olan “müdğâm, harf-i med olmamalı” şartı bulunmadığı için idğâm etme, izhâr et!

كَلِمَاتِهِمْ لَا تُرْغِ قُلُوبَ ، فَلَتَقَمَّهُ ، سَبِّحْهُ ، قُلْ نَعَمْ kelimelerinde idğâm-ı mütecâniseyn veya mütekâribeyn var gibi görülse de idğâm etme, izhâr et!¹⁵⁹

3. اَحَطْتُ ve لَيْنٌ بَسَطْتُ 'de tâ (ط)'ların itbâk sıfatını belirt, idğâm-ı nâkıs yap!

اَلَمْ تَخْلُقْكُمْ 'de ise, hulf vaki oldu. (Yani hem idğâm-ı tâm, hem idğâm-ı nâkıs olarak kıraat imamlarından iki vecihle okunması riva-yet edilmiştir. Okuyucunun bunlardan herhangi birini okuması caiz ve kâfidir.)

IV. ELİF LÂM (اَل) TAKISININ OKUNUŞU

1. İDĞÂM-I ŞEMSİYYE (الْاِذْغَامُ الشَّمْسِيَّةُ)

Kelime itibariyle, "güneş harflerinin idğâmı" demektir. Lâm-ı tarîf denen اَل'deki lâm'ın, idğâmı şemsiyye harflerinin yanında açığa çıkıp okunmaması, güneşin etrafında yıldızların görünmemesine benzetilerek bu harflere "*şemsî harfler*" denmiştir. Lâm-ı tarîf denen (اَل) takısından sonra aşağıdaki beytin kelimelerinin başındaki harflerden biri bulunursa, idğâm-ı şemsiyye olur. Lâm, kendisinden sonra gelen harfin içine katılır, idğâm edilir. Şeddeli bir harf olarak okunur, şemsî harfe şedde işareti konulur. Dolayısıyla idğâm-ı şemsiyye'nin alâmeti, elif lâm (اَل) takısından sonraki harfin şeddesidir.

İdğâm sebebi; elif lâm (اَل) takısı ile şemsî harfler arasındaki mahrec veya sıfat yakınlığıdır. Ancak şemsî harflerden lâm (ل) hariştir. Çünkü elif lâm (اَل) takısıyla lâm (ل) arasında, misliyet alâkası ve sebebi vardır. Dolayısıyla elif lâm (اَل) takısının lâm (ل)'a idğâmı; hem idğâm-ı şemsiyye, hem de idğâm-ı misleyn bilâ ğunne olur:

Örnek: وَاللَّيْلِ¹⁶⁰

İdğâm-ı şemsiyye, yapılışı bakımından idğâm-ı tâm'dır.

İdğâm-ı şemsiyye harflerinin bulunduğu beyt:

تُبْ ثُمَّ دَغْ ذَنْبًا رَمَى زِدْ سُمْعَةً شِمْ صَدَرَ ضَيْفٍ طَابَ ظَنَّ لَهُ نَعَمْ
ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ل ن

İdğâm-ı şemsiyye ikiye ayrılır:

a. İdğâm-ı şemsiyye mea'l-ğunne: ال takısından sonra, nûn harfi gelirse; idğâm-ı şemsiyye mea'l-ğunne olur.

Örnek: وَالنَّاسِ ، النَّارُ ، وَالنَّجْمِ

b. İdğâm-ı şemsiyye bilâ ğunne: ال takısı, nûn haricindeki şemsî harflerden herhangi birine uğrarsa, idğâm-ı şemsiyye bilâ ğunne olur.

Örnek: الشَّمْسُ ، وَالتِّينِ ، وَالرَّيْثُونِ

Not: Elif lâm (ال), takı değil de kelimenin aslından olursa idğâm edilmez. Örnek:

يَوْمَ التَّقْيِ ، فَالتَّقْمَةُ ، وَالتَّقْفِ السَّاقُ ، أَلَسْتِكُمْ ، إِذِ التَّقْيْتُمْ ، فَالتَّقْيِ

2. İZHÂR-I KAMERİYYE (الْإِظْهَارُ الْقَمَرِيَّةُ)

Lâm-ı tarif denen ال 'daki lâm, izhâr-ı kameriyye harfleriyle bulunduğu zaman açığa çıkıp okunması, gökte Ayın etrafındaki yıldızların görünmesine benzetildiğinden bunlara, "izhâr-ı kameriyye" (ay harflerinin izhârı) adı verilmiştir.

Lâm-ı tarif (ال)'den sonra aşağıda yazılı kelime gurubundaki harflerden biri gelirse, izhâr-ı kameriyye olur. ال takısının lâmı, açık

¹⁶⁰ Aslı: وَاللَّيْلِ dir. Normalde وَاللَّيْلِ şeklinde yazılması gerekirken, resm-i hat gereği böyle وَاللَّيْلِ olarak yazılmıştır.

okunur. İzhâr-ı kameriyye'nin alâmet-i fârikası, elif lâm (ال) üzerindeki cezm (◌ْ)'dir.

İzhâr-i kameriyye harfleri şu cümlede toplanmıştır:

أ (همزة) - ب - غ - ح - ج - ك - و - خ - ف - ع - ق - ي - م - ه - :أَبْغَحَجَّكَ وَخَفَ عَقِيمَهُ

Örnek: مِنَ الْأَخْرَابِ ، وَالْقَمَرِ ، وَالْهُدَى

Not: Gerek idğâm-ı şemsiyye'de, gerek izhâr-ı kameriyye'de değişip değişmeme (idğâm veya izhâr), lâm-ı tarif (ال)'in lâm (ل)'ı üzerindedir. Hemzesi ise, hemze-i vasıldır. Yani ibtidâ (başlangıç) hâlinde okunur. Vasil (bitiştirme) hâlinde okunuştan düşer, yazıda kalır:

Örnek: الشَّمْسُ ، الْقَمَرُ ، وَالشَّمْسُ ، وَالْقَمَرُ

Bazı kelimelerin başlarında bulunan elif lâm (أَل)'lar, lâm-ı tarif/elif lâm takısı değil, kelimenin aslındandır (nefs-i kelimedendir). İzhâr-ı kameriyye gibi gözüdürse de bunlara, izhâr-ı kameriye denmez. Hemzeleri de vasil hemzesi değil, katı' hemzesidir. Başlangıçta da vasil hâlinde de değişmez ve düşmez. Bunları tanımak ve ayırt etmek lâzımdır.

Bunlar; الْهَيْكُمُ ، الْفَيْنِ ، فَالْهَمَّهَا ، وَالْوَانِكُمْ ، الْوَاخِ kelimeleridir.

YEDİNCİ BÖLÜM

TECVİDLE İLGİLİ

MÜTEFERRİK KONULAR

I. KALKALE (اَلْقَلَقَلَةُ)

a. Kalkale'nin Tanımı

Kalkale, lügat olarak "kımıldatmak, ırgalamak, sarsmak, depretmek, bağırarak seslenmek" anlamlarına gelir.

Terim olarak eski kaynaklarda, تَقْلُقُ الْمَخْرَجَ حَتَّى يَسْمَعَ لَهُ نَبْرَةً قَوِيَّةً şeklinde tarif edilir. Yani "kuvvetli bir ses duyulana kadar mahrecin kımıldatılması, kıpırdatılması, kuvvetle vurup açılmasıdır."

b. Kalkale'nin Harfleri

ق - ط - ب - ج - د cümlesindeki beş harftir ki, onlar da ق - ط - ب - ج - د harfleridir.

c. Kalkale'nin Harfleri'nde Ne Zaman Kalkale Yapılır?

Bu harfler kelimenin ortasında veya sonunda olup cezimli (sükûn-i lâzımlı), yahut vakıftan dolayı sâkin (sükûn-i ârızlı) olduğu zaman kalkale sıfatını taşırlar. Harekeli oldukları zaman kalkale yapılmazlar, normal sesleriyle okunurlar. Kalkale, sıfât-ı lâzimelerden, önemli, olmazsa olmaz bir sıfat olduğu için terkinde harf silindiği, sesi duyulmadığı için harf, okunmamış sayılır ve lahn-ı celî olur.

Örnek: مُحِيطٌ ، ذَافِقٌ ، الثَّاقِبُ ، رَبْوَةٌ ، فَيَقْتُلُونَ ، لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ

d. Kalkale Nasıl Yapılır?

Kalkale harfleri ق - ط - ب - ج - د cezimli veya sâkin oldukları zaman, mahreclerine süratle ve şiddetle vurup çekilir, açılır; harfin kuvvetlice bir sükûn sesi çıkarması ve duyulması sağlanır. Fem-i muhsinden duyularak ve görülerek alınması, öğrenilip uygulanması en güzeliştir.

e. Kalkale’de nelere dikkat edilmelidir?

1. Kalkale harfinin sükûnu kıpırdatılıp çatlatılırken, bir önceki harfin harekesine doğru çatlatılmalıdır. Bir önceki harf fetha ise, kalkale fethaya doğru çatlatılmalı, ağız açılmalıdır. Bir önceki harf kesra ise ağız kısılmalı, zamme ise dudaklar öne sürülmüş durumda kalkale yapılmalıdır.

Örnek: الْأَبْرَارَ ، إِبْرَاهِيمَ ، سُبْحَانَكَ

Bununla birlikte, Arapça kaynaklarda başka görüşler de zikredilmektedir. Meselâ bazıları, mâkabli (kalkale harfinin öncesindeki harf) ne olursa olsun, kalkalenin sesi fethaya meyleder, derler. Bazıları da kalkale sesi, mâbadindeki (kendisinden sonraki) harfin harekesine meyleder, derler. Türkçe tecvid kaynaklarının da içinde bulunduğu bazı kaynaklarda bizim yukarıda arz ettiğimiz gibi söyler. Bizler de hocalarımızdan ve kaynaklarımızdan böyle görüp aldığımız için öyle okuyoruz ve okutuyoruz.

2. Kalkale harfinin sükûn kıpırtısının sesini sündürüp, hareke kalkalesine çevirmemelidir. Süratli ve şiddetli olmalıdır.

Örnek: سُبْحَانَكَ ‘yi سُبْحَانَكَ şeklinde okumamalıdır.

3. Kalkale harfi şeddesiz olduğunda, kalkalesini icra ederken, harfin sükûnu üzerinde oyalanıp, şeddeli harf kalkalesine çevirmemelidir.

Örnek: سُبْحَانَكَ ‘yi سُبْحَانَكَ şeklinde okumamalıdır.

4. Kalkaleyi yaparken, hemze mahrecine vurgu yapıp, kalkale harfinden sonra sâkin bir hemze sesi çıkarılmamalıdır.

Örnek: سُبْحَانَكَ ‘yi سُبْحَانَكَ şeklinde okumamalıdır.

5. Kalkalede ifrat yapıp, kalkale harfini anormal şekilde çatlatmamalıdır. Çevremizdekilerin duyacağı kadar normal çatlatılmalıdır. İfrat ve tefrit yapılmamalıdır.

f. Kalkale'nin Kısımları (Dereceleri)

Derece bakımından kalkale iki çeşittir:

1. *Kalkale-i Suğrâ (قَلَقَلَّةٌ صُغْرَى) Küçük Kalkale*: Kalkale harfinin, kelimenin ortasında veya kelâmın (cümlelerin) ortasında olup sâkin olmasına denir.

Örnek: خَلَقْنَا ، لَمْ يَلِدْ وَلَمْ

2. *Kalkale-i Kübrâ (قَلَقَلَّةٌ كُبْرَى) Büyük Kalkale*: Kalkale harflerinden birisi, kelimenin sonunda bulunup sâkin olursa, (ister sükûn-i lâzım olsun, ister sükûn-i ârız olsun farketmez) kalkale-i kübrâ olur.

Örnek: وَلَمْ يُولَدْ ، أَحَدٌ

Kalkale-i kübrâ, kalkale-i suğrâ'ya göre daha kuvvetlidir. Dolayısıyla onun kalkalesini daha canlı ve kuvvetli yapmalıdır.

İbnü'l-Cezerî, Mukaddime'sinin bir beytinde buna işaretle;

وَيَبِينُ مُقْلَقَلًا إِنْ سَكَنَّا وَإِنْ يَكُنْ فِي الْوَقْفِ كَانَ أَيْنًا

"Ey okuyucu, kalkale sıfatlı harfler sâkin olduğunda mutlaka kalkalelerini açığa çıkar. Eğer kalkaleli harf vakıf hâlinde ise kalkale sıfatını daha fazla açığa çıkar!" demektedir.

Bazıları, kalkalenin kısımlarına üçüncü bir kısım daha ilâve ederler. O da, kalkale harfi şeddeli olup üzerinde vakfedilip sâkin kılındı-

ğında meydana gelen kalkaledir ki, bu diğer ikisinden daha büyük ve daha kuvvetlidir, denir.

Örnek: الْحَقُّ

g. Kalkale'nin Hükümü

Vâciptir. Müttefekun aleyhtir.

h. Hangi Durumda Kalkale Terk Edilir?

Kalkale harfi, idğâm durumunda bulunur, müdğam olursa kalkale düşer, terk edilir.

Örnek: 161 أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ ، لَئِنْ بَسَطْتَ ، لَقَدْ تَقَطَّعَ ، أَنْ اضْرِبَ بِعَصَاكَ

¹⁶¹ Kalkale için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 203-204; İbnü'l-Cezerî, *Temhîd*, s. 91; İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 9 (Bâbü't-terkîk); Karabâşi, *Karabaş Tecvîdi*, s. 12; Debreli, *Mîzânü'l-Hurûf*, s. 41-42; Mahmûd b. Muhammed, *er-Ravda*, s. 29-32; Mer'aşî, *Cühdü'l-Mukîl*, s. 32 vd.; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 106-109; Ğanim Kaddurî, *eş-Şerhu'l-Vecîz*, s. 49-50; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 231-232; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 56; Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, s. 51; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 127-128; Gülle, *Tecvîd İlmi*, s. 411-415; Tuğral, *Sorularla Kur'ân Tecvîdi*, s. 127-128.

II. HÜKMÜ'R-RÂ / RÂ (ر) 'NİN HALLERİ (حُكْمُ الرَّاءِ)

Kıraat-ı Âsım ve Rivayet-i Hafs'a göre râ (ر) 'nın 12 hali vardır. Bu 12 halin 5'inde kalın, 4'ünde ince, 3'ünde ise hem ince hem kalın okunur.

A. RÂ (ر) 'NİN KALIN OKUNDUĞU BEŞ DURUM

1. Râ (ر) harekeli olup, harekesi fetha veya zamme olursa.

Örnek: أَرَأَيْتَ ، رُجُوماً

2. Râ (ر) sâkin veya cezimli olur da, ondan bir önceki harf fet-halı veya zammeli olursa.

Örnek: هُوَ الْأَبْتَرُ * وَانْحَرْ ، وَأْمُرْ

3. Râ (ر) sâkin, bir önceki harf de sâkin, onun öncesi fetha veya zamme olursa;

Örnek: وَالْعَصْرِ * ، فِي الصُّدُورِ *

Bu örneklerde durulduğu zaman bu kural oluşur. Geçilirse, kalınlık veya inceliği harekesine göredir. Râ'nın harekesi kesra ise ince, fetha ve zamme ise kalın okunur.

Bu örneklerde revm yapılırsa, vasıldaki (geçişteki) hükümler gibidir. فِي الصُّدُورِ 'da revm ince, قَدِيرٌ 'de revm kalındır.

4. Râ (ر) sâkin, bir önceki harf kesra olsa ve râ (ر) 'dan sonraki harf hurûf-ı isti'lâ denilen صَغُطٍ قِطْ harflerinden biri gelirse.

Örnek: مِرْصَاداً ، فِرْقَةٍ

Not: Bu durumdaki harf-i isti'lâ'nın meksur olmaması da şarttır. Şayet meksur olursa; o zaman hem kalın, hem ince okumak caiz olur.

Örnek: كُلُّ فِرْقٍ

5. Râ (ر) sâkin (ر)'dan önceki harf kesralı vasıl hemzesi olursa veya bir önceki harfin kesrası; kesra-i ârizî¹⁶² olursa.

Örnek: اَرْجِعِي ، لِمَنْ ارْتَضَى ، اَمَّ ارْتَابُوا

B. RÂ (ر) NİN İNCE OKUNDUĞU DÖRT DURUM

1. Râ (ر) harekeli olup harekesi kesra olursa.

Örnek: رَجَالٌ ، يُرِيدُ

2. Râ (ر) sâkin, bir önceki harf kesralı olur da, ر 'dan bir sonraki harf hurûf-ı isti'lâ olmazsa.

Örnek: فِي مَرِيَّةٍ ، مِرْفَقًا

3. Râ (ر) sâkin, bir önceki harf de sâkin, ondan bir önceki harf; kesra olursa.

Örnek: بَصِيرٌ* ، حَجَرٌ*

4. Râ (ر) sâkin, ر 'dan önceki harf, lîn harflerinden yâ (ي) olursa.

¹⁶² Kesra-i Ârizî: Asıl hakkı sükûn iken, bir zaruretle kesralanan hareke “kesra-i ârizî” olur. Hemze-i vasılların kesrası, kesra-i arizîdir.

اَمَّ ارْتَابُوا misâllerinde nûn ve mîm, aslında sâkin iken kendilerinden sonra hemze-i vasıl gelip, vasıl halinde hemze-i vasıl düştüğü için ictimâ-i sâkineyn olmuştur. Vasıl halinde ictimâ-i sâkineyn caiz olmadığı için misâllerdeki sâkin nun veya mîm'i harekelemek zarureti hâsıl olmuştur.

يَا اَلْسَاكِيْنَ اِذَا حَرَكَ حَرَكَ بِالْكَسْرِ yani “sâkin harekelendiği zaman kesra ile harekelenir” umumî kuralından dolayı sâkin nûn veya mîm, asıl hakkı sükûn iken böyle bir zaruretle kesra ile harekelenmiştir.

Hemze-i vasılların ise asıl hakkı sükûndur. Vasıl halinde okunuştan düşüp sâkin kalması bunun göstergesidir. Başlangıç halinde sâkinle başlamak mümkün olmadığı için اَرْجِعِي ve benzerleri kesra ile harekelenmiştir.

Böyle vasıl hemzesi kesrası değilse veya yukarıda izah edildiği gibi sonradan bir zaruretle verilen kesra değil de kelimenin aslî yapısından gelen bir kesra ise, böyle kesralara “aslî kesra (kesra-i asliyye)” denir.

Örnek: اَلرَّيَّةُ Bu durumdaki râ'lar ince okunur. Yukarıda râ'nın ince okunduğu durumlarda 2. maddedeki, sâkin râ'dan önceki harflerin kesraları aslî kesra oldukları için râ'nın sükûnu ince okunur.

Örnek: * خَيْرٌ ، سَيْرٌ *

Son iki maddenin örneklerinde durulduğu zaman bu kural oluşur. Geçildiği zaman râ (ر) 'ların hükmü harekesine göre olur; kesra ise ince, fetha ve zamme ise kalın okunur.

C. RÂ (ر) ' NİN HEM İNCE HEM KALIN OKUNABİLDİĞİ ÜÇ DURUM

1. Râ (ر) sâkin, bir önceki harf kesralı, bir sonraki harf de hurûf-ı isti'lâ'dan ve kesralı olursa, hem kalın hem ince okunabilir.

Kur'ânı Kerim'de bir örneği vardır. Bu örnekte, iki vecihten ince vechi mukaddemdir.¹⁶³

Örnek: كُلُّ فِرْقٍ

2. Râ (ر) sâkin, râ (ر) 'dan bir önceki harf, hurûf-ı isti'lâ'dan sâkin veya ط harflerinden biri olur, ondan da bir önceki harf, kesralı olursa.

Örnek: * عَيْنَ الْقَطْرِ * - مِنْ مِصْرَ *

Not: Bu örneklerde durulursa, iki vecihtir. Geçilirse, harekesine göre tek vecihtir.

3. فَاسْرٍ * ، إِذَا يَسْرٍ * ، أَنْ أَسْرٍ * kelimelerinde durulduğunda umumi kural gereği kalın, aslında bulunup sonradan hazfedilen yâ (ي) 'lara işaret için ince okunur. Bu örneklerdeki bu hüküm, vakıf hâlinde meydana gelir. Vasledilirse, vasledildikleri harekesine göre tek vecihtir. Hükmü'r-râ konusunun bolca örneği, Fecr sûresinde geçmektedir.¹⁶⁴

¹⁶³ Muhammed Emin, *Umde*, s. 340; Pâluvî, *Zübde*, s. 102.

¹⁶⁴ 1. ve 2. şıklardaki örneklerde mukaddem vecih, vasıl halindeki hükmüne göre-
dir. Vasıl halindeki harekesi esre ise mukaddem (öncelikli) vecih ince, üstün ise
mukaddem vecih kalındır. bk. Pâluvî, *Zübde*, s. 14; Muhammed Emin, *Umde*, s.
25, 238.

D. ŞEDDELİ VEYA İDĞÂMLI RÂ (ر) 'LARIN HÜKMÜ

İdğâmlı veya şeddeli râ (ر) 'lar okunuş kuralları bakımından aynıdır. Bu tür râ (ر) 'ların üzerinde mutlaka hareke vardır. Vasıl hâlinde (geçiş yapılırken) hüküm, harekesine göredir. Yani şeddenin üzerindeki hareke üstün veya ötre olursa şeddeli râ (رُ), bir önceki harfin harekesi ne olursa olsun, şeddenin başından itibaren kalın okunur. Yani birinci râ, ikinci râ'ya tâbî olur.

Örnek: وَيَفِرُّ aslı: يَفِرُّ ، وَأَسِرُّوا aslı: وَأَسِرُّوا Bu örneklerin asıllarındaki birinci râ (ر) 'lar sâkin ve bir önceki harf meksûr (esre) diye ince okunmazlar.

وَيَمُرُّ aslı: يَمُرُّ ، أَلْمَفَرُّ aslı: أَلْمَفَرُّ Bunlar zaten kalın okunur. Ama bu kalınlık hükmü birinci râ sâkin, bir öncesi üstün veya ötre olduğu için değil, ikinci râ'nın harekesi ötre olup birinci râ ikinci râ'ya tâbî olduğu için kalın okunmaktadır.

Böyle bir şeddeli ve idğâmlı râ üzerinde vakf yapılırsa (duru-lursa), hareke düşüp yerine sükûn geleceği için hüküm ve kural, sâkin râ (ر) kurallarına göre olur. Yani şeddeli ve vakftan dolayı sâkin râ'nın bir öncesindeki harf üstün veya ötreli olursa, şeddeli ve sâkin râ (رُ) (رُ) kalın okunur.

Örnek: أَلْحَرْ ، بِالْحَرْ ، أَلْمُسْتَقَرُّ

Şeddeli ve vakftan dolayı sâkin râ (رُ) 'nın bir önceki harf esre olursa şeddeli ve sâkin râ ince okunur.

Örnek: مُسْتَمِرٌّ ، بِالْبِرِّ

Duruş ve geçişlere göre aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere şu şıklar oluşabilir:

a) Duruşta ve geçişte kalın:

وَأَسِرُّوا * ، مُسْتَقِرًّا * ، أَيْنَ الْمَفَرُّ * ، أَلْمُسْتَقَرُّ *

b) Duruşta ve geçişte ince: بِالرَّيِّ *

c) Duruşta ince, geçişte kalın: مُسْتَقَرٌّ* ، مُسْتَمِرٌّ*

d) Duruşta kalın, geçişte ince: مِنَ الشَّرِّ* ، فِي الْبَرِّ* ، بِالْحَرِّ*

E. MUKADDİME'DE AHKÂMU'R-RÂ İLE İLGİLİ BEYİTLER

بَابُ الرَّاءَات

1. وَرَقِقِ الرَّاءَ إِذَا مَا كُسِرَتْ كَذَكَ بَعْدَ الْكُسْرِ حَيْثُ سَكَنَتْ
2. إِنْ لَمْ تَكُنْ مِنْ قَبْلِ حَرْفِ اسْتِعْلَا أَوْ كَانَتْ الْكُسْرَةُ لَيْسَتْ أَصْلًا
3. وَالْخُلْفُ فِي فِرْقٍ لِكُسْرِ يُوجَدُ وَأَخْفِ تَكْرِيرًا إِذَا تُشَدَّدُ

RÂ'LAR KONUSU

1. Râ (ر) harfini, kesralı olduğunda ince oku! (Yani fethalı veya zammeli olursa, kalın oku!)

Keza, kesradan sonra gelip sâkin olduğunda da ince oku! (Yani fetha veya zammeden sonra gelip sâkin olduğunda, kalın oku!)

2. Kesradan sonra gelip sâkin olduğu durumdaki incelik hükmü, şartlıdır. Kesradan sonra gelip sâkin olan râ (ر), bir isti'lâ harfinden önce gelmemişse ince okunur. (Yoksa böyle bir râ (ر)'dan sonra bir isti'lâ harfi gelirse ve meftuh olursa, kalın okunur.)

gibi. اِرْصَادًا - مِرْصَادًا - قِرْطَائِسَ - فِرْقَةٍ

Ya da sâkin olan râ (ر)'nın öncesindeki kesra, aslî kesra değil de ârîzî kesra ise kalın okunur. Aslî kesra ise ince okunur.¹⁶⁵

3. فِرْقٍ kelimesinde harf-i isti'lâ'da kesra bulunduğu için hulf vardır. (Yani hem kalın, hem ince okunabilir.)

Râ harfi şeddeli olduğunda tekrîrini gizle! (Yani tekrîr sıfatındaki dil titreşimini hafif yap! Kaba bir titreşim yapıp tırlatma!)

¹⁶⁵ Nâzım İbnü'l-Cezerî, yukarıdaki iki beyitte bütün kalın ve ince okunma kurallarını vermiş oluyor. 3. beyitte de iki vecihle okunanların birisini verebildi. Diğer ikisi ve bütün örnekler, yukarıdaki açıklamalarda geçti. H.R. Pakdil.

III. LAFZATULLAH (لَفْظَةُ اللَّهِ)

الله kelimesinin lafzı demektir. الله kelimesi, başındaki vasıl hemzesi ile okunursa lâm (ل) kalın okunur.

Örnek: الله

Vasıl hemzesi ile değil de ondan önceki harfle okunuyorsa;

a) Bu harfin harekesi kesra ise lâm (ل) ince okunur.

Örnek: بالله ، لله

b) Zamme veya fetha ise lâm (ل) kalın okunur.

Örnek: والله ، تالله ، نصر الله

الله lafzında da aynı kurallar geçerlidir.

Örnek: قَالُوا اللَّهُمَّ ، قُلِ اللَّهُمَّ

Not: Lafzatullahın okunuşu ile ilgili, Ali Rıza Sağman'ın "Nasrullâhi (نصر الله) , vallâhi (والله) kalındır; billâhi (بالله) incedir." sözü konunun akılda kalmasını sağlayan önemli ve güzel bir nüktedir.¹⁶⁶

İbnü'l-Cezerî de, Mukaddime'de, Bâbu'l-Lâmât'ın bir beytinde, bu lafzatullah kurallarını toplamıştır. Şöyle ki;

وَفَخِمِ اللَّامَ مِنْ اسْمِ اللَّهِ عَنْ فَتْحٍ أَوْ صَمٍ كَعَبْدَ اللَّهِ (عَبْدُ اللَّهِ)

"(Ey okuyucu!) Allah ismi, fethadan veya zammeden sonra gelirse, Allah isminin lâm (ل)ını kalın oku!" (Allah ismi kesradan sonra gelirse, ince oku! demektir.)¹⁶⁷

الله ، عَبْدُ اللَّهِ ، عَبْدُ اللَّهِ gibi.

¹⁶⁶ Sağman, *İlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 31.

¹⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 8, 11.

IV. ZAMİR (الْضَّمِيرُ)

(MÜFRED, MÜZEKKER, GÂİB, MUTTASIL ZAMİR)

Bir ismin yerine gelen kelimenin aslından olmayan, sonunda bitişik bulunan ه 'lara "müfred, müzekker, gaib, muttasıl zamir" denir.¹⁶⁸ Bunun diğer adı, "hâ-i kinâye"dir.

Üzerinde durulmayarak geçildiğinde zamirden önceki harf harekeli ise zamir uzatılır.¹⁶⁹ Böyle uzatılan zamirlerin önüne, harekesi cinsinden bir harf-i med takdir edilir. Zammeden sonra vâv (و), kesradan sonra yâ (ي) takdir edilir ve bu mukadder (görünmeyen ve var kabul edilen) harf-i medlerle uzatılırlar.

Örnek: إِنَّهُ ، بِهِ ، وَلَهُ ، عِنْدَهُ

Ancak uzatılan zamirden sonra sebab-i medden hemze gelirse; medd-i munfasıl olarak; 1 ile 4 elif miktarı arası uzatılır.

Örnek: مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا

Zamirden sonra sâkin bir harf gelirse zamir uzatılmadan, direkt sâkin harfe tutturulur.

Örnek: لَهُ الْحَمْدُ، كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ

Zamirden önceki harf sâkin olursa, zamir uzatılmadan okunur.¹⁷⁰

Örnek: عَلَيْهِ / فِيهِ / مِنْهُ

¹⁶⁸ Arapça'da başka zamirler de vardır. Ama onların okunuşunda ihtilaf olmadığı için, tecvid onları incelemesiz. Tecvidin ele aldığı zamir, okunuşu belli kurallara tâbî olan müfred, müzekker, gâib, muttasıl (ه ، و) zamirleridir.

¹⁶⁹ كَلِمَةِ يَرْضَهُ'deki zamir, bu kuralın istisnâsıdır. Kural gereği çekilmesi gerekirken, aslına tebean çekilmez. Aslı يَرْضَاهُ'dur. Arapça kural gereği elif düşmüş, يَرْضَهُ olmuştur. Aslı çekilme durumunda olmadığı için, aslına tebean يَرْضَهُ'daki zamir de çekilmez.

¹⁷⁰ Geçildiğinde zamir ister uzatılsın, ister uzatılmasın, üzerinde durulduğunda uzatılmadan, sükûn üzere durulur.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu kaideye uymayan tek bir kelime vardır. O da Furkân sûresi 69. ayette geçen **فَوَاقِهِ** 'deki zamirdir. Kaideye göre uzatılmaması gerekirken, kaideye uymaksızın bir elif miktarı uzatılarak okunur.

Kelimenin aslından olan ve zamir sayılmadığı için uzatılmadan okunan örnekler de mevcuttur.

Örnek: ¹⁷¹ لَمْ تَنْتَهُ ، ¹⁷² لَمْ يَنْتَهُ ، ¹⁷³ مَا نَفَقَهُ ، ¹⁷⁴ فَوَاقِهِ

V. SEKTE (السَّكْتَةُ)

a. Sekte'nin Tanımı: Sekte; lügatte "susmak, okumayı veya konuşmayı kesmek" demektir. Tecvid terimi olarak sekte; **السَّكْتَةُ: قَطْعُ** "Nefes almaksızın yalnız sesi kesmektir." şeklinde tarif edilmiştir. Sekte yapılan yerde vakfeder gibi sükûn üzere durulur, vakıftan kısa bir süre nefes almadan beklenerek müteakip (hemen gelen, onu takip eden) kelimedden okumaya devam edilir.

b. Sekte'deki Bekleme Süresi: İki hareke süresi veya bir elif miktarı bir süredir.

c. Sekte'nin Özellikleri:

1. Sekte, vasla mahsustur. Yani, arasında sekte yapılan kelimeler ayrılarak birincide durulup nefes alınırsa sekte yapılmamış, vakıf yapılmış olur.

Örnek: **عَوَجًا قَيِّمًا**

¹⁷¹ Meryem sûresi, 46. ayet.

¹⁷² Alâk sûresi, 15. ayet.

¹⁷³ Hûd sûresi, 91. ayet.

¹⁷⁴ Mü'minûn sûresi, 19. ayet.

2. Sekte, sâkin harf üzerinde yapılır. Hareke üzerinde sekte yapılmaz. Yukarıdaki örnekte sekte yaparken, hareke ile yani tenvinle sekte yapılmaz. Aynen durakta durulduğu gibi tenvin düşürülür, sâkin, harf-i med üzere عَوْجَا şeklinde durulur, sekte yapılır, müteakip kelimeden devam edilir.

3. Sekte, sahih bir rivayete ve nakle dayanarak yapılır. Rastgele bir yerde sekte yapılmaz.

d. Sekte'nin Vakfa Benzerliği ve Farklılığı: Sükûn üzere durma bakımından vakfa benzer ise de vakıftan farklıdır. Vakıfta, sükûn üzere durulur, nefes alınır; sektede sükûn üzere durulur, fakat nefes alınmaz.

Ayrıca vakıf duruş süresi uzundur, sektede ise vakfa göre daha kısadır. İki hareke veya bir elif miktarıdır.

e. Sekte'nin Gayesi veya Faydası: Mananın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktır. Aşağıda gelecek olan sekte örneklerinde, "sekte sebebi" başlığı altındaki yorumlarda bunlar görülmektedir.

f. Âsım Kıraati ve Hafs Rivayetindeki Sekteler: Kıraat-ı Âsım Rivayet-i Hafs'a göre 4 yerde sekte vardır: Bunlar ayetler arasındaki sektelerdir.¹⁷⁵

1) Kehf sûresi 1 ve 2. ayetler arasında.

وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا * فَيَمَّا لَيُنَدِرُ
سكته

¹⁷⁵ Bir tane de iki sûre arasında; Enfâl sûresinden, Tevbe sûresine devam ederken üç vecihten (birisi) olan sektedir. Konu ile ilgili bilgi; istiâze bahsinde gelecektir. Örnek: إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ * بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ..

Sekte Sebebi:

Birinci sektenin sebebi, sıfat-mevsuf gibi algılanmasını önlemek içindir. Burada ayet sonu olduğu için sekte caiz ise de vakıf evlâdır.

Burada birinci ayetin sonunda sekte yaparken, sekte tenvinle yapılmaz, aynen durur gibi tenvin düşürülerek, medd-i tabi olarak durulur, sekte yapılır ve ikinci ayetteki ilk kelimeye geçilir.

2) Yâsîn sûresi 52. ayette.

مِنْ مَرْقَدِنَا * هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ

Yapılışı: 'مِنْ مَرْقَدِنَا' 'nın sonunda mîm (م) secâvendi olduğu için durulabilir. O zaman nefes alınır, vakıf olur. Bu evlâdır. Geçilecek olursa aynen vakıfta durduğumuz gibi harf-i med üzerinde sükûn üzere durulur, sekte yapılır, nefes almadan iki hareke miktarı durulur ve devamındaki kelimeye geçilir.

Sekte sebebi:

İkinci sektenin sebebi, iki kelime arasındaki sıfat ve mevsuf ben-zemesine mâni olmak ve beyan içindir. Yani kâfirlerin sözleri birinci kelime bitmektedir. İkinci kelime de mü'minlerin veya melâike-nin sözleri başlamaktadır. Böylece sekte yapmakla kâfirler ile mü'minlerin sözleri birbirlerinden ayırt edilmektedir. Burada vakıf yapmak evlâ, sekte ise caizdir.

3) Kiyâme sûresi 27. ayette.

وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ

Yapılışı: Buradaki sekte yapılan yerde, idğâm bilâ ğunne şartları da oluşmaktadır. Bir kelimeye idğâm ile sekte birleşirse, sekte id-

ğâma mâni olduğu için idğâm terk edilir, sekte yapılır. Bunun için de مَنْ kelimesindeki nûn (ن) izhâr ile açıkca okunur, iki hareke miktarı nefes almadan durularak devamındaki kelimeye geçilir.

Sekte Sebebi:

Üçüncü sektenin sebebi, iki kelimenin ayrı ayrı olduklarını ve tek kelime olmadıklarını açıklamak içindir. Sekte yapılmaksızın iki kelime beraber okunursa “merrâk” olur ve çorbacı anlamına gelir. Burada sekte yapmak evlâ, vakıf yapmak ise vakf-ı kabîhtir. Vakf-ı ızdırârî olarak durulabilir. Durulursa, geriden alarak sekteyi yapıp geçmek lâzımdır.

4) Muttaffifin sûresi 14. ayette:

Yapılışı: Yukarıda olduğu gibi burada da, sekte ile idğâm-ı mütekaribeyn şartları toplanmıştır. İdğâm terk edilir, sekte yapılır. Bunun için de بَلْ kelimesinde izhâr ile sükûn üzere durulur. İki hareke miktarı nefes almadan beklenerek devamındaki kelimeye geçilir.

Sekte sebebi:

Dördüncü sektenin sebebi de, iki kelimenin ayrı ayrı olduklarını ve tek kelime olmadıklarını açıklamak içindir. Sekte yapılmaksızın iki kelime beraber okunursa “berrân” olur ve küpçü anlamına gelir. Burada sekte yapmak evlâ, vakıf yapmak ise vakf-ı ızdırârî¹⁷⁶ olarak caiz olabilir. Durulursa geriden alarak sekte yapılır.

¹⁷⁶ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 150-152. “Vakf-ı ızdırârî; durak veya se-câvend işareti olmayan yerlerde, nefes kesilmesi veya öksürük gibi bir zaruretle mecburi duruşlara denir. Durulup geriden alınır.” demektedir.

g. Sekte Hâ'ları (Hâ-i sekte): (هَاءُ السَّكْتِ)

Hâ-i sekte, bazı kelimelerin son harekesini belirtmek ve muhafaza etmek için kelimelerin sonuna ziyade edilen sâkin hâ (هَ , هُ)'lardır.

Yazılış bakımından zamire benzer. Zamirden farkı; zamirler harekelidir, hâ-i sektelerin tamamı ise cezimlidir, yani sâkindir.¹⁷⁷

Bizim kıraatimizde, vasılda ve vakıfta okunur. Bazı kıraatlerde ise vasıl hâlinde düşer. Bizim kıraatimizde vasıl hâlinde hâ-i sekte (هَ) sâkin okunur. Hafif bir sekte caiz olduğu gibi terki de caizdir. Sekte evlâdır.¹⁷⁸ Bunun için buna, "hâ-i sekte" denir. Kur'ân-ı Kerîm'de hâ-i sekte olan yerler:

- 1) Bakara sûresi, 259. ayette: ... لَمْ يَتَسَنَّهٗ ۚ * وَانْظُرْ ...
- 2) En'âm sûresi, 90. ayette: ... فَبِهَدَاهُمْ اقْتَدِهٖ ۖ * قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ ...
- 3-4) Hâkka sûresi 19 ve 25. ayetlerde: ... إِنِّي ظَنَنْتُ ۚ * كِتَابِيَهٗ ۚ * وَلَمْ أَدْرِ ...
- 5-6) Hâkka sûresi 20 ve 26. ayetlerde: ... حِسَابِيَهٗ ۚ * فَهَوْفَىٰ ...
- 7) Hâkka sûresi 28. ayette: ... مَالِيَهٗ ۚ * هَلَّاكَ ...
- 8) Hâkka sûresi 29. ayette: ... سُلْطَانِيَهٗ ۚ * خُذُوهُ ...
- 9) Kâria sûresi 10. ayette: ... مَا هِيَ ۖ * نَارٌ حَامِيَةٌ ...

¹⁷⁷ İstisnaî olarak iki kelimedede gelen zamirler harekeli değil, cezimlidir.

1- Neml sûresi, 28. ayet: فَالْقِهٖ إِلَيْهِمْ

2- A'raf sûresi 110, Şuarâ sûresi 36. ayetler: أَرْجِهٖ وَأَخَاهُ

¹⁷⁸ Sekte için bk. İzzet Ubeyd De'as, *Fennü't-Tecvîd*, s. 75; Muhammed Emin, *Umde*, s. 437-438; Karabâşi, *Karabaş Tecvîdi*, s. 15; Debreli, *Mîzânü'l-Hurûf*, s. 44; İbnü'l-Cezerî, *Tayyibe*, s. 39; Birgivi, *Dürr-i Yetîm*, s. 6; Zihni Efendi, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 39; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 395-401; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.174-181; Tuğral, *Sorularla Kur'ân Tecvîdi*, s. 36.

VI. TEMSİLÎ OKUMA

Temsil lügat olarak bir şeyin aynısını veya mislini yapmak, benzetmek, örnek, numune söz, bir şeyi göz önünde canlandırmak anlamlarınadır.¹⁷⁹

Bu terim nasıl doğmuştur ve ilk kullanan kimdir? Nedir? Tarifi nasıldır? Kuralları var mıdır?

İbnü'l-Cezerî'nin ve birçok tecvid ve kıraat âliminin yaklaşık ifade ve tariflerine göre tecvid;

“وَهُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا مِنْ كُلِّ صِفَةٍ وَمُسْتَحَقَّهَا” harflerin her türlü sıfatlarından hakkını ve müstehakkını vermektir.”¹⁸⁰

Bu tariftan anlaşılan tecvidin konuları; Kur'ân harfleri, mahrec-leri, sıfatları ve bunların kurallarına göre doğru okunuşlarıdır. Ancak bu meseleler, bildiğimiz 28 hece harfinin zâtlarından, sıfatlarından, medlerinden, ihfâ, izhâr, iklâb ve idğâmlarından ibaret değildir. Bütün bunlarla beraber bir de mana harfleri denen harfler vardır:

Harf-i cerler: عَنْ ، إِلَى ، مِنْ gibi.

Müsbet manayı menfi manaya çeviren nefy edatları ve harfleri:

إِنْ ، لَنْ ، لَمَّا ، لَمْ ، لَا ، مَا ، غَيْرٌ ، هَلْ gibi.

Tahkik edatları: أَنْ ، إِنَّ ve bazı kelimelerin başına dâhil olan lâm-ı te'kid, sonlarına katılan nûn-ı müşeddede gibi.

İstisna edatları: إِلَّا ve غَيْرٌ gibi.

Hasr edatları: إِنَّمَّا gibi.

İstifham edatları: Hemze ، كَيْفَ ، مَا ، هَلْ ، مَنْ gibi.

Harf-i nidâlar: يَا gibi.

Mâ-i mevsûle, mâ-i tevkîtiyye vs.

Bütün bu edatlar ve harfler de mana harflerini teşkil eder ki, bunların delâlet ettikleri manalara göre seslendirmek (bazısında ses vurgusu yaparak sesi yükseltmek, bazısında yapmayarak düz ve düşük

¹⁷⁹ bk. Abdullah YEĞİN, *Yeni Lügat*, s. 539.

¹⁸⁰ bk. İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 6.

sesle okumak) da tecvidin konuları içine girmektedir. 28 hece harfini, mahreclerine ve sıfatlarına göre doğru okumak Kur'ân'ın fesahatini gösterdiği gibi, mana harflerini delâlet ettikleri manalara göre seslendirmek de Kur'ân'ın belâğatini göstermektedir. Bunlar da tecvidin konularına dâhildir ve tecvidin bir cüzü sayılır.

Tecvid ilminin, Müzzemmil sûresi 4. ayetindeki tertil kelimesinin yorumlarından doğduğunu, ilgili eserlerden öğreniyoruz.

Meselâ Ali Rıza Sağman, *"İlâveli Yeni Sağman Tecvidi"* isimli kitabının 6. sahifesinde şöyle der: İmam Ali (r.a)'ye; "Tertil nedir?" diye sormuşlar. "Harflerin tecvidi; (ibtidâyı) ve vakfı tanımak, bilmektir." cevabını vermiştir. Yani harfleri özel mahreclerinden, artıksız ve eksiksiz tertemiz çıkarmak ve durulacak yerleri tanımaktır. Tecvidin özü de, anayasası da bundan ibarettir. Dikkat edilirse "harfler" mutlak söylenmiştir. Şu hâlde, hem imlâ (hece) hem de mana harfleri maksuddur. İmlâ harflerinin tecvidi, her birinin özel mahrecinden ve sıfatlarının gereğince çıkarılmasıyla mana harflerinin tecvidi ise her birini ödevine uygun sadâ, görevine yakışır edâ ile okumaktır der ve şöyle bir tarif yapar: "Mana harflerini rollerine, kelimeleri medlûl ve manalarına, cümle ve ayetleri mantûk (niçin söylenmiş) ve müddeâlarına (işaret edilen manaya) yakışır tarzda okumaya *"temsîl"* diyoruz".¹⁸¹

Hafız Fikri Aksoy da "Kur'ân Okuma Adâbı" isimli eserinde, tertilin yorumundan sonra konuyla ilgili olarak şöyle der: "Ayet-i kerimelerdeki fesahati tecvid ilmi, belâğati ve ondaki ulvî gayeyi de manalarına göre okuma ilmi tebârüz ettirebilir (ortaya çıkarabilir). Kur'ân'ın yüce şanına uygun okumanın adına *"İlm-i edâ vukuf ve*

¹⁸¹ Sağman, *İlâveli Sağman Tecvidi*, s. 6, 36.

ibtidâ" dendiği bütün muteber kitaplarımızda zikredilmektedir. Bugünkü anlayış ve izahlara göre bu türlü okumaya yani ilm-i edaya uygun vukûfu ibtidâyâ muvafık ve Kur'ânî hakikatin yüksek belâğatine mutabık bir şekilde tilâvet tarzına "*Temsîlî kıraat*" demek çok uygun düşmektedir.

Bu tabir ve metod, yeni bir buluş ve kıraat (tecvid) ilminde bir şube açmak manasına gelmez. Kur'ân ve kıraat ulemasının çok evvelden koyduğu kaidelerin ve uzun izahların kısa bir isimlendirilişidir.¹⁸²

Ayrıca Prof. Dr. İsmail Karaçam, "*Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*" isimli eserinde "Tilâvet Tarihinde Temsîl" başlığı altında; "Tecvid ve Kur'ân ilimleriyle ilgili eserlerde, tamamı kaide ve kurallarla tesbit edilmiş bir şekilde bulamadığımız temsîlin, tatbikat itibariyle Rasûl-i Ekrem (s.a.v) zamanına kadar götürülmesi mümkündür." diyerek birtakım açıklamalar yapmakta, ancak isminin ve kurallarının detaylı ve sistematik bir şekilde konulmadığını zikretmektedir.¹⁸³

Bu ismi ilk kullananın da Ali Rıza Sağman olduğunu yukarıdaki "temsîl" tanımından anlıyoruz. Ayrıca Ali Rıza Sağman, adı geçen eserinde bu tanımdan sonra "Temsîl Yolları" diye bir başlık atarak, temsîlî okumanın en önemli kurallarını belirlemiştir. Daha sonra Hafız Fikri Aksoy "*Kur'ân Okuma Âdâbı*", Prof. Dr. İsmail Karaçam, a.g.e., Prof. Dr. Abdurrahman Çetin de "*Kur'ân Okuma Esasları*" isimli eserinde Ali Rıza Sağman'ın eserlerinden nakiller de yaparak, konuyu işlemişler ve genişletmişlerdir.

¹⁸² Aksoy, *Kur'ân'ı Okuma Âdâbı*, s. 23, 24.

¹⁸³ Karaçam a.g.e., s. 519.

A. TEMSİLİ OKUMANIN TARİFİ VE ÖNEMİ

Kur'ân-ı Kerîm'i, okunan yerin ifade ettiği söz ve manaya uygun bir şekilde vurgu, raf-ı savt (sesin yükseltilmesi) ve haf-d-ı savt (sesin alçaltılması) kaidelerine riayet ederek okumaya "*Temsîlî Okuma*" denir. Kısaca söz ve manayı, okuyana ve dinleyene kavratacak şekilde okumak da diyebiliriz.

Söylediğimiz bir cümlenin manasını, ifade tarzımızla bazen daha da kuvvetlendirebiliriz. Bazen de söylenenin tam tersi bir manayı anlatmış oluruz. Meselâ "O adam yüksek adamdır." cümlesindeki mana ve maksat, söylerken yüzümüze ve ağzımıza verdiğimiz tavra, sesimize verdiğimiz tarza göre değişir. Bu tavır ve tarz, cümlenin manasını menfi ile müsbet arasında değiştirir durur. "Okuma kitabı" sözümüzün manası, vurguya göre değişir. Öyle ki, vurgunun biri okuma kitabı olduğunu (kitabın okunması gerektiğini) ifade eder. Diğeri ise okunmamasını ifade eder. Arapçanın da böyle olduğunda şüphe yoktur.

Meselâ: ¹⁸⁴ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ ayetinde asıl mana, "*Sizin yanınızda bulunan (dünya malı) tükenir, Allah'ın yanında bulunan ise bâkîdir (tükenmez).*" demektir. Ayetteki مَا 'ları vurgusuz okursak, doğru manayı elde etmiş oluruz. Ama مَا 'lara baskı yaparak vurgulu okursak, o zaman mana tam tersine dönebilir. Ve "*Sizin yanınızdaki tükenmez, Allah'ın yanındaki ise bâkî değildir (tükenir).*" şekline girer. Kur'ân'da böyle misâller çoktur.

إِنَّا أَنْعَمْنَا عَلَىكَ الْكَوْثَرَ (Kevser/1) ayeti de bunlardan biridir. Birinci (ك) üzerine konan vurgu, manayı bozar. Hitab kâf'ını teşbih kâf'ı şekline

sokar ve mana, "Biz Kevser gibi verdik." olur. Oysa asıl mana; "Biz sana kevseri verdik." şeklindedir. Hâlbuki ikinci kâf üzerine vurgu yapılırsa, o zaman gerçek mana ifade edilmiş olur.

Aynı şekilde *قَالَ اللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ* (Yûsuf/66) ayetinin anlamı, "(Yakub,) söylediğimize Allah vekildir dedi." şeklindedir. Ayetteki *قَالَ* fiilinin faili Hz. Yakub'dur. Onu belirtmek için *اللَّهُ* lafzına vurgu yapılması gerekir. Böyle yapılırsa *قَالَ* 'nin failinin Allah olmadığı Yakub Peygamber olduğu ifade edilmiş olur. Buradaki vurguya dikkat edilmezse, "Yakub dedi" yerine, "Allah dedi" gibi bir anlam çıkar. Bu hususa dikkat çeken müfessir Nesefî, bazılarının mananın karışmaması için *قَالَ* 'den sonra sekte yaptığını fakat bunun uygun olmadığını, *اللَّهُ* lafzına vurgu yapmanın yeterli olacağını ifade etmiştir.¹⁸⁵

Demek ki eski müfessirler de ses vurgusuna dikkat etmişlerdir. Yalnız Ali Rıza Sağman'ın icadı değildir. O, ancak isimlendirmiş ve kurallaştırmıştır.

Temsîlî okumayı güzel yapabilmek için aşağıdaki ilimlerin derinlemesine olmasa bile bir miktar bilinmesinde fayda vardır.

1. Tecvid,
2. Vakf ve İbtidâ,
3. Arapça (Sarf ve Nahiv),
4. Tefsir,
5. Meânî, Bedî', Beyân,

¹⁸⁵ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, II, 230.

6. Musikî,

7. Psikoloji.¹⁸⁶

Bu bakımdan az sayıda okuyucunun bunda başarılı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu, bir ihlâs işidir. Çünkü hissettirmek için hissetmek gerekir. Bütün bunların yanında imkân ölçüsünde temsîlî okumaya riayet arzu edilen bir husustur.

Bir Arap atasözünde olduğu gibi *مَا لَا يَذْرُكُ كُلُّهُ لَا يُتْرَكُ كُلُّهُ* "Bir şeyin tamamı idrak edilemez (elde edilemez) ise tamamı terk edilmez." Ne kadar yapılabilirse o kadar yapılmalıdır. Bundan dolayı tam ehl-i Kur'ân olabilmek için yukarıda zikredilen ilimleri bilmeye, en azından biraz bilmeye ihtiyaç vardır diyoruz. Yalnız tecvid ve ta'lim okuyup, bu işi bitirdiğini zannetmemeli; tefsiri, meâli, vakıf ve ibtidâyı, temsîlî okumayı anlayıp uygulamaya çalışmalı. Velhâsıl manasını bilerek okumaya çalışmalı, ona göre seslendirmeye gayret etmelidir. Bu sahada hakkıyla isim yapmış ehli Kur'ân hocalarımız böyle yaparlardı. Meselâ Hendekli Abdurrahman Gürses Hocamız bunlara dikkat eder ve dikkat çekerlerdi.

Hocamız bununla ilgili şöyle bir hatırasını anlatmıştı:

"Yurt dışında bir müsabakaya gidiyorduk. Uçakta önümdeki bir koltukta Mısırlı Hafız Halil Huserî bir arkadaşıyla Kur'ân müzakere ederken kulak misafiri oldum. Huserî arkadaşına: "رَضِيَ اللَّهُ وَرَضُوا عَنْهُ" ayetinde وَرَضُوا kısmındaki râ (ر)'ya ses vurgusu yapmak lâzım, yoksa vâv-ı âtîfa nefis-i kelimedden gibi anlaşılır." diyordu.

¹⁸⁶ Sağman, *Îlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 37; Aksoy, *Kur'ân'ı Okuma Âdâbı*, s. 26; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 522-523.

Hocamız bu hatırayı anlattıktan sonra, "Onun için usta ehl-i Kur'ân bunlara dikkat etmek durumundadır." demişti.

Kendisi de aşr-ı şeriflerinde bunlara dikkat etmeye çalışırdı. Meselâ, Beyazıt Camii'nde derse gittiğim zaman görürdüm. Namaza geçmeden önce, okuyacağı aşr-ı şerifin metnine bir bakar, Arapça tefsirini gözden geçirir, lafız ve mana olarak zihninde ve kalbinde toparlayarak, manasını da düşünerek ona göre okumaya ve seslendirmeye çalışırdı. Onun için duygulu okur, duygulandırır. Fazla bağırmazdı. Gerekli Raf-ı savt ve Hafd-ı savtları yaparak ve anlayarak tertil ile okurdu. Bizlere de, tefsirlerle de meşgul olmamızı tavsiye ederdi.

Sâd sûresi 29. ayette, *كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقُرْآنُ مِائَاتٍ أَوْ أَلْفٍ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ عَلَيْهِمْ أَنْ يَتْلُوهُ سِرًّا غَيْرَ مُبَرَّرٍ ۚ فَمَنْ تَلَا مِنْهُ شَيْءًا فَلَهُ أَجْرٌ كَثِيرٌ* (İşte bu,) ayetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri ibret alsınlar diye, sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır." mübarek beyanlarıyla Kur'ân'ın indiriliş hikmetine dikkat çekilmekte, Müzzemmil 4. ayet-teki tertil ayeti de bunu emretmektedir. Peygamberimiz (s.a.v)'in, Ashâb-ı Kirâm'ın ve Kur'ân'ı usûlüne uygun okuyan Ehl-i Kur'ân'ın kıraati de böyledir.

İstiklal şairimiz M. Akif Ersoy da bu konuyla ilgili bir şiirinde:

"İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!

Yoksa bir maksad aranmaz mı bu ayetlerde?

Lafz-ı muhkem yalnız anlaşılan Kur'ân'ın,

Çünkü kaydında değil hiç birimiz mananın

Ya açar nazm-ı Celîlin bakarız yaprağına

Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına

İnmemiştir hele Kur'ân bunu hakkıyla bilin,

Ne mezarlarda okunmak, ne de fal bakmak için"

diyerek, Kur'ân ın manasına eğilmemiz gerektiğini, Kur'ânın bunun için indiğini ifade eder.¹⁸⁷

Yeterli Arapça ve Kur'ân ilimlerini bilmeyenlerin, (hiç değilse) okuyacakları aşırıların manasını, önce bir meâlden öğrenmeleri, sonra da aşağıda kaydedeceğimiz esaslara riayet ederek, üzerinde çalışma (alıştırma yapmaları) uygun olacaktır.¹⁸⁸

B. TEMSÎLÎ OKUMA ESASLARI

Temsîlî okuma esasları üç ana başlıkta incelenmektedir:

1. Ses Vurgusu
2. Raf-ı Savt (Ses Yükseltimi)
3. Hafd-ı Savt (Ses İndirimi)

Şimdi bunları sırasıyla ele alalım ve kısa kısa açıklayalım.

1. SES VURGUSU

Kelimelerin bütünlüğünü korumak ve manaya dikkat çekmek için, sese kuvvet vermeye "*ses vurgusu*" denir. Tariften de anlaşılacağı üzere ses vurgusunda iki gaye gözetilmektedir.

- a. Lafzî gaye
- b. Mana gayesidir.

Lafzî gayede, kelimenin bütünlüğü ve istiklâlini korumak maksadı vardır.

Mana gayesinde ise manaya dikkat çekmek ve manayı gözetmek amacı vardır.

¹⁸⁷ Ersoy, *Safahât*, s. 169.

¹⁸⁸ Çevresinde ehil bir üstad varsa okuyacağı yeri ona okursa ve kontrol ettirirse daha iyi olacaktır.

Ses Vurgusuyla İlgili Esaslar Şunlardır:

a. Kelime Başlarında: Kelimelerin yalın (mücerred-müstakil) hâlde yahut başında takı (edat) bulunması durumuna göre ses vurgusu esasları şöyledir:

1) Kelime yalın hâlde ise ilk harfinde biraz vurgu yapılır. **رَقَبَةً فَكْ** 'de fâ ve râ'ya.

2) Başında bir takı bulunuyorsa ve takı tek harf ise ona vurgu yapılır. **بِالْحَقِّ** 'de bâ'ya.

3) Bir harften fazla ise, önce takının ilk harfine daha sonra da kelimenin ilk harfine biraz vurgu yapılır. **عَلَى هُدًى** 'de ayn ve hâ'ya.

b. Yan Yana Gelen Kelimelerde: Bu durumda her kelimenin ilk harfinde ses biraz yükseltilerek vurgu yapılır. Böylece bir kelimenin bitip, yeni bir kelimenin başladığı anlatılmış olur.

Meselâ: **إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** 'de, sırasıyla hemze, nûn, vâv, hemze ve nûn'a, veya

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ 'de yine sırasıyla hemze, lâm, tâ, kâf, ikinci fâ ve râ'ya ses vurgusu yapılır.

Ses vurgusu bilhassa kelime ortasında ve sonlarında kesinlikle yapılmaz. İlk misâlimizde, yanlış vurgu yaptığımızda **كَنَعْبُدُ ، كَنَسْتَعِينُ** gibi bir durum ortaya çıkar ki bu yanlıştır.

Eğer yan yana gelen iki kelimenin ikincisinin baş harfi sâkinse bu durumda mümkünse o sâkin harfe, meselâ **وَبِالْوَالِدَيْنِ** 'de lama, değilse ikinci harekeli harfe (vâv'a) vurgu yapılır.

c. Kelime Sonlarında: Kelime sonlarında genellikle vurgu yapılmaz. Ancak o kelimedden ayrı olarak sonunda te'kid nûnu gibi bir takı gelmişse, o te'kidi ifade etmek için nûn'a vurgu yapılır.

‘لَا يَزِيدَنَّكُمْ’ de lââm, nûn, kâf’a; ‘لَتَسْفَعَا’ de lââm ve ayn’a vurgu yapılır. Ayn’dan sonra gelen tenvin aslında tekid nûnudur.

d. Diğer Edatlarda: Umumiyetle bütün edatların ilk harflerine vurgu yapmak uygun olur. Bunları kısaca özetleyelim.

* ‘اِنَّ’ ve ‘اَنَّ’ gibi tahkik edatlarında: ‘اِنَّ رَبَّكَ’ gibi.

* Te’kid Lâm’ına ve te’kid için olduğu zaman ‘قَدْ’ lafzına:

‘قَدْ يَعْلَمُ ، لَغُفُورٌ’ gibi.

* Kelimelerin sonuna katılan te’kid nûn’larına:

‘لَتَسْفَعَا ، لَا يَزِيدَنَّكُمْ’ gibi.

* Ta’lîl (sebeup) veya tahsîs ifade eden lââm’a: ‘لَكُمْ’ gibi.

* ‘لَمَّا’ ve ‘لَمَّا’ ya ve olumsuzluk manasında olduğu zaman ‘لَمْ ، لَا ، مَا’ ya:

‘لَمَّا يَقْضِ ، مَا خَلَقْتَ ، لَمْ يَلِدْ ، لَنْ تَنَالُوا ، لَا يُحِبُّ’ gibi.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus var ki o da; ‘مَا’ ve ‘لَمَّا’ da olumsuzluk manası yoksa, meselâ ‘مَا ، ma-i mevsûle veya tev-kîtiyye ise (zaman ifade ediyorsa) vurgu yapılmaz:

‘مَا عِنْدَكُمْ ، فَلَمَّا’ gibi.

* Tebrie lâ’sında (cinsteki hükmü nefy ‘sı) ise, vurgu ve ton diğerlerinden daha fazladır: ‘لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ’ gibi.

* Hemze (ء) ، ‘كَيْفَ ، مَنْ ، هَلْ ، مَا’ gibi soru edatlarında “sorgulu” bir ses vurgusu yapılır: ‘(وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ) (أَيَحْسَبُ)’ gibi.

* ‘اِلَّا’ ve ‘غَيْرُ’ gibi istisnâ edatlarında:

‘لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، غَيْرِ الْمَغْضُوبِ’ gibi.

* Harf-i cerlerde tek harf ise kendisine, fazla harfli ise ilk harfine kuvvetlice vurgu yapılır, mecrurlarına da hafif vurgu yapılır:

‘إِلَى اللَّهِ ، اللَّهُ ، عَلَيْكُمْ’ gibi.

* Nidâ edatları da vurgu yapılarak okunur: ‘يَا أَيُّهَا’ da yâ’ya gibi.

Nidâ harfi mukadder olursa, vurgu münâdâ'ya yapılır:

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي ، رَبَّنَا أَتَمِّمَ لَنَا نُورَنَا gibi.

e. Zamirlerde: Zamirlerde de diğer kelimelerde olduğu gibi ilk harflerine biraz ses vurgusu yapılır. Merfu munfasıl zamirlerde ise daha kuvvetlice vurgu yapılması uygun olur:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ 'de hüme'e, وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ 'de hüme'e, أَنْتَ 'de 'İnk' de 'İnk' 'ye gibi.

2. RAF-I SAVT (SESİN YÜKSELTİLMESİ)

Tilâvette ses vurgusundan ayrı olarak, bir de raf-ı savt esası vardır ki bu, Kur'ân okurken bazı kelime, cümle ve ayetleri ses tonu yükseltilerek okumak demektir. Ses vurgusunda, kelimenin ilk harfine vurgu yapıldığı hâlde, raf-ı savt kelimelerde, bazen bütün bir ayet veya ayetlerde ses tonu yükseltmekle gerçekleştirilir. Raf-ı savtta ayrıca ses vurgusu kuralları da uygulanır.

Ses yükseltmeyi gerektiren sebepler şunlardır:

a. Okunan Yerin Hak ve Hakikati Açıklaması: Dinimizin iman, ibadet, ahlâk, muamelat ve benzeri gerçeklerinin ifade edildiği yerler, Allah'ın kudret ve yüceliğinin, Kur'an'ı Kerim'in, Peygamberimizin (s.a.v) ve diğer seçkin insanların anlatıldığı ve benzeri yerlerde sesin yükseltilmesi uygun olur.

Bu gibi yerler Kur'ân-ı Kerim'de çoktur. Meselâ:

هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ، فَاعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ،
لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا

b. Hakk'ın, Haklı'nın Sözlerinde: Yüce Allah'ın, Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in ve diğer peygamberlerin inkârcılara, müşriklere, münafıklara olan sözleri de bu gruba dâhildir. Ayrıca İslâm'ın itikâdî,

ahlâkî, ictimâî ve siyâsî nassları; Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz ve belâğatını, Allah kelâmı oluşunu ispat sadedindeki ayet-i celîleler; Hakk'ın ve haklının üstünlüğünü, kemalâtı ve bunlarla ilgili ayeti kerimeler de bu cümledendir. Bunlarla ilgili birçok misâller mevcuttur.

c. Allah'ın Emir ve Yasakları: Cenâb-ı Hakk'ın emir ve yasakları, çeşitli konulardaki hükümleri bildiren ayetler de raf-ı savt ile okunur. **يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا** gibi.

d. Hafd-ı Savt ile Okunan Ayetleri Takip Eden Ayetler: Müjde, mükâfat ve rahmet bildiren ayetler (tebşîr ayetleri) raf-ı savt la okunur:

وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ،
أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ gibi.

3. HAFD-I SAVT (SESİN ALÇALTILMASI)

Kur'ân okurken bazı kelime, cümle ve ayetleri ses tonunu düşürerek okumak temsîlî okumada üçüncü ana unsurdur. Bu da sesi gerek ton ve gerekse perde bakımından düşürmekle olur. Tilâvette zem (yerme) ve kadhi (kötülemeyi) adabı ve niyazı, istiğfarı ses ile ortaya çıkarmaktır. Hafd-ı savtı (sesin alçaltılmasını) gerektiren sebeplerden bazıları:

a. Dua ve İstiğfâr Ayetleri: Kur'ân-ı Kerîm'de, başta peygamberler olmak üzere, Allah'a inanan kimselerin Cenâb-ı Hakk'a yalvarışları, yakarışları dua ve niyazları nakledilmektedir. Kul, terbiye ve edeb icabı Yaradanına hudû ve huşu ifade eden bir tavırla yalvarır. Bu tevazu ve tezarru, kulluğun ayrılmaz bir vasfıdır. Kulluk makamında bağırıp çağırmanın yeri yoktur.

Bir öğrencinin öğretmenine, bir hizmetçinin işverenine, bir evlâdın babasına herhangi bir dilekte bulunması esnasında dahi, terbiye gereği bu tür inceliklere dikkat etmesi beklenir. Bir de durum Cenâb-ı Hakk'a intikâl edince, O yüce kudrete arz-ı hâcette bulunan kimselerin sesini ona uygun olarak, hafd-ı savt'la yalvarır bir şekle ve tona indirmeleri uygun olur.

رَبَّنَا آتِنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ،
أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

b. Batıla Mensub Sözler: Kur'ân-ı Kerîm'in bazı ayetlerinde yer yer kâfirlerin, münafıkların, müşriklerin, şeytanın sözleri ibret için nakledilir. Bunların sözlerinin geçtiği yerlerde hafd-ı savt yapılır. Meselâ şu ayetlerde olduğu gibi:

إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ ، قَالُوا أَنْتُمْ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ ، إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ،
الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ، إِنَّ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ، عَزِيزُ ابْنِ اللَّهِ ، أَنَا أُخِي وَأُمِّيْتُ

Bunlarla ilgili misâller de çoktur. Sırf bunlarla ilgili risâleler de yazılmıştır.¹⁸⁹

c. Tehdit ve Tarîz Ayetleri: Kur'ân da bazı peygamberler de dâhil olmak üzere çeşitli kimselere tarîzler ve tehditler olmuştur. Bu kısımlar da hafd-ı savt (hafif ses) ile okunmalıdır.

Misâller:

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ ، وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ، وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ ، فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

¹⁸⁹ Bu risâlelerden biri, Ömer Ziyaüddin Efendi'nin *Âdâbü Kırâeti'l-Kur'ân*'ıdır.

Temsîlî okumaya İbnü'l-Cezerî'nin ve Merhum Ali Rıza Sağman'ın şu satırlarıyla son veriyoruz.

İbnü'l-Cezerî Hazretleri Mukaddime'sinde tecvidin tanımundan ve özelliklerinden bahsederken der ki:

مُكَمَّلًا مِنْ غَيْرِ مَا تَكَلَّفُ بِالْفِطْرِ فِي النُّطْقِ بِلَا تَعْسُفٍ

"Tecvidi uygularken, telâffuzda zorlanmadan, tekellüfsüz ifratsız bir mükemmellikte uygulamalı." Temsîl de tecvidin bir cüz'ü olduğuna göre, bu uyarı temsîl için de geçerlidir.¹⁹⁰

Ali Rıza Sağman da: "Temsîl yapmak kaygısı ile çehreyi buruşturmak, sadâya anormal şekiller, edâya yapmacıklı çeşniler vermek; okumayı, tahzin ile ağlamaya benzetmek böylece bayağı aktörler gibi vaziyetler alıp ciddiyete aykırı sesler çıkarmak hem "temsîl" dediğimiz nükte sanatının ruhuna uymaz, hem de fukahamız tilâvette böyle yapmacıkları yasak etmişlerdir." der.

Prof. Dr. Abdurrahman Çetin de bu bahsin sonunu şu cümlelerle bitiriyor: "Temsîlî okumada bütün bunları yaparken tabîi olmaya çalışmak, yapmacıklığa ve ciddiyetsizliğe düşmemek gerekir."¹⁹¹

Bu uyarılara şunları da eklemek gerekir:

Temsîlî okuma yapayım, ses vurgusu yapayım derken yersiz sekete hatasına düşmemek lâzımdır. Bir de bunu yaparken, "ses vurgusu yapacağım" diye bazı hareketleri sündürüp, uzatıp medde doğru götürmek de doğru değildir.

¹⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 7.

¹⁹¹ bk. Sağman, *İlâveli Sağman Tecvîdi*, s. 36, 38; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 523-536; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 229-235; Aksoy, *Kur'ân'ı Okuma Âdâbı*, s. 35-36.

VII. TECVİD'DE EŞİTLİK (MÜSÂVÂT VE MUÂDELET)

Tecvidin bir özelliği de; aynı durumda, aynı konumda, aynı şartta olan harfleri, harekeleri, şeddeleri, medleri, sükûnları, ğunneleri, kısaca tecvid konularını hakkı, müstehakkı, ölçüsü, miktarı, telâffuzu ne ise hepsini aynı şekilde okumak, telâffuz etmektir.

Meselâ; Kur'ân okurken, ح'ların bazısını ح, bazısını ه, bazısını خ okumamak, bazısını kalın, bazısını ince okumamak, asıl mahreci ve sıfatı ne ise hepsini aynı okumaktır. Diğer harfleri de aynı şekilde uygulamaktır.

Harekelerde, Meselâ ince harflerde üstün durumda bazısında ağız normal açık ve ince "e", bazısında, kapalı imâleye doğru kaymış "e", bazısında ince kalın arası "e-a", bazısında tam kalın "a" okumak; normal ağız açıklığı ve sesi ne ise öyle okumaktır. Sükûnların bazısını tam sükûn, bazısını harekeye kaymış, kırıptılı sükûn okumamaktır.

Şeddeli harflerde -ğunne sıfatlı şeddeli mîm ve nûn hariç- bazısını az, bazısını çok tutmamaktır. Medd-i tabîîlerin bazısını bir elif, bazısını iki elif, bazısını üç elif çekmemektir.

Ğunne sıfatlı tecvidlerin ve harflerin bazısını az, bazısını çok tutmamaktır; hepsini bir buçuk harf miktarı tutmaktır. Bir ayette birden fazla aynı cins med gelirse okunan usûle, tarike göre (hahkik, tedvir veya hadr) cevaz ölçüleri içerisinde, birinci med kaç elif miktarı okunmuşsa diğer aynı cins medleri -ne eksik ne fazla- aynı miktar çekmektir. Meselâ; medd-i munfasıllar ya hepsi dörder veya üçer veya ikişer veya birer elif çekilmeli, diğer miktarlar da caiz diye

karişik okunmamalıdır. Medd-i muttasıllar ya hepsi beşer¹⁹² veya dörder veya üçer veya ikişer okunmalı, kariştirilmamalıdır.

Medler karişik gelirse vacip medleri caiz medlerin -miktar bakımından- altına düşürmemektir, cevaz ölçüleri içerisinde eşitlemektir.¹⁹³ Bunlara, “*tecvid’de eşitlik (musavat ve muâdelet)*” denir.

Büyük kıraat bilgini İmam İbnü’l-Cezerî, Mukaddime’sinde bu konuyu üç kelime ile ifade etmiştir. Şöyleki: **وَاللَّفْظُ فِي تَطْيِيرِهِ كَمِثْلِهِ** “Benzerinde, benzediği şey gibi telâffuz etmektir.”¹⁹⁴ derken yukarıda verilen açıklamayı özetlemiştir.

VIII. AŞR-I ŞERÎF İNTİHÂBİ (SEÇİMİ)

Güne göre, gündeme göre, meclisin konumuna göre ve o günün konusuna göre uygun ayet-i kerimleri seçmeye ve okumaya “*aşr-ı şerîf intihabı*” denir. Güne göre, meselâ hicret günü ise Tevbe sûresinden, Kurban günü ise onunla alâkalı, Ramazan ise oruçla ilgili ayetlerin seçilmesi ve okunmasıdır.

Toplantıda, konferansta veya bir cemiyette konu ne ise ona uygun konular Kur’ân-ı Kerîm’den seçilir. Seçilen Aşr-ı şerîf’in okunması, konuşmacıya yol açar, ufuk açar.

Merhum hocamız Abdurrahman Gürses Hocaefendi, aşır okumadan önce Kur’ân-ı Kerîm’in yanında Kadı Beyzâvî’nin tefsirine

¹⁹² Medd-i muttasılların beşer elif çekilmesi, takrîb tarîkine göredir. Mümkün mer-tebe tahkiklerde dört elif çekmelidir. Çünkü tecvidler, aşere tarîkine göredir. Beş elif çekilirse o da takrîb tarîkine göre olur ve caizdir. Beş elif miktarından fazla hiçbir kıraatte fazla uzatma, altı elif, yedi elif ve daha fazla miktarda med yoktur.

¹⁹³ Ancak medd-i ârızlardaki vecihlerde, okuyucu nefesine göre herhangi birini tercihte serbesttir.

¹⁹⁴ İbnü’l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 6.

bakar, o hâlet-i rûhiyeye girer, böylece okur, hem kendisi etkilenir, hem de dinleyen etkilenirdi. Hocaefendi, zamanımız mevlidhanları kadar yüksek sesle okumazdı ama dinleyenleri yüksek sesle ağlatırdı.

Merhum Abdurrahman Gürses hocamız bir konu ile ilişkili besmele çekerek başka ayetler de okurdu. Bu bir konuda ve oturumda farklı sûrelerden değişik ayetler besmele ile bağlantılı olarak okunabilirliğini göstermektedir.

Cenaze evinde nikâh aşr-ı şerîfi uygun düşmez. Nikâh evinde de cenaze aşr-ı şerîfi uygun düşmez. Hiçbir şey yoksa tebşîr ayetleri (müjdeleyici ayetler) seçilmelidir. Kur'ân-ı Kerîm'de genelde inzar (uyarıcı, azap) ayetleriyle tebşîr ayetleri peşpeşe gelir. Böyle bir durum olduğunda, mecliste tebşîr ayetlerinden sonra inzar ayetleri okuyup bırakmamak gerekir. Meselâ, Bakara 24. ayeti okuyup bırakmamak gerekir. Bir sonraki ayetlerdeki müjdeleyici konuları içeren ayetler okunup, aşr-ı şerîf tamamlanmalıdır.

Azab ayetlerini okumak, bilenleri veya okuyanı sıkar. Dolayısıyla eğer okunmuşsa inzar ayetleri sonrası tebşîr ayetlerini de okumak aşır intihabında bir usûldür.

Bu hususlara dikkat ederek gün, gündem, konu ve konumlara göre okunabilecek aşr-ı şerîflerin bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

Ramazan ile ilgili aşr-ı şerîf: Bakara sûresi: 183-186 veya 187.ayetler.

Kur'ân-ı Kerîm meclislerinde, icazet, mezuniyet ve kıraat cemiyetlerinde, programlarında okunabilecek aşr-ı şerîfler:

Bakara sûresi: 148-152. ayetler,

Enfâl sûresi: 1-4. ayetler,

Fâtır sûresi: 27-32. ayetler,

Neml sûresi: 89-93. ayetler,

Ankebût sûresi: 41-45. ayetler,

Hicr sûresi: 87-89. ayetler.

Hac meclislerinde okunabilecek aşr-ı şerîfler:

Bakara sûresi: 197-203. ayetler,

Hac sûresi: 26-33. ayetler,

Hac sûresi: 34-38. ayetler,

Âli-İmrân sûresi: 95-97. ayetler (kısa aşr-ı şerîf),

Âli-İmrân sûresi: 95-99. ayetler (orta aşr-ı şerîf),

Âli-İmrân sûresi: 95-101. ayetler (uzun aşr-ı şerîf).

Kurbanla ilgili okunabilecek aşr-ı şerîf:

Sâffât sûresi: 99-113. veya 119. ayetler.

Dua ile ilgili okunabilecek aşr-ı şerîfler:

İbrâhîm sûresi: 35-41. ayetler (uzun aşr-ı şerîf),

İbrâhîm sûresi: 38-41. ayetler (kısa aşr-ı şerîf),

A'râf sûresi: 54-57. ayetler.

Dua ve sünnete ittiba ile ilgili aşr-ı şerîf:

Âli-İmrân sûresi: 190-194 veya 195. ayetler.

Dua ile ilgili (geniş kapsamlı) aşr-ı şerîf:

Âli-İmrân sûresi: 14-18 veya 20. ayetler.

Sorumluluk, umumi manalar, kâfirleri dost edinmemeyi ve herkes ektiğini biçme konusu ile ilgili aşr-ı şerîf:

Âli-İmrân sûresi: 26-30. ayetler.

Sünnete ittiba, Sünnet cemiyetleri, hayırlı evlâtlar konuları ile ilgili aşr-ı şerîf:

Âli-İmrân sûresi: 31-37. ayetler.

Cenazelerde, vefat meclislerinde okunabilecek aşr-ı şerîfler:

Âli-İmrân sûresi: 185-186. ayetler (kısa aşr-ı şerîf),
 Âli-İmrân sûresi: 185-189. ayetler (uzun aşr-ı şerîf),
 Ankebût sûresi: 56-60. ayetler (kısa aşr-ı şerîf),
 Ankebût sûreleri: 56-63. ayetler (uzun aşr-ı şerîf),
 Nisâ sûresi: 78-81. ayetler,
 Yâsîn sûresi: 77-83. ayetler,
 Câsiye sûresi: 26-30. ayetler,

**Cenazelerde, sabır gerektiren meclislerde, şehitlikle veya şehit-
 lerle ilgili oturumlarda okunabilecek aşr-ı şerîfler:**

Bakara sûresi: 153-157. ayetler,
 Âli-İmrân sûresi: 169-174. ayetler (uzun aşr-ı şerîf),
 Âli-İmrân sûresi: 169-171. ayetler (kısa aşr-ı şerîf).

Nikâh, dua, düğün, nişan ve hayırlı evlât ile ilgili aşr-ı şerîfler:

Furkân sûresi: 61-77. ayetler (uzun aşr-ı şerîf),
 Furkân sûresi: 71-77. ayetler (orta aşr-ı şerîf),
 Furkân sûresi: 74-77. ayetler (kısa aşr-ı şerîf),
 Nûr sûresi: 32-34. ayetler.

**Nikâh, insanın yaratılışı, insanın topraktan yaratılışı, insanın
 rızık araması ile ilgili aşr-ı şerîf:**

Rûm sûresi: 20-27. ayetler.

Tebşîr, istikamet ve ilâhî davet ile ilgili aşr-ı şerîfler:

Fussilet sûresi: 30-36. ayetler (uzun aşr-ı şerîf),
 Fussilet sûresi: 30-32. ayetler (kısa aşr-ı şerîf),
 Bakara sûresi: 21-25. ayetler,
 Kehf sûresi: 102-110. ayetler (uzun aşr-ı şerîf),
 Kehf sûresi: 107-110. ayetler (kısa aşr-ı şerîf).

Tebşîr-şehitlikle ilgili aşr-ı şerîf:

Tevbe sûresi: 111-112. ayetler.

Birlik, beraberlikle ilgili aşr-ı şerîf:

Âli-İmrân sûresi: 112-109. ayetler (uzun aşr-ı şerîf).

İyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamakla ilgili aşr-ı şerîf:

Âli-İmrân sûresi: 102-104. ayetler (kısa aşr-ı şerîf).

Hicri yılbaşı ve Muharrem ayı programlarında okunabilecek aşr-ı şerîf:

Tevbe sûresi: 26. ayet-i kerime.

Mevlidlerde “Allah Adın” bahrinden önce okunabilecek aşr-ı şerîf:

Bakara sûresi: 148-152. ayetler.

Efendimiz (s.a.v)’in vilâdetiyle (doğumuyla) ilgili aşr-ı şerîfler:

Tevbe sûresi: 123-129. ayetler (uzun aşr-ı şerîf),

Tevbe sûresi: 128-129. ayetler (kısa aşr-ı şerîf).

Efendimiz (s.a.v)’in vilâdetiyle, yumuşak huyluluğuyla ilgili aşr-ı şerîf:

Âli-İmrân sûresi: 159-164. ayetler.

Mevlid Kandilinde Efendimiz (s.a.v)’in risâletiyle ve zikir ile ilgili aşr-ı şerîfler:

Ahzâb sûresi: 38-48. ayetler (uzun aşr-ı şerîf),

Ahzâb sûresi: 38-44. ayetler (orta aşr-ı şerîf),

Ahzâb sûresi: 38-40. ayetler (kısa aşr-ı şerîf),

Fetih sûresi: 27-29. ayetler,

Kalem sûresi: 1-4. ayetler,

Saf sûresi: 1-9. ayetler,

Âl-i İmrân sûresi: 144-148. ayetler.

Efendimizin risâleti ve zikir ile ilgili aşr-ı şerîf:

Bakara sûresi: 148-152. ayetler.

Miracla ilgili aşr-ı şerîfler:

İsrâ sûresi: 1-10. ayetler (uzun aşr-ı şerîf),

İsrâ sûresi: 1-3. ayetler (kısa aşr-ı şerîf),

Necm sûresi: 1-18. ayetler (kısa aşr-ı şerîf),

Necm sûresi: 1-25. ayetler (uzun aşr-ı şerîf),

Bakara sûresi: 284-286. ayetler.

Kadir Gecesi ile ilgili aşr-ı şerîfler:

Kadir sûresi: 1-5. ayetler (kısa aşr-ı şerîf),

Duhân sûresi: 1-8. ayetler,

Zuhruf sûresi: 84-85'den Duhân sûresi 1-8. ayetlere kadar.

Berat Gecesi ile ilgili aşr-ı şerîfler:

Duhân sûresi: 1-8. ayetler,

Zuhruf sûresi: 84-85'den Duhân sûresi 1-8. ayetlere kadar,

Zümer sûresi: 53-61. ayetler (kısa aşr-ı şerîf).

Berat Gecesi ve Allah'ın engin rahmetiyle ilgili aşr-ı şerîf:

Zümer sûresi: 53-63. ayetler (uzun aşr-ı şerîf).

Hicret ve savaşla ilgili aşr-ı şerîf:

Tevbe sûresi: 38-41. ayetler.

Ticaretle, tebşîrle, nusret (Allah'ın yardımı) ve fetih (mehter takımının okuduğu) ile yeni mesken (ev) alanlarla ilgili aşr-ı şerîf:

Saf sûresi: 10-14. ayetler.

Meskenle, Allah'ın nuruyla, ticaretle ilgili aşr-ı şerîf:

Nûr sûresi: 35-37. ayetler.

Hayır kurumlarının (cami, okul v.b) açılış programlarında okunabilecek aşr-ı şerîfler:

Bakara sûresi: 114-117. ayetler,

Tevbe sûresi: 17-22. ayetler,

Tevbe sûresi: 105-110. ayetler,

Bakara sûresi: 148-152. ayetler.

Bir mecliste birden fazla aşr-ı şerif okuyan okuyucu varsa, bir okuyucunun okuduğu aşr-ı şerifi, aynı mecliste başka bir okuyucunun okuması uygun düşmez. Diğer okuyucunun da aynı konuda başka bir aşır okuması gerekir. Onun için her okuyucunun, her konuda 3-5 tane aşrının olması lâzım ki, okunan yeri o da okumasın ve başka bir yeri okusun. Şayet konu ile ilgili başka bir aşır hazırlığı veya ezberi yoksa umumi manalı tebşîr (müjdeleyici) ayetleri içeren başka bir aşr-ı şerif okuyabilir.

Kur'ân'ı Kerim ayetlerini okuduktan sonra **صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ** denir. Ardından ara vermeksizin yapılmış hataların affedilmesine vesile olması için Sâffât sûresinin 180, 181 ve 182. ayetleri
(سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ . وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ . وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ)
okunur. "Fâtîha!" denilerek Kur'ân-ı Kerîm tilâveti bitirilir.

IX. TİLÂVET SECDESİ

A) TİLÂVET SECDESİ VEYA SECDE ÂYETİNİN TANIMI

Secde; lügat olarak "aşırı saygı göstermek ve alnını yere koymak" anlamındadır. Tilâvet secdesi ise, kelime olarak "okuma secdesi" demektir.

Terim olarak "okunması veya dinlenilmesi durumunda secde edilmesi gereken âyetlere secde âyeti; bu sebeple yapılan secdeye de Tilâvet secdesi denir.

B) TİLÂVET SECDESİNİN TEŞRİİ:

Allah Teâla bu imtihan dünyasında kullarının kendisini tanımlarını, saygı göstermelerini, bu saygının gereği kulluk görevlerini yerine getirmelerini, bunlar arasında bazı Kur'ân âyetleri okunduğunda secde etmelerini irade buyurmaktadır. Bu irâde bazı surelerde emir kipiyle ifade edilmekte (Fusilet, Necm ve Alak surelerinde olduğu gibi) Bazı surelerde melekler dahil kâinat-taki bütün varlıkların Allah'a secde ettikleri, itaat etmekte oldukları ifade edilerek inananlar da aynı davranışa (secdeye) teşvik edilmekte (Â'râf, Ra'd, Nahl ve Hacc surelerinde olduğu gibi). Bazı secde âyetlerinde de inkarcıların secde etmeye yanaşmadıkları kınanır. (Furkan, Neml ve İnşikâk surelerinde olduğu gibi). Dolayısıyla inananların bu duruma muhalefet için secde etmeleri gerektiğine işâret edilir. Bunlardan dolayı bu secde âyetleri okunduğunda, Rabbimiz secde edilmesini murat ettiğinden, o ilâhî iradeyi yerine getirmek üzere, bu âyetleri okuyan veya dinleyen mü'minler secdeye kapanırlar, namaz ibadeti gibi kulluk yapmış olur ve ecir alırlar. Çünkü Peygamberimizi (a.v.) da bu âyetleri okuyunca veya dinleyince secde yapmış ve İslâm'da da teşrîi yerine gelmiştir.

C) TİLÂVET SECDESİNİN HÜKMÜ:

Tilâvet secdesini yapmak, Hanefi mezhebine göre vacip, diğer üç mezhebe göre sünnettir. Hanefi mezhebi, secde âyetlerindeki manayı ve bunları te'yid eden Hadis-i Şerifleri ve uygulamalarını nazar-ı itibara alarak vacip hükmüne varmışlardır. Diğer mezhepler ise Peygamberimiz (a.v.)in Hadis-i Şeriflerindeki bazı yorum farklılıklarından hareketle Tilâvet Secdeleri okunduğunda veya duyulduğunda secde yapmanın sünnet olduğu hükmüne varmışlardır.

Bunlarla birlikte bu secde âyetlerinin manalarından hareket ederek bunların bir kısmı Farz, bir kısmı vacip, bir kısmı da sünnet görüşünde olan bilginler de vardır. Bunlara göre; Â'râf, Ra'd, Nahl, İsrâ, Meryem, Hac ve Sâd surelerindeki Tilâvet secdelerinin hükmü farz; Furkân, Secde ve Fussilet sûrelerindeki Tilâvet secdeleri vacip; Neml, Necm, İnşikâk ve Alak surelerindeki secde âyetlerindeki secdelerin hükmü ise sünnettir.

Osmanlıca tecvid kaynaklarından birinde bu on dört secde âyetini ve hükümlerini şiire dökerek üç beyitte toplamıştır.

Şöyle ki:

Geldi on dört yerde bil ki secde-i Kur'ân tamam
Yedisi Farz, üçü vacip, dördü sünnet ey hümâm¹⁹⁵
Farzdır Â'râf, Nahl ü İsrâ, Ra'd ü Meryem Hacc ü Sâd
Vacibdir Furkân, Elif lâm mim u hâ mim vesselam
Sünnet oldu Neml ü İkra; Necm ü hem de inşikâk
Kari ü sâmi olana emreder Rabbü'l-Enâm

D) TİLÂVET SECDESİNİN ŞARTI:

Tilâvet secdesi yapacak kimsenin hadesten (abdestsizlik, cünüplük, hayız ve lohusalık durumlarından) ve necasetten temizlenmiş olmak, avret yerleri örtülü olmak ve kibleye yönelmiş olması şarttır.

E) TİLÂVET SECDESİNİN RÜKNÜ:

Allah Teâlâya ta'zim için ve secdeden kaçınanlara muhalefet için yüzü yere koymak veya rükû etmek yahut îma (işaret) ile bu secdeyi yapmaktır.

¹⁹⁵ Hümâm: Asil, yiğit, cömert, efendi.

F) TİLÂVET SECDESİ YAPMANIN SEBEPLERİ:

1) **Tilâvet:** Secde âyetini bizzat okumak. Okuyanın kendi kulağı duymasa bile bu okumaktan secde vacip olur.

2) **Semâ:** Okunan secde âyetini işitmek veya dinlemek. (İşitmek kasıtsız, dinlemek ise kasıtlı olur.)

3) **İktidâ:** Bir imama uymuş bulunmak. Eğer secde âyetini imam okumuşsa imama uyan kimseler işitmeseler bile, imama uyarak Tilâvet secdesini yapmaları gerekir.

G) TİLÂVET SECDESİNİN VASFI (SIFATI, ÖZELLİĞİ)

Tilâvet secdesinin Vasfı: Namaz içinde hemen, namaz dışında ise ömür boyu yapılabilir bir secde olmasıdır.

H) TİLÂVET SECDESİ İLE İLGİLİ ÂYETLERİN SAYISI, YERLERİ, METİN VE MEÂLLERİ:

Tilâvet secdesi ile ilgili âyetlerin sayısı ve yerleri mezhepler arasında ihtilaflıdır. Bunlar 4 ile 14 arasında değişmektedir. Hanefilere göre secde âyetlerinin sayısı on dördtür. Şâfiî ve Hanbelilere göre de on dördtür. Ancak bunlara göre Sâd Suresinde secde âyeti yoktur. Buna karşılık Hacc Suresi 77. Âyet de secde âyeti sayılır. Ve Hacc suresinde iki secde âyeti olmuş olur.

Malikilere göre ise secde âyeti on bir adettir. Necm, İnşikâk ve Alak surelerindeki secde âyetleri, onlara göre secde âyeti değildir.

Şiiler ise, Secde, Fussilet, Necm ve Alak surelerinde secde etmenin vacip olduğu görüşündedirler.

On dört secde âyetinin sureleri ve âyet rakamları şematik olarak şöyledir¹⁹⁶:

Sıra No	Sure Adı	Âyet No
1	Â'râf Suresi	206
2	Râ'd Suresi	15
3	Nahl Suresi	49
4	İsrâ Suresi	107
5	Meryem Suresi	58
6	Hacc Suresi	18
7	Furkân Suresi	60
8	Neml Suresi	25
9	Secde Suresi	15
10	Sâd Suresi	24
11	Fussilet Suresi	37
12	Necm Suresi	62
13	İnşikâk Suresi	21
14	Alak Suresi	19

Yukarıda cetvelde geçen secde âyetlerinin metin ve mealleri:

1. Â'râf Sûresi, 206. Âyet

"إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ"

"Kuşkusuz Rabbinin katındakiler ona kulluk etmekten kibirlenmezler, O'nu tesbih eder ve yalnız O'na secde ederler."

2. Râ'd Sûresi, 15. Âyet

"وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُم بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ"

"Göklerde ve yerde bulunanlar da onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez sadece Allah'a secde ederler."

¹⁹⁶ Mushaflarda bu secde âyetlerini belirten ve secde âyetinin olduğu sahifenin kenarında süslemeli ve ortasında "secde" yazan motife "secde gülü" denir.

3. Nahl Sûresi, 49. Âyet

"وَاللَّهُ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ"

"Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler, büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler."

4. İsrâ Sûresi, 107. Âyet

"قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ

لِلأَذْقَانِ سُجَّدًا"

"De ki: Siz O'na ister inanın ister inanmayın; şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilenler o (Kurân) okununca derhal yüzüstü secdeye kapanırlar."

5. Meryem Sûresi, 58. Âyet

"... إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا"

"... Onlara çok merhametli olan Allah'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."

6. Hacc Sûresi, 18. Âyet

"أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ

يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ"

"Görmez misin ki, göklerde olanlar ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlar birçoğu Allah'a secde ediyor; birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah kimi hor ve hakir kılırsa, artık onu değerli kılacak bir kimse yoktur. Şüphesiz Allah dilediğini yapar."

7. Furkân Sûresi, 60. Âyet

"وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا"

"Onlara: "Rahmana secde edin!" denildiği zaman "Rahman da neymiş? Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç!" derler ve bu emir onların nefretini arttırır."

8. Neml Sûresi, 25. Âyet

"أَلَا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ"

"(Şeytan böyle yapmış ki) göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesinler."

9. Secde Sûresi, 15. Âyet

"إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ"

"Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve Rablerini hamd ile tesbih ederler."

10. Sâd Sûresi, 24. Âyet

"... وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ"

"Davud kendisini denediğimizi sandı. Ve Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı, tevbe edip Allah'a yöneldi."

11. Fussilet Sûresi, 37. Âyet

"وَمِنْ آيَاتِهِ الْيَلُّ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ
وَأَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ"

"Gece ve gündüz, güneş ve ay. O'nun âyetlerindendir. Eğer Allah'a ibadet etmek istiyorsanız güneşe de aya da secde etmeyin. Onları yaratan Allah'a secde edin."

12. Necm Sûresi, 62. Âyet

"فَأَسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا"

"Haydi Allah'a secde edip O'na kulluk edin."

13. İnşikâk Sûresi, 21. Âyet

"وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ"

"Onlar Kur'ân kendilerine okununca secde de etmezler."

14. Alâk Sûresi, 19. Âyet

"كَأَلَّا لَا تُطِيعُهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ"

"Hayır! Ona uyma! Allâh'a secde et ve yaklaş."¹⁹⁷

I. TİLÂVET SECDESİNİN YAPILIŞI:

Tilâvet secdesi yapmadan önce niyet edilir. Fakat hangi Tilâvet secdesi için, niyeti tayin şart değildir. Namaz içinde kalben niyet edilir. Namaz dışında ise dil ile niyet edilir. "Niyet ettim Allah rızası

¹⁹⁷ Yukarıdaki secde âyetlerinde altları çizili kısımlar, bu âyetlerdeki secde etmeyi veya boyun eğmeyi ve rükûu ifade eden kelimelerdir.

için Tilâvet secdesi yapmaya” demek yeterlidir. Tilâvet secdesine ayakta başlayıp, bitirdikten sonra ayağa kalkmak, secdeye giderken ve kalkarken tekbir almak, sonunda da “سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ” demek müstehabdır. Asıl secde işi ise vaciptir.

Tilâvet secdesi tek de yapılabilir. Cemaatle de eda edilebilir. Şu kadar var ki, imam olanın öne geçmesi, cemaatin saf tutması lazım değildir. Herkes bulunduğu yerde Tilâvet secdesini yapıp imama da uya-bilir. O halde Tilâvet secdesi okununca ayağa kalkılır, yukarıda geçtiği gibi niyet edilir. Eller kulağa kaldırılmadan tekbir alınıp secdeye gidilir, bir defa secde edilip üç adet secde tesbihi (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى) okuyarak, tekbir alınıp ayağa kalkarken yukarıdaki “Semi’na..” duası okunur, Tilâvet secdesi tamamlanmış olur.

Bu tarif Hanefi mezhebine göredir. Diğer mezheplerde farklı uygulamalar vardır. Onlar da o mezheplerin ilmihâllerinden öğrenebilir.

İ) TİLÂVET SECDESİ İLE İLGİLİ BAZI FIKHÎ HÜKÜMLER:

Yukarıdaki maddelerde geçen açıklamalar da fıkḥî hükümlerdir. Onların dışında fıkḥ ve ilmihâl kitaplarında birçok daha hükümler ve açıklamalar vardır. Onların teferruatını ilmihâl kitaplarına havale ederek çok önemli olan ve pratikte lâzım olacak olan bazı hükümleri seçip konuyu bitirelim.

1. Tilâvet secdesi yapacak kimse Tilâvet secdesinde geçen şartları taşıması, (yani hadesten tahâret, necasetten taharet, setr-i avret, istikbâl-i kible şartları tamam olmalı.) Tamam olmayan, fakat Tilâvet secdesini okuyan veya işiten kimse bu şartları tamamladıktan sonra secde etmesi gerekir. Ancak bunlar içinde hayızlı ve nifaslı kadınlardan namaz sakıt olduğu gibi, Tilâvet secdesi de sakıt olur, gerekmez.

2. Niyet, Tilâvet secdesinin şartları arasında zikredilmemekle birlikte, namaz dışında dille, namaz içinde kalb ile niyet gerekir. “Bu da şarttır.” diyen alimler var (Ömer Nasuhi Bilmen gibi). Bu mesnûndur (sünnettir) deniliyor. Niyet yapılmalı.

3. Cemaatle kılınan namazlarda cemaatı şaşırtmamak için mümkünse secde âyetinden sonra 3 âyeti geçmeyecek şekilde ayarlayıp namazın rükû ve secdesi ile Tilâvet secdesini yapmaya çalışmalı. Hatim takip edilen namazlarda secde âyetinden sonra üç ayetten fazla okunacaksa, Secde âyetinden sonra tekbir alınıp secdeye gidilir. Üç adet secde tesbihi okunup tekbir alarak ayağa kalkılır. Kıraate kaldığı yerden devam edilir. Kendi başına da kılsa, cemaat de olursa böyledir. Ancak cemaat halinde namazın başında cemaat uyarılmalı. "falan rekatta Tilâvet secdesi var, artı bir secde yapacağız, ayağa kalkacağız, şaşırmayasınız, Tilâvet secdesine ilaveten ikinci bir secde de yapmayasınız, namazınız bozulur." gibi uyarmak, doğru yapılmasını sağlamak, Tilâvet secdesi yapmaya kalben niyete hazırlamak gerekir.

İmamın cuma ve bayram namazları ile, kıraati gizli okunan namazlarda secde âyetini okuyup, secdeye gitmesi, cemaatin yanılmasına yol açabileceği için mekruhtur. Ancak secde âyetinden sonra üç ayetten fazla okunmazsa namazın rükû ve secdesi ile Tilâvet secdesi yapılmış olacağı için sakınca yoktur.

4. Mümeyyiz bir çocuğun (henüz buluş çağına ermeyen yetişkin bir çocuğun), cünübün, hayız ve nifas halinde olan kadının, bir sarhoşun veya müslüman olmayan birinin okuduğu tilâvet secdelerini işiten her mükellefe işittikleri tilâvet secdelerini yapmaları vaciptir.

Müslüman olan bir cünüp ve sarhoş da, okudukları veya işittikleri secde âyetlerinden dolayı secde ile mükellef olurlar. Temizlendikleri takdirde ve akılları başlarına geldiğinde secde etmeleri gerekir. Hayız ve nifasının bu durumda secde etmesi gerekmez, çünkü namazla ve secde ile bu durumda mükellef değildirler.

5. Secde âyetini dinleyenler, secde için hazırlıklı iseler açıktan, hazırlıklı değil iseler gizlice okuma müstehaptır. Bu durumda cemaate karşı bir şefkat vardır.

6. Secde âyetini okuyan kimsenin, secde âyetini işitenlere imam olup topluca secde yapmaları müstehaptır.

7. Bir mecliste bir âyetin birkaç defa okunması durumunda, bir secde yapmak yeterlidir. Fakat aynı mecliste başka başka secde âyetleri okunursa, her farklı secde âyeti için ayrı secde yapılması gerekir. Bir meclis deyince hiç kıpırdamamak demek değildir. Ayağa kalkmak, bir-

iki adım atmak, bir iki-lokma az bir şey yiyip içmek bir meclis hükmünü bozmaz. Amel-i kesir olmadığı için. Amel-i kesir olursa yani çok adım atılır mekan değiştirilirse, çok şey yenilir içilir, başka işler yapılırsa meclis değişikliği sayılır. Ayrı secdeler gerekir.

8. Secde âyetinin hecelenmesi, yazılması veya teleffuz edilmeden yalnızca bakılması durumunda secde gerekmez.

9. Bir secde âyetinde secdeyi gösteren kelimeyi okumayıp, âyetin üstünü altını ve çoğunu okuyana secde gerekir. Veya secde ifade eden kelimenin öncesinden ve sonrasında birer kelime daha okunsa veya dinlense sahih kavle göre secde gerekir. Diğer bir görüşe göre secde âyetinin kelimelerinin ekserisi okunmadıkça secde gerekmez.

10. İçinde secde kelimesi bulunan bir secde âyetini tamamen okumayıp, onun önündeki ve sonrasındaki âyetleri okumak mekruhtur.

11. Namaz içinde okunan secde âyetinin edası hemen yapılır. Ya zamm-i surenin sonu secde âyetinden sonra üç âyetten az olur, namazın rükû ve secdesi ile yapılmış olur veya üç âyetten fazla ise secde okunur okunmaz tekbirle secdeye gidilir, secde tesbihleri okunarak tekbirle kalkılır, kıraate devam edilir, hemen eda edilmiş olur.

Fakat namaz dışında Tilâvet secdesi okunmuş ise hemen edası gerekmez. Uygun bir zamanda ve mekanda yapılabilir. Ancak unutmaya ihtimaline karşı hemen yapılsa daha iyi olur.

12. Namaz içinde okunan secde âyetinin edası hemen namaz içinde yapılır. Herhangi bir sebeple yapılmamışsa, namaz dışında kaza edilmez.

13. Namaz kılan bir kimsenin sesli okuduğu secde âyetini namaz kılmayan kimseler de duyarsa onlara da secde gerekir.

14. Namaz kılan bir kimse, namaz kılmayan bir kimsenin okuduğu secde âyetini duyarsa, ona da secde gerekir. Ancak namaz içinde değil namazdan sonra bu secdeyi eda eder.

15. Radyo, televizyon, teyp, Cd, hoparlör gibi aletlerden işitilen Tilâvet secdesine gelince. Bunları ayırmak icab ediyor. Canlı yayın yapılıyorsa, mesela hoparlörden duyulan secde âyetleri anında canlı yayın yapan radyo televizyondan duyulan secde âyetleri aks-i sada sayılmıyor dolayısıyla secde gerekiyor.

Canlı yayın olmayan bantlardan, Cd ve DVDlerden veya radyo ve televizyonların bantlarından duyulan Tilâvet secdeleri aks-i sadaya (ses yankısına) benzedikleri için ve aks-i sadadan secde gerekmediği fıkıh kaynaklarında zikredildiği için secde gerekmez. Bununla birlikte radyo ve televizyonda yapılan yayın canlı mı banttan mı belli değilse ihtiyaten secde yapmak uygun görülmüştür. Bu konular (15. Madde) ihtilaflı konular olduğu için biz bu kadar derledik ve özetledik. Daha geniş bilgi için fıkıh ve ilmihâl kitaplarına bakılabilir.

16. Tilâvet secdesine ayakta başlamak, secdeyi bitirdikten sonra ayağa kalkmak müstehaptır. Secde ise vaciptir. Tilâvet secdesi yapması gereken bir kimsenin müstehapları terk ederek oturduğu yerden secde yaparak tekrar oturması veya müteakip secdeleri de oturarak yapması ile vacip yerine gelmiş secde eda edilmiş olur görüşünde olanlar da vardır. Bu da oturup kalkmakta zorlananlara bir kolaylıktır.

17. Namazı bozan şeyler Tilâvet secdesini de bozar. Ancak secde yapılırken sesli gülmek Tilâvet secdesini bozsa da abdesti bozmaz. Bir de Tilâvet secdesini kadınlarla yanyana yapmak da secdeyi bozmaz.

Daha geniş bilgiler için fıkıh ve ilmihâl kitaplarına bakılabilir.

Tilâvet secdesi ile ilgili bakılan kaynaklar:

Mehmet Zihni, *Nimet-i İslam*, C.I, s. 516-527.

Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, S. 188-194.

Prof. Dr. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, s. 371-376

Prof. Dr. İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerimin Faziletleri ve Okunma Kaide-leri*, s. 422-429

Prof. Dr. Abdurrahman Çetin, *a.g.e.*, s.284-294

Prof. Dr. Sıtkı Güllü, *İslâm Akaidi ve İslam İlmihali*, s. 432-436

Hamza Hûdai, *Tecvid-i Edâiyye*, s. 66

Celalettin Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 137-138

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'DE VAKF, İBTİDÂ VE VASIL

KUR'ÂN-I KERÎM'DE VAKF, İBTİDÂ VE VASIL MESELELERİ

I. VAKF (الْوَقْفُ)

A. VAKFIN TANIMI

Vakfın lügat manası, “Durmak ve durdurmak” demektir.

Terim olarak vakf, “الْوَقْفُ قَطْعُ الصَّوْتِ مَعَ النَّفْسِ” nefes (almak) ile beraber sesi kesmektir.” şeklinde kısaca tanımlanmıştır.

İbnü'l-Cezerî de biraz daha uzunca şöyle tanımlar:

“الْوَقْفُ: عِبَارَةٌ عَنْ قَطْعِ الصَّوْتِ عَلَى الْكَلِمَةِ زَمَنًا يَتَنَفَّسُ فِيهِ عَادَةً بَيِّنَةً اسْتِثْنَاءُ الْقِرَاءَةِ

“Vakf; kıraate devam etmek niyetiyle, âdet üzere nefes alarak, kelime üzerinde sesi bir süre kesmekten ibarettir.”

Vakfa yakın bir terim de katı' (الْقَطْعُ) terimidir. Lügatte, “kesmek, ayırmak” anlamına gelen bu kelime, bir tecvid ve kıraat terimi olarak, “kıraatten tamamen ayrılmak niyetiyle kıraati kesmeye, bitirmeye” denir. Bu iki terimin zaman zaman eş anlamlı olarak birbirinin yerine kullanıldığı olur.

B. VAKFIN ÖNEMİ

Vakf (uygun yerde, uygun şekilde durma) ve ibtidâ (uygun yerden başlama), uyulması ve uygulanması gereken önemli bir husustur. Noktalama işaretlerine, gerekli yerlerde durma ve gerekli yerlerden başlama kurallarına riayet etmeden okunan bir yazı veya konuşmanın ne hale geleceği, nasıl yanlış anlaşılacak anlamlara gelebileceğini hepimiz takdir ederiz. Özellikle iyi anlaşılması, anlatılması

ve yaşanması için indirilen Kur'ân'ın tilâvetinde bu vakf ve ibtidâ daha da bir önem arz etmektedir.

Peygamberimiz (s.a.v) vakf ve ibtidâyâ son derece riayet eder, duraklarda durur, uygun yerlerden ibtidâ eder, tecvidine de azami riayet eder, anlaya anlaya tertil ile okurdu.

“Tertil nedir?” sorusunu cevaplayan Hz. Ali (k.v) de,

“التَّرْتِيلُ: تَجْوِيدُ الْحُرُوفِ وَمَعْرِفَةُ الْوُقُوفِ” Tertil, harflerin tecvidi ve vakfları bilmektir.” buyurarak, tertilin yarısının harflerin tecvidi, diğer yarısının da vakf ve ibtidâyı bilmek olduğunu ifade etmişlerdir.

Peygamberimiz (s.a.v), “Allah ve Rasûlüne itaat eden doğru yolu bulmuştur. İkisine isyan eden.” deyip duran sonra sözüne devam eden bir konuşmacıya, “Ne kötü bir hatipsin!” demiş ve konuşmacının orada durmasının (vakfetmesinin) uygun olmadığını, böyle yapmanın kötü bir şey olduğunu ifade buyurmuşlardır. Onun için Kur'ân'ın manasının iyi anlaşılabilmesi için uygun yerlerde vakf ve uygun yerlerden ibtidâ çok önemlidir.

C. VAKFIN ÇEŞİTLERİ

1. GENEL VAKF ÇEŞİTLERİ

Kıraat ve tecvid bilginleri vakf ve ibtidâ ile ilgili geniş açıklamalar yapmışlar, müstakil eserler yazmışlar ve tasnifler yapmışlardır. Bunları lafız ve mana ilişkisini göz önüne alarak gruplandırmışlardır. Bunların hepsini buraya almamız ve anlatmamız mümkün olmadığı için, İbnü'l-Cezerî'nin de içinde bulunduğu ileri gelen Kur'ân bilginlerince genel kabul gören dört tanesini açıklayıp, diğer vakf çeşitlerine de değineceğiz. Bir de vakfların, manalarına ve kuvvetlilik-zayıflık durumlarına göre alâmetlendirilip, remizlendirilmesinden bahsederek bu kısmı bitireceğiz.

Genel itibariyle vakflar dört çeşittir:

- a. Vakf-ı Tâm (اَلْوَقْفُ التَّامُّ)
- b. Vakf-ı Kâfi (اَلْوَقْفُ الْكَافِي)
- c. Vakf-ı Hasen (اَلْوَقْفُ الْحَسَنُ)
- d. Vakf-ı Kabîh (اَلْوَقْفُ الْقَبِيحُ)
- a. Vakf-ı Tâm (اَلْوَقْفُ التَّامُّ)

Vakf yapılan (durulan) yerde mana tamam olur, sonrasıyla lafız ve mana yönünden alâkası kalmazsa, böyle bir kelime üzerinde yapılan vakfa "*vakf-ı tâm*" denir.

Vakf-ı tâm'lar, genellikle ayet sonlarında veya kıssa sonlarında meydana gelir.

Örnek: * وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ *

Bazen ayet ortasında mana tamamlanmış olabilir, ayet ortasında bittiği de olur. Meselâ, ... وَجَعَلُوا أَعْرَظَ أَهْلِهَا آذِلَّةً... kısmına kadar Belkıs'ın sözü nakledilmektedir. Onun sözü burada bitmekte, mana da tamam olmaktadır. Devamı ise Allah'ın kelâmıdır.

Bu tür vakflar genellikle ayet sonu, kıssa sonu veya sûre sonlarında olur.

Vakf-ı tâm'larda mana tamam olduğu için buralarda vakf yapmak evlâdır. Muhakkak durulmalıdır. Böyle vakflara Secâvendî, "*Vakf-ı Lâzım*" der. Bazıları ise "*Vakf-ı Vâcib*" der.

b. Vakf-ı Kâfi (اَلْوَقْفُ الْكَافِي)

Durulan (vakfedilen) yerde lâfzen ve manen mana tamam olmakla beraber, mâbadiyle (daha sonrası ile) başka bir yönden mana alâkası varsa, böyle yerlerdeki vakıflara "*vakf-ı kâfi*" denir. Meselâ:

* أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ * de durulduğunda lâfzen ve manen mana tamam olmuştur. Ancak, kâfirlerin kalbî durumlarını beyan için

قُلُوبِهِمْ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ buyurarak onu da üstündeki ayetle mana yönünden alâkalandırmıştır. Böyle yerlerdeki vakflar, vakf-ı kâfî'dir. Cin, Müddessir, Tekvîr, İnfitâr, İnşikâk ve Şems sûrelerinin ayet sonu duraklarında vakflar, genellikle vakf-ı kâfî'dir. Çünkü aşağıdaki ayetler yukarıdakilere matûf olup, kelâm daha sonrası ile lafız yönünden ilgili olmadığı hâlde mana yönünden ilgilidir.

Vakf-ı kâfî'ler de genel olarak ayet sonlarında meydana gelmekte, zaman zaman ayet ortalarında da oluşmaktadır.

Vakf-ı kâfî de, manayı ifade etmede vakf-ı tâ'm'a yakın olduğu için bunlarda da durulmalıdır. Bu iki vakfta, yani vakf-ı tâ'm ve vakf-ı kâfî'de durulur ve geriden alınmadan aşağısından devam edilir.

c. Vakf-ı Hasen (الْوَقْفُ الْحَسَنُ)

Durulan yerde mana tamam olmakla birlikte, sonrasıyla lafzî bir alâka varsa, böyle bir lafızda yapılan vakfa "*vakf-ı hasen*" denir. Sıfat ile mevsuf veya bedel ile mübdelün minh arasında yapılan vakflar böyledir. Meselâ بِسْمِ اللَّهِ deyip durmak. Sonrasındaki الرَّحْمَنِ deki iki esma-i hüsnâ, mâkablindeki (öncesindeki) اللَّهُ lafzının sıfatıdır. Böyle bir yerde durulduğu zaman sonrasından devam edilmez, mâkablinde (öncesinden) uygun yerden almak, öyle okumak lâzımdır.

Bu vakf-ı hasenler de ayet sonlarında olduğu gibi, ayet ortalarında da olabilir. Ayet sonunda meydana gelmişse durulur, fakat geriden alınmaz. Çünkü duraktır, duraklarda durmak sünnettir. Ayet ortalarında ise, böyle yerlerde durmamalıdır. Durulursa geriden, uygun yerden başlanarak okunmalıdır.

d. Vakf-ı Kabîh (الْوَقْفُ الْقَبِيحُ)

Durulan yerde kelâm lafız ve mana yönünden tamam olmaz ve mâbadi ile (daha sonrası ile) lafız ve mana alâkası varsa böyle yerlerdeki vakflara “*vakf-ı kabîh*” denir. Böyle yerlerde durulmaz, caiz değildir. Ancak nefes kesilmesi, öksürmek, aksırmak, uyuklamak, gülmek gibi elde olmayan sebeplerle durmak zarureti hâsıl olursa öyle durulabilir. Böyle vakflara vakf-ı kabîh dendiği gibi, bir zorunluktan yapıldığı için “*vakf-ı ızdırârî*” de denir. Böyle yerlerde durulursa, geriden uygun bir kelimedden başlayıp tilâveti sürdürmelidir.

Örnek: Muzâf ve muzâfun ileyh arasında durmak, sıra ile mevsûl arasında durmak, kavl ile mekûl-i kavl arasında yapılan vakflar böyle vakflardır.

2. DİĞER VAKF ÇEŞİTLERİ

Vakf ve ibtidâları güzel bir şekilde yapabilmek için bir miktar Arapça bilmek lâzımdır. Arapça bilmeden bunlar ne anlaşılabilir, ne de yerli yerince uygulanabilir. Bununla birlikte Arapça bilmeyenlerin de yararlanabilecekleri, bu kuralları kısmen de olsa uygulayabilecekleri çalışmalar yapılmış, mana nazar-ı itibara alınarak sınıflandırmalar yapılmış ve bu vakfları gösteren remiz harfler tespit edilmiş ve Kur’ân kelimeleri üzerine gerektiği yerlere konulmuş, bunların hangi vakf işareti olduğu ve manaları mushafların sonunda yazılmıştır. Böyle bir çalışma ilk defa Türkistan’ın Secâvend yöresinden bir Türk Kur’ân bilgini olan Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (ö. 560/1165) tarafından yapılmış, kabul görmüş, günümüze kadar da mushaflarımızda yazılagelmiştir. İşte bu zâtın beldesinin adı olan “*Secâvend*”, vakflarla ilgili yaptığı bu harf işaretlere ve remizlere umumi isim yapılmıştır.

Kısaca bir teşbihle ifade edecek olursak vakflar trafikteki duruş kuralları, secâvendler ise trafik duruş işaretleri durumundadır. Muhammed b. Tayfur es-Secâvendî'ye göre bu vakfların kısımları, manaya göre kısa izahları, hükümleri ve işaretleri remizlerle aşağıda şöyle gösterilmiştir.

Muhammed b. Tayfur es-Secâvendî' ye göre vakflar beş kısma ayrılır:

1. **Lâzım Vakf:** İşareti mîm (م) harfidir. Vakf yapılmazsa mana bozulabilir.

Meselâ, Bakara sûresinin 8. ayetinde (وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ *) durulmaz da 9. ayete (يُخَادِعُونَ اللَّهَ) devam edilirse mana, "Allah'a hile edenlere inanmıyorlar" olur ki, tam bir zıt anlam çıkar. Hâlbuki asıl mana. "(O kâfirler) iman etmezler. (Onlar) Allah'a ve iman edenlere hile ediyorlar." şeklindedir.

Lâzım vakflar, Kur'ân-ı Kerîm'de 84 yerde bulunmaktadır.

2. **Mutlak Vakf:** İşareti tâ (ط) harfidir. Vakfı, lâzım veya caiz olmaksızın, mutlak olarak vakf alâmetidir. Vakf yapılması evlâ olmakla beraber, vasıl da caizdir.

3. **Câiz Vakf:** İşareti cîm (ج) harfidir. Hem vakf hem vasıl caiz, fakat vakf evlâdır.

4. **Mücevvez Vakf:** İşareti zây (ز) harfidir. Vakf caiz olmakla birlikte, vasıl evlâdır.

5. **Murahhas Vakf:** İşareti sâd (ص) harfidir. Zarureten dolayı nefes yetmeyince vakf yapılırsa geriden alınmaz. Önündeki kelime-den başlayıp okunuşa devam edilir.

6. **Lâ Vakf:** İşareti, lâmelif (لا) harfidir. Vakf yapmak uygun değildir, “Durma!” demektir. Vasil yapılır, durulmaz. Durulursa geriden alınıp devam edilir.

İbnü'l-Cezerî “Vakf-ı lâ (لا)‘lar, hiç durulamaz anlamına gelmez. Durulabilir. Durulursa vakf-ı hasen olur. Ancak sonrasında başlanmaz, geriden almak gerekir.” der.

Bu lâ (لا) secâvendi ayet sonunda olursa durulabilir ve durulursa geriden alınmaz. Ayet sonlarında durmak sünnettir. Bazı durakların üstüne sâd ve lâ (لا ص) birlikte konulmuştur. Bu durumda mana tamam olmadığı için geçilebilir veya nefes yetmiyorsa durmaya ruhsat verilmiştir, demektir.

198 وَالشَّمْسِ وَضُحَيْهَا لَا ص * وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَيْهَا لَا ص * وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَيْهَا لَا ص *

Ayrıca Fâtiha sûresinde اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ لا secâvendi varsa da, buranın ayet sonu olduğu görüşünden dolayı burada vakf yapılabilir ve geriden alınmaz. Burada durmamak için gayret sarfetmeye gerek yoktur.¹⁹⁹ Bununla birlikte vasil da caizdir. Çünkü Hanefî mezhebine göre burası durak kabul edilmekte ise de diğer bazı mezheplere göre durak değildir.

Diğer Vakf İşaretleri: Bunlar daha sonra diğer Kur’ân bilginleri tarafından ilâve edilmiştir.

Kıf (قف): Burada vakf yap demektir.

Kaf (ق): Vasıl alâmetidir. Buna (قَدْ قِيلَ) işareti de denir. Yani vasil evlâdır, ama zaruret hâlinde durulabilir.

Kâf (ك): كَذَلِكَ kelimesinin kısaltılmışıdır. Kendisinden önce geçen secâvendin hükmünün devam ettiğini bildirir.

198 Tuğral, *Sorularla Kur’ân Tecvîdi*, s. 40-41.

199 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 234.

Ayn (ع): Rükû alâmetidir. Namaz kılanlar için rükuya gitmenin uygun olduğu yerlere konur. Konu başlangıcı ve konu bitimi olan yerlerdir. Aşıra başlama ve bitirmede okuyucuya yardımcı olur.

Muanaka Vakfı (.. ..): Bu iki tane üç noktalı işaretten birincisinde durulmuşsa ikincisinde durulmaz. Yoksa mana tam olmaz. Şayet birincisinde geçilmişse ikincisinde durulur.

Not: Yukarıdaki vakf (durak) işaretleri Kur'ân'ın ilk nüshalarında yoktur. Mananın karışmaması, iyi anlaşılması için **Muhammed b. Tayfur es-Secâvendî** isimli bir Türk Kur'ân bilgini tarafından sonradan konmuş ve kabul görmüştür. Günümüze kadar mushaflarımızla gelmiştir.

Ancak secâvend işaretleri, Türkiye baskısı mushaflarda görülmektedir. Arabistan baskısı mushaflarda bunların bir kısmı görülmekte, bir kısmı görülmemektedir. Bazı farklı remizler de vardır. Şöyle ki; mîm (م), cîm (ج), lâ (لا) ve vakf-ı muâneka (.. ..) remizlerini onlar da bizimle aynı anlamda kullanmakta, bizim kullandığımız her yerde kullanmasalar da birçok yerde kullandıkları mushaflarında görülmektedir.

Arabistan baskılı mushaflarda bizden farklı vakf remizleri kullandıkları da görülmektedir:

Onlardan birisi kalâ (قَلَى)'dır. Bu remiz, أَلَوْفُ kelimesinin kaf (ق) harfi ile أَوْلَى kelimesinin لى 'sından birleştirilmiş bir remizdir. Durmak da geçmek de caizdir. Ancak durmak daha iyidir. أَلَوْفُ أَوْلَى demektir.

İkincisi, sılâ (صِلَى)'dır. Bu remiz de, أَلَوْضُ kelimesindeki sâd (ص) harfi ile أَوْلَى kelimesindeki لى hecesinin birleştirilmesi ile oluştu-

rulmuş bir remizdir. **أَوَّلُ** yani durmak da geçmek de caiz olmakla birlikte geçmek iyidir (evlâdır) demektir.²⁰⁰

Kur'ân'ın manasını bozmak gibi bir kasd-ı mahsûsa olmaksızın, bunlardan herhangi birinde durmak ne farzdır, ne vâciptir ve ne de geçmek haramdır.

Büyük kıraat âlimi İbnü'l-Cezerî, Mukaddime'sinde konuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

وَلَيْسَ فِي الْقُرْآنِ مِنْ وَقْفٍ وَجَبَ وَلَا حَرَامٍ غَيْرَ مَا لَهُ سَبَبٌ

“Kur'ân'da kesin vacip olan bir vakf olmadığı gibi, kasıtlı olmaksızın haram olan bir vakf da yoktur. Buradaki “vacip, caiz” gibi ifadeler, “mana bakımından durmak gereklidir, iyi olur”, “haram” ifadesi kullanılmışsa o da “durmak iyi olmaz, durmamak gerekir” anlamında kullanılmıştır.

Yukarıda sayılan vakf çeşitlerinden başka tasnifler de yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

a. Vakf-ı Ğufrân

Rasûl-i Ekrem (s.a.v)'in dua ve niyaz maksadıyla yapmış olduğu vakflardır. Bunlarda vakfedene mağfiret ümit edilir. Onun için “*vakf-ı ğufrân*” denilmiştir. Bunlar on yeredir:

1) Mâide sûresi, 51. ayet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ

2) En'âm sûresi, 36. ayet:

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ

3) Secde sûresi, 18. ayet:

أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا

²⁰⁰ Tuğral, *Sorularla Kur'ân Tecvîdi*, s. 38-42; Gülle, *Tecvîd İlmi*, s. 437.

4) Secde sûresi, 18. ayet:

لَا يَسْتَوْنَ
مَد

5) Yâsîn sûresi, 30. ayet:

يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ

6) Yâsîn sûresi, 12. ayet:

وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ

7) Yâsîn sûresi, 52. ayet:

مِنْ مَرْقَدِنَا

8) Yâsîn sûresi, 61. ayet:

وَأَنِ اعْبُدُونِي

9) Yâsîn sûresi, 81. ayet:

أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ

10) Mülk sûresi, 19. ayet:

وَيَقْبِضَنَّ

b. Vakf-ı Cibrîl (Vakf-ı Münzel)

Vahiy meleği Cebrail (a.s)'ın vahiy esnasında yapmış olduğu vakflardır. Buralarda vakf evlâ ve ahsendir. Büyük sevabı vardır, denilmektedir.

Bunların sayıları konusunda ihtilâf olmakla beraber, meşhur olanları sekiz yerdedir:

1) Bakara sûresi, 120. ayet:

مِنْ وَلِيِّيَ وَلَا تَنْصِيرِ

2) Bakara sûresi, 62. ayet:

وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

3) Âl-i İmrân sûresi, 7. ayet:

وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ
قَصْر

4) Âl-i İmrân sûresi, 95. ayet:

قُلْ صَدَقَ اللَّهُ

5) En'âm sûresi, 36. ayet:

وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ

6) En'âm sûresi, 124. ayet:

اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ

7) A'râf sûresi, 187. ayet:

لَا يَجْلِبُهَا لُوقُفُهَا إِلَّا هُوَ

8) Yâsîn sûresi, 51. ayet:

إِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ

c. Vakf-ı Nebî

Ebu Abdillâh Muhammed b. İsa (ö. 253/867) Rasûlullah (s.a.v)'ın 17 yerde vakf yaptığını haber vermektedir.²⁰¹ Sünnete ittiba niyetiyle buralarda vakfetmenin de büyük eciri vardır. Sırasıyla bunların yerleri ve ayetleri şöyledir:

- 1) Bakara sûresi, 148. ayet: فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ
- 2) Bakara sûresi, 197. ayet: وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ
- 3) Âl-i İmrân sûresi, 7. ayet: وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ
- 4) Mâide sûresi, 31. ayet: فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ
- 5) Mâide sûresi, 48. ayet: فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ
- 6) Mâide sûresi, 116. ayet: قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ
- 7) Yûnus sûresi, 2. ayet: ...أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ
- 8) Yûnus sûresi, 53. ayet: قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقُّ
- 9) Yûsuf sûresi, 108. ayet: قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ
- 10) Ra'd sûresi, 17. ayet: كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ
- 11) Nahl sûresi, 5. ayet: وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا
- 12) Lokmân sûresi, 13. ayet: ...يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ
- 13) Mü'min sûresi, 6. ayet: أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ
- 14) Nâziât sûresi, 22-23. ayet: ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَى * فَحَشَرَ فَنَادَى
- 15) Kadir sûresi, 3. ayet: لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ
- 16) Kadir sûresi, 4. ayet: ...مِنْ كُلِّ أَمْرٍ
- 17) Nasr sûresi, 3. ayet: فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ

d. Vakf-ı Beyân

Vakf-ı Beyân üç yerdedir:

1) Fetih sûresinin 9. ayetindeki, birbirini takip eden ve sonlarında zamir bulunan iki kelimedeki zamirlerden birincisinin Hz. Peygamber (s.a.v)'e ikincisinin Allah'a ait olduğunu beyan etmek için yapılır. 'وَتُوقِّرُوهُ' deki zamir Rasûlullah'a, 'وَتُسَبِّحُوهُ' deki Allah'a aittir. Bunu belirtmek için 'وَتُوقِّرُوهُ' de vakf yapılır.

2) Tevbe sûresinin 40. ayetinin 'فَإَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ' kısmında vakf yapmak ve 'وَإِيْدُهُ بِجُنُودٍ' den ibtidâ etmektir. Çünkü 'عَلَيْهِ' deki zaminin Hz. Ebu Bekir'e ait olduğu söylenmiş, 'وَإِيْدُهُ' deki zaminin de Rasûlullah (s.a.v)'e ait olduğu, böyle bir vakf ile anlaşılabilir.

3) Yûsuf sûresinin 27. ayetinin 'وَأَنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ' kısmında vakf yapılır, 'وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ' den ibtidâ edilir. Bu vakf ve ibtidâ Yûsuf (a.s)'in davasındaki doğruluğunu beyan etmiş olur. Onun için bunlara "*vakf-ı beyân*" denilmiştir.²⁰²

D. MUKADDİME'DE GENEL VAKF ÇEŞİTLERİ İLE İLGİLİ BEYİTLER

بَابُ مَعْرِفَةِ الْوُقُوفِ

1. وَبَعْدَ تَجْوِيدِكَ لِلْحُرُوفِ لَا بُدَّ مِنْ مَعْرِفَةِ الْوُقُوفِ
2. وَالْإِبْتِدَاءِ وَهِيَ تُقْسَمُ إِذْنَ ثَلَاثَةً تَامٌ وَكَافٍ وَحَسَنٌ
3. وَهِيَ لِمَا تَمَّ فَإِنْ لَمْ يُوجَدْ تَعَلَّقْ أَوْ كَانَ مَعْنَى قَابِتَدِي
4. فَالْتَامُ وَالْكَافِي وَلَفْظًا فَاْمَنْعَنَ إِلَّا رُؤُسُ الْآيِ جَوَزَ فَالْحَسَنُ

5. وَغَيْرُمَا تَمَّ قَبِيحٌ وَلَهُ يُوقَفُ مُضْطَرًا وَيُبْدَا قَبْلَهُ

6. وَلَيْسَ فِي الْقُرْآنِ مِنْ وَقْفٍ وَجِبَ وَلَا حَرَامٍ غَيْرُ مَا لَهُ سَبَبٌ

VAKIFLARI BİLME KONUSU

1. Harflerin tecvidi ile ilgili bilgileri öğrendikten sonra, vakf çeşitlerini ve kurallarını da mutlaka bilmelisin.

2. Ve ibtidâ çeşitlerini ve kurallarını da bilmelisin! Vakflar üç bölüme ayrılır. Tâm, Kâfî ve Hasen.

3. O vakf yapılan yerde mana tamam olup, daha sonrasında lafzen ve mana olarak alâkası kalmazsa Vakf-ı Tâm, kendisinden sonrasında mana alâkası varsa Vakf-ı Kâfî olur ki, böyle vakflarda dur ve sonrasında başla!

4. Yukarıdaki iki vakftan ilki Vakf-ı Tâm, ikincisi Vakf-ı Kâfî'dir. Eğer yapılan vakfın sonrası ile lafzî alâkası varsa, böyle vakıflarda durduğunda, sonrasında başlama yapma! Ancak böyle vakıflar ayet sonunda ise, geriden almadan, sonrasındaki ayetten devam edebilirsin. Bu da Vakf-ı Hasen'dir.

5. Lafız ve mana tamam olmayan yerlerde durmak çirkindir. Buna Vakf-ı Kabîh denir. Böyle yerlerde bir zorunluluk olursa durulur. Bundan dolayı böyle vakflara Vakf-ı Izdırârî de denir. Böyle yerlerde durulursa öncesinden başlanır.

6. Kur'ân'da vacip olan bir vakf yoktur. Sebep olmadan²⁰³ haram olan bir vakf da yoktur.²⁰⁴

²⁰³ Sebepten maksat, kast-ı mahsusadır. Yani mana bozuk olacak yerde bile bile durmak ve mananın yanlış anlaşılmasına sebep olmaktır. Mesela, وَمَا مِنْ إِلَهٍ 'Hiçbir ilah yoktur.'da durmak gibi. Böyle yerlerde mananın bozulacağını bile-rek kasten durmak günahıdır; haramdır. Böyle itikat ederek yaparsa o zaman küfre girer. bk. Mahmûd b. Muhammed, *er-Ravda*, s. 103.

²⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, Tercüme; Sadi Çöğenli, s. 15, 21-22.

E. VAKF KURALLARI

1. Durulacak kelimenin sonunda durulmalıdır. Kelimenin ortasında durulmaz, caiz değildir.

2. Durulan kelimenin sonunda hareke varsa bu hareke düşürülür.²⁰⁵ Harf sâkin kılınır. Üzerinde cezm varmış gibi sükûn üzere durulur. Şayet durulan kelimenin sonunda aslen bulunan bir cezm varsa, o değiştirilmez, aynen sükûn üzere durulur:

Örnek: وَقْتَرَبَ ، فَازْغَبَ ، فَحَدَّثَ

Sonu hareke olanların duruş şekilleri ve örnekleri aşağıda verilecektir.

3. Kelimenin sonunda durulduğunda nefes almaktır. Kelimenin sonunda sükûnla durulur, nefes almadan aşağıdaki kelimedenden devam edilirse vakf bozulur sekte olur. Yersiz sekteler de lahn'dır. Yani hatadır.

F. NERELERDE NASIL DURULUR?

Vakfın kurallarından ikinci maddenin (Harekeli bir kelime üzerinde durulduğunda harekesi düşürülüp, sükûn üzere durulur.) açıklımı: Bu durumda son harfin çeşidine ve harekelerinin çeşidine göre yine sükûn üzere olmakla birlikte değişik okunuş şekilleri meydana gelmektedir.

1. Kelimenin son harfi vâv (و), yâ (ي), elif (إ) gibi illetli olmayıp tek harekeli (ـَـ) ya da iki esre ve iki ötreli tenvin ise (ـَـ) veya ister

²⁰⁵ Çünkü Arapça'da, "الْوَقْفُ بِالْحَرَكَةِ حَرَامٌ" "Harekeyle durmak haramdır." diye bir kural vardır. Bu, kıraate de şâmilidir. İbnü'l-Cezerî de Mukaddime'de:

وَحَادِرِ الْوَقْفِ بِكُلِّ الْحَرَكَةِ إِلَّا إِذَا رُمَتْ قَبْعُضُ الْحَرَكَةِ

'(Ey okuyucu!) harekenin hepsiyle (her çeşidiyle) vakıfndan sakın. Ancak revm yaparsan başka. (O da) harekenin bir kısmıyladır.'der. Yani revm, harekenin üçte bir sesiyle son harfi seslendirmektir.

3. Durulan kelimenin son harfi harekeli vâv (و) olup bir öncesinde ötreli bir harf olursa veya harekeli yâ (ی) olup bir öncesinde esreli bir harf bulunursa, böyle kelimelerde durunca, son harflerin hareketleri düşer. Vâv (و) veya yâ (ی) sâkin olur, bir önceki harfler de harf-i med olmaya uygun hareketler olduğu için bu kelimelerde medd-i tabîî kuralı oluşur; sâkin vâv (و) veya yâ (ی) üzere uzatarak durulur. Harf-i medleri vâv (و) ve yâ (ی) olan diğer medd-i tabîîlerde de duruş aynıdır. Medd-i tabîî olarak uzatarak durulur:

Örnek: ، فَتَسَى = فَتَسَى * ، مَا هِيَ = مَا هِيَ * ، إِلَّا هُوَ = إِلَّا هُوَ *
 أَنْ أَتَلُّوا = أَنْ أَتَلُّوا *

Sonda bulunan vâv veya yâ'lar şeddeli olurlarsa yahut öncele-
 rindeki hareketler harf-i medde uygun olmaz, harf-i lîn olurlarsa med
 edilmeden birincide şeddeli ve cezm üzere, diğerinde sâkin harf-i lîn
 olarak uzatılmadan durulur:

Örnek: السَّامِرِيُّ = السَّامِرِيُّ * ، عَدُوٌّ = عَدُوٌّ * ، فَابْتَوَا = فَابْتَوَا * ، مِنْهُمْ ائْتَى * ،

4. Üzerinde durulan kelimenin son harfi şeddeli olursa duruldu-
 ğunda şedde süresi tutulur ve cezm üzere durulur:

Örnek: الْمَفْرُ = الْمَفْرُ * ، الْمُسْتَقَرُّ = الْمُسْتَقَرُّ *

Şayet şeddeli olan son harf, şeddeli mîm ve şeddeli nûn ise ğun-
 ne süresi ölçüsü bir buçuk harf miktarı tutularak ğunneleri de belirti-
 lir. Son harakeleri düşürülerek şeddeli ve ğunneli cezm olarak duru-
 lur:

Örnek: مِنْهُمْ = مِنْهُمْ * ، فَلَا تَمُوتَنَّ = فَلَا تَمُوتَنَّ * ،
 وَلَا جَانٌّ = وَلَا جَانٌّ * ، أَنْ يُيَمَّمَ = أَنْ يُيَمَّمَ *

5. Üzerinde durulan kelimenin son harfi kalkale ise:

a. Kalkale harfi harekeli olup şeddeli ve iki üstünlü değilse,
 harekesi düşürülüp cezmle durulur ve kalkale yapılır:

Örnek: وَقَبْ = وَقَبْ * ، خَلَقَ = خَلَقَ * ، الْفَلَقَ = الْفَلَقَ

b. Kalkale harfi şeddeli ise, önce şedde ölçüsü tutulur, sonra cezmle kalkale yapılır:

Örnek : وَتَبَّ = وَتَبَّ * ، فِي الْحَجِّ = فِي الْحَجِّ * ، بِالْحَقِّ = بِالْحَقِّ *

c. Kalkale harfi iki üstün tenvinli ise tenvinini düşer, elif, harf-i med olur, kalkale yapılmadan medd-i tabîi olarak durulur:

Örnek: قَرِيبًا = قَرِيبًا * ، مُحِيطًا = مُحِيطًا *

G. VAKFETMENİN UYGUN OLMADIĞI YERLER

Yukarıda da işaret edildiği gibi, bu vakf yerlerini durulacak yerleri hakkıyla bilip uygulayabilmek Arapça'yı veya Kur'an'ın meâlini bilmekle yakından alâkalıdır. Yukarıdaki işaretler, Arapça bilmeyen veya az bilip nerede durulacağını tam kestiremeyenlere yardımcı olacak, rehberler ve işaretlerdir. Hafızlar ve aşr-ı şerîf ezberleyenler, bu durak işaretlerine uyararak ezberlemeli ve okumalıdır.

Vakf-ı lâ (لا)'nın dışındaki durak işaretlerinde durmak, yukarıdaki genel vakıf çeşitlerinden ya vakf-ı tâm veya vakf-ı kâfi olur. Bu işaretlerden Lâ vakfı (لا) olan veya hiçbir vakıf işareti olmayan bir yerde durmak ise yukarıdaki vakıf çeşitlerinden ya vakf-ı hasen veya vakf-ı kabîh olur. Okuyucunun nefesi müsaitse bu vakf işaretlerine kadar gitmeye çalışmalıdır. Nefesi vakf işaretine ulaşmaya yetmiyorsa, herhangi bir kelimenin sonunda aşağıda gelecek kurallardan birine uygun bir şekilde sükûn üzere durur ve geriden uygun bir yerden alarak (ibtidâ ederek) okuyuşunu secâvende veya büyük durak işareti (durak rakamına) kadar götürürse vakf ve ibtidâ yönünden isabetli bir kıraat yapmış olur.

Arapça bilmeyenler için durmak (vakf yapmak) uygun olmayan kelimelerin işareti ya lâ (لا) vakfıdır veya hiçbir işaretin olmayıp, ayet ortası bir kelime olmasıdır.

Arapça bilenler için ise vakıf yapmak (durmak) uygun olmayan yerlerin bazı göstergeleri ve kuralları vardır. Şöyle ki:

Vakfedilmesi Uygun Olmayan Yerler

Genel kural; bir ayet okurken okuyucu secâvend olmayan bir kelimede durmak istediğinde bakar, duracağı kelime mâbadinden (sonrasındaki kelimeden) ayrıldığında bir mana ifade etmiyorsa böyle bir kelimede durmak uygun değildir, caiz değildir; vakf-ı kabîh olur. Bu gibi kelimelerin kuralları şunlardır:

1. Fiili fâilden ayırıp durmak.

Örnek: *وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ* ayetinde, *وَقَضَىٰ* fiilinde durmak, mâbadinden (sonrasından) devam etmek uygun ve caiz değildir.

2. Muzâfı muzâfun ileyhten ayırmak.

Örnek: *وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ* ayetinde, *قَدَمَ* kelimesinde durmak.

3. Faili mef'ulden ayırmak.

Örnek: *دَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ* ayetinde, *دَهَبَ* deyip durmak.

4. Mübtedayı haberden ayırmak.

Örnek: *مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ* ayetinde, *مُحَمَّدٌ* deyip durmak.

5. *كَانَ* ve kardeşlerini isimlerinden ayırmak.

Örnek: *وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا* ayetinde, *وَكَانَ* deyip durmak.

6. *كَانَ* ve kardeşlerinin isimlerini, haberlerinden ayırmak.

Örnek: *وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا* ayetinde, *وَكَانَ* deyip durmak.

7. *إِنْ* ve kardeşlerini isimlerinden ayırmak.

Örnek: *إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ* ayetinde, *إِنْ* deyip durmak.

8. **إِنَّ** ve kardeşlerinin isimlerini, haberlerinden ayırmak.

Örnek: **إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ** ayetinde **إِنَّ اللَّهَ** deyip durmak.

9. Mevsufu sıfattan ayırmak.

Örnek: **إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ** * ayetinde **إِهْدِنَا الصِّرَاطَ** deyip durmak.

10. Yemini, yemin edilen şeyden ayırmak.

Örnek: **لَا أَفْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ** ayetinde, **لَا أَفْسِمُ** deyip durmak.

11. İsm-i mevsûlu sılasından ayırmak.

Örnek: **وَالَّذِي يُؤْتِي مَوْتًا** ayetinde, **وَالَّذِي** deyip durmak. **وَالَّذِي يُؤْتِي مَوْتًا** ayetinde, **وَالَّذِي** 'de durmak. **وَالَّذِي يُؤْتِي مَوْتًا** ayetinde, **وَالَّذِي** 'de durmak.

12. Müstesnâyı istisnâdan ayırmak.

Örnek: **وَقَالُوا لَنْ تَمْسَنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً** ayetinde, **وَقَالُوا لَنْ تَمْسَنَا النَّارُ** 'da durmak.

13. Soru edatını, sorulan şeyden ayırmak.

Örnek: **وَمَا أَعْجَبَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى** ayetinde, **وَمَا** 'da durmak veya ... **فَكَيْفَ** 'de durmak.

14. Lâ-i nâhiyeyi, dâhil olduğu fiilden ayırmak.

Örnek: **وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ** ayetinde **وَلَا** deyip durmak.

15. Müfesserun anı'ı tefsirinden ayırmak.

Örnek: **وَأَذِيعْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً** ayetinde, **وَأَذِيعْنَا** 'de durmak.

16. Şart edatını meşrûtundan ayırmak.

Örnek: **وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءً** ayetinde, **وَمَنْ** 'de durmak.

17. Şartı cezâdan ayırmak.

Örnek: وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ ayetinde وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ 'de durmak.

18. Emiri, cevabından ayırmak.

Örnek: فَأَوَّا إِلَى الْكَهْفِ فَأَوَّا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ 'de durmak.

19. Mâ-i nâfiye (مَا)'lerde, lâ-i nâfiye (لَا)'lerde, nevâsıb (لَنْ ، اِنَّ)'lerde, harf-i cerlerde, harf-i atıflarda, velhâsıl tek başına bir mana ifade etmeyen, başka bir kelimenin başında bulunduğu zaman bir mana ifade eden harfleri, dâhil oldukları kelimelerden ayırıp onların üzerinde durmak.

20. İşaret isimlerini, işaret ettiği kelimelerden ayırıp durmak.

Örnek: وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّةٌ وَاحِدَةٌ وَإِنَّ هَذِهِ ayetinde, هَذِهِ deyip durmak.

Bu 20 maddede ki durmalar, başlı başına vakf hatasıdır, caiz değildir. Vakf-ı kabîhdir, durulmaz. Durulursa vakf-ı kabîh işlenmiş olur. Aşağısından devam ederse başka bir kabahattir. O da ibtidâ-i kabîh olur. Yukarıdan uygun yerden alır, ibtidâ ederse vakfı kabîhlik düşmez. İbtidâ-i kabîhden kurtarmış olur. En iyisi böyle yerlerde durup bu tür kabîhlere (Kur'ân-ı Kerîm kıraatine yakışmayacak çirkinliklere) düşmemek lâzımdır.²⁰⁸

²⁰⁸ Vakflarla ilgili bk. Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, III, 762; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 262; Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 342 vd.; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 363 vd.; Muhammed Mekki Nasr, *Nihayetü'l-Kavl*, s. 44, 91, 150 vd.; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 47; Mer'âşî, *Cühdü'l-Mukall*, s. 110; Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, s. 4; Gülle, *Tecvîd İlmi*, s. 439; Temel, *Vakf ve İbtidâ*, s. 41 vd.

II. İBTİDÂ (الْإِبْتِدَاء)

A. İBTİDÂNIN TANIMI

İbtidânın lügat manası, “başlamak” demektir. Bir tecvid terimi olarak ibtidâ, “Kur’ân okumaya başlama”ya veya “okurken vakfedip nefes aldıktan sonra kıraate devam etmek için tekrar başlama”ya “*ibtidâ*” denir.

B. İBTİDÂNIN ÖNEMİ VE VAKIFLA İLGİSİ

Kur’ân okurken usûlüne uygun vakfetmek (durmak) ne kadar önemli ise usûlüne uygun başlayıp, kıraatimizi sürdürmek de o kadar önemlidir. Vakfla ibtidânın çok yakın ilgisi vardır. Vakfın olduğu her yerde mutlaka bir ibtidâ vardır. Kuralları farklı olmakla birlikte ikisinin de mana ile, dolayısıyla uygun yerde durup, uygun yerden başlama ile yakın alâkası vardır.

İbtidâ’nın da vakf gibi mana ile yakın alâkası olduğu için Arapça bilinirse ibtidâ edilecek uygun yerler daha kolay tesbit edilebilir ve daha güzel ibtidâlar yapılabilir. Arapça bilinmezse ibtidâlar da rastgele yapılmış olur ki, isabet edilmeyebilir. Bu durumda ibtidâlar da kabîh ibtidâ olur. Onun için, Merhum Ali Rıza Sağman’ın da dediği gibi, ibtidâ (uygun yerden başlama) yerini tanımak, vakf (uygun yerde ve şekilde durmak) dan daha zordur. Bununla birlikte bazı kurallar ve ipuçları ile tanımaya, tanıtmaya çalışalım.

C. İBTİDÂNIN KURALLARI

1. İlk Kur'ân-ı Kerîm okumaya başlayan okuyucu kıraatine istiâze ve besmele ile başlamalıdır.²⁰⁹

2. Okuyucu, kıraatine ya sûre başından başlamalı veya alâmet-i rukû'ları gözetmeli, ayn (ع) secâvendinden ayn secâvendine kadar okumalıdır.²¹⁰

3. Ayet ortalarından bir yerde durup ibtidâ edecek olursa, üzerinde vakf caiz olan secâvendleri gözlemeli. Oralarda durup, aşağısından ibtidâ edip, devam etmelidir.

4. Okuyucu, secâvend veya durağa gelemeyip durmak zorunda kalmışsa o zaman vakf-ı hasen veya vakf-ı kabîh yapmış olur ki, geriden uygun bir yerden ibtidâ etmek lâzımdır. Uygun ibtidâ yerini tesbit edecek okuyucu Arapça biliyor ise mana tamam olacak bir cümle başından ibtidâ etmelidir. Arapça bilmiyorsa durduğu yerin bir iki kelime üstünden alarak, ibtidâ ederek kıraatini sürdürmelidir.

5. Vakflar zaman zaman ızdırârî (bazı zaruretlerden dolayı mecburî) vakf olabilir. Ama ibtidâlar ızdırârî değil, ihtiyârîdir. (Yani uygun ibtidâ yerini araştırmalı, ihtiyâr ve irâdesi ile en uygun ibtidâ yerini bulmaya çalışmalıdır. O da Arapça bilgisi ile olur.)

6. Geriden alıp, ibtidâ etmelerde kelimelerin ortasından başlamalıdır.

²⁰⁹ Tevbe sûresinin evveli hariçtir. Oraya istiâze ile başlanır, besmele çekilmeden surenin evveline başlanır. Ayrıca istiâze ve besmele ile ilgili kitabımızın içinde geçen kurallar incelenip caiz olan vecihlerden birisi uygulanmalıdır.

²¹⁰ Bu kural; okunacak aşr-ı şerîfler için geçerlidir. Hatim takip ediyor ise, kaldığı yerden (katı' yaptığı yerden) devam eder, ibtidâ eder.

7. Geriden ibtidâlarda, kelimenin evvelinde lââm-ı tarif/el takısı (ال) varsa, ال takısı koparılmamalı, o kelimedden ibtidâ etmek gerekiyorsa kelimenin başındaki ال takısından ibtidâ edilmeli.

Örnek: هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ 'de nefesi kesilip dursa, durak ve secâvend olmadığı için başlayacağı kelimenin ال takısından alarak, burada الْمُصَوِّرُ 'den alarak aşağıdaki secâvende kadar götürmelidir.

8. Okuyucu, geriden almalarda, vasıl hâlinde hemzesi okunuştan düşen vasıl hemzeli bir kelimedden ibtidâ etmesi gerektiğinde vasıl hemzesini ve harekesini belirterek ibtidâ eylemelidir.

Örnek: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ deyip, nefesi daralan ve duran bir okuyucu, geriden aldığında, mana tamam olması, ibtidânın güzel olması için yukarıdaki اعْبُدُوا emir fiilinden alırken vassılda hazfedilen vasıl hemzesi ve harekesini belirterek ibtidâ etmelidir.²¹¹ Bütün vasıl hemzelerinde ibtidâ edildiği zaman harekeleri farklı olabilir ama kural böyledir.

9. Yukarıda "Vakfedilmesi Uygun Olmayan Yerler" başlığı altında ele alınan 20 maddedeki, üzerinde vakf uygun olmayan, vakf-i kabîh olan yerlerin mâbadinden (sonrasından) ibtidâ da uygun değildir. Şayet ibtidâ edilirse onlar da genellikle ibtidâ-i kabîh olur. Aşağıda ibtidâ uygun olmayan yerler başlığı altında ayrıca incelenecektir.

²¹¹ Vasıl hemzesi; İbtidâ (başlangıç) halinde okunan, vasıl halinde (evveline bir kelime, bir harf bitştirildiğinde) okunuştan düşen, yazıda kalan hemzelere denir. İlerdeki derslerde, vasıl hemzeleri ve harekeleri hakkında geniş bilgi verilecek-tir. Geniş bilgi için oraya bakılabilir.

D. İBTİDÂNIN ÇEŞİTLERİ

İbtidâlar da, vakflarda olduğu gibi manaya göre kelâmın tamam olup olmaması, mananın tamam olması veya bozulması bakımından dört kısımdır:

1. İbtidâ-i Tâm 2. İbtidâ-i Kâfi 3. İbtidâ-i Hasen 4. İbtidâ-i Kabîh

Vakflarda mâbadi (sonrası) ile lafız ve mana alâkasına bakılırdı. İbtidâlarda ise mâkabli (öncesi) ile lafız ve mana alâkasına bakılır, hangi çeşit ibtidâ olduğu ona göre tespit edilir.

1. İBTİDÂ-İ TÂM (TAM İBTİDÂ)

İbtidâ edilen kelimenin mâkabli (öncesi ile) lafız ve mana alâkası olmazsa tam ibtidâ olur.²¹²

2. İBTİDÂ-İ KÂFÎ (KÂFÎ İBTİDÂ)

İbtidâ edilen kelimenin mâkabli ile lafzî alâkası olmasa da mana alâkası olursa, kâfi ibtidâ olur.

3. İBTİDÂ-İ HASEN (HASEN İBTİDÂ)

İbtidâ edilen kelimenin mâkabli ile mana alâkası olmaz da lafzî bir alâka olursa ibtidâ-i hasen olur.

4. İBTİDÂ-İ KABÎH (KABÎH İBTİDÂ)

İbtidâ edilen kelimenin mâkabli ile hem lafız hem de mana alâkası varsa böyle kelimedenden yapılan ibtidâ, ibtidâ-i kabîh olur.

Örnekler: Fâtiha'yı örnek alırsak, بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ deyip besmeleden başlamak, ibtidâ-i tâm; sonunda vakf etmek ise vakf-ı tâm'dır. الْحَمْدُ 'den başlamak ibtidâ-i tâm'dır. Ancak bu kelime üzerinde الْحَمْدُ deyip durmak ise vakf-ı kabîhtir. اللَّهُ diye ibtidâ edip

²¹² Örnekler tanımlardan sonra verilecektir.

devam etmek ise ibtidâ-i kabîh'tir. **اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ** diyerek başlamak ibtidâ-i tâm, **اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ** 'de vakf ise vakf-ı hasen'dir. Çünkü **اَلْحَمْدُ** 'nün mâkabli ile lâfzen ve mana olarak alâkası olmadığı için ibtidâ-i tâm ama **اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ** 'de durulduğu zaman cümle kısmen tamam olduğu hâlde (Hamd Allah'a mahsustur), aşağısı ile lafız ilişkisi (sıfat-mevsuf) bulunduğu için **اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ** 'de durmak vakf-ı hasen'dir. Aşağısından devam edilmez, ibtidâ edilmez. Yukarıdan ayetin başından ibtidâ edip devam etmek lâzımdır.

* **اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ** deyip durakta durmak sünnettir. Fakat aşağısı ile yine lâfzî alâka devam ettiği için vakf-ı hasen'dir. Vakf-ı hasenler ayet ortasında olursa yukarıdan almak gerekir, ama ayet sonunda olursa yukarıdan almak gerekmez, aşağısından devam edilir. **اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ** 'de ayet başı olduğu için ve yukarısı ile lafzî alâkası olduğu için ibtidâsı ibtidâ-i hasen, ayet sonundaki vakf da yine vakf-ı hasendir. Çünkü onun da aşağısıyla lâfzî alâkası vardır.

* **يَوْمَ الدِّينِ** de aynen yukarıda olduğu gibi ibtidâsı ibtidâ-i hasen, vakfı ise vakf-ı tâm'dır. Çünkü kelâm ve cümle burada sıfat ve mevsufları ile birlikte tamam oluyor, aşağısı ile lâfzen ve manen alâkası kalmıyor. Onun için,

* **اَلْعَالَمِينَ** 'deki durağın üstüne ve **اَلرَّحِيْمِ** 'deki durağın üstüne lâ (لا) harfi koymuş, yani sonrası ile lâfzî alâkası var, devam edebilirsin demektir. * **يَوْمَ الدِّينِ** 'deki durağın üstüne ise bir de tâ (ط) secâvendî koymuş, yani burada mana tamam oldu, vakf-ı tam'dır; burada dur, demektir.

Kısaca ifade edecek olursak, ayet fasılalarına (duraklara) ve ayet ortalarındaki secâvendlere uyarak okunursa, uygun vakf ve ibtidâ yapılmış olur. Secâvend ve duraklarda durulmaz ve ayet ortalarında durulursa yukarıdaki vakf ve ibtidâ çeşitlerini bilmek gerekir. Onun

için manaya vâkıf olmak, bunu sağlamak için de Arapça bilmek lâzım diyoruz. Çünkü bir miktar da olsa Arapça bilinmediği takdirde uygun vakf ve ibtidâda başarılı olmak zordur. Rastgele olur, o da çoğunlukla isabet etmez.

E. İBTİDÂNIN İŞARETLERİ (REMİZLERİ)

Vakf işaretleri ve remizleri aynı zamanda ibtidânın da işaretleri ve remizleridir. Lâ (ل) vakf işareti dışındaki işaretlerde durulabilir. Geriden alınmadan aşağıdan alınabilir. Böyle yerler vakfı da ibtidâsı da uygun olan, caiz olan vakıf ve ibtidâlardır. Ayet ortalarında ki lâ (ل) secâvendî olan yerlerde veya hiç secâvend olmayan yerlerde durmak ise ya vakf-ı hasen veya vakf-ı kabîhdir ki, geriden almak icâb eder. Geriden almalarda da yukarıda değinildiği gibi ya manaya ve Arapçaya vakıf olunacak ve uygun yerden alınacak, Arapça bilinmiyorsa; bir iki kelime yukarıdan, bir kelime başından rastgele alınacak, devam edilecektir.

F. İBTİDÂNIN UYGUN OLMADIĞI YERLER

Vakf ve ibtidâ birbiriyle yakın alâkalı iki terimdir. İkisini de uygun ve güzel yapmak için mananın tamam olmasına bakılır. Vakfta mâbadindeki (sonrasındaki) kelâmla alâkasına ve mananın tamam olup olmamasına göre çeşitlenir. İbtidâ da mâkabli ile (öncesiyle) alâkasına, mananın tamam olup olmamasına göre çeşitlenir. Ona göre isim ve hüküm alırlar. Meselâ yukarıda vakfedilmesi uygun olmayan yerlerle ilgili yirmi madde sıralandı. Aynı maddeler, ibtidâ uygun olmayan yerler için de geçerlidir. Üzerinde vakfetmek uygun olmayan bir kelimenin aşağısından ibtidâ etmek de genellikle uygun

değildir. Konuyu uzatmamak için birinci maddeyi ve örneğini vereceğiz. Diğerlerinin yalnız maddelerini zikredeceğiz.²¹³

1. Faili fiilden ayırıp ibtidâ etmek:

Örnek: وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ayetinde وَقَضَى 'da durup nefes aldıktan sonra yukarı gidip fiilden başlamak yerine, رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا den ibtidâ etmek uygun değildir. İbtidâ-i kabîh olur. Yukarıda وَقَضَى fiilinden almak lâzımdır.

2. Muzafun ileyhi muzaftan ayırıp ibtidâ etmek.

3. Mef'ulü failden ayırıp ibtidâ etmek.

4. Haberi mübtedadan ayırıp ibtidâ etmek.

5. كَانَ ve kardeşlerinin isimlerini, kendilerinden ayırıp ibtidâ etmek.

6. كَانَ ve kardeşlerinin haberlerini isimlerinden ayırıp ibtidâ etmek.

7. إِنَّ ve kardeşlerinin isimlerini kendilerinden ayırarak, isimlerinden ibtidâ etmek.

8. إِنَّ ve kardeşlerinin isimlerini haberlerinden ayırarak, haberinden ibtidâ etmek.

9. Sıfatı, mevsuftan ayırarak sıfattan ibtidâ etmek.

10. Yemin edilen şeyi, yeminden ayırarak ibtidâ etmek.

11. Sılayı ism-i mevsûl'den ayırıp ibtidâ etmek.

12. Müstesnayı müstesnâ minh'ten ayırıp ibtidâ etmek.

13. Sorulan şeyi, soru edatından ayırıp ibtidâ etmek.

14. Lâ-i nâhiye (لَا)'yi, dâhil olduğu fiilden ayırıp fiilinden ibtidâ etmek.

15. Tefsîri müfesserun anh'ten ayırıp ibtidâ etmek.

16. Meşrûtu şart edatından ayırıp ibtidâ etmek.

²¹³ Örnekler vakfı uygun olmayan aynı maddelerin örnekleriyle aynıdır, onlarla karşılaştırılabilir.

17. Cezayı şarttan ayırıp ibtidâ etmek.

18. Cevabı emrinden ayırıp ibtidâ etmek.

19. Mâ-i nâfiye (مَا) ve Lâ-i nâfiye (لَا)'leri, harf-i cerleri, nasb edatlarını (اِنَّ ، كَيْ ، اِذَنْ) ve harf-i atıfları dâhil oldukları kelimelerden ayırıp aşağısından ibtidâ etmek

Örnek: لَا يَعْصُونَ اللَّهَ 'yi geriden alıp, يَعْصُونَ اللَّهَ 'dan ibtidâ etmek.

20. İşaret edilen kelimeyi, işaret isminden ayırıp ibtidâ etmek.

Örnek: وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً ayetinde, هَذِهِ وَإِنَّ diye durup أُمَّتُكُمْ'den ibtidâ etmek.

Yukarıda sayılan ibtidâlar uygun olmayan ibtidâlardır. Genellikle kabîh ibtidâlardır. Bunların kabîh ibtidâ olmaması için bir önceki kelimedenden veya harften alındığında (ibtidâ edildiğinde) mana tamam oluyorsa, mâkabli ile (daha öncesiyle) lafız ve mana alâkası kalmıyorsa ibtidâ-i tam olur, oradan ibtidâ edilebilir. Mana tamam olmuyorsa, mâkablinde manayı tamamlayacak başka bir kelimedenden alıp ibtidâyı tam ve güzel yapmaya çalışmak lâzımdır. Bunun için de Arapçaya ve manayı bilmeye ihtiyaç vardır.

G. VAKF VE İBTİDÂNIN HÜKMÜ

Vakf ve ibtidâ manaya göre çeşitlendiği için, mananın tamam olup olmamasına, durak (ayet sonu ve başı) olup olmamasına, mananın az etkilenmesi veya fâhiş bozulmasına göre sünnet, vacip, müstehab, mekruh veya haram hükümleri alabilir. Ayet sonlarında vakfetmek, ayet başlarından ibtidâ etmek sünnettir. Onun dışındaki vacip, haram, mekruh, müstehab gibi hükümler fikhî hükümler değil, ilmî (tecvid ilmi ile ilgili) hükümlerdir. Vacip "mutlaka gerekli", haram "yapılmamalı", mekruh "hoş ve güzel olmaz", müstehab da "güzel ve hoş olur, iyi olur" anlamınadır.

İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime'deki:

وَلَيْسَ فِي الْقُرْآنِ مِنْ وَقْفٍ وَجَبَ وَلَا حَرَامٌ غَيْرَ مَالِهِ سَبَبٌ

"Kur'ân'da vacip (olan) bir vakf yoktur. Sebebe olmadan (bir kasd-ı mahsus olmaksızın) haram olan bir vakf da yoktur." mealindeki beyti de kısaca bunu dile getirmektedir.²¹⁴

III. VASIL VE KURALLARI (الْوَضْلُ)

A. VASLIN TANIMI

Vasil (الْوَضْلُ) lügatte, "bitiştirmek, yan yana getirmek, ulamak" manalarına gelir.

Tecvid ilminde vasil, bir kelimeyi kendisinden sonra gelen kelimeye bazı kurallar çerçevesinde bitiştirerek okumaya denir.

B. VASLIN ÖNEMİ

Kur'ân'ın harflerinin hareketleri ve seslendirilmesi bilinse bile vasilin bazı kuralları bilinmez ve usûlüne uygun bitiştirilmezse, hatasız Kur'ân okumak mümkün olmaz. Kur'ân'ın harfleri ve kelimeleri vasla göre hareketlenmiştir. Secâvendler ve ayet sonları dahi, vasledildiğinde hangi hareke ile geçilecekse onlar bile yazılmış ve gösterilmiştir. Ayet sonlarını veya secâvendleri (ara durakları) müteâkip (sonraki) kelimeye bitiştirirken son harfin hareketini bilmek çok önemlidir. Yoksa doğru geçiş yapılamaz. Doğru vasil (geçiş) yapı-

²¹⁴ İbtidâ ile ilgili, yukarıda geçen vakıfla ilgili kaynaklara ilâveten bk. İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s. 21-22; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 191-192; Gülle, *Tecvid İlmi*, s. 439-440; Temel, *Vakf ve İbtidâ*, s. 41 vd.; Hamza Hüdâî, *Tecvid-i Edâiyye*, s. 53; Eskicizâde, *Terceme-i Dürr-i Yetîm*, s. 17; Zihni Efendi, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 27; Sağman, *İlâveli Sağman Tecvidi*, s. 37.

bilmek için iki kelimeyi ve kurallarını çok iyi bilmek ve tanımak lâzımdır. Bu iki kelime:

1. Vasledilen (geçilen) kelime ve bu kelimenin son harfinin harekesinin ne olduğu,
2. Kendisine vasıl yapılan (geçiş yapılan) müteakip kelime, bu kelimenin ilk harfi, hemze mi, değil mi? Hemze ise, vasıl hemzesi mi katı' hemzesi mi, yoksa hemzenin dışında başka bir harf mi? Üstteki kelimeden buna geçilirken hangi tecvid kuralları oluşuyor? Bunları bilmek çok önemlidir. Bunlar bilinirse doğru vasıl yapılır, yoksa hata yapılır. Onun için önce vasıl ve katı' hemzelerini tanımak lâzımdır.

C. VASIL HEMZELERİ (هَمْزَةُ الْوَصْلِ)

Arapça'da hemzeler iki çeşittir:

1. Hemze-i Vasıl (Vasıl Hemzesi).
2. Hemze-i Katı' (Katı' Hemzesi).

Kitaplarda bunlardan vasıl hemzeleri anlatılır. Kuralları verilir. Geriye kalan hemzeler, katı' hemzesidir.

Vasıl hemzesinin tanımı: İbtidâ hâlinde (başlama hâlinde) yazılan ve okunan, vasıl hâlinde (üzerine bir kelime veya harf bitiştirildiğinde) harekesiyle beraber okunuştan düşen ve yazıda kalan hemzelere denir.²¹⁵

Örnek: قَالَ ابْنٌ = ابْنٌ ، فَأَنْصُرْنَا = أَنْصُرْنَا

²¹⁵ Bazen istisnâ olarak yazıdan düştüğü de olur. Besmelede, بِسْمِ derken yazıdan düşmüştür. ابْنٌ ve ابْنَةٌ kelimeleri iki alem (özel isim) arasında kaldığı zaman, onların da hemzeleri yazıdan düşer. Örnek: رَزَيْدٌ بِنْتُ تَابِتٍ ، فَاطِمَةُ بِنْتُ بَتُولٍ ، رَزَيْدٌ بِنْتُ تَابِتٍ Harekeli lâm (ل) harfinden sonra gelen lâm-ı tarîf (أل)'in hemzesi de yazıdan düşer. Örnek: لِلْكَتِّبِ ، لِلْأَجْرَةِ

Hemze-i vasıllar bazen isimlerde olur, bazen de fiillerde olabilir.

Bazı isimlerdeki hemze-i vasıllar şunlardır:

اِسْمٌ ، اِبْنٌ ، اِبْنَةٌ ، اِمْرُؤٌ ، اِمْرَأَةٌ ، اِثْنَيْنِ ، اِثْنَتَيْنِ²¹⁶ kelimeleri ile, başında lââm-ı tarif/el takısı (ال) bulunan bütün isimlerin hemzeleri, vasıl hemzesidir.

Örnek: بِسْمِ اللّٰهِ ، سَبِّحْ اِسْمَ رَبِّكَ ، وَابْنِ السَّبِيلِ ، وَمَرْيَمَ اِبْنَةَ ، اِنْ اِمْرُؤٌ ،
وَ اِنْ اِمْرَأَةٌ ، اِلٰهَيْنِ اِثْنَيْنِ ، فَاِنْ كَانَتَا اِثْنَتَيْنِ ، رَبِّ الْعَالَمِينَ

Yukarıda geçen hemze-i vasıllı isimlerin -Lafza-i Celâl (الله) hariç diğerlerinin tesniyelerindeki hemzeler de vasıl hemzesidir.

Örnek: تَبَا اِبْنِيْ اٰدَمَ ، اِخْدَى اِبْتَى ، مِنْ دُونِهِمْ اِمْرَاتَيْنِ

Yine bunlardan ilk ikisi اِسْمٌ اِبْنٌ kelimelerinin müfredlerinin (tekillerin) hemzeleri vasıl hemzesi olduğu hâlde, cemi'lerinin (çoğullarının) hemzeleri vasıl hemzesi değil, katı' hemzesidir.

Örnek: وَابْتَاؤُكُمْ ، بِاسْمَائِهِمْ

Diğer üç ismin cemi'leri ise, hemzesiz başka kalıplardır.

²¹⁶ Lafza-i Celâl (الله) , Arapça kitaplarda geçmemektedir. Lafza-i Celâl'in evvelindeki lâm-ı tarif el'i olduğu rivayetleri var. Bu sebeple, onu da lââm-ı tarifli isimler kategorisinde değerlendirmiş olmalıdır. bk. Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 2, s. 471'de اَلَّذِيْ ve اَلَّتِيْ kelimeleri, bunların tesniyeleri (اَلَّذَيْنِ - اَلَّتَيْنِ) ve cemileri (اَلَّذِيْنَ - اَلَّتِيْ) de aynı kategoride değerlendirilmiş olmalı ki, hemzeleri vasıl hemzesi olduğu halde Arapça eserlerde vasıl hemzeli isimler arasında zikredilmemektedir. Bununla birlikte Suyutî'nin el-İtkân'ında, 1. cilt, 198. sayfada, İmam Halil b. Ahmed'den naklen şöyle der: "Allah lafzı, ismi has'tır; bir şeyden müştak (mürekkab bir isim) değildir. Allah'a alem olmuştur. اَلَّذِيْ kelimeleri de böyledir. Kelimenin harfleri, idğâm sonucu değil, aslındandır." demektedir.

Fiillerdeki hemze-i vasıllar şunlardır: Sülâsî (üç harfli) fiillerin emr-i hazırları ile -if'âl (افْعَالٌ) bâbı hariç- hemze ile başlayan sülâsî (üçlü) mezid ve rubâî (dörtlü) mezîd fiillerin mazi, masdar ve emr-i hazırlarının evvellerindeki hemzeler vasıl hemzesidir.

Örnekler: رَبِّ ابْنِ لِي ، فَأَنْظُرْ ، لَا أَنْفِصَامَ ، مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا ،
فَقَدْ اسْتَمْسَكَ ، وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ، خَيْرُ أطمَانٍ بِهِ...

İstifhâm hemzeleri (أ ، ء) , katı' hemzesidir. Hemze-i vasıllı fiillerin evveline istifhâm hemzesi getirilir ve vasledilirse, vasıl hemzesi okunuştan da hattan (yazıdan) da düşer. Bu hemzelerin katı' hemzesi olduğunu belirtmek için bazı mushaflar hemzenin altına (قطع) uyarı yazısı yazarlar ki, yukarıdan bitleştirilirken hemze düşürülmesin.

Örnekler: قُلْ اتَّخَذْتُمْ ، اتَّخَذْنَاهُمْ ، اسْتَكْبَرْتُمْ ، اسْتَكْبَرْتُمْ لَهُمْ ،
أَضْطَفَى الْبَنَاتِ ، أَطْلَعَ الْغَيْبِ ، أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ

Katı' (قطع) uyarısı olmasa bile bunların katı' hemzesi olduğunun en büyük göstergesi, hemzelerin fetha (üstün) harekeli olmasıdır. Bu fiillerin vasıl hemzeli durumdaki harekeleri kesra (esre)'dır. İstifhâm hemzeleri ise, fethalı (üstünlü) dır. Bu fiillerin hemzelerinin fethalı (üstünlü) olması, evvellerine istifhâm getirilip vasıl hemzesinin okunuştan ve yazıdan düştüğünün göstergesidir.

Örnek: ءِ اسْتَكْبَرْتُمْ = اسْتَكْبَرْتُمْ demektir. ءِ اتَّخَذْنَاهُمْ = اتَّخَذْنَاهُمْ demektir. Diğerleri de böyledir.

Lâm-ı tarif (ال) takılı isimlerden önce istifhâm hemzesi gelirse, vasıl hâlinde vasıl hemzesinin harekesi düşer, kendisi de harf-i med elife ibdâl edilir (dönüştürülür). Medd-i lâzım şartları olduğu için, medd-i lâzım olarak uzatılır. Ondan sonra diğer sâkin harfe geçilir. Bu lââm-ı tarif ister izhâr-ı kameriye durumunda olsun, ister idğâm-ı

şemsiyye durumunda olsun, kural aynıdır. Hatta bu durumda ikinci bir vecih daha vardır. O da vasıl hemzesinin teshûli ile okumadır. Mushaflar, mukaddem veche yani ibdâl ve medd-i lâzım vechine göre harekelidir.

Örnekler: **الذَّكَرَيْنِ ، الْفَنِّ ، اللَّهُ**

Vasıl hemzelerinin harekesi: İsim olanların -Lafza-i Celâl (**اللَّهُ**) hariç- harekeleri, kesra (esre)'dir: **إِثْنَيْنِ ، إِمْرَأَةً ، إِمْرَأٌ ، ابْنٌ ، ابْنَةٌ ، اِمْرُؤٌ ، اِمْرَأَةٌ ، اِثْنَيْنِ** Lafza-i Celâl (**اللَّهُ**) ve lâm-ı tarif (**الْ**) li isimlerin hemzeleri meftuh (üstünlü) tur.

Örnekler: **الْكِتَابُ ، الْقَمَرُ ، الشَّمْسُ ، الَّذِي ، الَّذَانِ ، الَّذِينَ ، الَّتِي ، التَّانِ ، الَّتِي**

Fiil olanların vasıl hemzeleri de genellikle kesra (esre) dir. Sülâsî (üç harfli) fiillerin birinci ve beşinci bâbının emirlerinin hemzeleri mazmum (ötreli) dur. **أَحْسَنُ ، أَنْصُرُ ، أَرْكُضُ** gibi.

Bunların dışındaki sülâsî fiillerin emirleri ile -if'al (**إِفْعَالٌ**) bâbının dışında- sülâsî mezid ve rubâî mezid fiillerin mazî, masdar ve emir hemzelerinin harekeleri kesra (esre) dir. İbtidâ hâlinde kesra (esre) okunur.

Örnekler: **اعْلَمُوا ، اِرْجِعُوا ، اِسْتَعْفِزْ لَهُمْ ، اِسْتَكْبَارًا**

Hemze-i vasılların harekelerinin nasıl tesbit edildiğini İbnü'l-Cezerî, Mukaddime'de şöyle açıklar:²¹⁷

بَابُ مَعْرِفَةِ هَرَاتِ الْوَصْلِ

1. **وَابْدَأْ بِهَمْزِ الْوَصْلِ مِنْ فِعْلٍ بِضَمٍّ** **إِنْ كَانَ ثَالِثٌ مِنَ الْفِعْلِ يُضَمُّ**

2. **وَاحْصِرْهُ حَالَ الْكُسْرِ وَالْفَتْحِ وَفِي** **الْأَسْمَاءِ غَيْرِ اللَّامِ كَسْرُهَا وَفِي**

3. **ابْنٍ مَعَ ابْنَةٍ اِمْرِيٍّ وَاثْنَيْنِ** **وَامْرَأَةٍ وَأَسْمٍ مَعَ اثْنَيْنِ**

HEMZE-İ VASILLARI BİLME KONUSU

1. Fiilden üçüncü harf zamme olursa, fiilin vasıl hemzesine zamme ile başla!

2. Fiilin üçüncü harfi kesra ve fetha olduğu durumlarda ise vasıl hemzesini kesralla!

Not: Sülâsî fiillerin emir hemzeleri ve mezid fiillerin mazi, masdar ve emir hemzeleri -if'al (اِفْعَالُ) bâbı hariç- mezid bâbların hemzelerinin vasıl hemzesi olduğunu görmüştük. Bu hemzelerin ibtidâ hâlinde okunduğunu, vasıl hâlinde okunuştan düştüğünü söylemiştik. Kur'ân-ı Kerîm'ler, harekeli olduğu için başlangıç hâlindeki okunan vasıl hemzelerini harekelemiştir. Onların okunuşunda bir problem olmaz.

Meselâ, اِسْتَكْبَرَ , اَرْكُضْ بِرَجْلِكَ , اِفْرَأْ كِتَابَكَ harekesine göre okunur.

Fakat vasıl hâlinde düşen bir vasıl hemzesinden başlanacak olursa, nasıl başlanacak? İşte o zaman yukarıdaki kurallara göre vasıl hemzesinin harekesi tesbit edilir.

Meselâ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا... , يَا بَنِيَّ ارْكَبْ مَعَنَا , حَبِيبَتُهُ اجْتَنَّتْ , فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا ayet parçalarındaki vasıl hemzelerinin harekelerini tesbit etmek için, hemzeden itibaren sayacağız. Fiilde üçüncü harfin harekesi zamme ise vasıl hemzesinin harekesi zamme'dir, zamme ile başlanır. Hemzeden itibaren, üçüncü harfin harekesi fetha veya kesra ise vasıl hemzesi kesra ile harekelenip öyle başlanır demektir.

Yukarıdaki 1. örnekte, üçüncü harf olan bâ (ب) 'nın harekesi ötre olduğu için, vasıl hemzesinin harekesi ötre olacak ve اَعْبُدُوا diye başlanacaktır.

3. örnek de aynıdır. Üçüncü harf olan tâ (ت) harfi ötre olduğu için, vasıl hemzesi ötre olacak ve اُجْتَنَّتْ şeklinde başlanacaktır.

2. örnekte, üçüncü harf olan kâf (ك) harfi üstünlü,

4. örnekte, üçüncü harf olan tâ (ت) üstünlü olduğu için, bunların vasıl hemzelerinden başlanırsa, harekeleri kesra olacaktır. اِزْكَبْ ، اِزْكَبُوا şeklinde vasıl hemzeleri, kesra ile harekelenip ibtidâ edilecektir. Yukarıdaki iki beytin manası ve örnekli açıklaması budur.

2. beytin son yarısı ve 3. beytin manası:

Lâm-ı tarifli isimlerin dışındaki şu isimlerin vasıl hemzelerini de kesrالا!

O isimler, اِسْمٌ ، اِبْنٌ ، اِبْنَةٌ ، اِمْرُؤٌ ، اِمْرَأَةٌ ، اِثْنَيْنِ ، اِثْنَتَيْنِ dir.

(Lâm-ı tarifli (اَل takılı) isimlerin başındaki hemzeden başlanacak olursa, onların harekeleri üstündür, üstünle başlanır.

Örnek: اَلتَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ اَلْحَامِدُونَ ayetinde nefes yetmediği için geriden alınırsa اَلْعَابِدُونَ veya اَلْحَامِدُونَ şeklinde lââm-ı tarifi (اَل takısı-nın) hemzesi üstünle harekelenerek başlanır. Lâm-ı tariflerden alındığı zaman hep böyle almak lâzımdır. اَل takısını dâhil olduğu kelimeden ayırıp, aşağısından başlanamamak lâzımdır.)

D. KATI' HEMZELERİ (هَمْزَةُ الْقَطْعِ)

Katı' hemzesi: İbtidâ hâlinde de vasıl hâlinde de değişmeyen ve düşmeyen, hem yazılan hem de okunan hemzelere denir. Bu tür hemzeler, yukarıda sayılan vasıl hemzelerinin dışında kalan hemzelerdir.

Örnek: اِثْمٌ ، اَسْمَاءٌ ، اَبْنَاءٌ ، اِنَاثٌ ، اُعْطِيَ ، وَاَيْتَاءٌ ، وَالْيَاسَ ، ثُمَّ اضْطَرَّةٌ ، اُنَاسٍ kelimelerinin başındaki hemzelerle,

ءَاشْفَقْتُمْ ، ءَالُهُ ، ءَاعَجِمْنِي ، ءَانَزِلْ ، ءَاتَّخِذْ ، ءَأَنْتُمْ ، ءَأَنْتَ ، ءَاذَا ، ءَاشْكُرْ ، ءَالِدْ şeklinde bazı kelimelerin evvelinde kırık hemze şeklinde;

ءَرَأَيْتَ gibi bazı kelimelerin evvelinde uzun hemze şeklinde yazılan istifhâm hemzeleri de katı' hemzesidir. Yukarıda

zikredilen, başında kırık hemze (ء) bulunan çift hemzelerin, ikincileri de katı' hemzesidir. Alâmeti de, düşmemesi ve değişmemesidir.²¹⁸

E. VASLIN KURALLARI

“Vasıl Önemi” konulu maddenin sonunda “Doğru vasıl yapabilmek için iki kelimeyi ve kurallarını iyi tanımak ve bilmek lâzımdır:

1. Vasıl yapılan (geçilen) kelime,
2. Kendisine vasıl yapılan (geçiş yapılan) kelime,” demiştik.

Şimdi bu vasıl kelimelerini ve kurallarını inceleyelim:

Bu iki kelimedenden vasıl yapılan birinci kelimenin son harfi ile son harfin harekesi ve kendisine vasıl (geçiş) yapılan ikinci kelimenin ilk harfinin durumu önemlidir.

1. *Vasıl (geçiş) yapılan kelimenin son harfi;*

- a) Ya sahih harf²¹⁹, ya harf-i med veya zamir olması,
- b) Sahih harf olan son harfin harekesinin tek harekeli (-َ -ِ -ُ) veya çift harekeli (-َ -ِ -ُ -َ -ِ -ُ) olması.

2. *Kendisine vasıl (geçiş) yapılacak kelimenin ilk harfinin;*

- a) Hemzeli olup olmamasına,
- b) Hemzeli olanların da vasıl veya katı' hemzesi olmasına bakılır.

Bu gruplara ve şıklara göre vasıl kuralları vardır. Şimdi bu şıkları ve kurallarını görelim:

1. Sonu tek harekeli sahih harf olan bir kelimedenden, evvelinde hemze olmayan bir kelimeye geçiş: Kelimenin sonundaki hareke belirtilerek diğer kelimeye geçiş yapılır.

Örnek: * عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ * عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ / عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ

²¹⁸ Vasıl ve katı' hemzeleri ile ilgili bk. Zihni Efendi, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 12-15; Karacam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 280-281.

²¹⁹ Tecvidde, harf-i medlerin dışındaki harfler kastedilir.

2. Sonu tek harekeli sahih bir harf olan kelimedenden, evvelinde katı' hemzesi bulunan bir kelimeye geçiş: Kelimenin sonundaki hareke belirtilerek geçilir ve önündeki kelimenin başındaki hemze de açıkça okunur.

Örnek: مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ * إِيَّاكَ نَعْبُدُ... / مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ إِيَّاكَ نَعْبُدُ...

3. Sonu tek harekeli sahih bir harf olan kelimedenden, evvelinde vasıl hemzesi olan kelimeye geçiş: Kendisine geçiş yapılan kelimenin evvelindeki vasıl hemzesi okunuştan düşer, vasledilen kelime son harfinin harekesiyle vasıl hemzesinden sonraki sâkin veya şeddeli harfe tutturulur.

Örnek: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * الْحَمْدُ لِلَّهِ... / بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ...
...وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ * الَّذِينَ... / ...وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ...
...تُوعَدُونَ * اضْلَوْهَا... / ...تُوعَدُونَ اضْلَوْهَا...

4. Sonu çift harekeli (tenvinli) olan kelimedenden hemzeli olmayan bir kelimeye geçiş: Tenvinli kelimedenden sonra gelen kelimenin ilk harfine göre izhâr, ihfâ, idğâm veya iklâb tecvid kurallarından hangisi oluşmuşsa o uygulanır.

Örnek: ...عَشْرٍ * وَالشَّفْعُ... / ...عَشْرٍ وَالشَّفْعُ...
...صَبْحًا * فَالْمُورِيَاتِ... / ...صَبْحًا فَالْمُورِيَاتِ...
...مَفَازًا * حَدَائِقَ... / ...مَفَازًا حَدَائِقَ...
...عَالِيَةٍ * لَا تَسْمَعُ... / ...عَالِيَةٍ لَا تَسْمَعُ...

5. Sonu çift harekeli (tenvinli) olan kelimedenden, evvelinde katı' hemzesi olan bir kelimeye geçiş, katı' hemzeli kelimeye izhâr yapılarak geçilir.

Örnek: ...وَلَا شَرَابًا * إِلَّا... / ...وَلَا شَرَابًا إِلَّا...

6. Sonu çift harekeli (tenvinli) olan bir kelimedenden vasıl hemzeli bir kelimeye geçiş: Tenvinli bir kelimedenden sonra evvelinde vasıl

hemzesi bulunan bir kelimeye geçilirken, vasıl hemzesi okunuştan düşer. Kendisinden önceki tenvinli kelimenin tenvinini (ikinci hareketin verdiği sâkin nûn sesi) esreli nûn'a dönüşür²²⁰ ve sonrasındaki vasıl hemzesinden sonraki sâkin harfe tutturulur. Ayet ortasında gerçekleşenler:

Örnek: وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ... ، وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ... ، خَبِيثَةٌ اجْتَثَّتْ
Ayet sonundan veya secâvendden geçişte gerçekleşenlere örnek:²²¹

<u>Okunuşu</u>	<u>Geçiş Hali</u>	<u>Kur'ân'da Yazılışı</u>
أَحَدٌ * اللَّهُ...	أَحَدٌ * اللَّهُ...	أَحَدٌ * اللَّهُ...
لَمَرَّتِ * الذِّى...	لَمَرَّةٌ * الذِّى...	لَمَرَّةٌ * الذِّى...
مِنْ عَلَقٍ * أَفْرَأ...	مِنْ عَلَقٍ * أَفْرَأ...	مِنْ عَلَقٍ * أَفْرَأ...
مَثَلًا * الْحَمْدُ لِلَّهِ...	مَثَلًا * الْحَمْدُ لِلَّهِ...	مَثَلًا * الْحَمْدُ لِلَّهِ...
خَيْرٌ * أَهْبَطُوا...	خَيْرٌ * أَهْبَطُوا...	خَيْرٌ * أَهْبَطُوا...

7. Sonu med harfi olan kelimeden hemzeli olmayan bir kelimeye geçiş: Kelimenin sonundaki med harfi duruşta nasıl okunuyorsa geçişte de aynı şekilde okunur.

Örnek:

وَالضُّحَى * وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى * مَا وَدَّعَكَ... / وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى مَا وَدَّعَكَ...

²²⁰ Böyle bir geçiş ayet ortasında meydana gelirse, dönüşen bu esreli nûn küçük bir nûn (ن) şeklinde yazıda gösterilir. Ayet sonundan geçişte gerçekleşirse bu nûn okunur ama yazıda gösterilmez.

²²¹ Bu madde ile ilgili yukarıdaki örnekler gibi, duraktan sonra veya secâvend arasında bulunup, ibtidâ edildiği için harekelenen ve okunan, geçildiği zaman ise okunuştan düşen vasıl hemzelerini, Kur'ân'ı baştan sona tarayıp, tesbit eden ve okunuş şekillerini gösteren bir çalışma, benim de İzmir Kestanepazarı'ndaki hocalarımdan olan H. Salih Tanrıbuynuğu merhumun bir risâlesi vardır. Bu konuların sonuna o risâleyi ekleyeceğiz. Bu geçişlerde tereddüdü olanlar, oradan kontrol edebilirler.

8. Sonu med harfli olan bir kelimedden, katı' hemzeli bir kelimeye geçiş: Medd-i munfasıl meydana geldiği için med yapılarak geçilir.

Örnek: لَيْطَغْنَى * أَنْ رَأَاهُ اسْتَعْنَى * إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرُّجْعَى * أَرَأَيْتَ...
لَيْطَغْنَى أَنْ رَأَاهُ اسْتَعْنَى إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرُّجْعَى أَرَأَيْتَ...

9. Sonu med harfi olan kelimedden vasıl hemzeli bir kelimeye geçiş; hem med harfi, hem de vasıl hemzesi okunuştan düşer. Med harfinden önceki harf uzatılmadan harekesiyle, vasıl hemzesinden sonraki sâkin veya şeddeli harfe tutturulur.

Örnek: لَا يَضْلِيهَا إِلَّا الْأَشْقَى * الَّذِي... / لَا يَضْلِيهَا إِلَّا الْأَشْقَى الَّذِي...
...وَأَخْفَى * اللَّهُ... / ...وَأَخْفَى اللَّهُ...
...أَخَى * أَشَدُّ / ...أَخَى أَشَدُّ

10. Sonunda müfred, müzekker, gaib zamiri/hâ-i kinâye (ه ، ه) bulunan kelimedden başka kelimelere geçiş: Zamirin çekilip çekilmesine, zamirden sonra gelen kelimenin evvelinde hemze bulunup bulunmamasına, hemzeli ise vasıl veya katı' hemzesi durumuna göre vasıl kuralları vardır. Bu şıkları ve kurallarını örneklendirerek gösterelim:

a) Zamir çekilmiyor ise, sonrasındaki kelime de evvelinde hemze bulunmayan bir kelime ise, zamir aynı şekilde harekesi okunarak diğerkelimeye geçilir.

Örnek: وَرُوحٌ مِنْهُ فَآمِنُوا... / وَرُوحٌ مِنْهُ فَآمِنُوا...

b) Zamir çekiliyor, sonrasındaki kelime evvelinde hemze bulunmayan bir kelime ise, zamir bir elif miktarı çekilir, diğerkelimeye geçilir.

Örnek: إِلَّا بِإِذْنِهِ ط يَعْلَمُ... / إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ...

c) Zamir çekilmiyor, sonrasındaki kelime de katı' hemzesi ile başlayan bir kelime ise, zaminin harekesi ne ise öyle okunur ve katı' hemzeli kelimeye geçilir.

Örnek:

مِنْهُ إِلَّا ... / مِنْهُ إِلَّا ...

d) Zamir çekiliyor, sonrasındaki kelime katı' hemzesi ile başlayan bir kelime ise, medd-i munfasıl şartları olduğu için zamir, medd-i munfasıl ölçülerine göre med edilerek çekilir.

Örnek:

إِلَى طَعَامِهِ * أَنَا صَبَبْنَا ... / ... إِلَى طَعَامِهِ أَنَا صَبَبْنَا ...

e) Zamir ister uzatılsın, ister uzatılmasın, sonrasındaki kelime, evvelinde vasıl hemzesi bulunan bir kelime ise, vasıl hemzesi okunuştan düşer. Zamir de uzatılmadan harekesi ile sonrasındaki vasıl hemzesinden sonraki sâkin harfe tutturulur.

Örnek: بِأَمْرِ طَ اللَّهِ ... بِأَمْرِ اللَّهِ ... مِنْهُ * إِنِّي عَاءَ ... / ... مِنْهُ إِنِّي عَاءَ ...

Not: Yukarıda açıklandığı üzere, vasıl hemzelerine vasledildiğinde (bir harf veya bir kelime bitiştirildiğinde) vasıl hemzesinin okunuştan düşeceğini, sâkin kalacağını biliyoruz. Böyle vasıl hemzelerinden birisinden önce, sonu sâkin bir kelime veya harf vasledilecek (bitiştirilecek) olursa iki sâkin yan yana gelmiş (ictimâ-i sâkineyn) olur.

Örnek:

فِي الْأَرْضِ ، لَمْ يَكُنْ الَّذِينَ ، فَأَعْبُدُ اللَّهَ ، لَقُوا الَّذِينَ

Böyle ayrı ayrı kelimelerde iki sâkinin yan yana gelmesi (ictimâ-i sâkineyn'in cem'i) caiz değildir. Böyle durumlarda iki kuraldan birisi uygulanır.

1. Tahrîk (التَّخْرِيكُ) / Harekeleme Kuralı:

Birinci kelimenin sonundaki sâkin harf, harf-i med olmaz da harf-i sahih-i sâkin olursa, genellikle kesra ile harekelenir. إِذَا السَّائِكُ إِذَا "sâkin harekelendiği zaman kesra ile harekelenir." kuralı uygulanır.

Yukarıdaki ikinci ve üçüncü örneğin asılları لَمْ يَكُنْ ، فَأَعْبُدْ şeklin- de sonları sâkin iken, vasıl hâlinde kendilerinden sonra gelen vasıl hemzesi okunuştan düşüp, sonrasındaki harf sâkin kaldığı için bu kelimelerin son sâkin harfleri yukarıdaki kural gereği kesra ile harekelendi. لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ ve فَأَعْبُدِ اللَّهُ şekline girdi.

Tenvinler de sâkin nûn okunuşunda olduğu için, tenvinden sonra vasıl hemzeli bir kelime geldiğinde aynı şartlar oluşacağı için böyle tenvinler de kesralı nûn'a dönüştürülür. Örnek: حَبِيبَتُهُ اجْتُنَّتْ ، نُوحُ بْنُ ابْنِهِ

Yukarıda 6. maddede bunun kuralı geçti. Bunu burada tekrar zikretmemizin sebebi, bu kural yalnız tenvinle sınırlı değildir. Daha kapsamlıdır. Harf-i medler dışında sâkin olan harflerden vasıl hemzelerine geçildiğinde genellikle aynı kural uygulanır. Bunu vurgulamak için tekrar ettik.

Ayrıca bu kuralın da istisnâları vardır: Sâkin harekelendiği zaman çoğunlukla kesra ile harekelenir. Bazen istisnâî olarak üstün ile harekelendiği de olur. Meselâ, مِنْ harf-i cerrinden sonra vasıl hemzeli bir kelime gelirse مِنْ harf-i cerri fetha (üstün) ile harekelenir.

Örnek: مِنَ الَّذِينَ

Diğer bir istisnâî durum: هُمْ ، كُمْ ، أَنْتُمْ gibi cemi mîmlerinden sonra vasıl hemzeli bir kelime gelir ve vasledilecek olursa cemi mîmleri zamme (ötre) ile harekelenir.

Örnek: هُمْ الْمُفْلِحُونَ ، وَأَنْتُمْ الْأَغْلَوْنَ ، يَبْلُوكُمُ اللَّهُ

Keza, mâkabli (bir öncesi) meftuh cemi vavları, vasıl hemzeli bir kelimeye bitiştirilirse bu vavlar da zamme (ötre) ile harekelenir.

Örnek: أَتُوا الرِّكَوَّةَ - أَتُوا الرِّكَوَّةَ

Tahrîk (harekeleme) maddesi içinde verdiğimiz bu bilgiler - istisnâları da dâhil- yukarıdaki 6. maddenin genişletilmiş kısmı olarak değerlendirilmelidir.

2. İskât (الْإِسْقَاطُ) / Okunuştan Düşürme Kuralı:

Birinci kelimenin sonundaki sâkin harf, harf-i medlerden birisi olur, böyle bir kelimedden vasıl hemzeli bir kelimeye geçilecek (vasle-dilecek) olursa, harf-i med okunuştan düşürülür. Ondan sonraki kelimenin evvelindeki vasıl hemzesi de okunuştan düşürülür ve harf-i meddin evvelindeki harf harekesi ile vasıl hemzesinden sonraki sâkin veya şeddeli harfe tutturulur.

Örnek: Yukarıdaki لَقُوا الَّذِينَ ، فِي الْأَرْضِ örneklerine ilâveten, 9. maddenin ve 10. maddenin e) şikkı ve örnekleri hep aynı kuralın içine girer. Birçok kuralın istisnâsı olduğu gibi bu iskât kuralının da istisnâsı vardır:

Yukarıdaki kural gereği harf-i medden sonra vasıl hemzeli bir kelime geldiğinde geçilirken (vasıl hâlinde) harf-i med okunuştan düşerken istisnâî olarak, harf-i med durumunda olan bazı nisbet yâ (ي) 'ları veya nefis-i mütekellim vahde (birinci tekil şahıs) yâ (ي) 'larının okunuştan düşmeyip fetha (üstün) ile harekelendiği görülmektedir.

Örnek: نِعْمَتِي الَّتِي ، رَبِّي الذِّي ، لَمَّا جَاءَنِي الْبَيِّنَاتُ ، يَاعِبَادِي الَّذِينَ ،
عِبَادِي الصَّالِحُونَ ، مَسْنَى السُّوءِ ، أَيَاتِي الَّذِينَ ، إِنْ أَهْلَكْنِي اللَّهُ

Örneklerde birinci kelimelerin sonundaki üstünlü yâ (ي)larda durulduğu zaman harekeleri düşürülür, harf-i med şartları oluşur ve medd-i tabîi olarak durulur. Geçilirken fethalı (üstünlü) okunur.²²²

F. VASIL HEMZESİ İLE İLGİLİ EK BÖLÜM

Yukarıda değinildiği üzere, Arapçası zayıf olan veya hiç olmayıp vasıl hemzelerini seçemeyenlere yardımcı olmak üzere kaleme alınmış, İzmirli büyük âlim İzmir Kestanepazarı'ndan bendenizin de hocası olan ve Merhum H. Abdurrahman hocamızın da arkadaşı olan H. H. Salih Tanrıbuyruğu hocamızın vasıl hemzeleri ile ilgili eserini yeniden düzenleyip yayına hazırlayan Yrd. Doç. Dr. Rahim Tuğral Ağabeyimin çalışmasını ve hocamızın cetvelini okuyucularımızın ve talebelerimizin istifadelerine arz etmek üzere kitabımıza alıyoruz. Dikkatle incelenirse başlangıç hâlinde harekeli olan vasıl hemzelerine vasledildiği, bitştirildiği zaman nasıl bitştirileceği ve nasıl okunacağı konusunda, okuyuculara yardımcı olacağı ve Kur'ân-ı Kerîm'i doğru okumaya vesile olacağı inancımla, eseri hazırlayan hocama rahmet niyaz ederken, yeniden düzenleyen Rahim Tuğral Ağabeyime de sağlıklı ve hizmetli uzun ömürler diliyorum.

Eserin adı: Kur'ân-ı Kerîm Okunuş Usûl Cetveli

(Vakf ve Vasil Hâlinde Değişen Okunuşlar)

Eserin Yazarı: H.H. Sâlih Tanrıbuyruğu

Eseri yeniden düzenleyip yayına hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Rahim Tuğral

²²² Vasil ve kuralları ile ilgili bk. Zihni Efendi, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 29-33; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 401-403; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 193-194; Tuğral, *Sorularla Kur'ân Tecvîdi*, s. 46-50; Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, s. 57-58.

Esere yazılan **Takriz** (Takdirler)in yazarı: **Hafız Abdurrahman Gürses** (Bayazıt Camii Birinci İmam ve Hatibi):

Takriz (Takdirler):

"Kur'ân-ı Azîmü's-Şân'daki bazı kelimât-ı celîlenin, hemze-i vasıl ile ibtidâ eden kelimelerle bir araya geldiğinde nasıl vasıl edileceğini gösteren cedvelinizi birer birer gözden geçirdim. Bu yüzden gözlerim nurlanmıştır.

Aziz Üstad!

Bu çok faydalı ve kıymetli eseriniz vesîlesi ile zât-ı âlîlerini, Kur'ân-ı Kerîm'in ta'lim ve teallümüne ait olan her türlü mesai ve hizmetlerin, bütün amellerin üstünü ve hayırlısı olduğunu sarahatle tebşîr eden Resûl-i Ekrem Hazretlerinin "Sizin hayırlınız Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenip, öğretenlerdir" hadis-i şerifleriyle tebrik ve sa'yinizin meşkûr olmasını Vacip Teâlâ Hazretlerinden niyaz eder, selâm ve hürmetlerimin kabulünü rica ederim efendim."

H. Salih Tanrıbuyruğu'nun, "Hemze-i Vasıl Bulunan Kelimelere Geçiş" e Açıklaması:

Vakf: Sesi kesmekle soluk almaktır. Vakfedilen kelimenin sonunda yuvarlak tâ, harekesiz hâ okunur. Başka harf bulunup iki üstün olursa, elif okunur. Bunlardan başka hareke bulunursa, sükûn ile vakfedilir. Bu vakf muamelesi yapılırsa, herhâlde soluk almak lâzımdır. Çünkü soluk almadan geçilirse vasıl olur ki, herhâlde son harfin harekesini okumak lâzımdır. Hem vakfetmek hem soluk almamak caiz değildir. Çünkü bu sekî olur.

Mânâ bakımından vakfedilmesi münasip olan yerlere vakf işareti konulmuştur. Buralarda ve ayet sonlarında soluk daralsa da daralmasa da durulabilir.

Ayet ortasında ancak soluğu daralırsa vakfedilir. Buna "vakf-ı zarûrî" denilir. Soluğu daralmadığı hâlde ayet ortasında vakfetmek

münasip değildir. Nefesi daralmadığı sûrette ayet ortasında, ayet sonlarında ve secâvend olan yerlerde geçebilir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de vakf veya vasıl (durmak ve geçmek) vâcip olan yer yoktur.

Vakf-ı lâzımî tâbiri, lüzûm-i istihsânîdir; vücûb-i şer'î değildir. (Vakf-ı lâzımî: Durulması güzel olan bir gerekliliktir; fikhî anlamda "vacip" demek değildir.) Onun için acele okunan hatimlerde ve kıraatlerimizde soluğumuz yetiştiği kadar vaslederek okuyabiliyoruz. Bazı ayet başlarında ve secâvend olan yerlerde hemze-i vasıl bulunduğu için okunuşu değişiyor. Böyle olan yerlerde vasledildiğinde cedvellerde gösterildiği gibi okunması lâzımdır. Başka türlü okumak yanlış ve günahtır. Cedvel de bunun için yazılmıştır.

Bu eserimizi tetkîk ve tashîh ederek çok emekleri geçen, mühim tavsiyelerde bulunan ve maddeten yardım eden kişilere teşekkür eder ve bütün Müslümanlara muvaffakiyetler dileriz.

G. KUR'ÂN-I KERÎM OKUNUŞ USÛL CETVELİ

(Vakıf ve Vasıl Hâlinde Değişen Okunuşlar)

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ	الْحَمْدُ	الرَّحِيمِ *	بِسْمِ اللَّهِ * الْحَمْدُ لِلَّهِ ...	2/1	Fâtiha
رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنُ ...	الرَّحْمَنُ ...	رَبِّ الْعَالَمِينَ *	رَبِّ الْعَالَمِينَ * الرَّحْمَنُ ...	3/2	Fâtiha
تَسْتَعِينُ اهْدِنَا ...	اهْدِنَا ...	* تَسْتَعِينُ	تَسْتَعِينُ * اهْدِنَا ...	6/5	Fâtiha
لِلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ ...	الَّذِينَ	لِلْمُتَّقِينَ *	لِلْمُتَّقِينَ * الَّذِينَ ...	3/2	Bakara
مُسْتَهْزِئُونَ اللَّهِ ...	اللَّهُ ...	* مُسْتَهْزِئُونَ	مُسْتَهْزِئُونَ * اللَّهُ ...	15/14	Bakara
تَتَّقُونَ الَّذِي ...	الَّذِي ...	* تَتَّقُونَ	تَتَّقُونَ * الَّذِي ...	22/21	Bakara
الْقَاسِقِينَ الَّذِينَ ...	الَّذِينَ	الْقَاسِقِينَ *	الْقَاسِقِينَ * الَّذِينَ ...	27/26	Bakara
الْخَاشِعِينَ الَّذِينَ ...	الَّذِينَ	الْخَاشِعِينَ *	عَلَى الْخَاشِعِينَ * الَّذِينَ	46/45	Bakara
خَيْرٌ اِهْبِطُوا ...	اهْبِطُوا	خَيْرٌ ٭	خَيْرٌ ٭ اِهْبِطُوا ...	61	Bakara
وَلَا تَصِيرُ الَّذِينَ ...	الَّذِينَ	وَلَا تَصِيرُ *	وَلَا تَصِيرُ * الَّذِينَ ...	121/120	Bakara
الظَّالِمِينَ الَّذِينَ ...	الَّذِينَ	الظَّالِمِينَ *	لِمَنِ الظَّالِمِينَ * الَّذِينَ	146/145	Bakara
يَعْلَمُونَ الْحَقُّ ...	الْحَقُّ ...	* يَعْلَمُونَ	يَعْلَمُونَ * الْحَقُّ ...	147/146	Bakara
الصَّابِرِينَ الَّذِينَ ...	الَّذِينَ	الصَّابِرِينَ *	الصَّابِرِينَ * الَّذِينَ ...	156/155	Bakara
فِي الْقَتْلِ الْخُرُّ ...	الْخُرُّ ...	فِي الْقَتْلِ ٭	فِي الْقَتْلِ ٭ الْخُرُّ ...	178	Bakara

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
خَمْرًا ٱلْوَصِيَّةُ ...	ٱلْوَصِيَّةُ	خَمْرًا ^٤	خَمْرًا ٱلْوَصِيَّةُ ...	180	Bakara
ٱلظَّالِمِينَ ٱلشَّهْرُ ...	ٱلشَّهْرُ	ٱلظَّالِمِينَ *	ٱلظَّالِمِينَ * ٱلشَّهْرُ	194/193	Bakara
ٱلْعِقَابِ ٱلْحَجُّ ...	ٱلْحَجُّ ...	ٱلْعِقَابِ *	ٱلْعِقَابِ * ٱلْحَجُّ ...	197/196	Bakara
حَكِيمٍ ٱلطَّلَاقُ ...	ٱلطَّلَاقُ	حَكِيمٍ *	حَكِيمٍ * ٱلطَّلَاقُ ...	229/228	Bakara
ٱلظَّالِمُونَ ٱللَّهُ ...	ٱللَّهُ ...	ٱلظَّالِمُونَ *	هُم ٱلظَّالِمُونَ * ٱللَّهُ ...	255/254	Bakara
عَلِيمٍ ٱللَّهُ ...	ٱللَّهُ ...	عَلِيمٍ *	عَلِيمٍ * ٱللَّهُ ...	257/256	Bakara
عَلِيمٍ ٱلَّذِينَ ...	ٱلَّذِينَ	عَلِيمٍ *	عَلِيمٍ * ٱلَّذِينَ ...	262/261	Bakara
حَمِيدُ ٱلشَّيْطَانُ	ٱلشَّيْطَانُ	حَمِيدُ *	حَمِيدُ * ٱلشَّيْطَانُ	268/267	Bakara
عَلِيمٍ ٱلَّذِينَ ...	ٱلَّذِينَ	عَلِيمٍ *	عَلِيمٍ * ٱلَّذِينَ ...	274/273	Bakara
يَخْرُتُونَ ٱلَّذِينَ ...	ٱلَّذِينَ	يَخْرُتُونَ *	يَخْرُتُونَ * ٱلَّذِينَ ...	275/274	Bakara
أَلِفَ لَامٍ بِمِيمِ ٱللَّهُ	ٱللَّهُ ...	أَلِفَ لَامٍ بِمِيمِ	ٱلَمْ * ٱللَّهُ ...	2/1	Âl-i İmrân
بِٱلْعِبَادِ ٱلَّذِينَ ...	ٱلَّذِينَ	بِٱلْعِبَادِ *	بِٱلْعِبَادِ * ٱلَّذِينَ ...	16/15	Âl-i İmrân
ٱلنَّارِ ٱلصَّابِرِينَ ...	ٱلصَّابِرِينَ	ٱلنَّازِ *	عَذَابِ ٱلنَّارِ * ٱلصَّابِرِينَ	17/16	Âl-i İmrân
مِنْهُ ٱسْمُهُ ...	ٱسْمُهُ	مِنْهُ ^٥	بِكَلِمَةٍ مِنْهُ ^٥ ٱسْمُهُ	45	Âl-i İmrân
فَيَكُونُ ٱلْحَقُّ ...	ٱلْحَقُّ ...	فَيَكُونُ *	فَيَكُونُ * ٱلْحَقُّ ...	60/59	Âl-i İmrân

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
لِلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ ...	الَّذِينَ	لِلْمُتَّقِينَ *	لِلْمُتَّقِينَ * الَّذِينَ ...	134/133	Âl-i İmrân
يَكْتُمُونَ الَّذِينَ ...	الَّذِينَ	يَكْتُمُونَ *	يَكْتُمُونَ * الَّذِينَ ...	168/167	Âl-i İmrân
الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	الْمُؤْمِنِينَ	الْمُؤْمِنِينَ :: الَّذِينَ ...	172/171	Âl-i İmrân
عَظِيمٍ الَّذِينَ ...	الَّذِينَ	عَظِيمٍ *	عَظِيمٍ * الَّذِينَ ...	173/172	Âl-i İmrân
لِلْعَبِيدِ الَّذِينَ ...	الَّذِينَ	لِلْعَبِيدِ *	لِلْعَبِيدِ * الَّذِينَ ...	183/182	Âl-i İmrân
لِأُولَى الْأَنْتَابِ الَّذِينَ	الَّذِينَ	لِأُولَى الْأَنْتَابِ	لِأُولَى الْأَنْتَابِ * الَّذِينَ	191/190	Âl-i İmrân
شَهِيدٍ الرِّجَالُ	الرِّجَالُ	شَهِيدًا *	شَهِيدًا * الرِّجَالُ	34-33	Nisâ
فَحُورٍ الَّذِينَ	الَّذِينَ	فَحُورًا *	فَحُورًا * الَّذِينَ	37-36	Nisâ
فَتَبِيلٍ أَنْظُرْ	أَنْظُرْ	فَتَبِيلًا *	فَتَبِيلًا * أَنْظُرْ	50-49	Nisâ
تَصِيرِ الَّذِينَ	الَّذِينَ	تَصِيرًا *	تَصِيرًا * الَّذِينَ	76-75	Nisâ
حَسْبِيبٍ اللَّهُ	اللَّهُ	حَسْبِيبًا * اللَّهُ	حَسْبِيبًا * اللَّهُ	87-86	Nisâ
الْبَيْمِ الَّذِينَ	الَّذِينَ	الْبَيْمًا *	الْبَيْمًا * الَّذِينَ	139-138	Nisâ
جَمِيعِ الَّذِينَ	الَّذِينَ	جَمِيعًا *	جَمِيعًا * الَّذِينَ	141-140	Nisâ
ثَلَاثَةً أَنْتَهُ	إِثْنَتَهُ	ثَلَاثَةً ط	ثَلَاثَةً ط أَنْتَهُ	171	Nisâ
فَنَسَقُ الْيَوْمِ	الْيَوْمِ	فَنَسَقُ ط	فَنَسَقُ ط الْيَوْمِ	3	Mâide

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
وَاحْشَنُوا الْيَوْمَ	الْيَوْمَ	وَاحْشَنُوا ^ط	وَاحْشَنُوا ^ط الْيَوْمَ	3	Mâide
سَرِيعَ الْحِسَابِ الْيَوْمَ	الْيَوْمَ	سَرِيعَ الْحِسَابِ	سَرِيعَ الْحِسَابِ * الْيَوْمَ	5-4	Mâide
أَلَّا تُغْدِلُوا اغْدِلُوا	اغْدِلُوا	أَلَّا تُغْدِلُوا ^ط	أَلَّا تُغْدِلُوا ^ط اغْدِلُوا	8	Mâide
عَلَيْكُمْ ^٥ اِغْلَمُوا	اِغْلَمُوا	عَلَيْكُمْ [*]	عَلَيْكُمْ [*] اِغْلَمُوا	98-97	Mâide
الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ	الْحَمْدُ	الرَّحِيمِ [*]	بِسْمِ اللَّهِ * الْحَمْدُ لِلَّهِ ...	1	En'âm
لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ	الَّذِينَ	لَا رَيْبَ فِيهِ ^ط	لَا رَيْبَ فِيهِ ^ط الَّذِينَ	12	En'âm
بِمَا تُشْرِكُونَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	بِمَا تُشْرِكُونَ [*]	بِمَا تُشْرِكُونَ * الَّذِينَ	20-19	En'âm
أَتَبَاءَهُمُ الَّذِينَ	الَّذِينَ	أَتَبَاءَهُمْ [*]	أَتَبَاءَهُمْ [*] الَّذِينَ	20	En'âm
مُشْرِكِينَ أَنْظُرْ	أَنْظُرْ	مُشْرِكِينَ [*]	مُشْرِكِينَ * أَنْظُرْ	24-23	En'âm
يَأْتِيَكُمْ بِهِ أَنْظُرْ	أَنْظُرْ	يَأْتِيَكُمْ بِهِ ^ط	يَأْتِيَكُمْ بِهِ ^ط أَنْظُرْ	46	En'âm
بِأَسْ بَعْضِ أَنْظُرْ	أَنْظُرْ	بِأَسْ بَعْضِ ^ط	بِأَسْ بَعْضِ ^ط أَنْظُرْ	65	En'âm
تَعْلَمُونَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	تَعْلَمُونَ [*]	تَعْلَمُونَ * الَّذِينَ	82-81	En'âm
أَنْفُسَكُمْ الْيَوْمَ	الْيَوْمَ	أَنْفُسَكُمْ ^ط	أَنْفُسَكُمْ ^ط الْيَوْمَ	92	En'âm
مُتَشَابِهٍ أَنْظُرْ	أَنْظُرْ	مُتَشَابِهٍ ^ط	مُتَشَابِهٍ ^ط أَنْظُرْ	99	En'âm
يَعْلَمُونَ ائْتِغْ	اِئْتِغْ	يَعْلَمُونَ [*]	يَعْلَمُونَ * اِئْتِغْ	106-105	En'âm
رَسُولَ اللَّهِ اللَّهُ	اللَّهُ	رَسُولَ اللَّهِ ^ط	رَسُولَ اللَّهِ ^ط اللَّهُ	124	En'âm

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
لِلْمُؤْمِنِينَ اتَّبِعُوا	اتَّبِعُوا	لِلْمُؤْمِنِينَ *	لِلْمُؤْمِنِينَ * اتَّبِعُوا	3-2	A'râf
الظَّالِمِينَ الَّذِينَ	الظَّالِمِينَ *	الظَّالِمِينَ *	الظَّالِمِينَ * الَّذِينَ	45-44	A'râf
بِرِسْخَةٍ اَدْخُلُوا	اَدْخُلُوا	بِرِسْخَةٍ	بِرِسْخَةٍ اَدْخُلُوا	49	A'râf
الْكَافِرِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	الْكَافِرِينَ *	الْكَافِرِينَ * الَّذِينَ	51-50	A'râf
رَبِّ الْعَالَمِينَ اذْعُوا	اْذْعُوا	رَبِّ الْعَالَمِينَ *	رَبِّ الْعَالَمِينَ * اْذْعُوا	55-54	A'râf
جَائِمِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	جَائِمِينَ *	جَائِمِينَ * الَّذِينَ	92-91	A'râf
فِيهَا الَّذِينَ	الَّذِينَ	فِيهَا *	فِيهَا * الَّذِينَ	92	A'râf
سَبِيلٍ اِتَّخَذُوا	اِتَّخَذُوا	سَبِيلًا	سَبِيلًا اِتَّخَذُوا	148	A'râf
يُؤْمِنُونَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	يُؤْمِنُونَ *	يُؤْمِنُونَ * الَّذِينَ	157-156	A'râf
يَتَوَكَّلُونَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	يَتَوَكَّلُونَ *	يَتَوَكَّلُونَ * الَّذِينَ	3-2	Enfâl
لَا يُؤْمِنُونَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	لَا يُؤْمِنُونَ *	لَا يُؤْمِنُونَ * الَّذِينَ	56-55	Enfâl
لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ	اللَّهُ	لَا تَعْلَمُونَهُمُ *	لَا تَعْلَمُونَهُمُ * اللَّهُ	60	Enfâl
لَا يَفْقَهُونَ الْآنَ	الْآنَ	لَا يَفْقَهُونَ *	لَا يَفْقَهُونَ * الْآنَ	66-65	Enfâl
فَاسْتَوْا اشْتَرُوا	اِشْتَرُوا	فَاسْتَوْنَ *	فَاسْتَوْنَ * اِشْتَرُوا	9-8	Tevbe
الظَّالِمِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	الظَّالِمِينَ *	الظَّالِمِينَ * الَّذِينَ	20-19	Tevbe
يُؤْفَكُونَ اِتَّخَذُوا	اِتَّخَذُوا	يُؤْفَكُونَ *	يُؤْفَكُونَ * اِتَّخَذُوا	31-30	Tevbe
حَكِيمٍ اِنْفَرُوا	اِنْفَرُوا	حَكِيمٍ *	حَكِيمٍ * اِنْفَرُوا	41-40	Tevbe

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
جُرِمِينَ * الْمُتَافِقُونَ	جُرِمِينَ * الْمُتَافِقُونَ	جُرِمِينَ *	جُرِمِينَ * الْمُتَافِقُونَ	67-66	Tevbe
عَلَامِ الْغُيُوبِ * الَّذِينَ	عَلَامِ الْغُيُوبِ * الَّذِينَ	عَلَامِ الْغُيُوبِ *	عَلَامِ الْغُيُوبِ * الَّذِينَ	79	Tevbe
أَلَيْمِ * اسْتَغْفِرْ لَهُمْ	أَلَيْمِ * اسْتَغْفِرْ لَهُمْ	أَلَيْمِ *	أَلَيْمِ * اسْتَغْفِرْ لَهُمْ	80-79	Tevbe
الْفَاسِقِينَ * الْأَعْرَابُ	الْفَاسِقِينَ * الْأَعْرَابُ	الْفَاسِقِينَ *	الْفَاسِقِينَ * الْأَعْرَابُ	97-96	Tevbe
الْعَظِيمِ * الثَّائِبُونَ	الْعَظِيمِ * الثَّائِبُونَ	الْعَظِيمِ *	الْعَظِيمِ * الثَّائِبُونَ	111-112	Tevbe
يَخْرُتُونَ * الَّذِينَ	يَخْرُتُونَ * الَّذِينَ	يَخْرُتُونَ *	يَخْرُتُونَ * الَّذِينَ	63-62	Yûnus
عَلَى الظَّالِمِينَ * الَّذِينَ	عَلَى الظَّالِمِينَ * الَّذِينَ	عَلَى الظَّالِمِينَ *	عَلَى الظَّالِمِينَ * الَّذِينَ	19-18	Hûd
خَيْرًا * اللَّهُ	خَيْرًا * اللَّهُ	خَيْرًا *	خَيْرًا * اللَّهُ	31	Hûd
مُبِينٍ * أَقْتُلُوا	مُبِينٍ * أَقْتُلُوا	مُبِينٍ *	مُبِينٍ * أَقْتُلُوا	9-8	Yûsuf
تَحِذُ الْحَاكِمِينَ * إِرْجِعُوا	تَحِذُ الْحَاكِمِينَ * إِرْجِعُوا	تَحِذُ الْحَاكِمِينَ *	تَحِذُ الْحَاكِمِينَ * إِرْجِعُوا	81-80	Yûsuf
أَرْحَمُ الرَّاجِحِينَ * إِذْهَبُوا	أَرْحَمُ الرَّاجِحِينَ * إِذْهَبُوا	أَرْحَمُ الرَّاجِحِينَ *	أَرْحَمُ الرَّاجِحِينَ * إِذْهَبُوا	93-92	Yûsuf
لَا يُؤْمِنُونَ * اللَّهُ	لَا يُؤْمِنُونَ * اللَّهُ	لَا يُؤْمِنُونَ *	لَا يُؤْمِنُونَ * اللَّهُ	2-1	Ra'd
قَوْمِ هَادٍ * اللَّهُ	قَوْمِ هَادٍ * اللَّهُ	قَوْمِ هَادٍ *	قَوْمِ هَادٍ * اللَّهُ	8-7	Ra'd
أُولُوا الْأَلْبَابِ * الَّذِينَ	أُولُوا الْأَلْبَابِ * الَّذِينَ	أُولُوا الْأَلْبَابِ *	أُولُوا الْأَلْبَابِ * الَّذِينَ	20-19	Ra'd
سَوْءِ الدَّارِ * اللَّهُ	سَوْءِ الدَّارِ * اللَّهُ	سَوْءِ الدَّارِ *	سَوْءِ الدَّارِ * اللَّهُ	26-25	Ra'd
مَنْ آتَابَ * الَّذِينَ	مَنْ آتَابَ * الَّذِينَ	مَنْ آتَابَ *	مَنْ آتَابَ * الَّذِينَ	28-27	Ra'd

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
الْقُلُوبِ الَّذِينَ	الَّذِينَ	الْقُلُوبِ *	الْقُلُوبِ * الَّذِينَ	29-28	Ra'd
... الْحَمِيدِ اللَّهِ	اللَّهُ	... الْحَمِيدِ *	الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ * اللَّهُ	2-1	İbrâhîm
شَدِيدِ الَّذِينَ	الَّذِينَ	شَدِيدِ *	شَدِيدِ * الَّذِينَ	3-2	İbrâhîm
وَلَا خِلَالَ اللَّهِ	اللَّهُ	وَلَا خِلَالَ *	وَلَا خِلَالَ * اللَّهُ	32-31	İbrâhîm
فِي السَّمَاءِ الْحَمْدُ	الْحَمْدُ	فِي السَّمَاءِ *	فِي السَّمَاءِ * الْحَمْدُ	39-38	İbrâhîm
وَعِیُونَ اَدْخُلُوهَا	اَدْخُلُوهَا	وَعِیُونَ ^ط	وَعِیُونَ ^ط اَدْخُلُوهَا	46	Hicr
الْمُقْتَسِمِينَ الَّذِينَ	* الَّذِينَ	الْمُقْتَسِمِينَ *	الْمُقْتَسِمِينَ * الَّذِينَ	91-90	Hicr
الْمُسْتَهِرِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	الْمُسْتَهِرِينَ *	الْمُسْتَهِرِينَ * الَّذِينَ	96-95	Hicr
عَلَى الْكَافِرِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	عَلَى الْكَافِرِينَ *	عَلَى الْكَافِرِينَ * الَّذِينَ	28-27	Nahl
الْمُتَّقِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	الْمُتَّقِينَ *	الْمُتَّقِينَ * الَّذِينَ	32-31	Nahl
يَعْلَمُونَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	يَعْلَمُونَ *	يَعْلَمُونَ * الَّذِينَ	42-41	Nahl
هَلْ يَسْتَوُونَ الْحَمْدُ	الْحَمْدُ	هَلْ يَسْتَوُونَ ^ط	هَلْ يَسْتَوُونَ ^ط الْحَمْدُ	75	Nahl
يَفْتَرُونَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	يَفْتَرُونَ *	يَفْتَرُونَ * الَّذِينَ	88-87	Nahl
لَا نَعْمِهِ اجْتَبِيْهِ	اجْتَبِيْهِ	لَا نَعْمِهِ ^ط	لَا نَعْمِهِ ^ط اجْتَبِيْهِ	121	Nahl
يَخْتَلِفُونَ اذْعُ	اِذْعُ	يَخْتَلِفُونَ *	يَخْتَلِفُونَ * اِذْعُ	124-125	Nahl
مَنْشُورًا اِقْرَأْ	اِقْرَأْ	مَنْشُورًا *	مَنْشُورًا * اِقْرَأْ	14-13	İsrâ

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
تَحْطُورًا * أَنْظُرْ	أَنْظُرْ	تَحْطُورًا *	تَحْطُورًا * أَنْظُرْ	21-20	İsrâ
مَسْحُورًا * أَنْظُرْ	أَنْظُرْ	مَسْحُورًا *	مَسْحُورًا * أَنْظُرْ	48-47	İsrâ
الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ	الْحَمْدُ	الرَّحِيمِ *	بِسْمِ اللَّهِ * الْحَمْدُ لِلَّهِ ...	1	Kehf
مُقْتَدِرًا * أَلْمَالُ	أَلْمَالُ	مُقْتَدِرًا *	مُقْتَدِرًا * أَلْمَالُ	46-45	Kehf
عَرَضًا * الَّذِينَ	الَّذِينَ	عَرَضًا *	عَرَضًا * الَّذِينَ	100-101	Kehf
أَعْمَالًا * الَّذِينَ	الَّذِينَ	أَعْمَالًا *	أَعْمَالًا * الَّذِينَ	103-104	Kehf
الْعَلَى الرَّحْمَنُ	الرَّحْمَنُ	الْعَلَى *	الْعَلَى * الرَّحْمَنُ	5-4	Tâhâ
وَأَخْفَى اللَّهُ	اللَّهُ	وَأَخْفَى *	وَأَخْفَى * اللَّهُ	8-7	Tâhâ
الْكُذْبَى * إِذْهَبْ	إِذْهَبْ	الْكُذْبَى *	الْكُذْبَى * إِذْهَبْ	24-23	Tâhâ
هَرُونَ أَخِي أَشْدُّ	أَشْدُّ	هَرُونَ أَخِي *	هَرُونَ أَخِي * أَشْدُّ	31-30	Tâhâ
لِنَفْسِي * إِذْهَبْ	إِذْهَبْ	لِنَفْسِي *	لِنَفْسِي * إِذْهَبْ	42-41	Tâhâ
فِي ذِكْرِي * إِذْهَبَا	إِذْهَبَا	فِي ذِكْرِي *	فِي ذِكْرِي * إِذْهَبَا	43-42	Tâhâ
وَلَا يَنْسَى * الَّذِينَ	الَّذِينَ	وَلَا يَنْسَى *	وَلَا يَنْسَى * الَّذِينَ	53-52	Tâhâ
لِلْمُتَّقِينَ * الَّذِينَ	الَّذِينَ	لِلْمُتَّقِينَ *	لِلْمُتَّقِينَ * الَّذِينَ	49-48	Enbiyâ
الْمُخْبِتِينَ * الَّذِينَ	الَّذِينَ	الْمُخْبِتِينَ *	الْمُخْبِتِينَ * الَّذِينَ	35-34	Hacc
لِقَبْرِ * الَّذِينَ	الَّذِينَ	لِقَبْرِ *	لِقَبْرِ * الَّذِينَ	40-39	Hacc

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
عَزِيزٌ ۖ الذِّينَ	الَّذِينَ	عَزِيزٌ *	عَزِيزٌ * الذِّينَ	41-40	Hacc
يَوْمَ عَقِيبِ الْمَلِكِ	الْمَلِكُ	يَوْمَ عَقِيبِ *	يَوْمَ عَقِيبِ * الْمَلِكِ	56-55	Hacc
بِمَا تَعْمَلُونَ اللَّهُ	اللَّهُ	بِمَا تَعْمَلُونَ *	بِمَا تَعْمَلُونَ * اللَّهُ	69-68	Hacc
ذَلِكُمُ النَّارُ	النَّارُ	ذَلِكُمْ ط	ذَلِكُمْ ط النَّارُ	72	Hacc
لَقَوِىْ عَزِيزٌ ۖ اللَّهُ	اللَّهُ	لَقَوِىْ عَزِيزٌ *	لَقَوِىْ عَزِيزٌ * اللَّهُ	75-74	Hacc
الْمُؤْمِنُونَ الذِّينَ	الَّذِينَ	الْمُؤْمِنُونَ *	الْمُؤْمِنُونَ * الذِّينَ	2-1	Mü'minûn
هُمُ الْوَارِثُونَ الذِّينَ	الَّذِينَ	هُمُ الْوَارِثُونَ *	هُمُ الْوَارِثُونَ * الذِّينَ	11-10	Mü'minûn
لَقَادِرُونَ اِذْفَع	اِذْفَع	لَقَادِرُونَ *	لَقَادِرُونَ * اِذْفَع	96-95	Mü'minûn
تَذَكَّرُونَ الرَّائِيَّةُ	الرَّائِيَّةُ	تَذَكَّرُونَ *	تَذَكَّرُونَ * الرَّائِيَّةُ	2-1	Mü'minûn
الْمُؤْمِنِينَ الرَّائِي	الرَّائِي	الْمُؤْمِنِينَ *	الْمُؤْمِنِينَ * الرَّائِي	3-2	Mü'minûn
الْمُهِنُ الْحَبِثَاتُ	الْحَبِثَاتُ	الْمُهِنُ *	الْمُهِنُ * الْحَبِثَاتُ	26-25	Mü'minûn
لِلْمُتَّقِينَ اللَّهُ	اللَّهُ	لِلْمُتَّقِينَ *	لِلْمُتَّقِينَ * اللَّهُ	35-34	Mü'minûn
مِصْبَاحٍ الْمِصْبَاحِ	الْمِصْبَاحِ	مِصْبَاحِ ط	مِصْبَاحِ ط الْمِصْبَاحِ	35	Mü'minûn
رُجَاجَةٌ ۖ الرُّجَاجَةُ	الرُّجَاجَةُ	رُجَاجَةٌ ط	رُجَاجَةٌ ط الرُّجَاجَةُ	35	Mü'minûn
نَذِيرٌ ۖ الذِّينَ	الَّذِينَ	نَذِيرًا *	نَذِيرًا * الذِّينَ	2-1	Furkân
مَسْحُورٌ ۖ اَنْظُرْ	اَنْظُرْ	مَسْحُورًا *	مَسْحُورًا * اَنْظُرْ	9-8	Furkân

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
تَنْزِيلَ الْمَلِكِ	الْمَلِكُ	تَنْزِيلًا *	تَنْزِيلًا * الْمَلِكُ	26-25	Furkân
تَفْسِيرَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	تَفْسِيرًا *	تَفْسِيرًا * الَّذِينَ	34-33	Furkân
خَبِيرَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	خَبِيرًا *	خَبِيرًا * الَّذِينَ	59-58	Furkân
عَلَى الْعَرْشِ الرَّخْنُ	الرَّخْنُ	عَلَى الْعَرْشِ ٤	عَلَى الْعَرْشِ ٤ الرَّخْنُ	59	Furkân
رَبِّ الْعَالَمِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	رَبِّ الْعَالَمِينَ *	رَبِّ الْعَالَمِينَ * الَّذِينَ	78-77	Şuarâ
أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ *	أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ * الَّذِينَ	151-152	Şuarâ
الرَّحِيمِ الَّذِينَ	الَّذِينَ	الرَّحِيمِ *	الرَّحِيمِ * الَّذِينَ	217-218	Şuarâ
لِلْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	لِلْمُؤْمِنِينَ *	لِلْمُؤْمِنِينَ * الَّذِينَ	3-2	Neml
وَمَا تُغْلِبُونَ اللَّهَ	اللَّهُ	وَمَا تُغْلِبُونَ *	وَمَا تُغْلِبُونَ * اللَّهَ	26-25	Neml
مِنَ الْكَاذِبِينَ إِذْهَبَ	إِذْهَبَ	مِنَ الْكَاذِبِينَ *	مِنَ الْكَاذِبِينَ * إِذْهَبَ	28-27	Neml
تَفَرَّخُونَ إِزْجَعُ	إِزْجَعُ	تَفَرَّخُونَ *	تَفَرَّخُونَ * إِزْجَعُ	37-36	Neml
مِنَ الْأَمِينِ أَسْلُكُ	أَسْلُكُ	مِنَ الْأَمِينِ *	مِنَ الْأَمِينِ * أَسْلُكُ	32-31	Kasas
يَتَذَكَّرُونَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	يَتَذَكَّرُونَ *	يَتَذَكَّرُونَ * الَّذِينَ	52-51	Kasas
الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ	إِتَّخَذَتْ	الْعَنْكَبُوتِ ٤	الْعَنْكَبُوتِ ٤ اتَّخَذَتْ	41	Ankebût
لِلْمُؤْمِنِينَ أَتْلُ	أَتْلُ	لِلْمُؤْمِنِينَ *	لِلْمُؤْمِنِينَ * أَتْلُ	45-44	Ankebût
أَجْرَ الْعَامِلِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	أَجْرَ الْعَامِلِينَ *	أَجْرَ الْعَامِلِينَ * الَّذِينَ	59-58	Ankebût

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
رَزَقَهَا اللَّهُ	اللَّهُ	رَزَقَهَا	رَزَقَهَا اللَّهُ	60	Ankebût
يُؤَفِّكُونَ اللَّهَ	اللَّهُ	يُؤَفِّكُونَ *	يُؤَفِّكُونَ * اللَّهُ	62-61	Ankebût
يَسْتَهْرُونَ اللَّهَ	اللَّهُ	يَسْتَهْرُونَ *	يَسْتَهْرُونَ * اللَّهُ	11-10	Rûm
الْمُضْعِفُونَ اللَّهَ	اللَّهُ	الْمُضْعِفُونَ *	الْمُضْعِفُونَ * اللَّهُ	40-39	Rûm
نَضِرُ الْمُؤْمِنِينَ اللَّهَ	اللَّهُ	نَضِرُ الْمُؤْمِنِينَ *	نَضِرُ الْمُؤْمِنِينَ * اللَّهُ	48-47	Rûm
مُسْلِمُونَ اللَّهَ	اللَّهُ	مُسْلِمُونَ *	مُسْلِمُونَ * اللَّهُ	54-53	Rûm
لِلْمُحْسِنِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	لِلْمُحْسِنِينَ *	لِلْمُحْسِنِينَ * الَّذِينَ	4-3	Lokmân
يَهْتَدُونَ اللَّهَ	اللَّهُ	يَهْتَدُونَ *	يَهْتَدُونَ * اللَّهُ	4-3	Secde
الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ الَّذِي	الَّذِي	الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ *	الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ * الَّذِي	7-6	Secde
السَّبِيلَ أَذْعَوْهُمْ	أَذْعَوْهُمْ	السَّبِيلَ *	السَّبِيلَ * أَذْعَوْهُمْ	5-4	Ahzâb
عَفْوًا رَحِيمًا النَّبِيَّ	النَّبِيَّ	عَفْوًا رَحِيمًا *	عَفْوًا رَحِيمًا * النَّبِيَّ	6-5	Ahzâb
مَقْدُورًا الَّذِينَ	الَّذِينَ	مَقْدُورًا *	مَقْدُورًا * الَّذِينَ	39-38	Ahzâb
الرَّحِيمُ الْحَمْدُ لِلَّهِ	الْحَمْدُ	الرَّحِيمُ *	بِسْمِ اللَّهِ * الْحَمْدُ لِلَّهِ ...	1	Sebe'
رَأْسِيَّاتٍ اِغْمَلُوا	اِغْمَلُوا	رَأْسِيَّاتٍ *	رَأْسِيَّاتٍ * اِغْمَلُوا	13	Sebe'
الرَّحِيمُ الْحَمْدُ لِلَّهِ	الْحَمْدُ	الرَّحِيمُ *	بِسْمِ اللَّهِ * الْحَمْدُ لِلَّهِ ...	1	Fâtır
السَّعِيرِ الَّذِينَ	الَّذِينَ	السَّعِيرِ *	السَّعِيرِ * الَّذِينَ	7-6	Fâtır

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
شَكُورٌ ۝ الذِّی	الَّذِی	شَكُورٌ *	شَكُورٌ * ۝ الذِّی	35-34	Fâtır
نُفُورًا ۝ اِسْتِكْبَارًا	اِسْتِكْبَارًا	نُفُورًا *	نُفُورًا * ۝ اِسْتِكْبَارًا	43-42	Fâtır
الْمُرْسَلِينَ ۝ اِثْبَعُوا	اِثْبَعُوا	الْمُرْسَلِينَ *	الْمُرْسَلِينَ * ۝ اِثْبَعُوا	21-20	Yâsîn
ثَوَعَدُونَ ۝ اِضْلَوْهَا	اِضْلَوْهَا	ثَوَعَدُونَ *	ثَوَعَدُونَ * ۝ اِضْلَوْهَا	64-63	Yâsîn
تَكْفُرُونَ ۝ اَلْيَوْمَ	اَلْيَوْمَ	تَكْفُرُونَ *	تَكْفُرُونَ * ۝ اَلْيَوْمَ	65-64	Yâsîn
عَلِيمٌ ۝ الذِّی	الَّذِی	عَلِيمٌ *	عَلِيمٌ * ۝ الذِّی	80-79	Yâsîn
تَكْذِبُونَ ۝ اُحْشِرُوا	اُحْشِرُوا	تَكْذِبُونَ *	تَكْذِبُونَ * ۝ اُحْشِرُوا	22-21	Sâffât
الْخَالِقِينَ ۝ اَللّٰهُ	اَللّٰهُ	الْخَالِقِينَ *	الْخَالِقِينَ * ۝ اَللّٰهُ	125-126	Sâffât
الْحِسَابِ ۝ اِضْيِرْ	اِضْيِرْ	الْحِسَابِ *	الْحِسَابِ * ۝ اِضْيِرْ	17-16	Sâd
وَعَذَابٍ ۝ اَرْكُضْ	اَرْكُضْ	وَعَذَابٍ *	وَعَذَابٍ * ۝ اَرْكُضْ	42-41	Sâd
اِلَّا اِنْجِلِسْ ۝ اِسْتَكْبِرْ	اِسْتَكْبِرْ	اِلَّا اِنْجِلِسْ ۝	اِلَّا اِنْجِلِسْ ۝ اِسْتَكْبِرْ	74	Sâd
فَبَشِّرْ عِبَادِ ۝ الذِّیْنَ	الَّذِیْنَ	فَبَشِّرْ عِبَادَ *	فَبَشِّرْ عِبَادِ * ۝ الذِّیْنَ	18-17	Zümer
مُهِّينَ ۝ اَللّٰهُ	اَللّٰهُ	مُهِّينَ *	مُهِّينَ * ۝ اَللّٰهُ	23-22	Zümer
مَثَلًا ۝ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ	اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ	مَثَلًا ۝	مَثَلًا ۝ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ	29	Zümer
بِوَكِيلٍ ۝ اَللّٰهُ	اَللّٰهُ	بِوَكِيلٍ *	بِوَكِيلٍ * ۝ اَللّٰهُ	42-41	Zümer
يَخْرُجُونَ ۝ اَللّٰهُ	اَللّٰهُ	يَخْرُجُونَ *	يَخْرُجُونَ * ۝ اَللّٰهُ	62-61	Zümer

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
أَصْحَابِ النَّارِ الَّذِينَ	الَّذِينَ	أَصْحَابِ النَّارِ*	أَصْحَابِ النَّارِ * الَّذِينَ	7-6	Mü'min
مُرْتَابِ الَّذِينَ	الَّذِينَ	مُرْتَابِ *	مُرْتَابِ * الَّذِينَ	35-34	Mü'min
سَوْءِ الْعَذَابِ النَّارِ	النَّارِ	سَوْءِ الْعَذَابِ *	سَوْءِ الْعَذَابِ * النَّارِ	46-45	Mü'min
ذَاخِرِينَ اللَّهَ	اللَّهُ	ذَاخِرِينَ *	ذَاخِرِينَ * اللَّهَ	61-60	Mü'min
يَجْحَدُونَ اللَّهَ	اللَّهُ	يَجْحَدُونَ *	يَجْحَدُونَ * اللَّهَ	64-63	Mü'min
لَهُ الَّذِينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ	الْحَمْدُ لِلَّهِ	لَهُ الَّذِينَ *	لَهُ الَّذِينَ * الْحَمْدُ لِلَّهِ	65	Mü'min
أَتَى يُضْرَفُونَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	أَتَى يُضْرَفُونَ *	أَتَى يُضْرَفُونَ * الَّذِينَ	70-69	Mü'min
تَمْرَحُونَ اذْخُلُوا	اَدْخُلُوا	تَمْرَحُونَ *	تَمْرَحُونَ * اَدْخُلُوا	76-75	Mü'min
الْمُنْطَلُونَ اللَّهَ	اللَّهُ	الْمُنْطَلُونَ *	الْمُنْطَلُونَ * اللَّهَ	79-78	Mü'min
لِلْمُشْرِكِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	لِلْمُشْرِكِينَ *	لِلْمُشْرِكِينَ * الَّذِينَ	7-6	Fussilet
وَلَا السَّيِّئَةِ اذْفَع	اِذْفَع	وَلَا السَّيِّئَةِ *	وَلَا السَّيِّئَةِ * اِذْفَع	34	Fussilet
يَوْمَ الْقِيَمَةِ اَعْمَلُوا	اِعْمَلُوا	يَوْمَ الْقِيَمَةِ *	يَوْمَ الْقِيَمَةِ * اِعْمَلُوا	40	Fussilet
تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهَ	اللَّهُ	تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ *	تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ * اللَّهَ	13	Şûrâ
بَيْنَكُمْ اللَّهَ	اللَّهُ	بَيْنَكُمْ *	بَيْنَكُمْ * اللَّهَ	15	Şûrâ
عَذَابِ شَدِيدِ اللَّهَ	اللَّهُ	عَذَابِ شَدِيدِ *	عَذَابِ شَدِيدِ * اللَّهَ	17-16	Şûrâ
صَلَّالٍ بَعِيدِ اللَّهَ	اللَّهُ	صَلَّالٍ بَعِيدِ *	صَلَّالٍ بَعِيدِ * اللَّهَ	19-18	Şûrâ
سَبِيلِ اسْتَجِيبُوا	اسْتَجِيبُوا	مِنْ سَبِيلِ *	مِنْ سَبِيلِ * اسْتَجِيبُوا	47-46	Şûrâ

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'an'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
الْعَلِيمِ الذِّى	الَّذِى	الْعَلِيمِ *	الْعَلِيمِ * الذِّى	10-9	Zuhurf
لَا يَشْعُرُونَ إِلَّا خَلَاءَ	لَا يَشْعُرُونَ إِلَّا خَلَاءَ	لَا يَشْعُرُونَ *	لَا يَشْعُرُونَ * إِلَّا خَلَاءَ	67-66	Zuhurf
تَخْرَتُونَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	تَخْرَتُونَ *	تَخْرَتُونَ * الَّذِينَ	69-68	Zuhurf
مُسْلِمِينَ ادْخُلُوا	ادْخُلُوا	مُسْلِمِينَ *	مُسْلِمِينَ * ادْخُلُوا	70-69	Zuhurf
مِنْ رِجْزِ أَلِيمٍ ۝ اللَّهُ	اللَّهُ	مِنْ رِجْزِ أَلِيمٍ *	مِنْ رِجْزِ أَلِيمٍ * اللَّهُ	12-11	Câsiye
إِلَى كِتَابِهَا الْيَوْمَ	الْيَوْمَ	إِلَى كِتَابِهَا *	إِلَى كِتَابِهَا * الْيَوْمَ	28	Câsiye
فِي السَّمَوَاتِ اثْنَتَى	إِثْنَتَى	فِي السَّمَوَاتِ *	فِي السَّمَوَاتِ * إِثْنَتَى	4	Ahkâf
الرَّحِيمِ الَّذِينَ	الَّذِينَ	الرَّحِيمِ *	بِسْمَلِهِ * الَّذِينَ	1	Muham med
مُعْتَدٍ مُرِيبٍ ۝ الذِّى	الَّذِى	مُعْتَدٍ مُرِيبٍ *	مُعْتَدٍ مُرِيبٍ * الذِّى	26-25	Kaf
مَنْبِ ۝ ادْخُلُوهَا	ادْخُلُوهَا	بِقَلْبٍ مَنْبِ *	بِقَلْبٍ مَنْبِ * ادْخُلُوهَا	34-33	Kaf
الْخَرَّاصُونَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	الْخَرَّاصُونَ *	الْخَرَّاصُونَ * الَّذِينَ	11-10	Zâriyât
لِلْمُكَذِّبِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	لِلْمُكَذِّبِينَ *	لِلْمُكَذِّبِينَ * الَّذِينَ	12-11	Tûr
لَا تُبْصِرُونَ اضْلَوْهَا	اضْلَوْهَا	لَا تُبْصِرُونَ *	لَا تُبْصِرُونَ * اضْلَوْهَا	16-15	Tûr
بِالْحُسْنَى الَّذِينَ	الَّذِينَ	بِالْحُسْنَى *	بِالْحُسْنَى * الَّذِينَ	32-31	Necm
الرَّحِيمِ اقْرَبْتِ	اقْرَبْتِ	الرَّحِيمِ *	بِسْمَلِهِ * اقْرَبْتِ	1	Kamer
الرَّحِيمِ الرَّحْمَنُ	الرَّحْمَنُ	الرَّحِيمِ *	بِسْمَلِهِ * الرَّحْمَنُ	1	Rahmân
النَّبَاتِ الشَّمْسُ	الشَّمْسُ	النَّبَاتِ *	النَّبَاتِ * الشَّمْسُ	5-4	Rahmân

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
فَاسِقُونَ اغْلَمُوا	اِغْلَمُوا	فَاسِقُونَ *	فَاسِقُونَ * اِغْلَمُوا	17-16	Hadîd
الْجَحِيمِ اغْلَمُوا	اِغْلَمُوا	الْجَحِيمِ *	أَصْحَابُ الْجَحِيمِ * اِغْلَمُوا	20-19	Hadîd
فَخُورٍ الَّذِينَ	الَّذِينَ	فَخُورِ *	فَخُورٍ * الَّذِينَ	24-23	Hadîd
بَصِيرٍ الَّذِينَ	الَّذِينَ	بَصِيرِ *	بَصِيرٍ * الَّذِينَ	2-1	Mücâdele
يَعْمَلُونَ اتَّخَذُوا	اِتَّخَذُوا	يَعْمَلُونَ *	يَعْمَلُونَ * اِتَّخَذُوا	16-15	Mücâdele
الْكَاذِبُونَ اسْتَخَوْذَ	اسْتَخَوْذَ	الْكَاذِبُونَ *	الْكَاذِبُونَ * اسْتَخَوْذَ	19-18	Mücâdele
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ	الْمَلِكُ	لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ	لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ	23	Haşr
لَكَاذِبُونَ اتَّخَذُوا	اِتَّخَذُوا	لَكَاذِبُونَ *	لَكَاذِبُونَ * اِتَّخَذُوا	2-1	Münâfikûn
النَّبَأِ الْمُبِينُ اللَّهُ	اللَّهُ	النَّبَأِ الْمُبِينِ *	النَّبَأِ الْمُبِينُ * اللَّهُ	13-12	Teğâbün
أُولَى الْأَلْبَابِ الَّذِينَ	الَّذِينَ	أُولَى الْأَلْبَابِ	أُولَى الْأَلْبَابِ * الَّذِينَ	10	Talâk
لَهُ رِزْقٌ اللَّهُ	اللَّهُ	لَهُ رِزْقًا *	لَهُ رِزْقًا * اللَّهُ	12-11	Talâk
قَدِيرٍ الذِّى	الَّذِى	قَدِيرِ *	قَدِيرٍ * الذِّى	2-1	Mülk
الْعَفْوَ الذِّى	الَّذِى	الْعَفْوَ *	الْعَفْوَ * الذِّى	3-2	Mülk
الرَّحِيمِ الْحَقَّاهُ	الْحَقَّاهُ	الرَّحِيمِ *	بَسْمَلَهُ * الْحَقَّاهُ	1	Hâkka
إِلَّا الْمُصَلِّينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	إِلَّا الْمُصَلِّينَ *	إِلَّا الْمُصَلِّينَ * الَّذِينَ	23-22	Meâric
شَيْبِ السَّمَاءِ	السَّمَاءِ	شَيْبًا *	شَيْبًا * السَّمَاءِ	18-17	Müzemmil

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'an'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
لِلْمُكَذِّبِينَ أَنْطَلِقُوا	انْطَلِقُوا	لِلْمُكَذِّبِينَ *	لِلْمُكَذِّبِينَ * أَنْطَلِقُوا	29-28	Mürselât
تُكْذِبُونَ أَنْطَلِقُوا	انْطَلِقُوا	تُكْذِبُونَ *	تُكْذِبُونَ * أَنْطَلِقُوا	30-29	Mürselât
الْعَظِيمِ الَّذِي	الَّذِي	الْعَظِيمِ *	الْعَظِيمِ * الَّذِي	3-2	Nebe'
طَوًى اذْهَبْ	اِذْهَبْ	طَوًى *	طَوًى * اِذْهَبْ	17-16	Nâziât
الْكَرِيمِ الَّذِي	الَّذِي	الْكَرِيمِ *	الْكَرِيمِ * الَّذِي	7-6	İnfitâr
لِلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	لِلْمُطَفِّفِينَ *	لِلْمُطَفِّفِينَ * الَّذِينَ	2-1	Mutaffi- fîn
لِلْمُكَذِّبِينَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	لِلْمُكَذِّبِينَ *	لِلْمُكَذِّبِينَ * الَّذِينَ	11-10	Mutaffi- fîn
الْأَخْذُودِ النَّارِ	النَّارِ	الْأَخْذُودِ *	الْأَخْذُودِ * النَّارِ	5-4	Bürüc
الْحَمِيدِ الَّذِي	الَّذِي	الْحَمِيدِ *	الْحَمِيدِ * الَّذِي	9-8	Bürüc
مَا الطَّارِقِ النَّجْمِ	النَّجْمِ	مَا الطَّارِقِ *	مَا الطَّارِقِ * النَّجْمِ	3-2	Târik
الْأَعْلَى الَّذِي	الَّذِي	الْأَعْلَى *	الْأَعْلَى * الَّذِي	2-1	A'lâ
الْأَشْقَى الَّذِي	الَّذِي	الْأَشْقَى *	الْأَشْقَى * الَّذِي	12-11	A'lâ
ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي	الَّتِي	ذَاتِ الْعِمَادِ *	ذَاتِ الْعِمَادِ * الَّتِي	8-7	Fecr
ذِي الْأَوْتَادِ الَّذِينَ	الَّذِينَ	ذِي الْأَوْتَادِ *	ذِي الْأَوْتَادِ * الَّذِينَ	11-10	Fecr
الْمُطْمِئِنَّةُ اِرْجِعِي	اِرْجِعِي	الْمُطْمِئِنَّةُ *	الْمُطْمِئِنَّةُ * اِرْجِعِي	28-27	Fecr
الْأَشْقَى الَّذِي	الَّذِي	الْأَشْقَى *	الْأَشْقَى * الَّذِي	16-15	Leyl
الْأَتَقَى الَّذِي	الَّذِي	الْأَتَقَى *	الْأَتَقَى * الَّذِي	18-17	Leyl

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
وَزَّكَ الْبَى	الْبَى	وَزَّكَ *	وَزَّكَ * الْبَى	3-2	İnşirâh
الرَّحِيمِ أَفْرَا	إَفْرَا	الرَّحِيمِ *	بَسْمَلَه * إَفْرَا	1	Alâk
مِنْ عَلَقٍ أَفْرَا	إَفْرَا	مِنْ عَلَقٍ *	مِنْ عَلَقٍ * إَفْرَا	3-2	Alâk
وَزَّكَ الْأَكْرَمِ الْبَى	الْبَى	وَزَّكَ الْأَكْرَمِ *	وَزَّكَ الْأَكْرَمِ * الْبَى	4-3	Alâk
الرَّحِيمِ الْقَارِعَةُ	الْقَارِعَةُ	الرَّحِيمِ *	بَسْمَلَه * الْقَارِعَةُ	1	Kâria
هُمَزَةٌ لَمَرَّةٌ الْبَى	الْبَى	هُمَزَةٌ لَمَرَّةٌ *	هُمَزَةٌ لَمَرَّةٌ * الْبَى	2-1	Hümeze
الْمُوقَدَّةُ الْبَى	الْبَى	الْمُوقَدَّةُ *	الْمُوقَدَّةُ * الْبَى	7-6	Hümeze
هَذَا النَّبِيتِ الْبَى	الْبَى	هَذَا النَّبِيتِ *	هَذَا النَّبِيتِ * الْبَى	4-3	Kurayş
لِلْمُصْلَبِينَ الْبَى	الْبَى	لِلْمُصْلَبِينَ *	لِلْمُصْلَبِينَ * الْبَى	5-4	Mâûn
سَاهُونَ الْبَى	الْبَى	سَاهُونَ *	سَاهُونَ * الْبَى	6-5	Mâûn
أَخَذَ اللَّهُ	اللَّهُ	أَخَذَ *	أَخَذَ * اللَّهُ	2-1	İhlâs
الْخَنَاسِ الْبَى	الْبَى	الْخَنَاسِ *	الْخَنَاسِ * الْبَى	5-4	Nâs

Not: Tekâsür sûresinin başındaki hemze **hemze-i vasıl** olmayıp, **hemze-i katı** olduğundan Besmeleden geçiş yapıldığında okunur.

Bitişik Okunuşu	İptidası	Duruş	Kur'ân'da Yazılışı	Âyet No	Sûre
الرَّحِيمِ الْهَيْكُمُ الْكَائِرُ	الْهَيْكُمُ الْكَائِرُ	الرَّحِيمِ *	بَسْمَلَه * الْهَيْكُمُ الْكَائِرُ	1	Tekâsür

H. VASIL, VAKF VE İBTİDÂDA ÖZEL OKUNUŞU OLAN KELİMELER

Kur'ân tilâvetinde resm-i hat (Kur'ân kelimelerinin yazı dizimi) önemlidir. Vakflar ve ibtidâlar bu yazı dizimine göre yapılır. Meselâ kelimenin yazılışında harf-i med varsa, sebep-i med olmasa dahi burada bir med (medd-i tabîi) vardır. Genel kural böyle olmakla birlikte bazen bu kuralların uygulanmadığı, yazıldığı gibi okunmayan özel okunuşu olan kelimeler de vardır. Bunların bir kısmına işaret olmak üzere Kur'ân'ın resm-i hattının altına bir uyarı ifadesi veya harfi yazılır. Okuyucu uyarılır. O uyarıya göre okumaya yönlendirilir.

Meselâ، ^{قصر}أُولَئِكَ، ^{قصر}أُولَاتٍ gibi kelimelerin altına kasr (قَصْر) yazar.

Yani, “Ey okuyucu, yazı dizimine göre vâv (و) harf-i med şartları taşıyor ama Kur'ân'ın resm-i hattı gereği öyle yazılmıştır. O vâv, harf-i med olarak yazılmış değildir. Onu uzatma, kasret! Yani mâkablindeki harekeyi oku, geç!” demektir.

Aksi durum da vardır. Meselâ، ^{قصر}فَبَاؤُوا، ^{قصر}وَجَاؤُوا gibi kelimelerin altına med (مَد) uyarı ifadesi yazmışlardır. Yani, “Ey okuyucu, resm-i hatta vâv (و), hemzenin kürsüsü gibi gözükmektedir. Harf-i med değil gibi görülmektedir. Öyle değildir. Buradaki vâv (و), hem hemzenin kürsüsü hemde harf-i med ve cemi vâvı'dır. Burayı sakın hareke okuyup geçme, medd-i tabîi olarak bir elif miktarı ^{قصر}وَجَاؤُوا، ^{قصر}فَبَاؤُوا şeklinde uzatarak oku!” demektir. Bunun gibi başka bazı uyarı ifadeleri de vardır. Bazı mushaflarda da yoktur. Onun için okuyucular özellikle de okutucular, bu hizmetin uzmanları bunları iyi bilmeli, yeri geldiğinde doğru okumalı ve okutmalıdırlar.

Şimdi bunlardan bir kısmını burada zikredeceğiz. Önce vakf ve vasılda elifleri farklı okunan 7 kelimedden bahsedeceğiz.

Bu yedi kelimenin sonlarında harf-i med durumundaki elifler, bir şeyden bedel olmayarak Kur'ân'ın resm-i hattı gereği öyle yazılmıştır. Böyle elifli kelimelerin ilk ikisi ve sonuncusu ayet ortasında geçmektedir ve altında kasr (قصر) uyarı ifadesi vardır. Diğer dört tanesi ayet sonundadır. Ayet sonunda olanların uyarısı yoktur. Kural bilinip ona göre okunacaktır.

Bunların kuralları; bu 7 adet sonu elifli kelime üzerinde durulduğu zaman yazıda bulunan harf-i med elif üzere medd-i tabîi olarak durulur. Geçildiği zaman ise bu elifler okunmaz, med yapılmaz, kasırla yalnız hareke okunur, öyle geçilir. Bunlar şu kelimelerdir:

1. Kur'ân-ı Kerîm'deki, nefsi mütekellim vahde zamiri olan **أَنَا** قصر

kelimeleridir.

Kur'ân'da birçok yerde geçer, üzerinde durulursa **أَنَا** medd-i tabîi olarak, uzatarak durulur. Geçilirse, kasırla **أَنَّ** şeklinde uzatmadan geçilir. Muhtelefün fihtir.

2. Kehf sûresi, ayet 38'deki **لَكِنَّا** قصر kelimesidir.

Bu da yukarıdaki **أَنَا** kelimesi gibidir. Durunca uzatılır, geçince, elif, okunmaz, **لَكِنَّ** şeklinde uzatılmadan kasırla okunur. Bu ikisi, ayet ortalarında.

3. Ahzâb sûresi, 10. ayetin sonundaki **الظُّنُونَا** kelimesi

Durakta durulursa uzatılarak okunur. Durulmayıp önündeki **الظُّنُونُ هُنَالِكَ** 'ye geçilirse elif okunuştan düşer, **الظُّنُونُ هُنَالِكَ** şeklinde uzatılmadan geçilir.

4. Ahzâb sûresi, ayet 66'daki **الرَّسُولَا** kelimesi

5. Ahzâb sûresi, ayet 67'deki **السَّبِيلَا** kelimesi

6. İnsân sûresi 15. ayetteki **قَوَائِرَا** kelimesidir.

Bu son üç madde, ayet sonu oldukları için üçüncü madde ile aynı durumdadır. Ayette durulursa elifler med edilerek okunur, geçilirse elifler okunuştan düşer, kasır ile hareke okunur, geçilir.

7. İnsân sûresi 4. ayetteki سَلَّيْلًا قص kelimesidir. Bu kelime ayet

ortasındadır. Altında kasır (قص) uyarı ifadesi vardır. Geçilirse, elif okunuştan düşer. سَلَّيْلًا وَ أَغْلَالًا şeklinde geçilir, devam edilir. Durulursa iki vecih vardır (iki şekilde durulur):

a) سَلَّيْلًا şeklinde sükün ile,²²³

b) سَلَّيْلًا şeklinde elifle ve uzatılarak durulur.

Bu yedi kelimenin böyle okunması muhtelefün fihtir. Yani kıraat imamlarının bazısı yukarıda geçtiği üzere Hafs Hazretleri gibi okur, bazıları da farklı okur.

Not: Bu yedi kelimeye resm-i hat itibarıyla benzediği (sonlarında mâkabli meftuh elifler bulunduğu) ve altlarında da kasır (قص) uyarı ifadeleri bulunduğu hâlde bunlar gibi okunmayan, okunuşu farklı olan bazı kelimeler de vardır ki yazılış ve okunuşunu bir cetvel hâlinde gösterirsek şöyledir:

²²³ Bazı eski baskı mushaflarda سَلَّيْلًا وَ أَغْلَالًا şeklinde elifsiz yazıldığını gördüm. Bu duruş şekli, o türlü mushafların resm-i hattına uymuş olur. H. Ramazan Pakdil

<u>Vakf Hali</u>	<u>Vasıl Hali</u>	<u>Kur'ân'da Yazılışı</u>	<u>Sûre</u>	<u>Ayet No</u>
أَوْ يَعْفُوا	أَوْ يَعْفُو	أَوْ يَعْفُوا قص	Bakara (2)	237
ثُمُودَ	ثُمُودَ	ثُمُودَا قص	Hûd (11)	68
لِتَشْلُوا	لِتَشْلُوا	لِتَشْلُوا قص	Ra'd (13)	30
لَنْ نَدْعُوا	لَنْ نَدْعُو	لَنْ نَدْعُوا قص	Kehf (18)	14
أَنْ أَتْلُوا	أَنْ أَتْلُو	أَنْ أَتْلُوا قص	Neml (27)	92
لَيَرْبُوا	لَيَرْبُوا	لَيَرْبُوا قص	Rum (30)	39

ثُمُودَا dışındakilerin durumu ve yorumu şudur: Bunların sonlarındaki vâv ve elif (وا...)’ler, bu kelimeleri cemi gibi gösteriyorsa da bunlar cemi değildir. Müfreddir. Vâvları cemi vâv’ı değildir, nefs-i kelimedendir. Harekeleri de başlarındaki nevâsıbdan dolayısıdır. Elifleri ise Kur’ân’ın resm-i hattı gereği böyle yazılmıştır. Ama yazımları cemi gibi olduğu için, o elifler nazar-i itibara alınmaz (harf-i med olmaz, cemi elifi gibi kabul edilir) ve vakıf hâlinde vâvlar sâkin kılınır, mâkablileri de mazmum olduğu için harf-i med olurlar. Sebeb-i medleri de bulunmadığı için yukarıda görüldüğü gibi medd-i tabîi olarak vâv üzerinde durulur. Elifler, cemi elifi gibi uzatma görevi yapmaz. Geçerken de fetha harekesi okunur ve med kalkar, kasr (hareke) ile geçilir. Onun için altlarına kasr (قصر) ifadesi konmuştur ama geçerken kasr (hareke) okunacağına işaretler.

ثُمُودَا kelimesi ise, ilm-i kıraatte bu kelimeyi ثُمُودَا şeklinde tenvinli

okuyan kıraat imamları vardır. Ondan dolayı kelime elifle yazılmıştır. Bizim İmamımızın râvîsi Hafs Hazretleri bu kelimeyi tenvinsiz

okuyanlardandır. Onun için vakfettiğimizde yukarıdaki gibi تَمُودْ şeklinde sükûnla, vaslederken ise kasır (hareke) ile تَمُودَ şeklinde okur geçeriz.²²⁴

İ. KUR'ÂN-I KERİM'DE KELİME ORTASINDA RESM-İ HAT GEREĞİ YAZILAN FAKAT OKUNMAYAN ELİFLER VE YERLERİ

Aşağıda gösterilecek kelimelerde yazının görüntüsünde, medd-i muttasıl, medd-i munfasıl veya medd-i lâzım gibi med şartları oluşmakla beraber, bu kelimelerdeki elifler harf-i med elifler değil, Kur'ân'ın resm-i hattı gereği yazılmış, cemi elifleri gibi okunmayan, uzatmayan eliflerdir. Bazılarının altına kasır (قصر) ifadesi yazılmış bazılarının yazılmamıştır. Onun için bunları tanımalı, med yapmama- lı, yanlış okumamalıdır.

Bu kelimeler, okunuşları ve yerleri:

<u>Okunuşu</u>	<u>Yazılışı</u>	<u>Kur'ân'daki Yeri</u>
... لَا ذَنْبَهُ ...	... لَا أَذَنْبَهُ ...	Neml sûresi, 21. ayet
	Medd-i munfasıl gibi	
... وَلَا وَضَعُوا ...	... وَلَا أَوْضَعُوا ...	Tevbe sûresi, 47. ayet
	Medd-i munfasıl gibi	
... لِشَيْءٍ ...	... لِشَيْءٍ ...	Kehf sûresi, 23. ayet
	Medd-i lâzım gibi	

²²⁴ Vakf ve vasılda değişik okunuşu olan kelimeler için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 143, 394; Muhammed Emin, *Umde*, s. 76, 296, 368 vd.; Dimyâtî, *İthâf*, s. 161, 290, 353, 428; Karabâşî, *Karabaş Tecvîdi*, s. 15 (hâşiye); Debreli, *Mîzânü'l-Hurûf*, s. 44-45; Muhammed Mekki Nasr, *Nihayetü'l-Kaol*, s. 191; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri*, s. 373-374; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 196; Tuğral, *Sorularla Kur'ân Tecvîdi*, s. 45; Gülle, *Tecvîd İlmî*, s. 448-450.

أَفَئِنْ

أَفَافِنْ

Âl-i İmrân, 144. ayet

Medd-i muttasıl gibi

وَلَا تَتَيْسُّوْا

وَلَا تَأَيَّسُوا

Yûsuf sûresi, 87. ayet

Medd-i lâzım gibi

إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ

إِنَّهُ لَا يَأَيَّسُ

Yûsuf sûresi, 87. ayet²²⁵

Medd-i lâzım gibi

J. VASIL, VAKF VE İBTİDÂYA GÖRE BİRDEN FAZLA VECHİ (OKUNUŞU) OLAN KELİMELER

1. Kiraat-ı Âsım ve Rivayet-i Hafs'a göre Kur'ân-ı Kerîm'de on beş çeşit kelimedede vasıl veya vakf hâlinde iki çeşit okunuş vardır. Bunların ilk onunda, diğer kıraat imamları ve râvîleri de aynı okur (yani müttefekun aleyhtir).

Bu on beş kelime ve yerleri şöyledir:

Bunlardan altı tanesi istifhâm hemzesi ile alâkalıdır. Yani istifhâm hemzesi, lâm-ı tarifli bir kelimeye veya lafza-i celâl'e dâhil olursa (onlardan önce gelirse) iki vecihli okunur.

a) Vasıl hemzesi elife ibdâl edilir (dönüştürülür), harf-i med durumuna girer. Bu harf-i medden sonra sâkin (cezimli veya şeddeli, اَلْ takısının lâm'ı) geldiği için medd-i lâzım meydana gelir.

b) İkinci hemze (vasıl hemzesi) teshil ile okunur. Bu altı kelime şunlardır:

1, 2 : اَلذِّكْرَيْنِ En'âm sûresi 143 ve 144. ayetler.

3, 4 : اَلَّذِي Yûnus sûresi 51 ve 91. ayetler.

5, 6 : اَللّٰهُ Yûnus sûresi 59. ayet; Neml sûresi, 59. ayet.

²²⁵ Yukarıdaki kelimelerle ilgili bk. Tuğral, *Sorularla Kur'ân Tecvîdi*, s. 61.

Yukarıdaki altı kelimedede bu iki vecihten mukaddem (öncelikli okunacak) olan ibdâl ile medd-i lâzım olarak okumaktır. Mushaflar da ona göre harekelenmiştir. Onu okumak yeterlidir. Ancak ikinci vecih ve okunuşu da bilinmelidir. Bunların aslı, *ءَالَيْنَ ، ءَالَهُ ، ءَالَذَكْرَيْنِ* 'dir. İkinci hemzeler, *ءَاغْجَمِي* kelimesinin ikinci hemzesinin teshil edildiği gibi teshil edilir.²²⁶

7 : Yûsuf sûresi 11. ayetteki *لَا تَأْمَنَّا* 'dır. Bu kelimedede de iki vecih vardır:

a) İsmâm,

b) Revm'dir. Bu iki vecihden mukaddem (öncelikli okunacak) olan işmâm vechidir. Bu vecih okunduğunda yeterlidir.²²⁷ İkinci vecih olan revm vechi de bilinmelidir. Şöyle ki: Bu kelimenin aslı *لَا تَأْمَنَّا* olduğu için, revm yaparken birinci nûn (ötreli nûn)'un ötre sesinin üçte ikisini atıp, üçte bir hafif bir sesle birinci nûnun ötre harekesi okunarak ikinci nûna geçilir ve onda tekrar ses eski tonuna ve yüksekliğine çıkar. (Uygulama fem-i muhsinden duyulmalıdır.) İsmâm, idğâmla yapıldığı için gunnelidir. Revm'de ise hafif sesle de olsa birinci nûn harekeli okunduğu için gunnesizdir.

8, 9: Meryem ve Şûrâ sûrelerinin evvelinde bulunan hurûf-ı mukattaa ayetlerindeki *ع=عَيْن* lafızlarında da iki vecih vardır:

a) Tûl,

b) Tevassut'tur. Bunlarda da mukaddem vecih tûl'dur.²²⁸

²²⁶ Kitabın ilk konularında, fer'î harflerden hemze-i müsehhhele'ye bakılabilir. Muhammed Emin, *Umde*, s. 172, 215, 216, 347; Dimyâtî, *İthâf*, s. 219, 250, 252, 338; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 377.

²²⁷ Bu işmâmın nasıl uygulanacağı, kitabımızın medd-i ârız kısmında açıklanmıştır. Oraya bakılabilir.

²²⁸ Pâluvî, *Zübde*, s. 87; Muhammed Emin, *Umde*, s. 16-17.

10: Şuarâ sûresi 63. ayetteki **كُلِّ فِرْقٍ** kelimesinin "râ" sında da iki vecih vardır:

a) Terkîk (ince),

b) Tefhîm (kalın). Bu kelimeye terkîk, mukaddemdir. ²²⁹

11, 12, 13: Rûm sûresi 54. ayette iki tane **صَغِفٌ** , bir tane **صَغَفًا** vardır. Bu lafızları, birinci vecih: Dâd (ض) harflerini (mushaflarda yazıldığı gibi **صَغِفٌ ... صَغِفٌ ... صَغِفًا**) üstünle, ikinci vecih: dâd (ض) harflerini **صَغِفًا ... صَغِفٌ ... صَغِفٌ** şeklinde ötre ile okumaktır. ²³⁰

14: Tûr sûresi 37. ayetteki **الْمُصِيطِرُونَ** kelimesinde de birinci vecih sâd (ص), yani mushaflarda yazıldığı gibi **الْمُصِيطِرُونَ** okumak; ikinci vecih sîn (س), yani **الْمُسِيطِرُونَ** şeklinde okumak olarak iki vecihtir. ²³¹

Not: Kur'ân-ı Kerîm'de bunun gibi üç kelime daha vardır. Onları da tanıyıp ona göre okumak lâzımdır. Yalnız Tûr'un dışındaki üç yerde tek vecihtir. Sâd (ص) mı okunur, sîn (س) mi okunur? Onu bilmek lâzımdır. Şöyle ki:

1. Bakara sûresi 245. ayetteki **وَيَبِضْطُ** kelimesi ile,

2. A'râf sûresi 69. ayetteki **بَضْطَةً** kelimesi.

Kur'ân'ın resm-i hattında yazıları sâd (ص) ile yazılmakla birlikte, sîn (س) ile, **بَضْطَةً** , **وَيَبِضْطُ** şeklinde okunurlar. Böyle okunmalarına işaret için sâd harfinin altına küçük bir sîn (س) uyarı harfi yazılır.

3. Ğâşiye sûresi 22. ayetteki **بِصِيطِرٍ** kelimesi, sâd (ص) ile yazılır ve tek vecih sâd ile okunur. ²³²

²²⁹ Pâluvî, *Zübde*, s. 102; Muhammed Emin, *Umde*, s. 340.

²³⁰ Muhammed Emin, *Umde*, s. 361; Dimyâtî, *İthâf*, s. 349; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 345.

²³¹ Pâluvî, *Zübde*, s. 129; Muhammed Emin, *Umde*, s. 417.

²³² Pâluvî, *Zübde*, s. 144; Muhammed Emin, *Umde*, s. 450.

4. Yukarıdaki Tûr sûresindeki **الْمُصِطَرُونَ** kelimesi sâd ile yazılır, iki vecihle okunup sâd vechi mukaddem olduğu için bunların altına uyarı harfi yazmaya gerek duyulmamıştır. Bu verdiğimiz bilgiler aşere tarikine göredir. Tecvidler aşere tarikine göre yazılması gerektiği için biz de ona göre tanzim ettik.

15: Mürselât sûresi 20. ayetteki **الَمْ خَلَقَكُمْ** kelimesinde de birinci vecih tam idğâm, ikinci vecih nâkıs idğâm olmak üzere bütün kıraat imamlarına göre iki vecihtir.²³³

2. Kur'ân-ı Kerîm'de on üç kelimenin vakflarında iki vecih, vasıllarında bir vecih olmak üzere toplam üç vecih vardır. Bunlar:

1, 2, 3, 4: Yûnus sûresi 87, Yûsuf sûresi 21 ve 99, Zuhurf sûresi 51. ayetlerde geçen **مَضَرَ** kelimesi.

5: Sebe sûresi 12. ayette geçen **عَيْنَ الْقَطْرِ** kelimesi.

6, 7, 8: Hûd sûresi 81, Hicr sûresi 65, Duhân sûresi 23. ayetlerde geçen **فَأَنسِرَ** kelimesi.

9, 10: Tâhâ sûresi 77 ve Şuarâ sûresi 52. ayetlerinde geçen **أَنَ أَشِرَ** kelimesi.

11: Fecr sûresi 4. ayette geçen **إِذَا يَسِرَ** kelimesi.

Yukarıdaki kelimelerden **مَضَرَ** kelimesinde, vasıl hâlindeki üstün harekesi nazar-ı itibara alınarak râ (ر) harfinde vakfedildiğinde kalın veya ince okunabilirse de kalın okumak mukaddemdir. Vasledildiğinde yalnız kalın okunur.

عَيْنَ الْقَطْرِ kelimesinin vaslında, esre harekeden dolayı ince, vakfedildiğinde ise vaslındaki harekesinin hükmünden dolayı önce ince, sonra kalın okunur.

²³³ Pâluvî, *Zübde*, s. 140; Muhammed Emin, *Umde*, s. 63; Tanrıbuyruğu, *Muhîtu't-Tecvîd*, s. 28-29.

فَاسْرِ ، أَنْ أَسْرِ ، إِذَا يَسْرِ kelimelerinde râ (ر) harfi umumi kural gereği kalın, aslında bulunup sonrada hazfedilen yâ (ي)'lara işaret için ince okunur.

Vasıl hâlindeki harekeleri esre olup ince okundukları için, vakflarında ince okunma vechi mukaddem (öncelikli)dir.²³⁴

12: Neml sûresi 36. ayette geçen فَمَّا أَتَيْنِي اللَّهُ 'da vasıl hâlinde bir vecih iken, vakf hâlinde iki vecihtir;

a) Birinci vecih, yâ (ي)'nın isbâtıyla فَمَّا أَتَيْنِي şeklinde,

b) İkinci vecih olarak da yâ (ي)'nın hazfiyle فَمَّا أَتَانْ şeklinde durulur.²³⁵

13: Dehr sûresi 4. ayetteki سَلَّاسِلَا kelimesinde, vaslında kasr قصر

ile سَلَّاسِلْ şeklinde okunurken, vakfında سَلَّاسِلَا şeklinde elifin isbâtıyla ve meddi ile okunduğu gibi, سَلَّاسِلْ şeklinde de durulabilir.²³⁶

Böylece bu on üç kelimenin her birinde üçer vecih meydana gelmiş olur.

3. Vakf hâlinde bir vecih, vasıl hâlinde iki vecih olmak üzere toplam üç vecih olan bir kelime vardır. O da Âl-i İmrân sûresi 1. ayetteki ...اللَّهُ * أَلَمْ hurûf-ı mukattaadır. Bu hurûf-ı mukattaa ayette durulduğu zaman, mîm (ميم) lafzının sükûnu değişmediği için bir vecihtir. Geçilirse vasıl hemzeli bir kelimeye yani اللَّهُ lafzına geçileceği için vasıl hemzesi düşer, iki sâkin yan yana gelmiş olur (ictimâ-i sâki-neyn olur.) Vasıl hâlinde ictimâ-i sâki-neyn caiz değildir. Dolayısıyla birinci sâkin mîm (ميم), اللَّهُ lafzının düşen vasıl hemzесinin fethası

²³⁴ Pâluvî, Zübde, s. 14; Muhammed Emin, Umde, s. 25, 238 (hâşiye).

²³⁵ Muhammed Emin, Umde, s. 346; Tanrıbuyruğu, Muhîtu't-Tecvîd, s. 31.

²³⁶ Bu son maddenin kaynakları, "Vakıf ve Vasla Göre Özel Okunuşu Olan Kelimeler" de geçti. Oraya bakılabilir.

nakledilerek fetha ile harekelenir. ... اَلِفْ لَامِیْمَ اللّٰه olur. Aslı, medd-i lâzım olduğu için vaslederken bir kere tul ile (dört elif med edilerek) son sâkin mîm üstünle harekelenerek اللّٰه lafzına geçilir. Bir kere de mevcut hali (yani sükûn-i lâzımın, harekelenmesiyle medd-i tabîi durumuna düşmesi) nazarı itibara alınarak mîm (مِیْم) 'in kasrıyla ve fethasıyla geçilerek okunur. Böylece üç vecih olmuş olur.²³⁷

4. Hucurât sûresi 11. ayetteki بِئْسَ الْاِسْمُ kelimesinin vasıl ve ibtidâsında da toplam üç vecih vardır:

a) Kelime vasledilerek okunursa, yazıda بِئْسَ الْاِسْمُ görüldüğü gibi bir vecihle okunur. Geriye dönülüp اِلِاسْم 'den ibtidâ edilirse, iki vecihle ibtidâ edilir.

b) اِلِاسْم şeklinde ibtidâ edilir.

c) لِاسْم şeklinde ibtidâ edilir. Toplam üç vecih meydana gelmiş olur.²³⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de vasıl, vakf ve ibtidâya göre birden fazla okunuşu olan yukarıdaki kelimelerin toplamı otuzdur. Namazda okundukları veya aşr-ı şerîf yahut mukâbele okumalarında bunlardan birini (mukaddem vechi, birinci vechi) okumak yeterlidir. Dönüp, diğer vecihten almaya gerek yoktur. Ama ta'lim ve teallümde (öğretimde) talebelere bunların da olabileceğini anlatarak nasıl okunacaklarını öğretmek maksadıyla iki vecih de okutulabilir. Böylece talebeler geleceğe eksiksiz hazırlanmış olur.

²³⁷ "Hurûf-ı Mukattaaların Okunuşu"nda geçti. İlgili bölüme bakılabilir. Ayrıca bk. Pâluvî, *Zübde*, s. 181; Muhammed Emin, *Umde*, s.121.

²³⁸ Muhammed Emin, *Umde*, s. 414 (et-Tezyîl); Tanrıbuyruğu, *Muhîtu't-Tecvîd*, s. 11, 31.

K. VASIL VEYA KATI' HEMZESİNİN KELİMENİN ASLINDAN BİR HEMZEYE TUTTURULMASI

Arapça'da hemze, hemzeye tutturularak okunmaz. Böyle bir durum söz konusu olursa, meselâ hemzeli bir kelimenin evveline harekeli bir hemze (ister vasıl hemzesi, ister katı' hemzesi olsun) getirilip kelimenin evvelindeki hemze sâkin olacak olursa, bu ikinci hemze mâkablindeki harekenin cinsinden bir harf-i medde ibdâl edilir (dönüştürülür).

Örnek: اَمَّنْ = اَيْمَانُ ، اَيْمَانُ = اِيْمَانُ (Katı' hemzeli kelimeye örnektir.)

اِثْنُونِي = اِثْنُونِي ، اُوْثْمَنْ = اُوْثْمَنْ (Vasıl hemzeli kelimeye örnektir.)

Yukarıdaki gibi katı' hemzeli kelimelere veya benzerlerine, evvellerinden başka bir kelime veya harf vasledilirse bunlar değişmez ve düşmez.

Örnek: وَامَنَّهُمْ ، بَعْدَ اِيْمَانِهِمْ

Yukarıdaki gibi vasıl hemzeli kelimelerin evvellerinden başka bir harf veya kelime vasledilirse vasıl hemzesi hafzedilir (okunuştan düşürülür), aslında olup ibdâl edilen ikinci hemze, sâkin hemze olarak açığa çıkar ve aslına döner. Aşağıdaki örneklere bakınız:

1. Ahkâf sûresi 4. ayetin Kur'ân'da yazılışı ... فِي السَّمَوَاتِ اِثْنُونِي ، bu kısmın vasıl hemzeli kelimedenden başladığında okunuşu اِثْنُونِي ، önceki kelimedenden vasıl hemzeli kelimeye geçişte okunuşu ise فِي السَّمَوَاتِ اِثْنُونِي şeklindedir.

2. Yûsuf sûresi 50 ve 54. ayetlerin Kur'ân'da yazılışı ... وَقَالَ الْمَلِكُ اِثْنُونِي بِهِ ، vasıl hemzeli kelimedenden başladığında okunuşu اِثْنُونِي بِهِ ، önceki kelimedenden vasıl hemzeli kelimeye geçişte okunuşu ise وَقَالَ الْمَلِكُ اِثْنُونِي بِهِ şeklindedir.

3. Ankebût sûresi 29. ayetin Kur'ân'da yazılışı *إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتِنَا* , vasıl hemzeli kelimedden başlandığında okunuşu *اِئْتِنَا* , önceki kelimedden vasıl hemzeli kelimeye geçişte okunuşu ise *إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتِنَا* şeklindedir.

4. Yûnus sûresi 15. ayetin Kur'ân'da yazılışı *لِقَاءَنَا ائْتِ* , vasıl hemzeli kelimedden başlandığında okunuşu *اِئْتِ* , önceki kelimedden vasıl hemzeli kelimeye geçişte okunuşu ise *لِقَاءَنَا اِئْتِ* şeklindedir.

5. Tevbe sûresi 49. ayetin Kur'ân'da yazılışı *مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي* , vasıl hemzeli kelimedden başlandığında okunuşu *اِئْذَنْ لِي* , önceki kelimedden vasıl hemzeli kelimeye geçişte okunuşu ise *مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي* şeklindedir.

6. Bakara sûresi 283. ayetin Kur'ân'da yazılışı *فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ* , vasıl hemzeli kelimedden başlandığında okunuşu *اؤْتُمِنَ* , önceki kelimedden vasıl hemzeli kelimeye geçişte okunuşu ise *فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ* şeklindedir.

Yukarıda örneklerden birinci örnekte, vasıl hemzeli kelimedden önce secâvend (durak) işareti olduğu için, vasıl hemzeli kelime Kur'ân'da ibtidâya göre, ibdâl kuralına göre harekelenmiştir.

Diğerlerinde secâvend veya büyük durak işareti olmadığı için onlar vasla göre ve sâkin hemze açığa çıkarılarak ve cezimlenerek harekelenmiştir. Ama aşağıda bir yerde durup vasıl hemzeli kelimedden ibtidâ edilecek olsa yukarıda yazılımda görüldüğü üzere ibdâl ile başlanacaktır.²³⁹

²³⁹ Muhammed Emin, *Umde*, s. 22; Pâluvi, *Zübde*, s. 12; Tuğral, *Sorularla Kur'ân Tecvîdi*, s. 55-56.

DOKUZUNCU BÖLÜM

İSTİÂZE VE BESMELE

I. İSTİÂZE (الْإِسْتِعَاذَةُ) BAHSİ

İstiâze; اَعُوْذُ kökünden türetilmiş, istif'âl bâbından bir masdar olup "sığınmak" anlamındadır. Aynı kökten ve aynı anlamda tefe'ul bâbından تَعُوْذُ masdarıyla zikredildiği de olur.

Terim olarak, "Kovulmuş Şeytandan Allah'a sığınmak" demektir. Daha basit ifadesiyle, "eûzü çekmek" yani اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ demektir.

Eûzü niçin çekilir? Kitapta ve sünnette yeri var mıdır? Nasıl çekilir? Eûzü çekme kalıpları (sîğaları) var mıdır? Varsa bunların dışına çıkılabilir mi?

Bunları sırasıyla cevaplayalım:

Eûzü çekmekle (istiâze ile) ilgili, Kur'ân-ı Kerîm'de emir vardır. Nahl sûresi 98. ayette:

فَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ *

"Kur'ân okuduğun (okumak istediğin) zaman derhal o kovulmuş Şeytan'dan Allah'a sığın." buyrulmaktadır. Kur'ân'daki bu emirden dolayı, Kur'ân okumaya başlarken eûzü çekilir ve dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'de yeri vardır.

Sünnette de yeri vardır. Peygamberimiz (s.a.v) eûzüsüz tilâvete başlamamıştır. Peygamberimiz (s.a.v) genellikle اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ sîğasıyla istiâze etmiştir. Nâfi b. Cübeyr, "Rasûlullah (s.a.v) kıraatten önce bu lafızlarla istiâze etti." demiştir. Bununla ilgili başka birçok rivayetler de vardır. Ancak yukarıdaki emrin vücut veya nedb ifade etmesi hakkında ulemânın ihtilâfı vardır. Çoğunluğa göre nedb yani müstehablık ifade etmekte, bazılarına göre ise vücut ifade etmektedir. Dolayısıyla istiâzenin hükmü çoğunluğa (cumhura) göre müste-

hap, bazılarına göre ise vaciptir. İbnü'l-Cezerî de Tayyibe'sinde İstiâze bahsinde, konuyla ilgili görüşlerini beyitlere dökmüştür.

بَابُ الْأِسْتِعَاذَةِ

1. وَقُلْ أَعُوذُ إِنْ أَرَدْتُ تَقْرَأَ كَالْتَّحْلِ جَهْرًا لِجَمِيعِ الْقُرَّاءِ
2. وَإِنْ تَغَيَّرَ أَوْ تَرَدَّ لَفْظًا فَلَا تَعُدُّ الَّذِي قَدْ صَحَّ بِمَا نَقَلَا
3. وَقِيلَ يُخَفِّى حَمْزَةً حَيْثُ تَلَا وَقِيلَ لَا فَاتِحَةً وَعَلَلَا
4. وَقَفْ لَهُمْ عَلَيْهِ أَوْصِلْ وَاسْتَحِبْ تَعَوَّذُ وَقَالَ بَعْضُهُمْ يَجِبُ

İSTİÂZE KONUSU

1. Ey okuyucu! Sen Kur'ân okumak istediğinde, Nahl sûresi'ndeki gibi, eûzüyü cehrî (açık ve sesli) olarak oku! Bütün kıraat imamlarına göre böyledir.

2. Eğer sen, istiâze sîğasını değiştirecek veya onun yapısına bir lafız ilâve edecek olursan sahih olarak nakledilen rivayetlerin dışına çıkma!

3. Ve denildi ki; İmam Hamze istiâzeleri gizli okur.

Ve denildi ki. Fâtiha sûresi'nin dışındakileri gizli okur (Fâtiha'nın istiâzesini açık okur. İmam Hamze'ye aid bu iki görüş, kıylı kavli olarak zayıf görüldü.)

4. Bütün kıraat imamları için, eûzünün üzerinde vakf yap (yani kat-ı küll veya kat-ı evvel \ vasl-ı sâni yap!) veya vasıl yap (vasl-ı evvel \ kat-ı sâni veya vasl-ı küll yap.)

Eûzü çekmenin hükmü cumhura göre, müstehab kabul edildi. Bazıları da, vaciptir dediler.

(Merhum Aşikkutlu: “Biz okuyacağımız zaman daima eûzü ile başlıyoruz ki vacip kısmını kabul etmiş bulunuyoruz ve terk etmiyoruz.” dedi.)²⁴⁰

İbnü'l-Cezerî'nin istiâze ile ilgili bu beyitlerinden sonra, **istiâze-nin nerelerde gizli, nerelerde açık okunacağını** izah edelim:

Şu durumlarda istiâzenin gizli okunması müstehabdır:

1) Kendi kendine Kur'ân okuyan kimse -ister sessiz okusun, ister sesli okusun- istiâzeyi gizli okuyabilir.²⁴¹

2) Namazda Kur'ân okuyan kimse -ister tek başına kılsın, ister cemaat veya imam olsun- istiâzeyi gizli okur.

3) Kur'ân okumaya yeni başlamamış olmak şartıyla, toplu Kur'ân okunan topluluktan ayrılıp, bir süre sonra aynı topluluğa katılıp Kur'ân okuyan kimse, bu okumasında istiâzeyi gizli okur.

Bu durumların dışındaki yerlerde özellikle cemaate ve gruplara Kur'ân okurken istiâzenin cehren (açık ve sesli) okunması müstehaptır. Bazılarına göre vaciptir.²⁴²

Yukarıdaki emrin nedb (mendubluk) ifade etmesi görüşüne göre, istiâzeyi terk eden günahkâr olmaz denilmiş ise de vücûb ifade eder görüşüne göre, istiâzeyi terkeden vacibi terk ettiği için günahkâr olur.²⁴³

²⁴⁰ bk. Aşikkutlu, *Tayyibe'nin Elfâz Manası*, s. 43-45.

²⁴¹ Bu müstehaptır. Mecburî değildir. Cehrî okurken, istiâzeyi cehrî de okuyabilir.

²⁴² bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 254; a.g.m., *et-Tahbîru't-Teysîr*, s. 38; a.g.m., *el-Büdûru'z-Zâhira*, s. 24; a.g.m., *el-İrşâdâtü'l-Celiyye*, s. 18.

²⁴³ bk. İbnü'l-Cezerî, *el-Büdûru'z-Zâhira*, s. 23; a.g.m., *el-İrşâdâtü'l-Celiyye*, s. 18.

Toplu Kur'ân okunan cemiyetlerdeki istiâzenin durumu şöyledir:

Toplu olarak Kur'ân okunan cemiyetlerde, cemaata Kur'ân okuyan her okuyucuya istiâze çekmesi gerekir mi? Yoksa birinin istiâzesi herkesin yerine geçip, diğerlerinin çekmesi gerekmez mi?

İmam İbnü'l-Cezerî bu konuda da yukarıda geçen istiâzenin hükmü ile ilgili ihtilâfa dikkat çekerek, istiâze çekmenin müstehab olduğu görüşüne göre, birinin veya birkaçının istiâzesinin kâfi gelebileceği, diğerleri çekmese de olabileceği, ancak vaciplik görüşüne göre ise her okuyucunun istiâzeyi çekmesi gerektiği, ihtiyata uygun olanın da bu olduğu görüşündedir.²⁴⁴

İstiâzenin yeniden okunup okunmamasını gerektiren durumlar şöyledir:

1) Kur'ân okuyan kimse, Kur'ân-ı Kerîm'in tecvidi, kıraati, tefsiri gibi Kur'ân ilmi ile ilgili bir soru ve konuşmadan dolayı veya konuşmadan bir ara duraklayarak Kur'ân okumaya ara vermişse istiâze okuması gerekmez.

2) Yukarıda geçen Kur'ân ilmi ile ilgisi olmayan bir sözden dolayı (bu söz selâma mukabele etme dahi olsa) okumaya ara vermişse, yeniden okumaya başlarken istiâzeyi okuması gerekir.

3) Okumaya son vermek niyetiyle kıraatini bitirdikten bir süre sonra tekrar Kur'ân okumak isterse yine istiâze gerekir.²⁴⁵

İstiâzenin hikmeti ve faydası da şudur:

İstiâze, Allah'a sığınmak ve kendisinde meydana gelen veya gelecek olan hatalardan, kıraatinde veya kıraat dışında meydana gelen günahlardan Allah'a sığınmak, O'nun kudretini ikrar ve yardımını

²⁴⁴ bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 259.

²⁴⁵ bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 259.

istemektir. Şeytanın şerrinden ancak bu yardımla korunabileceğini, bunun için Allah'a karşı acz ve zaafını itiraftır.

Ayrıca istiâze, ağız ve dilde meydana gelen çeşitli hatalardan ve çirkin sözlerden ağzın temizlenmesiyle, temiz bir ağız ve dille Allah kelamını okumaya hazırlık demektir.²⁴⁶

A. İSTİÂZE KALIPLARI (SÎĞALARI)

İstiâzeyi emreden ayet-i celîledeki emrin uygulanmasını Peygamberimiz (s.a.v) değişik cümle kalıpları ile uygulamıştır. Bunlara istiâze sîğaları (kalıpları) denir. Kur'ân okuyucusu kıraate başlarken bu sîğalardan birine uymak zorundadır. Aksi hâlde Kur'ân kıraatine kendinden cümlecikler katmış olur ki caiz değildir. İbnü'l-Cezerî, yukarıda geçen istiâze bahsinde konu ile ilgili şöyle der:

وَإِنْ تُغَيِّرْ أَوْ تَرِدْ لَفْظًا فَلَا تَعُدُّ الَّذِي قَدْ صَحَّ بِمَا نُقِلَ

“(Ey okuyucu!) Eğer sen, istiâze sîğasını değiştirecek veya onun yapısına bir lafız ilâve edecek olursan, sahih olarak nakledilen rivayetlerin dışına çıkma.” Yani Peygamberimiz hangi cümlelerle istiâze yapmışsa, onlardan biriyle istiâze yap, kendinden istiâze kalıbı uydurma! demektir.

Kitaplara geçmiş ve Peygamberimiz (s.a.v)'in çekmiş olduğu istiâze sîğaları en meşhur ve yaygınlarından aşağı doğru sıralanmaktadır:

²⁴⁶ bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 256.

1. اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ
2. اَعُوْذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيْمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ
3. اَعُوْذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيْمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ
4. اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَعُوْذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ
5. اَعُوْذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيْمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيْمُ
6. اَعُوْذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيْمِ وَبَوْجْهِهِ الْكَرِيْمِ وَسَلْطٰنِهِ الْقَدِيْمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ
7. اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ
8. اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ وَاَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاتِحِيْنَ
9. اَعُوْذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيْمِ السَّمِيعِ الْعَلِيْمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ
10. اَعُوْذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيْمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيْمُ

Bunlardan en meşhur ve yaygını ve kıraatlerde kullanılanı birinci sîğadır, sonra ikincisidir. Diğerleri de konuyla ilgili eserlerde görülmektedir, ama kıraatte kullanılmamaktadır. İmam Ebu'l-Hasen es-Sehâvî, Cemâlû'l-Kurrâ isimli eserinde "Ümmet birinci sîğada icma etmiştir." der. Ebû Amr ed-Dânî de, "Bütün fukaha tarafından tercih edilen sîğa, اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ" dir." der.

Ehl-i Edâ'dan rivayet edilen, diğer istiâze sîğalarının çekilmesi, pek yaygın olmamakla birlikte caizdir. Bunlar içerisinde اَعُوْذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيْمِ sîğasını ise Şam, Irak ve Hameyn (Mekke ve Medine) ehlinden ehl-i edânın kullandığı, dört sünen sahibi ve Ahmed b. Hanbel'in hadis kaynaklarında zikredilmektedir. Bunlardan Ebû Saîd el-Hudrî'den sahih bir senedle gelen bir rivayet şöyledir:

“Rasûlullah (s.a.v): Kim sabahleyin üç defa **أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ** dedikten sonra Haşr sûresinin son üç ayetini okursa, Allah ona, akşama kadar istiğfar edecek yetmiş bin melek tevkil eder (görevlendirir). O kimse, o gün ölürse şehit olarak ölür. Akşamleyin okursa yine böyledir.” şeklindedir. Onun için bu sîğa da birinci sîğadan sonra en yaygın ve kullanılan bir sîğa olmuştur.

Bu sîğaların içinde **اِسْتَعِذُّ بِاللَّهِ ، اَسْتَعِذُّ بِاللَّهِ** gibi cümleler, sîğalar geçmediği için İbnü'l-Cezerî “Bunlarla kıraate başlamak doğru değildir” der.²⁴⁷

²⁴⁷ bk. İstiâze ve Sîğaları ile ilgili kaynaklar: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 243-246, 249-251; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, s. 47-48; Abdülfettâh, *el-Büdûru'z-Zâhira*, s. 10; Dimyâtî, *İthâf*, s. 20; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü*, s. 381-384; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 404-407; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 328-330; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 303-306; Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, I, 56.

II. BESMELE (بِسْمَلَةٌ) BAHSİ

Besmele (بِسْمَلَةٌ), بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ demenin adıdır. Arapça'da bazı cümlelerden kelime türetme geleneği vardır. Meselâ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ kelime-i tevhidini söylemeyi ifade etmek için هَلَّلَ fiili türetilmiştir.

Besmele çekmeyi ifade etmek için بِشَمَلْ fiili türetilmiştir. بِسْمِ اللَّهِ dedi, demektir. بِسْمَلَةٌ bu fiilin masdarıdır. "Besmele çekmek" demektir. Bu masdar ve terim Türkçemize de aynen geçmiştir.

A. HÜKMÜ

Besmele bir ayettir. Neml sûresi 30. ayetin bir parçasıdır. Ayrıca Tevbe sûresi hariç her sûrenin evvelinde yazıda görülen besmeleler de birer ayettir. Sûrenin ilk ayeti olup olmaması ihtilâflı olmakla birlikte, ayet olması hususunda ittifak vardır.

Tevbe sûresi hariç sûrelerin başında yer alması da vahye dayanır. Tevbe sûresinin başında besmele yoktur. Bu sûre, besmelesiz nâzil olmuştur. Kıraat kitaplarında kıraatin hükmü ile ilgili, الْقِرَاءَةُ سُنَّةٌ مُتَّبَعَةٌ "Kıraat, tâbi olunan bir sünnettir." denilmiştir. Besmele bir ayet olduğu ve Kur'ân'ın yazısında da yeri olduğu için, her ayetin kıraati gibi onun okunması da sünnettir. Ayrıca meşru her işe başlarken Besmele çekmekle ilgili hadis olduğu için de sünnettir. Bazı kitaplarda "müstehab" dır kaydı da vardır.

İbnü'l-Cezerî'nin en-Neşri'nde şöyle bir kayıt vardır:

أَنَّهُ سَأَلَ نَافِعًا عَنِ الْبِسْمَلَةِ فَقَالَ السُّنَّةُ الْجَهْرُ بِهَا

Kıraat imamı Nâfi'ye Besmeleyi sordu (lar): "Onu cehren okumak sünnettir." dedi.

Tevbe sûresinin evveli besmelesiz nâzil olduğu ve Kur'ân'ın yazısında da burada besmele olmadığı için Tevbe sûresinin evveline ister ilk başlarken, isterse Enfâl sûresinden veya başka bir sûrenin sonundan gelip devam ederken besmele okumama konusunda kıraat imamlarının ittifakı vardır. Orayı besmelesiz okumak sünnettir. Orada besmele çekilecek olursa, bazılarına göre mekruh, bazılarına göre ise haramdır. Sûrelerin ilk ayetinin dışındaki ayetlere (ki bunlara vasat-ı sûre, evâsıt-ı sûre veya eczâ-i sûre denir) başlarken, ister tevbenin evâsıtı olsun ister diğer sûrelerin evâsıtı olsun besmelenin çekilip çekilmemesi konusunda okuyucu muhayyerdir (serbesttir). Bu konuda da ittifak vardır. Onun için evâsıt-ı sûrede besmele çekmek de, çekmemek de caizdir. İkisi de sünnettir. Ancak besmele çekmek evlâdır.

Aktardığımız bu hükümler besmelenin yalnız kıraati ile ilgili hükümler ve görüşlerdir. İbadetlerimizde ve diğer meşru işlerdeki besmele ile ilgili hükümler farklı farklıdır. Bu konularla ilgili mezheplerin görüşlerini ifade eden fıkıh kitaplarında bunlar da vardır.²⁴⁸

Besmele ve hükmü ile ilgili bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 271; Dimyâtî, *İthâf*, s. 122; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 408-412; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 331-333; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 307; Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s. 215.

III. İSTİÂZE VE BESMELE İLE KUR'ÂN OKUMADA CAİZ OLAN VE CAİZ OLMAYAN VECİHLER

A. KONU İLE İLGİLİ BAZI TERİMLER

1. **Katı'** (قطع): Kelime anlamı, "kesmek" demektir. Terim olarak; durmak, kıraati bitirmek niyetiyle kıraati kesmek demektir.

2. **Vakf** (وقف): Kelime manası "durmak" demektir. Terim olarak; kıraate devam etmek niyetiyle, bir ayetin sonunda veya ortasında durup, nefes almak ve kıraati, sesi kesmektir. Bu iki terim birbirine yakın anlamlı ve zaman zaman birbirinin yerine kullanılan terimlerdir.

Bunlardaki ortak kurallar:

1) Sükûn üzere durmaktır. Çünkü Arapça'da hareke ile durma yasağı vardır: **أَلْوَقْفُ بِالْحَرَكَةِ حَرَامٌ** yani "Hareke ile durmak haramdır, doğru değildir." kuralı, kıraatteki bu terimler için de geçerlidir.

2) Durulduğunda nefes almaktır. Çünkü durup nefes alınmazsa katı' veya vakf olmaz, sekte olur.

3. **Vasıl**: Kelime manası, "ulamak, ulaştırmak, bitiştirmek" demektir. Terim olarak; kelimeleri veya ayetleri belli kurallar dâhilinde birbirine ulayarak, bitiştirerek okumak demektir.

Vasılda kural;

1) Bitiştirilen kelimenin veya ayetin son harfinin harekesini okuyarak bitiştirmektir.

2) Kendisine bitiştirilen kelimenin evvelinde vasıl hemzesi varsa onu düşürmektir. Katı' hemzesi varsa onu da düşürmeden okumaktır.

3) Bitiştirilen kelimenin son harfi tenvinli veya nûn-i sâkinli ise, bitiştiği kelimenin ilk harfine göre hangi tecvid kuralı oluşuyorsa onu da uygulamaktır.

4. Sekt = Sekte: Kelime manası, “susmak, sesi kesmek” demektir. Terim olarak; okurken sükûn üzere durup, nefes alınmadan, müteakip kelimeyi veya ayeti okumaya devam etmek demektir. Uygulamada vakf veya kat’a benzerse de farklıdır. İki farkı vardır:

1) Vakf veya katı’ da sükûn üzere durulur, nefes alınır. Sekte-de sükûn üzere durulur, fakat nefes alınmaz.

2) Vakfa göre sektede ses kesme süresi daha kısadır.

5. Evvel-i Sûre: Sûrenin ilk ayetine başlamaktır.

6. Sûreteyn Beyni: İki sûre arası, bir sûreyi bitirip diğer sûreye başlamak.

7. Vasat-ı Sûre = Evâsıt-ı Sûre = Eczâ-i Sûre:

Sûrelerin ilk ayetlerinin dışındaki ayetler (e başlamak veya geçmek)

8. Evvel: Birinci parça demektir. Evvel-i sûrede birinci parça “eûzü” demektir. Yani **أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** dir.

Sûreteyn beyninde birinci parça, biten sûrenin son ayetinin son kısmıdır. Şayet evâsıt-ı sûre ise o zaman birinci parça, biten ayetin son kısmıdır.

9. Sâni (ثاني) : İkinci parça demektir. İster evvel-i sûrede olsun, ister sûreteyn beyninde olsun, ister evâsıt-ı sûrede olsun sâni (ثاني) tabiri “besmele” demektir. Yani **بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ** dir.

10. Küll: Hepsi (bütün parçaların hepsi) demektir.

11. Küllühüm (كلهم) = Cumhur (جمهور): Onların hepsi demektir. Yani bütün kıraat imamları ittifak hâlinde böyle okurlar demektir.

B. SÛRELERİN TERTİBİ

Tertibden maksat, sûrelerin sıralanışıdır. Bilindiği üzere ilk inen sûre ve ayetler Alâk sûresi 1-5 ayetleridir. Daha sonra inen ayetler Peygamberimizin (s.a.v) emir ve işaretleriyle hangi sûrenin neresine

konacaksa, vahiy kâtipleri oraya yazmışlardır. Bundan dolayı ayetlerin tertibi, tevkîfidir (Peygamberimizin (s.a.v) emriyle yerleştirilmiştir).

Sûrelerin tertibi ise bazı görüşlere göre tevkîfidir. Bazı görüşlere göre de, Kur'ân-ı Kerîm'in cem'i ve teksiri esnasında ashâb tarafından yapıldığı rivayet edilir.

Bundan dolayı tilâvette sûre tertibine riayet mecburiyeti yoktur ama evlâ olan tertibe riayettir. Çünkü bu elimizdeki Kur'ân'ın tertibi, Hz. Osman (r.a)'ın Mushaf-ı şerifi istinsahı (çoğaltılması) esnasındaki tertiptir. O zamanki istinsah komisyonu ashâb-ı kirâm tarafından yapıp 12.000 civarı ashâba arz edilmiş, itiraz vuku bulmamış, icma ve tevâtür sadır olmuştur.²⁴⁹

²⁴⁹ Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 89.

C. İSTİÂZE VE BESMELE İLE CAİZ OLUP OLMAYAN VECİHLERİN DÖKÜMÜ

1. **Tevbe sûresinin dışındaki sûrelerin evvelinden istiâze ve besmele ile başlarken dört vecih vardır.** Evvel-i sûredeki dört vecih şunlardır:

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ			
كلهم	قطع	قطع	Kat-ı Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-ı Evvel \ Vasl-ı Sâni
	قطع ثاني	وصل أول	Vasl-ı Evvel \ Kat-ı Sâni
	وصل	وصل	Vasl-ı Küll

2. **Tevbe sûresi'nin evveline istiâze ile başlarken iki vecih vardır.**

Burada yazıda **Tevbe sûresi'nin başında besmele yoktur.** Böyle nâzil olmuştur. Onun için buradan başlanacak olursa eûzü çekilir, fakat besmele çekilmez, iki vecih caizdir.

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ ...		
كلهم	قطع	Katı'
	وصل	Vasıl

Not: Gerek **Tevbe** dışındaki **Evvel-i Sûre** vecihleri arasında, gerekse **Evvel-i Tevbe** vecihleri arasında sekte vechi yoktur. Dolayısıyla buralarda sekte yapmak hiçbir kıraata göre caiz değildir.

3. Enfâl ve Tevbe sûreleri arası hariç, bir sûrenin sonundan başka bir sûrenin evveline geçiş (Bu başka sûre, ister müteakip sûre olsun isterse tertibe uygun olarak daha aşağıdaki bir sûre olsun veya tertibin aksine yukarılardan bir sûre olsun fark etmez. Bunlara sûreteyn beyni vecihleri denir.) şöyledir:

a. Bir sûreyi bitirip müteakip (onu takip eden) bir sûreye geçişte (sûreteyn beyninde) üç vecih vardır.

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * اَلَمْ			
حفص	قطع	قطع	Kat-1 Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-1 Evvel \ Vasl-1 Sâni
	وصل	وصل	Vasl-1 Küll

b. Tertibe (Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelerinin sıralanmasına) uymak şartıyla bir sûrenin sonundan, daha aşağıdaki başka bir sûrenin evveline geçiş yine aynı üç vecihtir.

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى			
حفص	قطع	قطع	Kat-1 Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-1 Evvel \ Vasl-1 Sâni
	وصل	وصل	Vasl-1 Küll

c. Tertibin aksine bir sûrenin sonundan, daha önceki başka bir sûrenin evveline geçişte de yine aynıdır.

وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * الرَّ، كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ (Hûd sûresi evveli - Kehf sûresi sonu)			
حفص	قطع	قطع	Kat-1 Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-1 Evvel \ Vasl-1 Sâni
	وصل	وصل	Vasl-1 Küll

d. Bir sûrenin sonundan aynı sûrenin evveline dönülmesinde de aynı üç vecih vardır:

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ			
حفص	قطع	قطع	Kat-1 Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-1 Evvel \ Vasl-1 Sâni
	وصل	وصل	Vasl-1 Küll

e. Nâs sûresi'nin sonundan Fâtîha'ya geçişte de aynı üç vecih vardır:

مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ			
حفص	قطع	قطع	Kat-1 Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-1 Evvel \ Vasl-1 Sâni
	وصل	وصل	Vasl-1 Küll

4. Enfâl ve Tevbe Sûreteyn Beyni: Enfâl sûresini bitirip Tevbe sûresine başlarken, -Tevbe sûresi evveli besmelesiz nâzil olduğu için- buradan besmelesiz geçilir. Buraya "Enfâl ve Tevbe Sûreteyn Beyni" denir. (Yine üç vecih vardır ama farklı üç vecihtir.)

a. Enfâl sûresinin sonundan Tevbe sûresinin başına geçişte üç vecih vardır.

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ * بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ...		
كلهم	قطع	Katı'
	سكتة	Sekte
	وصل	Vasl

b. Enfâl sûresi'nin değil de daha önceki başka bir sûrenin sonu Tevbe evveline birleştirilirse yine aynı üç vecih vardır.

فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ * بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ... Tevbe sûresi evveli Bakara sûresi sonu		
كلهم	قطع	Katı'
	سكتة	Sekte
	وصل	Vasl

c. Daha sonraki bir surenin sonundan tevbe evveline geçişte tek vecih vardır ve katı'dır. Vasl ve sekt gelmez.

d. Daha önceki sûre ortasından bir ayetin sonundan Tevbe evveline geçişte tek vecih vardır.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ... وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ * بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ		
كلهم	قطع	Katı'

Not: Diğer iki vecih (vasıl ve sekit) hakkında kaynaklarda bir kayda rastlayamadık. Ancak katı' gelir. Biz de onunla iktifa ettik.

e. Tevbe sûresi'nin sonundan kendi evveline dönülürse veya tevbe suresi ortasından kendi evveline dönülürse yahut daha sonraki bir sure ortalarından tevbe suresi evveline dönülürse tek vecih vardır ve katı'dır.

وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ * بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ...		
كلهم	قطع	Katı'

Not: Tevbe sûresi'nin ortasından kendi evveline geçişte de yukardaki gibi tek vecih katı'dır.

5. Sûrelerin ilk ayetlerinin dışındaki ayetlere (vasat-ı sûre/evâsıt-ı sûre/eczâ-i sûre) başlama veya sûre ortasından (vasat-ı sûre) başka bir sûre başındaki ayete geçiş yahut sûre ortasından sûre ortasındaki başka bir ayete geçiş:

Kur'ân'ın neresinden okunursa okunsun, istiâzesiz başlanmaz. Çünkü onunla ilgili Nahl sûresi'nin 98. ayetinde emir vardır. Sûrelerin evvelindeyse Kur'ân'ın resm-i hattında besmele olduğu ve öyle nâzil olduğu için (Tevbe sûresi hariç) oralarda besmelesiz okunmaz.

Tevbe sûresi'nin evveli ise besmelesiz nâzil olduğu için orada da besmele çekilmez. Bunlarla ilgili evvel-i Tevbe ve diğer sûrelerin evvel-i sûre vecihleri yukarıda izah edildi ve örneklendirildi.

Sûrelerin ilk ayetlerinin dışındaki ayetlere (ki bunlara vasat-ı sûre, evâsıt-ı sûre veya eczâ-i sûre denir) başlarken, yukarıdaki emirden dolayı istiâzesiz başlanmaz. Peygamberimizin bu emre muhalefet edip, uymadığı, istiâze yapmadığı gibi bir rivayet yoktur. Kur'ân okumaya başlarken neresinden olursa olsun (Tevbe evveli de dâhil) istiâzesiz başlanmaz. İstiâze yapmada ittifak vardır (müttefekun aleyhtir).

Evâsıt-ı sûrede ise yazıda (resm-i hatta) besmele olmadığı için, Peygamberimiz (s.a.v) böyle yerlerde bazen besmele çekmiş, bazen çekmemiştir. Dolayısıyla evâsıt-ı sûrede (Tevbe evâsıtı da dâhil) besmele çekip çekmemekte okuyucu muhayyerdur. Çekebilir de çekmeyebilir de.

İbnü'l-Cezerî Tayyibe'sinin besmele bahsinde buna iki kelimeyle işaret etmektedir:

وَوَسْطًا خَيْرٌ : "(Ey okuyucu!) Sûre ortasından bir ayeti okumaya başlarken besmele çekip çekmemekte muhayyersin." demektedir.

Sûre ortalarında da genellikle besmele çekme yönü tercih edilmektedir. Besmele vechi tercih edildiğinde, yani istiâze ve besmele ile evâsıt-ı sûreden bir ayete başlarken nasıl başlanır, kaç vecihtir?

6. İstiâze ve besmele ile sûre ortalarından (evâsıt-ı sûreden) bir ayete başlarken (Tevbe evâsıtı da dâhil) aynen evvel-i sûredeki gibi başlanır.

a. Tevbe sûresi dışından bir sûrenin evâsıtına başlamada dört vecih vardır.

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ			
حفص	قطع	قطع	Kat-1 Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-1 Evvel \ Vasl-1 Sâni
	قطع ثاني	وصل أول	Vasl-1 Evvel \ Kat-1 Sâni
	وصل	وصل	Vasl-1 Küll

b. Tevbe sûresi evâsıt'ına başlamada da aynen dört vecih vardır.

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا			
حفص	قطع	قطع	Kat-1 Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-1 Evvel \ Vasl-1 Sâni
	قطع ثاني	وصل أول	Vasl-1 Evvel \ Kat-1 Sâni
	وصل	وصل	Vasl-1 Küll

Not: Kiraat kaynaklarından إتحاف فضلاء البشر isimli eserde şöyle bir ifade vardır:

لَا يَجُوزُ وَضَلُ الْبَسْمَلَةِ بِجُزْءٍ مِنْ أَجْزَاءِ السُّورَةِ لَا مَعَ الْوَقْفِ وَلَا مَعَ وَضَلِهِ بِمَا بَعْدَهُ

“Besmele üzerinde vakfederek de, besmeleyi mâbadine vasl ederek de, besmeleyi eczâ-i sûreden evâsıt-ı sûreden, birine vasl etmek caiz değildir.” ibaresini kaynak göstererek istiâze ve besmele ile sûre ortalarından ibtidâ edildiğinde, besmeleyi evâsıt-ı sûreye vasıl caiz olmayınca geriye iki vecih kalır:

1- Kat-ı Küll

2- Vasl-ı Evvel \ Kat-ı Sâni şeklinde anlayan, Kat-ı Evvel \ Vasl-ı Sâni ve Vasl-ı Küll caiz olmaz şeklinde yorumlayanlar olmuştur. Hâl-buki *Neşr-i Kebîr* ve *Umde* gibi eski kaynaklar ve onları kaynak gösteren yeni kaynaklar, konuyu böyle izah etmemişlerdir. Bu ibaredeki caiz olmayan vasıl vecihlerinin istiâze ve besmele ile evâsıt-ı sûreye başlama vecihlerine ait olmadığını, buralarda aynen evvel-i sûredeki dört vechin caiz olduğunu, bu caiz olmayan vasıl vecihlerinin evâsıt-ı sûreden evâsıt-ı sûreye besmele ile geçerkenki duruma ait olduğunu ifade etmişlerdir. Bu caiz olmayan vasıl vechinin, besmeleyi mü-teâkip ayete vasıl değil, biten ayete vasıl olduğunu ifade etmişlerdir. O zaman evâsıt'tan başka bir evâsıt'a geçerken gelmeyen vecihler şunlardır:

1- Vasl-ı Evvel \ Kat-ı Sâni

2- Vasl-ı Küll²⁵⁰

Bundan dolayı evâsıt-ı sûreye istiâze ve besmele ile başlarken yukarıda arz ettiğimiz ve örneklendirdiğimiz dört vechi izah etmişlerdir. Biz de bu izahata tâbi olduk.

²⁵⁰ Bunların örnekleri aşağıda verilecektir.

Bu izahat ışığında;

7. Bir sûrenin ortasından, başka bir sûrenin ortasına (evâsıt'tan evâsıt'a) geçiş:

a. Bir sûrenin ortasındaki bir âyetten, daha sonraki bir sûrenin ortasına (evâsıt'tan evâsıt'a) besmele ile geçişte iki vecih vardır.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ ... أَنْتَ الْوَهَّابُ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ			
حفص	قطع	قطع	Kat-ı Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-ı Evvel \ Vasl-ı Sâni

b. Sûre ortasındaki ve yukarıdaki bir âyetten, Tevbe sûresi ortasındaki bir ayete besmele ile geçildiğinde de yine aynı iki vecih vardır.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ ... أَنْتَ الْوَهَّابُ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا...			
حفص	قطع	قطع	Kat-ı Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-ı Evvel \ Vasl-ı Sâni

8. Evâsıt-ı sûreye, istiâze alınıp besmele vechi tercih edilmeden başlama:

a. Tevbe sûresi dışındaki vasat-ı sûre bir ayete besmelesiz başlamada iki vecih vardır.

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ		
حفص	قطع	Katı'
	وصل	Vasl

b. Tevbe sûresi'nden vasat-ı sûre bir ayete besmelesiz başlamada da iki vecih vardır.

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ ...		
حفص	قطع	Katı'
	وصل	Vasl

9. Bir sûrenin ortasından (vasat-ı sûreden), aşağıdaki başka bir sûrenin evveline besmele ile geçişte iki vecih vardır.

...رَبَّنَا اغْفِرْ لِي.. يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ * بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ * سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى			
حفص	قطع	قطع	Kat-ı Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-ı Evvel \ Vasl-ı Sâni

Not: Burada Vasl-ı Evvel, Kat-ı Sâni ve Vasl-ı Küll vecihlerinin gelmemesinin sebebi yukarıda ithaftan nakledilen:

لَا يَجُوزُ وَضْعُ الْبَسْمَلَةِ بِجُزْءٍ مِنْ أَجْزَاءِ السُّورَةِ لَا مَعَ الْوَقْفِ وَلَا مَعَ وَضْعِهِ بِمَا بَعْدَهُ

“Besmeleyi (mâkablindeki) eczâ-i sûreye vasledip durmak veya bu vaziyette mâbadine de vasletmek (yani vasl-ı küll yapmak) câiz değildir.” kuralından dolayıdır.

10. Bir sûrenin ortasından, aynı sûrenin daha aşağısındaki başka bir ayete geçişte iki vecih vardır.

فَمَا رَاحَتْ يَحْأَرَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ * بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ * آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ ...			
حفص	قطع	قطع	Kat-ı Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-ı Evvel \ Vasl-ı Sâni

11. Bir sûrenin sonundan, başka bir sûrenin ortasına geçiş:

a. Bir sûrenin sonundan, daha önceki bir sûrenin ortasına geçişte üç vecih vardır.

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ			
حفص	قطع	قطع	Kat-1 Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-1 Evvel \ Vasl-1 Sâni
	وصل	وصل	Vasl-1 Küll

b. Bir sûrenin sonundan, daha sonraki başka bir sûrenin ortasına geçişte yine üç vecih vardır. Çünkü biten sûrenin sonuna besmelenin vaslı caizdir.

فَأَنصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * رَبَّنَا اغْفِرْ لِي			
حفص	قطع	قطع	Kat-1 Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-1 Evvel \ Vasl-1 Sâni
	وصل	وصل	Vasl-1 Küll

12. Bir sûrenin ortasından, daha önceki bir sûrenin ortasına (Tevbe sûresi veya başka sûre ya da bir sûrenin kendi içindeki bir ayetten daha evvelki başka bir ayete) besmele ile geçerken iki vecih vardır.²⁵¹

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي.. يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا...الْوَهَّابُ *			
حفص	قطع	قطع	Kat-1 Küll
	وصل ثاني	قطع أول	Kat-1 Evvel \ Vasl-1 Sâî

²⁵¹ İstiâze ve Besmele vecihleri ile başlama ile ilgili bk. Muhammed Emin, *Umde*, s. 12-14; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 267; Harrâz, *Buğyetü'l-Mürîd*, s. 136; Mersâfî, *Hidayetü'l-Kârî*, s. 568; el-Vafî Muhtasar-ı Hidayetil karî, İhtisar: Ali Muhammed el-Cüyûsî s.40. Abdülfettâh, *el-Büdûru'z-Zâhira*, s. 24-29; Cemzûrî, *el-Fethu'r-Rahmânî*, s. 42-43; Dimyâtî, *İthâf*, s. 20,120-122; Muhaysın, *el-Mühezzeb*, s. 30-33; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü*, s. 386; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 408; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 239; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 303, 311.

ONUNCU BÖLÜM

KIRAATLER

I. KIRAAT İLMİ

A. KIRAAT İLMİNİN TANIMI

Sözlükte kıraat (الْقِرَاءَةُ), “okumak, tilâvet etmek, telâffuz etmek” anlamında masdar; “sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilâvet etme” anlamında isimdir. Aynı kökün Kur’ân (الْقُرْآنُ) şeklinde gelen masdarı da kıraat ile eş anlamlıdır.²⁵²

Terim olarak, Kur’ân-ı Kerîm’in kelimelerinin okunuşlarını ve okunuş farklılıklarını nakledenlere nisbet ederek bildiren ilme “*kıraat ilmi*” denir.

B. KIRAAT İLMİNİN KONUSU

Kur’ân-ı Kerîm’in kelimelerinin Hz. Muhammed (s.a.v)’e ta’lim buyrulan farklı okunuş şekilleridir.

C. KIRAAT İLMİNİN GAYESİ

Mütevâtir ve meşhur kıraatleri öğrenme, muhafaza etme ve okuyabilme melekesini kazanmaktır.

D. KIRAAT İLMİNİN FAYDASI

Kur’ân-ı Kerîm’in kelimelerini telâffuz hususunda hatadan korumak tahrîf ve tağyîrden muhafaza etmek, kıraat imamlarının kıraatlerini birbirinden ayırt etmektir.

E. KIRAAT İLMİNİN HÜKMÜ

Kıraat ilmini öğrenmek ve öğretmek, müslümanlar üzerine farz-ı kifâyedir.

²⁵² Birişik, “Kıraat”, DİA, XXV, 426.

F. KIRAAT İLMİNİN İSLÂMÎ İLİMLER ARASINDAKİ YERİ

Kur'ân-ı Kerîm'le doğrudan alâkasından dolayı İslâmî ilimlerin en şerefli ve en yücesi kabul edilmiştir.²⁵³

G. KIRAAT İLMİNİN DOĞUŞU, KAYNAĞI VE KISACA GEÇİRDİĞİ TARİHİ SÜRECİ

1. KIRAAT İLMİNİN DOĞUŞU VE KAYNAĞI

Peygamberimiz (s.a.v) Mekke'nin Kureyş kabilesindendi. Dolayısıyla Kur'ân ayetleri başlangıçta Kureyş lehçesi üzere iniyordu. Fakat Peygamberimiz (s.a.v)'in etrafındaki kabileler Arapça konuşmakla birlikte kültür, dil ve ifade tarzı, lehçe ve şive yönünden farklı idiler. Peygamberimiz (s.a.v)'in onlara Kureyş lehçesi ile Kur'ân okurken, Kur'ân'ı tam ve doğru bir şekilde anlayıp anlamadıklarından endişe ediyordu. Übey b. Kâ'b (r.a)'ın rivayet ettiği bir hadis-i şerif bu endişeyi dile getirmekte, değişik okunuş ve teleffuzların artırılmasını istemekte idi. Bu hadisi şerif'in meali şöyledir:

Rasûlullah (s.a.v) Cebraîl'e: "Ey Cibrîl! Ben ümmî bir kavme gönderildim. Bunların arasında yaşlı kadınlar, ihtiyar erkekler, çocuklar, hiç kitap okumayan adamlar var." dedi ve bu konuyu değişik zamanlarda Cebraîl (a.s)'e tekrarladı. Neticede hadis ve kıraat literatüründe "*Ahrufu's-Seb'a*" denilen yedi harfle Kur'ân-ı Kerîm'i okuma müsadesi, Allah tarafından kendisine verildi. Bununla ilgili hadisi şeriflerden birkaç tanesi şöyledir:

²⁵³ Tarifler için bk. İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn*, s. 3; Pâluvî, *Zübde*, s. 3; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 61; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü*, s. 235-241.

1) İbn Abbas (r.a)'ın rivayetiyle gelen hadisi şeriftir ki, sahîh hadis kaynaklarında geçmektedir:

Rasûlullah (s.a.v) buyurdu ki: "Cibril bana (Kur'ân'ı) bir harf üzere okuttu. Ben yedi harfe varıncaya kadar artırılmasında ısrar ettim."²⁵⁴

2) Bu ısrarın ve diyalogun nasıl olduğunu açıklayan yine Übey b. Ka'b (r.a)'dan gelen bir hadis-i şerif'in meali de şöyledir:

"Nebi (s.a.v), Benî Gıfar çukuru yanında iken, Cebrail (a.s) onun yanına geldi ve dedi ki: Muhakkak Allah, ümmetinin Kur'ân'ı bir harf üzere okumalarını sana emrediyor." Rasûlullah (s.a.v): "Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim, benim ümmetimin buna gücü yetmez." dedi. (Cebrail) ona; ikinci defa geldi. "Muhakkak Allah sana, ümmetinin Kur'ân'ı iki harf üzere okumalarını emrediyor." dedi. Rasûlullah (s.a.v): "Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim, benim ümmetimin buna gücü yetmez." dedi. Sonra ona üçüncü defa geldi: "Muhakkak Allah sana ümmetinin Kur'ân'ı üç harf üzere okumalarını emrediyor." dedi. Rasûlullah (s.a.v): "Allah'ın affının ve mağfiretini dilerim, ümmetimin buna gücü yetmez." dedi. Sonra ona dördüncü defa geldi ve dedi ki: "Allah sana ümmetinin Kur'ân'ı yedi harf üzere okumalarını emrediyor. Hangi harfle okurlarsa doğruyu bulmuşlardır."²⁵⁵

3) Konu ile ilgili müşahhas bir misâl içeren bir hadisi şerif de, Hz. Ömer (r.a) ile Hişâm b. Hakîm (r.a) arasındaki bir olay ve diyalogdan sonra irâd edilmiştir. Şöyle ki;

²⁵⁴ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Fezâilü'l Kur'ân, 5; Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 211; Zerkânî, *Menâhil*, I, 140.

²⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 19-20; Zerkânî, *Menâhil*, I, 142-143.

Hız. Ömer (r.a)'den şöyle dediği rivayet olunmuştur: Rasûlullah (s.a.v)'in sağlığında (namaz esnasında) Hişam b. Hakîm'in Furkân sûresini okuduğunu işittim. Duydum ki; Hişam bu sûreyi, Rasûlullah (s.a.v)'in bana okutmadığı birtakım harflerle okuyor. Az kaldı üzerine atılacaktım. Selâm verinceye kadar güçlkle sabrettim. Selâm verir vermez hemen ridasını göğsünün üzerine toplayıp: "Bu sûreyi sana - sende duyduğum gibi- kim okuttu?" diye sordum. Hişam: "Rasûlullah (s.a.v) okuttu." dedi. "Yalan söylüyorsun! Çünkü Rasûlullah (s.a.v), "Bu sûreyi bana senin okuduğundan başka (bir şekilde) okuttu," dedim. Ve onun yakasından tutarak Rasûlullah (s.a.v)'a götürdüm. "Ya Rasûlallah! Şunun Furkân sûresini bana okuttuğunuzdan başka bir harfle okuduğunu işittim," dedim.

Rasûlullah (s.a.v), ona: "Hişam! Oku." diye emretti. O da, işittiğim vechile okudu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v): هَكَذَا أَنْزَلْتُ "Böylece indirildi." buyurdu. Bundan sonra bana da "Ya Ömer, oku!" dedi. Ben de Rasûlullah (s.a.v)'in bana vaktiyle okuttuğu gibi okudum. Bana da هَكَذَا أَنْزَلْتُ "Böylece indirildi" (dedi ve ilâveten):

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أَنْزَلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ فَاقْرَأُوا مَا تيسَّرَ مِنْهُ

"Bu Kur'ân yedi harf üzere indirildi. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onu okuyunuz," buyurdu.²⁵⁶

O hâlde bu yedi harf nedir?

İslâm ulemâsı, bu yedi harf üzerinde çok ihtilâf etmişler ve birçok yorumlar yapmışlardır. Bu kelimenin kırka yakın manaya muhtemel olduğu ileri sürülmüştür. Bununla ilgili olarak bu yedi harf:

Helâl, haram, muhkem, müteşâbih, emsâl, inşâ ve ihbârdır.

Nâsih, mensûh, hâs, umûm, mücmel, mübeyyen ve müfesserdir.

²⁵⁶ Zerkeşi, *el-Bürhân*, I, 2; Zerkânî, *Menâhil*, I, 140.

Emir, nehiy, talep, dua, haber, istihbâr ve zecr' dir.

Vaad, vaîd, mutlak, mukayyed, tefsîr, i' râb ve te' vîl' dir
şeklinde görüşler ileri sürülmüştür.²⁵⁷

İbnü'l-Cezerî'ye göre Ahru fu's- Seb'a nedir?

İbnü'l-Cezerî merhum, yukarıda serdedilen görüşlerin sıhhatli olmadığını Hişam hadisi vb. hadislerde görüldüğü üzere, sahabenin ihtilâfa düşüp, Peygamberimiz (s.a.v)'e gitmelerinin tefsir, ahkâm vb. ihtilâflardan olmayıp, Kur'ân-ı Kerîm'in harflerinin okunuşundaki ihtilâftan olduğunu, bu konuda kendisini tatmin edecek bir fikir kapa-
pısı açması için Cenâb-ı Hakk'a ilticâ edip otuz küsur sene kıraatlerin sahihini, şâzzını, zayıf ve münkerini araştırarak beklediğini ve so-
nunda yedi harfin yedi vecih ihtilâfı olduğuna kanaat getirdiğini ve bunların;

a. Kelimenin lafız ve manası değişmeden harekede vukubulan ihtilâf,

Örnek: **الْبُخْلُ - الْبَخْلُ ، يَحْسِبُ - يَحْسَبُ**

b. Kelimenin lafzı değişmeden, harekesinin değişmesi ile mana-
nın değişmesi şeklinde vukubulan ihtilâf:

Örnek: **فَتَلَقَّى آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ - فَتَلَقَّى آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٌ**

c. Resm-i hatta değişiklik olmaksızın, harflerin değişmesiyle ma-
nanın değişmesi şeklinde vuku bulan ihtilâf:

Örnek: **تَبَلُّوا - تَتَلَّوْا**

d. Kelimenin resm-i hattı ve telâffuzu ayrı olup, manada değişik-
lik olmaması şeklinde vuku bulan ihtilâf:

Örnek: **بَضْطَةً - بَسْطَةً**

e. Kelimenin resm-i hattı ve telâffuzu ayrı olup, manada da değişiklik olması şeklinde vuku bulan ihtilâf:

Örnek: أَشَدَّ مِنْكُمْ - أَشَدَّ مِنْهُمْ

f. Takdim ve tehirten dolayı meydana gelen ihtilâf:

Örnek:

يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ - يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ

g. Resm-i hatlarda ve telâffuzda ziyadelik ve noksanlık şeklinde vuku bulan ihtilâf:

Örnek: وَأَوْصَى / وَوَصَّى misâllerindeki gibi olduğunu beyan ederek, Ahru fu's-seb'a'nın bu yedi tasnifin dışında olamayacağı kanaatine varmıştır.

Ancak izhâr, idğâm, revm, işmâm, tefhim, terkîk, med, kasr, imâle, feth, tahkik, teshil, nakil gibi vecihler, lafız ve mana ihtilâfı cinsinden oldukları farzedilse bile bunlar, yukarıdaki tasnifin birinci şikkına dâhil olurlar.²⁵⁸

İbnü'l-Cezerî, uzun araştırmaları sonucu bu kanaate vardıktan sonra kendisinden çok önce yaşamış olan, İbn Kuteybe (ö. 276/889)'nin de bu kanaate varmış olduğuna vakıf olduğunu bildirmektedir.²⁵⁹

Bu konuda İbnu Abdî'l-Berr (ö. 463) ve Kâdî İbnü't-Tayyib de aynı fikre sahiptir.²⁶⁰

²⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 26-27; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 57.

²⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 27; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 57.

²⁶⁰ Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 214; Zerkânî, *Menâhil*, I, s. 160.

Sonuç: Kıraatler arasındaki ihtilâflar;

a) Birbirine karşı tezat ve tenâkuz teşkil etmez, birbirini destekler mahiyette ihtilâflardır.

b) Peygamberimiz (s.a.v)'in ilticâ ve niyazı ile ümmete kolaylık olması için, Kur'ân'ın çeşitli ve farklı okunuşlarla indirilmesidir.

c) Tefsirciler, fıkıhçılar ve kelâmcılar bu değişik okunuşlardan yararlanarak değişik yorumlar, fetvalar ve hükümler çıkarmışlar, onlara kaynaklık etmiştir.

d) Bütün bu farklılıkların kaynağı da Ahrufu's-seb'a hadisleri ve Peygamberimiz (s.a.v)'in bunları uygulaması ve mübarek ağızlarından bunların zaman zaman zuhur etmesidir.

Onun için Peygamberimiz (s.a.v)'den sahih olarak sabit olan kıraatlerin hepsini aynı derecede kıraat ve Kur'ân olarak kabul etmek gerekir. Hiçbir mü'min bu kıraatlerden hiç birini diğerinden ayırıp red ve inkâr edemez. İnkâr ederse Kur'ân'ı, inkâr etmiş sayılır. Çünkü bunların (sahih kıraatlerin) her biri diğeri gibi Allah tarafından inzal edilmiş, Peygamberimiz (s.a.v)'e ta'lim edilmiş, Peygamberimiz (s.a.v) de bunları zaman zaman değişik şekillerde telaffuz ederek ashâbına okumuştur. Onun için kıraatlerin birbirine olan nisbeti Kur'ân'ın bir ayetinin diğer bir ayetine olan nisbeti gibidir. Hepsine iman etmek ve ahkâmıyla amel etmek lâzımdır.

Kıraat imamlarının ihtilâfları, fukaha ihtilâfları gibi ictihada dayalı ihtilâflar değildir. Çünkü fukaha ihtilâfları, hata ihtimali olmakla beraber diğerine nisbetle doğrudur. Fakat her kıraat, diğerine nisbetle hata ihtimali olmaksızın haktır ve doğrudur.²⁶¹

²⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 51-52; Zerkânî, *Menâhil*, I, 149; Akbal, *Ders Notları*, s. 72-73.

İbnü'l-Cezerî, Tayyibe Mukaddimesi'nde iki beytle bu ihtilâflara değinerek şöyle diyor:

وَأَضْلُ الْإِخْتِلَافِ أَنَّ رَبَّنَا أَنْزَلَهُ بِسَبْعَةِ مِثْقَالِاتٍ
وَقِيلَ فِي الْمُرَادِ مِنْهَا أَوْجُهُ وَكَوْنُهُ اخْتِلَافٌ لَفْظٍ أَوْجُهُ

"İhtilâfların aslı şudur: Şüphesiz Rabbimiz (Kur'ân'ı) kolaylık olması için yedi harf (yani birden fazla değişik okunuşlar) ile indirdi."

"Denildi ki: yediden murad, birden fazla vecihlerdir. İhtilafın lafız ihtilâfı olması daha uygun görüştür.

Yani bu ihtilâflar, lafız ihtilâfıdır. Hakikî manayı değıştirmez. Birbirine zıt manalar değildir. Değişik vecihlerle, birbirine yakın değişik manaların ve hükümlerin çıkarılmasına vesile olacak değişik okunuşlardır."²⁶²

Başlangıçta tek harfle yani Kureyş lehçesi ile başlayan Kur'ân kıraati, yukarıda ifade edildiği üzere Peygamberimiz (s.a.v)'in iltica ve niyazı ile artırılmış, değişik okunuşlar kendisine ta'lim edilmiş, Ramazan-ı Şeriflerde Peygamberimiz (s.a.v), Cebrail (a.s) ile mukâbele etmiştir. Yani o güne kadar inen ayetleri Cebrail (as)'a okumuş, arzetmiş ki, bu mukâbelelere "arza" denir. Bu arzalarda bazı vecihler ikmal edilmiştir. Neticede Peygamberimiz (s.a.v) her Kur'ân okuduğunda, onu dinleyen insanların en iyi anlayacakları bir tarzı telâffuz ve kıraatle okumuş, onlar da duydukları gibi okumuşlardır. Muhafaza etmiş ve okutmuşlardır. Dolayısıyla sahabe-i kirâm, Kur'ân'ın kıraatini Rasûlullah (s.a.v)'den farklı şekillerde alıyorlardı. Aldıklarını daha sonraki nesillere aynen aktarıyorlardı.

2. KIRAATLERİN YAYILMASI

Hiz. Osman (r.a) zamanında İslâm coğrafyası genişlemiş, Arap olmayan insanlar da grup grup İslâm'a girmişler ve Kur'ân'ın okunuşunda ihtilâflar zuhur etmiştir. Hiz. Osman (r.a), bu ihtilâfları önlemek için, Kur'ân'ın nazmını ve kıraatini zabt-u rabt altına almak ve korumak üzere, Hiz. Ebu Bekir (r.a) zamanında Kur'ân'ı cem etme ve iki kapak arasında toplama amacıyla Zeyd b. Sabit başkanlığında oluşturulan Kur'ân komisyonunu tekrar kurmuştur. Bu “*ana mushaf*”tan, bazı prensipler dâhilinde, yine Kureyş lehçesiyle, son arzaya göre, nokta ve harekeden arındırılarak, ahru fu's-seb'a'yı kapsayacak şekilde yeni nüshalar istinsah ettirmiştir. Bu nüshaların yazı dizimi ne, “*Resm-i Hatt-ı Osmanî*” denir. Bu konuda bazı farklı görüşler varsa da İbnü'l-Cezerî, bu görüşün selef ve halef ulemasının büyük çoğunluğunun görüşü olduğu, kendisinin de bu kanaatte olduğunu ifade eder.²⁶³

Hiz. Osman (r.a), bu yeni nüshaları ve beraberinde bu nüshaları okutacak muallim sahabileri belli başlı İslâm merkezlerine göndermiş, o beldelerde, gönderilen nüshalara uyan mushafların muhafaza edilmesini, uymayanların imha edilmesini emretmişlerdir.

Hiz. Osman (r.a)'ın göndermiş olduğu bu Mushaflar, noktasız ve harekesiz olduklarından ve yazılış şekillerinin de muhtelif kıraat ve cihlerini okumaya elverişli olduğundan kıraat ve rivayetlerin en önemli dayanaklarından biri de bu resm-i hatt-ı Osmânî'dir.

İslâm beldelerine ve merkezlerine gönderilen muallim sahabiler, götördükleri Kur'ân nüshalarını o beldelerde, Peygamberimiz

²⁶³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 31-33; İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn*, s. 54-56; Zerkânî, *Menâhil*, I, 258; Akbal, *Ders Notları*, s. 74.

(s.a.v)'den nasıl duymuş ve öğrenmişlerse öylece öğretmişlerdir. Ancak Peygamberimiz (s.a.v)'den duydukları kıraatlar farklı olduğu için öğrettiği kıraatler de birbirinden farklı olmakta idi. Onlardan kıraat öğrenen tâbiûn ve etbâu't-tâbiîn'in kıraatleri de haliyle farklılık arz ediyordu. Tâbiûn ve etbâu't-tâbiîn de kıraatlerini aynı usûlle, muallim sahabîlerden aldıkları gibi okudular ve okuttular. Hatta bunlar içerisinde hayatını Kur'ân ve kıraat hizmetine vakfeden, onun gerek kıraati, gerekse ta'limiyle meşgul ve meşhur olan, ilmine, ameline, adaleatine ve ihlâsına güvenilen insanlar çıkmış, o beldelerin halkı tarafından bu zevat "*muktedâ bih*" (kendisine uyulacak) imam kabul edilmiştir. Bunlara "*kıraat imamları*" denir.

Bunlardan sonra kıraat âlimleri çoğaldılar, muhtelif beldelere dağıldılar. İmamlar, râvîler, tarikler birbirini takip etti. Bunların tabakaları belirlendi, çeşitli vasıflarla birbirinden ayrıldılar. İşin bir taraftan dirayetli insanlarla devam etmesiyle birlikte, öte yandan bu özelliklere sahip olmayan, bozuk niyetli kimselerin, kıraatleri kendi sapık inançlarına alet etmek için mütevâtir kıraatlere mütevâtir olmayan vecihler katarak ve okuyarak Müslümanları fitneye ve ihtilâfa düşürmeye çalıştıkları tesbit edildi.

İşte bu esnada, hak ile batılın birbirine karışmasından endişe eden İslâm toplumunun ileri gelen kıraat âlimleri, bu konuları titizlikle araştırıp ayıklayarak, kıraatlerin sahih (mütevâtir-meşhur) olanlarla şâz, âhad, mevzû ve müdrec olanları ayıracak bir takım usûller ve ölçüler ortaya koydular ve her birini ayrı ayrı tesbit ettiler. Kıraat-

ların senedleri, rivayetleri, tarikleri ve vecihleri böylece teayyün ve tesbit edilmiş oldu. Sahihi, gayri sahihi ayrılmış oldu.²⁶⁴

3. SAHÎH KIRAATLERİN ŞARTLARI

Bir kıraatin sahih sayılabilmesi için, kıraat âlimlerinin ittifak hâlinde olduğu üç şart vardır. Bunlar:

a. Kıraat bir vecihle de olsa Arapça sarf ve nahiv kurallarına uygun olmalıdır.

b. Hz. Osman tarafından istinsah ettirilen mushaflardan birisinin resm-i hattına ihtimâlen de olsa uygun bir kıraat olmalıdır. (Bu mushaflar, noktasız ve harekesiz olduğu için değişik okunuşlara ihtimallidir.)

c. Kıraatin Peygamberimiz (s.a.v)'e kadar ulaşan sahih bir senedinin olması şarttır.

Bu şartları İ. Cezeri Tayyibe Mukaddime'sinde şöyle nazma dökmüştür:

وَكَانَ لِلرَّسَمِ احْتِمَالًا يَحْوِي	1. فَكُلُّ مَا وَافَقَ وَجْهَ نَحْوِ
وَهَذِهِ الثَّلَاثَةُ الْأَرْكَانُ	2. وَصَحَّ اسْتِنَادًا هُوَ الْقُرْآنُ
شُدُوذُهُ لَوْ أَنَّهُ فِي السَّبْعَةِ	3. وَحَيْثُمَا يَخْتَلُّ رُكْنٌ أَثْبَتِ

1. Her ne zaman ki bir kıraat, Nahiv kaidelerine uygun olursa, resm-i hatt-ı Osmanî'ye ihtimâlen dahi uygun olursa,

2. Ve Peygamberimiz (s.a.v)'e kadar ulaşan sahih bir sened zinciri olursa, işte o kıraat Kur'ân'dır. Şu üç şart bir kıraatin sahih olmasının rükünleridir.

²⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 9; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 62-63; Akbal, *Ders Notları*, s. 74-75.

3. Her nerede bu rükünlerden bir rükün bulunmazsa, velevki seb'ada olsa bile (kıraat-i seb'a'daki bir veche uysa bile) o kıraâtın şâzlığınızlığını tesbit et.²⁶⁵

Yukarıdaki şartlarına göre **sıhhati bakımından kıraatler** ikiye ayrılır:

a. Sahih Kıraatler: Yukarıdaki üç şartı taşıyan kıraat sahih kıraattir ki, ahrufu's- seb'a'dan olduğu kabul edilir ve tamamen Kur'ân'dır. İnkârı veya reddi küfrü gerektirir.

b. Gayri Sahih (Şâz, Zayıf, Mevzu ve Bâtıl) Kıraatler: Eğer bu şartlardan birisi veya daha fazlası eksik olursa, ya şâzdır ya da zayıftır veya mevzudur ki, o da batıldır.²⁶⁶

4. KRONOLOJİK OLARAK KIRAAT İLMİNİN GELİŞİMİ

Hicrî I. Asır:

Peygamberimiz (s.a.v), hayattayken Kur'ân-ı Kerîm'in inzal dönemi ve vahiy kâtipleri tarafından yazılması,

Efendimiz (s.a.v)'in talebi üzere, Cebraîl (a.s) aracılığı ile Allah (c.c) tarafından ahrufu's-seb'a'ya (değişik telâffuzlara) müsaade edilmesi,

Peygamberimiz (s.a.v) tarafından kendisine vahy ve ta'lim edildiği üzere değişik telâffuzlarla okunması.

Hiz. Ebu Bekir (r.a) Dönemi: Halifenin emriyle Kur'ân ayetlerinin Zeyd b. Sâbit başkanlığındaki bir komisyon tarafından toplanması (Ana Mushafı Cem=Toplama) dönemi

²⁶⁵ Aşıkutlu, *Tayyibe'nin Elfâz Manası*, s. 5-6.

²⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 9; Zerkânî, *Menâhil*, I, 414-418.

H. Osman (r.a) Dönemi: Okunuşunda ihtilâf edilen Kur'ân-ı Kerîm'in yazısı ve kıraatlerini tesbit için Ana Mushaf'tan, yine Zeyd b. Sabit'in başkanlığındaki komisyon tarafından istinsah ve teksir edilip belli başlı İslâm merkezlerine onları öğretecek sahabilerle beraber gönderilmesi ve bu sahabilerin götürdükleri nüshaları bildikleri kıraat vecihlerine göre okumaları ve öğretmeleri dönemi.

Bu asrın sonlarından 2. asrın ortalarına kadar müslümanların kendi beldelerine gönderilen nüshaları ve kıraatlerini öğrenerek, büyük kıraat âlimlerinin kıraat imamlarının etrafında toplanıldığı ve o kıraatlerin o imamlara nisbet edildiği görülmektedir.

Böylece ümmet ve devrin uleması tarafından kabul görmüş, bulunduğu yörede kıraat imamı kabul edilmiş on tane kıraat imamı vardır. Ayrıca bu kıraat imamlarından veya talebelerinden okuyan ve o kıraati her yönüyle onların seviyesine yakın anlayıp okuyan ve okutan, ömürlerini bu hizmete vakfetmiş talebelerinden ikişer tanesi de o kıraat imamının temsilen râvîsi kabul edilmiştir. Bu râvîlerden veya talebelerinden okuyup o kıraatleri okutup neşreden râvîlere, hatta onların da râvîlerine "*tarîk*" ve çoğul ifadesiyle "*turuk*" denilmiştir. Her râvîye de ikişer tarik temsilen kabul edilmiş her tarika de aynı vechile ikişer tarik daha verilmiştir. Aşağı doğru inildikçe bu tarikler iki ile sınırlanmayıp, 20-30 civarını bulmakta, dolayısıyla bütün râvîlere bağlanıp kitaplara geçen tariklerin toplamı takrîben bin rakamına ulaşmaktadır.

Bu imamlar, râvîler ve tariklerle ilgili İbnü'l-Cezerî, Tayyibe Mukaddime'sinde şöyle der:

1. وَمِنْهُمْ عَشْرُ شُمُوسٍ ظَهَرَا	صَيَاوُهُمْ وَفِي الْأَنَامِ انْتَشَرَا
2. حَتَّى اسْتَمَدَ نُورُ كُلِّ بَدْرٍ	مِنْهُمْ وَعَنْهُمْ كُلُّ نَجْمٍ دُرِّي
3. وَهَذِهِ الرُّوَاةُ عَنْهُمْ طُرُقُ	أَصْحَحَا فِي نَشْرِنَا يُحَقِّقُ
4. بَاشْتَيْنِ فِي اثْنَيْنِ وَلَا أَرْبَعَ	فَهِيَ زُهَا أَلْفِ طَرِيقٍ تَجْمَعُ

1. O kıraat imamlarından on tanesi vardır ki, (onlar) halk arasında ışığı ortaya çıkan ve yayılan güneşler gibidir.

2. Hattâ ondan ona, o güneşlerin nuru uzamış, ay ve yıldızlara parıltısı ulaşmıştır.

3. Şu râvîlerin onlardan kıraat alan tarikleri vardır. O tariklerin en sahih olanları Neşr-i Kebîr'mizde tafsilatıyla anlatılmıştır.

4. İki de iki vardır (yani her râvînin iki tariki, her tarikin de iki tariki daha vardır). Ancak dört râvî ki, onlarda bu kural geçerli değildir. O tarikler takrîben bine yaklaşır.²⁶⁷

Kıraat imamlarının hicrî I. ve II. asırlarda yaşaması, bazılarının ashâbla görüşmesi ve Mekke, Medine, Kûfe, Basra ve Şam gibi çok sayıda sahabinin yaşadığı İslâm merkezlerinde bulunmaları, kendilerinden sonra kıraatler yazılı hale gelinceye kadar, hadis ilmindeki tevâtür şartına uygun olarak çok sayıda râvî tarafından nakledilmiş olması kıraatlere olan güveni artırmış, adeta kıraatler üzerinde sükûtî tevâtür ve icma hâsıl olmuştur.²⁶⁸

²⁶⁷ Aşıkutlu, *Tayyibe'nin Elfâz Manası*, s. 7-8, 10-11.

²⁶⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 92-93; Zerkânî, *Menâhil*, I, 412; Birişik, "Kıraat", *DİA*, XXV, 429; Akbal, *Ders Notları*, s. 75.

Önceleri eldeki Kur'ân nüshalarından ve o nüshaları getiren sahâbilerden kıraatları şifahî olarak öğrenen Müslümanlar, daha sonraları bu kıraatleri yazı ile tesbit etmeye başlamışlardır. Kıraatlerin zaptı işine itina gösterilmeye başlanan tarih, hicrî I. yüzyılda tabiûn devrinin sonlarıdır.

Kıraat kaynaklarındaki bilgilere göre ilk defa kıraat ilmini kaleme alan ve eser yazan Ebu Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (224/838)'dir. Onu, Ebû Hâtım es-Sicistânî (255/868), Ahmed b. Cübeyr (258/871), İbnu Cerîr et-Taberî (310/922) takip etmişlerdir. Şu kadar var ki bunların eserlerinde kıraatler yedi kıraat, on kıraat gibi belli bir sayıya göre değildi, daha çoktu. 20-30 çeşit kıraat tesbiti yapılmıştı.²⁶⁹

Hicrî II. yüzyılın başlarında muayyen beldelerdeki Müslümanlar kendi kıraatlerini, diğer beldelerdeki kıraatlere tercih etmeleriyle **"yedi kıraat"** tabiri yaygınlaşmaya başlamıştır.

Hicrî III. yüzyılda kıraatleri yediye indirgeyerek, gerek imamları, gerek kıraatlerini bazı usûller koyarak tesbit eden Ebû Bekir b. Mücâhid (324/935)'dir. O'nun bu tasnifi ümmet tarafından kabul görmüş, aynı usûlle, onun yolundan giderek, **"kırâât-i seb'a"** eserleri telif olunmuştur.²⁷⁰

²⁶⁹ Birışık, "Kıraat", *DİA*, XXV, 427-428.

²⁷⁰ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 63.

Bunlara göre bu yedi imam beldeleri ve ikişer râvîsi ile şöyledir:

<u>Kıraat İmamı</u>	<u>Mensub Olduğu Şehir</u>	<u>Râvîleri</u>
	<u>I. Ravî</u>	<u>II. Ravî</u>
1. Nafî.....	Medine.....	Kâlûn.....
2. İbn Kesir.....	Mekke.....	Bezzî.....
3. Ebû Amr.....	Basra.....	Durî
4. İbn Âmir.....	Şam.....	Hişâm.....
5. Âsım	Kûfe.....	Ebû Bekir Şu'be....
6. Hamza.....	Kûfe.....	Halef.....
7. Kisâî.....	Kûfe.....	Ebu'l-Hâris.....

Bu yedi imamın ve ikişer ravîsinin rivayetiyle gelen kıraate “Kırâât-i Seb’a” (yedi kıraat), imamlarına da “*eimme-i seb’a (seb’a imamları)*” denir.

Kıraat ilmi, zamanla önemli bir kıraat merkezi haline gelen ve Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Amr ed-Dânî, Kâsım b. Firruh eş-Şâtibî gibi büyük kıraatçiler yetiştiren Mağrib ve Endülüs’e, IV/X. yüzyılın sonlarında, Ahmed b. Muhammed et-Talemenkî tarafından sokulmuştur.²⁷¹

Ebu Amr ed-Dânî, yedi kıraat (kırâât-i seb’a) konusunda İbn Mücâhid’in sistemini benimsemiş ve eserleri İslâm dünyasında yedi kıraat öğretiminde esas kabul edilmiştir.

İmam Şâtibî’nin manzum eseri *Hırzu’l-Emânî* ise, kırâât-i seb’a ile ilgili senelerce okunan hatta ezberlenen eserler arasında yer almıştır.

İbn Mihrân en-Nisâbûrî (Ö: 381/992), on kıraate (kırâât-i aşere’ye) dair, *el-Ğâye fi’l-Kırââti’l-Aşr* adlı eseriyle onlu sistemi ortaya

²⁷¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 34; Birışık, “Kıraat”, *DİA*, XXV, 428.

koyan ilk müelliftir.²⁷² Enderâbî, *Kıraâtü'l-kurrâi'l-Marûfîn bi rivâyâtî'r-ruvâtî'l-meşhûrin* ve Ebu'l-A'la el-Hemedânî'nin *Ġâyetü'l-İhtisâr fi'l-Kıraâtî'l-Aşr* adlı eserlerinde aynı çizgiyi takip ederek, on kıraati, rivayetleri ve tarikleri ile birlikte tanıtmışlardır. Ancak bu sistem evvela kıraat ilminde fazla rağbet görmemiş, belki de yedi rakamına vurgu yapan "yedi harf" "yedi mushaf" gibi sebeplerle yukarıdaki yedili tasnife, yedi kıraate ilâve edilememiştir.

Yedi imama ilâve edilen meşhur üç imamın kıraatlerinin de aynen yedi imamda olduğu gibi mütevâtir oldukları ve mütevâtir kıraatlerin bütün şartlarını taşıdıkları, muhakkikîn-i kurrâ'dan İbnü's-Sûbkî, İbnü'l-Cezerî ve Nüveyrî gibi âlimler tarafından ifade edilmiş ve İbnü'l-Cezerî tarafından da isbat edilerek, *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* gibi eserlerine alarak, kıraatte bir tarik haline getirmiş ve tedriste aşere tariki okunur hale gelmiştir.

Önceleri Mısır ve Osmanlı topraklarıyla Orta Asya'nın bazı kesimlerinde etkin olan bu onlu sistem Endülüs'ün İslâm hâkimiyetinden çıkmasıyla (1492), bütün İslâm âlemine yayılmış ve okunur hale gelmiştir. İbnü'l-Cezerî tarafından isbat edilen ve kırâât-i seb'a'ya ilâve edilen diğer üç kıraatin imamları ve ravîleri şöyledir:

<u>Kıraat İmamı</u>	<u>Beldesi</u>	<u>I. Râvîsi</u>	<u>II. Râvîsi</u>
----------------------------	-----------------------	-------------------------	--------------------------

1. Ebu Cafer.....	Medine.....	İsa İbn Verdân....	İbn Cemmâz
2. Yakûb.....	Basra (Hadramevt)...	Ruveys.....	Ravh
3. Halef'ul-Âşir...	Kûfe	İshak.....	İdris

Kıraatleri tasnif çalışmalarının bir devamı olarak İmam İbnü'l-Cezerî, *Nihayetü'l-Berere fi'l-Kırââtî's-Selâs ez-Zâide ale'l-Aşere* adlı eseriyle İbn Muhaysın, A'meş, Hasan-ı Basrî ve Yahyâ b. Mübârek el-

²⁷² Eroğlu, "İbn Mihrân en-Nisâbü'rî", *DİA*, XX, 199.

Yezîdî'nin kıraatlerini de meşhur ve mütevâtir on kıraate eklemiş, böylece on dördlül tasnif oluşmuştur. Ancak bu dört kıraat, içlerinde sahih kıraat şartlarını taşıyan okuyuşları ihtiva etse de, sahih kıraat şartları tam tekml bulunmadığı için şâz kıraatler olarak isimlendirilmiştir.²⁷³

Kıraatler hicrî V. asra kadar infirâd tariki (usûlü) ile okunmuş ve okutulmuştur. Bu usûlde farklı her râvî, hatta her tarik için ayrı ayrı hatimler yapılmış, kıraatler bu sûrette öğrenilmeye ve muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Buna "*infirâd tariki*" denilmiştir. Bu usûlle kıraatlerin hepsinin öğrenilmesi uzun yıllar almış (10-15 sene gibi), insanların meşgaleleri çoğalmış, himmetleri azalmış, dolayısıyla bu işle ilgilenenler azalmış, bazı kıraatlerin kaybolmasından endişe edilmiş ve infirâd tarikinden "*indirâc tariki*"ne geçilmiş ve geliştirilmiştir. Bu usûlde zamandan tasarruf etmek ve birkaç senede kıraatleri bitirmek için, ayetlerde aynı okuyuşu yapanlar bir okuyuşta toplanıp, farklı okuyan imam, ravî ve tariklerin farklılıkları belli bir ter-tip dâhilinde ayette okuyuşla gösterilmiştir. İki hatimde bütün mütevâtir ve meşhur kıraatler, rivayetler, tariklar okunarak, yazılarak bitirildiği bu usûle "*indirâc tariki*" denilmiştir.

Hicrî V. asırdan itibaren yukarıda geçen zaruretlerden dolayı ih-das edilen ve geliştirilen bu usûle, zamanın ileri gelen kıraat uleması itiraz etmemiş, kabul etmişler, günümüze kadar bu usûlle hem kitâbî, hem de şifâhî okunagelmıştır. Bu usûlle kıraatleri okuyup bitiren ha-fızlara kıraat icâzetnamesi (diploması) verilmiş, bunlara "*kurrâ hâfız*" denilmiştir. Kıraatler, bu kurrâ hafızlarla, kitapların yanında

²⁷³ Birışık, "Kıraat", DİA, XXV, 428.

şifâhî (ağızdan ağıza) olarak da günümüzde yaşatılmaya ve sürdürülmeye çalışılmaktadır.

5. KIRAAT İLMİNİN OSMANLI DİYARINA GELİŞİ

Türkler Müslüman olduktan sonra Kur'ân'a büyük hizmetler sunmuşlar, bu meyanda yer yer kıraat çalışmaları da yapmışlardır. Kıraat ilmiyle ilgili büyük çalışma ve gelişme evvela Yıldırım Bayezid zamanında olmuş, sonra Kanunî döneminden itibaren daha da gelişmiş ve yaygınlaşmıştır.

798/1395 yılında büyük Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid Han, büyük kıraat âlimi İbnü'l-Cezerî Hazretlerini kıraat okutmak üzere İbnü'l-Cezerî'nin talebelerinden Bursa Hüdavendigâr Sultan I. Murat Camii Hatibi Mü'min Efendi'nin delâletiyle Osmanlı diyarına davet etmiş, İstanbul henüz fethedilmediği için onu Bursa'ya davet etmiş, orada iskân etmiş, imkân ve mekân vermiş, kendisine "*Hâce-i Sultanî*" payesi vermiş, gerek sarayda şehzadelerine, gerekse halktan şartları müsait olanlara kıraat okutmak üzere görevlendirmiştir. O da Bursa'da kaldığı yedi yıl içerisinde hem şehzadeleri, hem de başta Yeşil Camii İmamı İvaz Paşa olmak üzere birçok kimseye kıraat okutmuştur. Böylece Osmanlı diyarında kıraat tedrisi, indirâc tarikiyle okunup gelişmeye başlamış, ancak Yıldırım Bayezid Han'ın Ankara Savaşında Timur'a yenilip esir düşmesiyle maiyetinde bulunan İbnü'l-Cezerî de esir düşmüş, Timur Han, Yıldırım Bayezid Han'la beraber maiyetinde bulunan seçkin âlimler arasında İbnü'l-Cezerî'yi de götürmüş, ona esir muamelesi yapmamış, kendi ülkesinde (Orta Asya'da) kalmak şartıyla o da İbnü'l-Cezerî'ye imkân ve mekân sağlamış, kıraati Türkistan'da da neşretmesini istemiştir. O da Timur'un hayatı boyunca Türkistan'da Keş, Semerkand, Buhârâ ve Herat şehir-

lerinde kıraat okutmuştur. Timur'un vefatından sonra, Timur'un yerine geçen torunu Halil Sultan Mirân Şah tarafından kendisine izin verilmiş, bunun üzerine bu büyük kıraat âlimi Türkistan'dan ayrılmak üzere yola çıkmışken, Semerkand'dan ayrılıp Nahşeb şehrine geldiğinde, çevreden Sultan'a yapılan büyük baskılar üzerine, Sultan'ın elçileri bu büyük üstada ulaşmışlar, hemen ayrılmamasını, biraz daha kalmasını, hizmet etmesini, Sultan'ın irade buyurduklarını ifade etmişler, Semerkand'dan geri döndürmüşlerdir. O da birkaç sene daha kalmış, değişik illerde kıraat ve ilim hizmetleri yaptıktan sonra, hacca gitmek niyetiyle ve bazı talebeleriyle yola çıkmıştır. Yollarda da kona-göçe, okuya-okuta yola devam ederek hac yapmış, Mısır'a uğramış, Timur'un Mısır elçisi yaptığı kendi oğlu Ebu Bekir Ahmed ve Mısır uleması ile görüşmüş, tekrar hacca gitmiş, bir sene hicazda mücavir kalmış, hicaz ulemasıyla görüşmüş, ilmi müzakere-lerde bulunmuştur. Bu arada Mısır elçisi olan oğlu Ebu Bekir Ahmed, Bursa'da kalan ailenin diğer efradını getirmiş, babası ile buluşturmuş, yirmi küsur yıllık hasret bitmiştir (805-828/1402-1433). Mısır üzerinden memleketleri olan Şam'a dönmüşlerdir. İbnü'l-Cezerî, orada da uzun süre duramamış, bir sene sonra 829/1425 tarihinde, daha önce bir süre kadılık yaptığı Şîrâz'a dönmüştür. Vefatına kadar orada kalmıştır. Hem ilim okutmuş hem dünyanın diğer ilim merkezlerine (Mısır, Irak, Hicaz, Yemen, Anadolu) seferler yapmıştır, ilmi faaliyet-lerde bulunmuş ve Şîrâz'da 833/1429'da irtihâl-i dâr-i bekâ eylemiştir. (Rahmetullahi aleyh)

Bu büyük âlim, çalışmaları ve eserleri ile kıraat ilmine büyük hizmet etmiş, manzum ve mensur 34 eser vermiş, kıraat ilmi dışında

18 dalda daha ilimle iştigal etmiş, eserler vermiştir. Eserlerinin 100'ü bulunduğu kitaplara geçmiştir.²⁷⁴

İbnü'l-Cezerî'nin Timur tarafından Orta Asya'ya götürülüşünden sonra kıraat ilmi bitmemiş, İbnü'l-Cezerî'nin telif ettiği eserler senelerce kıraat tedrisinde okutulmuş, kıraat okuttuğu talebeleri de kıraat okutmayı sürdürmüşlerdir.

İstanbul'un fethinden sonra bu kıraat hizmetinin devamı ve kontrolü Molla Gürânî'ye verilmiş, o da dâru'l-kurrâlar kurdurmuş, kıraat okutmuş ve okutturmuştur. Kıraat ile ilgili eserler de yazmıştır. Kendisinin diğer ilimlerin yanında kıraat ilmine de vakıf olduğu, kurrâ olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır.²⁷⁵

Kıraat ihtisas ilmi okuyan ve dinleyen tarafından fazla yoğunluk istediği için, Osmanlı tedrisatında medrese programlarına sığmamış, "Dâru'l-Huffâz" veya "Dâru'l-Kurrâ"larda müstakil olarak okutulmuştur.

Peygamberimiz (s.a.v) devrinden itibaren camilerde okunan ve okutulan Kur'ân ve kıraat ilimleri daha sonraki asırlarda camilerin, tekkelerin veya türbelerin çevrelerine kurulan özel mekânlarda, medreselerde okutulmuştur. Osmanlılarda bunlara Sıbyan Mektebi, Dâru't-Ta'lîm, Dâru'l-Huffâz, Dâru'l-kurrâ gibi isimler verilmiş, Kur'ân-ı Kerîm'i usûlune uygun okuma ve o sahada derinleşmek isteyenler, kademe kademe o müesseselerde okuyarak, okutularak eğitilmişler, yetiştirilmişlerdir. Cumhuriyet tarihinde de medreselerin ilgâsına ve kapatılmasına kadar böyle gelmiştir.²⁷⁶

²⁷⁴ Hayatı ve eserleri ile ilgili bk. Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 161-177-203 vd.; Akakuş, *Diyanet İlmî Dergisi*, c. 4, s. 26.

²⁷⁵ Akakuş, *İslâm'da Kur'ân Öğretimi*, s. 76-77.

²⁷⁶ Akakuş, *İslâm'da Kur'ân Öğretimi*, s. 71-75.

6. KIRAAT İLMİNDE İSLAMBUL (İSTANBUL) TARİKİ VE MİSİR TARİKİ

Kıraat ilmi, İslâm beldelerinde özellikle Osmanlı ülkesinde, İslambûl (İstanbul) ve Mısır Tariki olarak adlandırılan iki tarikle (usûlle) okutulmuştur ve okutulmaktadır. Aslı itibarıyla bu tariklerin birincisine "*Teysîr Tarîki*", ikincisine; "*Şâtıbî Tarîki*" denir. Bu tariklere "İslambul ve Mısır Tarîki" denilmesinin sebebine gelince:

Kanunî Sultan Süleyman zamanında Mısır'ın büyük kıraat âlimlerinden Nâsiruddîn-i Tablâvî'nin en iyi talebesi olan kıraat âlimi Şeyh Ahmed el-Mısırî el-Mesyerî²⁷⁷ hicrî X. asrın ortalarında²⁷⁸ Uzun Mehmet Paşa (Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa)'nın tevassutu ve daveti ile İstanbul'a gelip Eyüp Sultan Camii'ne imam olmuş, aynı zamanda Eyüp Sokullu Dâru'l-kurrâ'sında kıraat okutmaya başlamıştır. Dersine devam edenleri Teysîr Tarîki'yle okutmuştur.

Ahmed el-Mesyerî, Ebu Amr ed-Dânî'nin *Teysîr*'i yanında, İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîr* isimli eserini de asıl kaynak kabul ederek tedrisini yaparken aynı müellif (İbnü'l-Cezerî)'in *Durretü'l-Mudîe* ile İmam

²⁷⁷ el-Mesyerî (الْمَسِيرِي): Bu kelimeyi değişik şekillerde ve hareketlerle telaffuz eden ilim adamları var. el-Müseyrî, el-Mesîrî, el-Misîrî, el-Müseyyirî vb. gibi. Tahkik ettik, Muhammed Emin Efendi *Zuhru'l-Erîb* isimli eserinde, kelimenin hareketlerini açıkça göstererek şöyle diyor: بِفَتْحِ الْمِيمِ وَالْيَاءِ وَيَنْهَمَا سَيْنٌ مُهْمَلَةٌ سَاكِنَةٌ ، قَرْيَةٌ مَغْمُورَةٌ مِنْ أَعْمَالٍ مِضْرٍ ، Bu ifadeye göre, "el-Mesyerî" oluyor. Biz de onu ferhîh ettik. Bu, aslı ve fasihçesidir. Bugün bu kelime Mısır'da, kesret-i isti'mâlden "el-Misîrî" olarak telaffuz edilmektedir.

²⁷⁸ Bazı eserler, bu tarihi, h. IX. asır olarak ifade ediyorlarsa da, *Umdetu'l-Hallân*, s. 5'deki ibareye göre; İsmail Hakkı İzmirli, *Tarih-i Kur'ân*, s. 18'deki ifadelere göre bu tarih, h. X. asır ortalarıdır.

Şâtıbî'nin *Hırzû'l-Emânî* isimli eserlerini tali kaynak (yardımcı kitap) kabul ederek okutmuştur.²⁷⁹

Hicrî 1006 yılında vefat eden ve Sokullu Mehmed Paşa'nın türbesinin dışına defnedilen Şeyh Ahmed el-Mısırî el-Mesyerî'nin okutmuş olduğu bu usûl (tarik) İstanbul'da ve diğer Osmanlı topraklarında İslambûl (İstanbul) Tariki adıyla yayılmış ve şöhret bulmuştur. Bu tarihin asıl adı "*Teysîr Tarîki*"dir.

İkinci tarik olan Şâtıbiyye Tariki ise Şeyh Nâsiruddîn-i Tablâvî'nin talebelerinden Şehâzetü'l-Yemenî, İmam Şâtıbî'nin *Hırzû'l-Emânî*'sini esas alarak bir süre Mısır'da kıraat okutmuş, sonradan bu usûle "*Mısır Tarîki*" denilmiştir. Mısır üzerinden Hicaz'a giden bazı Türk kurrâsının tesbit ve teşhis ettikleri, teberrüken bir miktar okudukları, İstanbul tarikinden bir miktar farklı olan bu tarihin de İstanbul'da ve Osmanlı ülkesinde yayılması için hicrî 1088 tarihinde Mısır'dan Şeyh Ali b. Süleyman el-Mensûrî, Padişah IV. Mehmed'in Sadrazamı Köprülü Fazıl Mustafa Paşa tarafından davetle getirilmiş, pederi Köprülü Mehmed Paşa tarafından Çemberlitaş'taki Köprülü Dâru'l-Hadîsi'ne, muhaddis ve aynı külliye'nin kütüphanesine hâfız-ı kütüb tayin ettirmiştir.

Şeyh Ali b. Süleyman el-Mensurî (ö. 1134/1722), Şehâzetü'l-Yemenî'nin talebelerindendir. Şehâze de, Şeyh Ahmed el-Mesyerî'nin talebelik arkadaşısıdır. Dolayısıyla İstanbul Tariki'nin şeyhi ve üstadı ile Mısır tarihinin üstadlarının silsilesi, Nâsiruddîn Tablavî'de birleşmektedir. Şeyh Ali el-Mensurî, Çemberlitaş Köprülü Dâru'l-Hadîsi'nde 1080/1669 yılında başlatılan bu tedris usûlü Mısır Tariki

²⁷⁹ Muhammed Emin, *Umde*, s. 5; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 65; Aka-kuş, *İslâm'da Kur'ân Öğretimi*, s. 78.

adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu usûl ve tarikta, İstanbul Tariki ile, yukarıda zikredilen dört ana kaynağın asıl ve tali kaynak kabul etmekten dolayı ortaya çıkan farklılıklar olduğu görülmektedir. Yani Ali el-Mensûrî, tedrisinde İmam Şâtıbî'nin *Hırzu'l-Emânî*'si ile İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürre*'sini asıl kaynak, ed-Dânî'nin *Teystîr*'i ile İbnü'l-Cezerî'nin *et-Tahbîr*'ini tâli kaynak (yardımcı kitap) kabul etmiş ve öyle okutmuştur. Bundan da bazı takdim, tehir farklılıkları veya asıl kaynak olayından dolayı farklı uygulamaları ortaya çıkmıştır. İşte asıl adı Şâtıbî tariki olan bu tarika da "*Mısır Tarîki*" denilmiştir.²⁸⁰ Böylece Osmanlı ülkesinde, özellikle İstanbul'da her iki tarik da yaygınlaşarak günümüze kadar hem kitabî, hem de şifâhî olarak ulaşmıştır.

Her iki tarik için de miladî 18. asırdan itibaren meslekler oluşmuştur. Bu meslekler o asırdaki ileri gelen kıraat âlimlerinin bazıları'nın mütekaddimundan (ilk kıraat bilginlerinden) gelen muteber kaynakların zahiriyle amel etmesi, bazıları'nın ise eda ehline göre kendisinde zayıflık olan bazı vecihleri terk edip ihtiyatla amel etmesine göre ortaya çıkmıştır. Böylece kıraatte kaynakların zahiriyle amel edenlerin yoluna ve usûlüne "*ruhsat mesleği*", ihtiyatla amel edenlerin usûlüne de "*azimet mesleği*" denmiştir.

Her iki tarikin de ikiyeşer mesleği vardır.

1. İstanbul Tarikin Meslekleri:

a) **Îtilâf Mesleği:** Kendisinde azimet yolunun esas alındığı, "*Îtilâf*" kitabının müellifi ve Sahîh-i Buharî şârihi Yusuf Efendizâde Şeyh Abdullah Efendî'nin mümessili olduğu meslektir. Kendisi kıra-

²⁸⁰ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 65; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlû*, s. 249-250; Muhammed Emin, *Umde*, s. 5; Akakuş, *İslâm'da Kur'ân Öğretimi*, s. 79-80; Akakuş, *Nuru Osmaniye Külliyesi*, s. 129-133; Akbal, *Ders Notları*, s. 77.

atte bir otorite olduğu kadar hadis sahasında da otorite idi. Çorlulu Ali Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, Topkapı Sarayında Buhârî okutmuştur. 1167/1754 yılında vefat etmiştir. Bu meslek bir süre okutulmuş, devam ettirilmiş ancak okutan üstadı kalmadığı için ismi ve uygulamaları kitaplarda kalmış, kıraat olarak günümüzde okunmamaktadır.

b) Sûfî Mesleği: Bu mesleğin mümessili Kastamonulu Ahmed es-Sûfî'dir. Eseri yoktur. Kendisi ve bu mesleği takip edenler ruhsat yolunu izlerler. İstanbul tarikinin bu mesleği günümüze kadar hem kitabî, hem şifâhî gelmiş ve halen okunmakta ve okutulmaktadır.

2. Mısır Tarikinin Meslekleri:

a) Mütkın Mesleği: Bu mesleğin mümessili (kurucusu), Üsküdar Selimiye Külliyesinde Müderris Kettanîzâde lakabıyla meşhur Mehmed Naimû Efendî'dir. Mesleği, azimet mesleğidir. *Mütkinu'r-Rivâye* isimli eseri vardır. Bir süre okunan bu mesleğin de bugün itibariyle okutucusu (üstadı) olmadığı için okunmamaktadır. Kendisi, 1199/1785 yılında vefat etmiştir.

b) Şeyh Atâullah Mesleği: Bu mesleğin mümessili, Kanlıca Nakşî dergâhı postnişini Şeyh Atâullah Efendî'dir. Bu meslekte ruhsat yolu izlenir. Bu meslekle ilgili *Mürşidü't-Talebe* isimli eser yazılmıştır. Kendisi 1209/1794 yılında boğazda bindiği kayığın batması sonucu şehiden vefat etmiş, şeyhi bulunduğu Kanlıca Dergâhı'na defnedilmiştir. Mısır Tariki'nin bu mesleği günümüzde devam etmekte ve okunmaktadır.

Kıraatte, üstad (fem-i muhsin) çok önemlidir. Bir tarikin, bir mesleğin okutucusu (üstadı) kalmamışsa, başka bir tarikin veya mesleğin üstadı öbür tariki ve mesleği okutamaz, men edilmiştir. Onun için

yukarıdaki mesleklerden iki tanesi bugün için okutucusu kalmadığı için sönmüş, isimleri ve uygulamaları vecihleri kitaplarda kalmıştır.²⁸¹

İslâm ülkelerinin bazılarında ve ülkemizde bir ihtisas ilmi olarak, kıraat ilmi hâlen okunmaya ve okutulmaya devam etmektedir. İn-dirâc usûlüyle okunmaktadır. İki hatimle bitirilmektedir. Birinci hatimde aşere hatmi yapılmakta, bu hatimde ülkemizde Hâmid b. Abdülfettâh Pâluvî'nin yazmış olduğu *Zübdetü'l-İrfân* kitabı ile ona şerh olarak, Abdullah Efendizâde Molla Efendi diye bilinen; Muhammed Emin Efendi'nin hicrî 1270 yılında yazdığı *Umdetü'l-Hallân* isimli eserler takip edilmektedir. On kıraat imamı ve her imamın ikişer râvîsinin rivayetleri nazar-i itibara alınarak okunmaktadır.

İkinci hatim, takrîb hatmidir. Bu hatimde on kıraat imamının, râvîlerinin, tariklerinin (râvîlerinin de râvîlerinin) kıraat farklılıkları nazar-ı itibara alınarak okunur. Bu hatimde esas olarak, Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî (ö.1118/1706) tarafından hicrî 1082 tarihinde yazılan *İthâfû Fudalâi'l Beşer fi'l-Kırâati Erbaati'l-Aşer* isimli eser takip edilmektedir.

Ülkemizde Cumhuriyetin kuruluşuna kadar Osmanlı tedrisatında Dâr'ul-Huffâz veya Dâr'ul-Kurrâ'larda resmen okutulan bu ilim, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında medreselerin ilğâsıyla (kapatılmasıyla) ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile resmen tedrisattan kalkmışsa da, bir süre ferdi ve şahsi gayretlerle okunmuş ve okutulmuştur. 1968 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı, Trabzon'un Of İlçesi Çifaruksa (Uğurlu) köyünde ilk resmi kıraat kursunu açmış, merhum üstad

²⁸¹ İlm-i Kıraatte mesleklerle ilgili bk. Muhammed Emin, *Umde*, s. 6-7, Akakuş, *Nuru Osmaniye Külliyesi*, s. 79-82; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü*, s. 250.

Muhammed Rüşdü Aşıkkutlu hocaefendi Mısır tariki okutmuş, icazet vermiştir.

1974 yılında Ankara'da Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Bayezid Camii İmam ve Hatibi H. Abdurrahman Gürses Hocaefendi, İstanbul tariki başlatmış, birkaç aylık bir tedristen sonra rahatsızlanmış, tekrar merhum Aşıkkutlu Hocaefendi davet edilmiş, Mısır tarikinden başlatmış ve bitirmiştir.

1976 yılında İstanbul'da Haseki Eğitim Merkezi'nde kıraat bölümü açılmış, yukarıda isimleri geçen her iki üstad da görevlendirilmiş, İstanbul ve Mısır tariki üzere kıraat okutmuşlar ve mezun etmişlerdir. O tarihten beri bazen iki tarik, genellikle tek tarik (İstanbul Tariki) Haseki Eğitim Merkezi'nde mezkur ve merhum hocaların talebeleri nezaretinde sürdürülmekte ve okutulmaktadır. Ayrıca 2010 yılında Rize'de Yusuf Karali Eğitim Merkezi'nde kıraat bölümü açılmış, orası da şu anda kıraat tedrisine devam etmektedir. Diğer taraftan İstanbul'da, Ankara'da, İzmit'te ve bazı illerde müftülükler bünyesinde veya özel gayretlerle kıraat kursları açılmakta ve usûlünce kurrâ hafızlar yetiştirilmektedir. Elhamdülillah tarih boyunca Türkler müslüman olduğundan beri her yönüyle Kur'ân'a hizmeti en büyük şeref bilen ve gaye edinen bir millet olmuştur. Her hâl ve şartta kıraat hizmetinden de geri durmamış, silsiledeki zinciri koparmamıştır. Merhum üstadlarımızın büyük azim ve gayretleriyle resmi veya gayr-i resmi kıraat çalışmaları sürdürülmüş ve sürdürülmektedir. Cenâb-ı Hakk bu şereften bu necip milleti mahrum etmesin, kıyamete kadar mihraplarımızda ve kubbelerimizde vücûhât-i Kur'âniyye sesleri çınlasın, bu ilmi bizlere ulaştıran üstadlarımızı da ğarîk-i rahmet eylesin.

Ülkemizin dışında Mısır gibi, Suudi Arabistan gibi bazı İslâm ülkelerinde gerek üniversiteler bünyesinde gerekse şahsi gayretlerle kıraat çalışması yapıldığı duyumları alınmaktadır. Kaynakları veya usûlleri farklı olabilir. Yukarıda söylediğimiz gibi gerek ülkemizde gerek diğer ülkelerde bu kıraatler bir ihtisas ilmi olarak okunmakta, korunmaya çalışılmaktadır.

Bu kıraatlerden üç tanesi İslâm ülkelerindeki müslümanlar arasında okunmakta, onların kıraatlerine göre mushafları da basılmaktadır. Bu kıraatler ve okundukları bölgeler şöyledir:

1. Nâfi' Kıraati: Kuzey Afrika ülkelerinde (Fas, Tunus, Cezayir ve Libya) çoğunlukla Nâfi Kıraatinin Verş rivayeti okunmakla birlikte, yer yer Kâlûn rivayeti okunduğu da görülmektedir.

2. Ebû Amr Kıraati: Sudan ve yöresinde okunmaktadır.

3. Âsım Kıraatinin Hafs Rivayeti: İslâm dünyasında yukarıda zikredilen bölgelerin dışında, halk tarafından bilinen ve okunan kıraat, Kıraat-ı Âsım ve Rivayet-i Hafs'tır. Ülkemizde de bu kıraat okunmaktadır. Dolayısıyla İslâm coğrafyasında en çok ve en yaygın okunan kıraat bu kıraattir.

Hafs Rivayeti'nin diğer rivayetlerden daha yaygın olmasının bazı sebepleri vardır. Âsım Kıraati'nin Hafs Rivayeti'nde imâle, ihtilâs, teshîl, revm, sekte, taklîl gibi edâsında zorluk olan vecihler, diğer imamların rivayetlerine nispetle daha az, edâ itibariyle kolay olması Hafs Rivayeti'nin Müslümanlar arasında yayılmasına sebep teşkil etmiştir.²⁸² Halk kitleleri bu mukayeseyi yapamayacağı için insanlara rehberlik eden zamanın kıraat bilginlerinin rolü de önemlidir.

²⁸² Birışık, "Kıraat", *DİA*, XXV, 428; Akbal, *Ders Notları*, s. 98.

7. KIRAAT İLMİNDE TARÎKLER

Tarîk, lügat olarak “yol, cadde” demektir.²⁸³

Terim olarak kullanıldığı ilme göre, “usûl, sistem, yöntem, metod” anlamlarında kullanılır.

Kıraat ilmi terimi olarak tarik, bir okunuşu kıraat imamının râvîsinden rivayet edenin (râvînin râvîsinin) rivayet ettiği okunuşun adıdır.

Bu ilimde yedili, onlu, on dördtlü sistemlerin her biri, kıraat öğretiminde belli eserlerin sistemi ya da belli ülke ve şehirlerde benimsenen metodu,²⁸⁴ Kur’ân okumada sürat yönünden değişik okuma usûllerinin adı şeklinde çeşitli anlamlarda da kullanılmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalarda verdiğimiz bilgiler üzere kıraat imamlarının râvîlerinin râvîlerinden gelen bazı farklı okunuş şekillerine “*tarîk*” denir. Bu tariklerin toplamına, bunların hepsinin öğrenilip okunması usûlüne “*takrîb tarîki*” denir.

Kıraat öğretiminde usûl ve tarikler (metodlar) :

İnfirâd Tarîki: Her kıraat imamının her bir râvîsi için, hatta ihtilâf varsa onların da râvîleri için icazetli bir fem-i muhsin üstadı, ayrı ayrı hatimler okuyarak, dinleyerek veya dinleterek kıraatleri tek tek alma usûlüne “*İnfirâd Tarîki*” denmiştir. Kıraatler hicrî V. asra kadar infirâd tariki ile okunmuş ve okutulmuştur.

İindirâc Tarîki (Cem Tarîki): Ayetlerde her aynı okuyuşu yapan imamları, râvîleri, tarikleri bir okuyuşta toplayıp, farklı okuyanların farklılıklarını belli bir tertip dâhilinde ayette okuyuşla gösterme usûlünün adıdır.

²⁸³ Topaloğlu-Karaman, *Arapça Türkçe Yeni Kâmûs*, s. 243.

²⁸⁴ Birışık, “Kıraat”, *DİA*, XXV, 426.

Seb'a Tarîki: Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'i ile İmam Şâtıbî'nin *Hırzû'l-Emânî*'sinin ihtiva ettiği kıraat vecihlerine denir ki, bu vecihler yedi kıraat imamlarına ve râvîlerine ait vecihlerdir.

Aşere Tarîki: İbnü'l-Cezerî'nin *et-Tahbîr*'i ile *ed-Dürre* isimli eserlerinin ihtiva ettiği kıraat ve rivayetlerinin toplamına "*Aşere Tarîki*" denir. Bu tarikte Aşere imamlarının ve râvîlerinin kıraat vecihleri bulunmaktadır.

Teysîr Tarîki: Yukarıda izah edilen *et-Teysîr* ile *et-Tahbîr*'in esas kaynak kabul edilerek, bunlara Şâtıbiyye ve Dürre ilâvesi ile okunan usûle "*Teysîr Tarîki*" denir ki, sonradan buna "*İslambûl (İstanbul) Tarîki*" denmiştir.²⁸⁵

Şâtıbî Tarîki: Yukarıda açıklandığı üzere Şâtıbiyye ve Dürre esas kaynak alınarak, bunlara *et-Teysîr* ve *et-Tahbîr* ilâvesiyle okunan usûle "*Şâtıbî Tarîki*" denir ki, buna sonradan "*Mısır Tarîki*" denmiştir.

Tahkik Tariki, Tedvir Tariki, Hadr Tariki: Tahkik, tedvir ve hadr tarikleri, Kur'ân'ın sürat yönünden okunuş usûlleridir.²⁸⁶

8. SENEDLERİNE GÖRE BAZI KIRAAT ÇEŞİTLERİ VE HÜKÜMLERİ

Senedlerinin sıhhat derecesi bakımından kıraatler altı çeşittir.

1- Mütevâtir Kıraatler: Yalan üzerine ittifak etmeleri mümkün olmayan bir topluluğun aynı durumdaki diğer bir topluluktan rivayet ettikleri kıraatlerdir.²⁸⁷ Cumhura göre yedi kıraat mütevâtirdir. Mütevâtir kıraatlere inanmak vacip, inkârı caiz değildir.²⁸⁸ İbnü'l-

²⁸⁵ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü*, s. 248-250; Muhammed Emin, *Umde*, s. 5.

²⁸⁶ Bu usûllerle ilgili açıklama için bk. Kitabımızın birinci bölümü.

²⁸⁷ Zerkânî, *Menâhil*, I, 318-319.

²⁸⁸ Zerkânî, *Menâhil*, I, s. 349; Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 318.

Cezerî'ye göre on imamın kıraatlerinin hepsi mütevâtirdir.²⁸⁹ Mütevâtir kıraatlerle namaz sahihtir ve caizdir.

2- Meşhur Kıraatler: Senedi sahih, Arapça'ya ve Resm-i Hatt-ı Osmanî'ye uygun, kurrâ arasında meşhur ancak tevâtür derecesine ulaşamayan kıraatlerdir. Meşhur kıraatlere inanmak vacip, inkârı caiz değildir.²⁹⁰

İbnü'l-Cezerî tarafından kıraatleri mütevâtir olarak isbat edilen Ebû Cafer (130/747), Yakûb (205/820) ve Halef (229/843) meşhur kıraat imamları olarak telakki edilmektedir.

3- Ahâd Kıraatler: Senedi sahih olup, ya Arapçaya veya Resm-i Hatt-ı Osmânî'ye uymayan yahut zikredilen şöhrete ulaşamayan kıraatlere denir. Bu kıraatler okunmaz, bunlarla namaz da caiz olmaz, bunlara inanmak da vacip değildir.

4- Şâz Kıraatler: Senedi sahih olmayan veya sahih kıraatlerin dışında kalan ya da sahih ve mütevâtir kıraatlerin üç şartından birisi bulunmayan kıraatlerdir.

5- Mevzû Kıraatler: Hiçbir esasa dayanmayan, uydurma, yalnız okuyana isnad edilen kıraatlerdir.

6- Müdrec Kıraatler: Ayetlere tefsir kabilinden yapılan ziyadelerden ibarettir. Bunlar sonradan ayet zannedilerek, okunmaya çalışılmıştır. Fakat bunlar tespit edilerek ayıklanmıştır.

Yukarıdaki 4, 5 ve 6. sıklardaki kıraatlerle dört mezhebe göre namaz caiz olmaz. Bunlara inanmak da vacip değildir.²⁹¹

²⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn*, s. 15-16; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 44-46.

²⁹⁰ Zerkânî, *Menâhil*, I, 423; İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn*, s. 16; İbnü'l-Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, I, 326.

²⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 16; Zerkânî, *Menâhil*, I, 344-350; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 67.

9. KIRAATLERDE TEVÂTÜR NEDİR? NASIL OLUŞUR?

Tevâtür: Yalan üzerinde ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun diğer bir topluluktan rivayet ettiği haberdır. Mütevâtir kıraat de, yukarıda tarif edildiği gibi *"yalan üzerine ittifak etmeleri mümkün olmayan bir topluluğun diğer topluluktan rivayet ettiği kıraattir."* Yedi kıraatin naklinde tariklerin birleşmesi, ittifakla rivayet edilmele-ri tevâtürü ortaya çıkarır.

Bazıları kıraatlerin mütevâtirliğine şüphe ile bakmaktadır. Buna sebep olarak da, bir imama yani bir kişiye nisbet edilen kıraatin mütevâtir olamayacağını, âhad yoluyla geldiğini ileri sürmektedirler. Hâlbuki bu isnadların bir grup insana nisbet edilmeleri, inhisârî yani onlardan başkasından kıraatlerin gelmediği anlamında değildir. "Bu kıraatler kendilerine nisbet edilen imamların zamanında bu imamlardan başka hiç kimse bu kıraatleri bilmiyordu ve kimse bunlarla ilgilenmiyordu" anlamında hiç değildir. Bu imamların hizmetleri bir temsildir. Yukarıda açıklandığı gibi Mekke'de İmam İbn Kesir, Medine'de İmam Nâfi ve Ebu Cafer ve diğer imamlar kendi bu-landukları beldelerde okuyor, okutuyor, tâbiînden veya sahabeden, onlar da Allah Rasûlü'nden gelen ve o yörede okunan kıraati temsil ediyor, okuyor ve okutuyorlardı. Dolayısıyla bu imamlar ve kıraatleri bir beldeyi temsil ediyor, o beldedeki binlerce insan da bu kıraatleri biliyorlar, okuyorlar, okutuyorlar ve naklediyorlardı. Dolayısıyla o beldelerde binlerce, on binlerce insan tarafından okunan, nakledilen kıraatleri, temsilcisi olan bir imamdan, bir adamdan geliyor diyerek âhad saymak, akılla, ilimle, insafla, izanla bağdaşacak bir şey değildir.

Bilindiği gibi kıraatler nakle dayanır. Peygamberimiz (s.a.v)'den sahabiler nasıl nakletmişse, nesilden nesile bu şekilde aktararak gelmektedir.

Burada yapılan, bir imamın tek başına bir kıraati nakletmesi olayı değildir. Meselâ Âsım kıraatini ele alalım: Bu kıraati İmam Âsım icad etmemiştir. Bu, onun hocaları olan tâbiînden Ebu Abdurrahman es-Sülemî (74/693), Zir b. Hubeyş (82/701) ve Ebu Amr eş-Şeybânî (96/714)'den almış olduğu kıraat tarzıdır. Bu zevât da ashâbdan Abdullah b. Mesud'dan bu kıraati almışlardır.

Ayrıca es-Sülemî ve Zirr, yine büyük ashâbdan Osman b. Affân ve Ali b. Ebî Talib'den kıraat okumuşlardır.

Yine es-Sülemî, Übeyy b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit'ten de kıraat okumuştur. Bu zâtın hocaları olan bu sahabiler; Abdullah b. Mesûd, Hz. Osman b. Affân, Hz. Ali b. Ebî Tâlib, Übeyy b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit de Rasûlullah (s.a.v)'den bu kıraati almışlardır.²⁹²

Âsım kıraatini, o devirde yalnız ismi geçen sahabiler değil, daha pek çok sahabe okuyor, okutuyordu. Aynı şekilde, Âsım'ın hocalarından başka pek çok tâbiînden zevât da aynı kıraati okuyup, okutuyorlardı.

Peygamberimiz (s.a.v) ve sahabe zamanından günümüze kadar kıraatler, her devirde aynı şekilde kalabalık gruplar tarafından okunarak, okutularak, nakledilerek günümüze kadar gelmiştir. On kıraatin hepsi de böyledir. Bu kıraatlerin senedleri incelendiğinde, bunların da aynı şekilde mütevâtir oldukları, âhad olmadıkları görülecektir.

²⁹² Dâni, *et-Teysîr*, s. 6; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 155; Zerkânî, *Menâhil*, I, 37; Zerkeşi, *el-Bürhân*, I, 328; Akbal, *Ders Notları*, s. 85-86.

10. BAZI KIRAAT TERİMLERİ VE TANIMLARI

1. Kur'ân: Allah (c.c) tarafından Peygamberimiz (s.a.v)'e indirilen, lafzı ile ibadet olunan ve mütevâtîren nakledilen ilâhî kelâmdır.

2. Kıraat: Lügat olarak, "okumak" demektir. Terim olarak; kıraat imamlarından birinin rivayet ve tariklerinin ittifakıyla, diğer imamlardan farklı okunuşuna denir. Yani farklı okuyuş, râvîler veya râvîlerin râvîleri arasındaki farklılıktan değil de imamlar arasındaki farklılıktan geliyorsa bu okuyuşa "*kıraat*" denir.

3. Rivayet: Kıraat imamlarının râvîleri arasındaki farklı okuyuşlara denir.

4. Tarîk: Râvîlerden sonra gelen (aşağı doğru) râvîlerin râvîleri, onların da râvîleri arasında farklı bir okuyuş rivayeti varsa bunlara "*tarîk*" denir.

5. Vecih: İmam, râvî ve tariklerin özel okuyuş şekillerinin dışında, bunların her birinin müştereken icra ettikleri ve okuyucunun tercihi bırakılan birkaç okuyuştan her birine vecih denir. Meselâ, medd-i ârızda son harfin harekesine göre üç çeşit, dört çeşit ve yedi çeşit okuyuş vardır. Bunlardan herhangi birini uygulamada okuyucu muhayyerdir. İstedliğini tercih edip uygulayabilir. İşte, okuyucunun tercih edip uyguladığı (aslında var olan) her bir okuyuş şekline "*vecih*" denir.

İmamların, râvîlerin ve tariklerin, bir veya daha fazla kıraatlerine, rivayetlerine ve tariklerine mecâzî olarak "*vecih*" denilmektedir. Hamze'nin beş vechi, Verş'in üç vechi, Hulvanî'nin yedi vechi gibi. Hakiki tanım yukarıdakidir.

6. Kârî-kurrâ: Kârî, lügatte, "okuyucu, okuyan" demektir. Çoğulu, "kurrâ" dır.

Terim olarak kurrâ, yedi veya on kıraatin kendilerine nisbet edildiği kıraat imamlarına denir. Kur'ân'ın tamamını ezberleyip, Peygamberimiz (s.a.v)'den gelen sahih kıraatleri de okuyan ve bilen hafızlara da "*kurrâ hâfız*" veya kısaca "*kurrâ*" denir. Aynı anlamda "*mukrî*" (çoğulu) "*mukriîn*" de denir.

7. Şeyhu'l-Kurrâ = Reîsü'l-Kurrâ: Osmanlının son dönemlerine doğru ilm-i kıraat çalışmalarını canlı tutmak ve yaygınlaştırmak için dâru'l-kurrâlarda ve bazı camilerin çevresindeki özel mekânlarda kıraat okutmak ve kıraat hizmetini organize etmek için "*meşihat*" (Şeyhu'l-İslâmlık) tarafından yaşı otuzu aşmış, takrîbden icazetli, kıdemli kurrâ hafızlara "*şeyhu'l-kurrâ*" ünvanı verilmiştir. Gerek İstanbul'da gerek taşrada aynı anda pek çok şeyhu'l-kurrâ bulunuyordu. Dolayısıyla bu unvan, mahallîdir. Yani kıraat okunan her yerin ve yörenin kıdemli bir şeyhu'l-kurrâ'sı vardı.

Osmanlı diyarında bütün kurrâ hafızların ve şeyhu'l-kurrâ'ların icazeti en kıdemlisine de "*reîsü'l-kurrâ*" ünvanı verilmiştir. Kıraat ve hafızlık icazet cemiyetlerinin idare edilmesi, Mushafların resm-i hatt-ı Osmanî'ye uygun yazılıp yazılmadığının kontrolü (teftîş-i mesâhif-i şerîfe) ve organizesi gibi hizmetler üstlenmişlerdir. Reîsü'l-kurrâ'nın evsafı ve şartları, Osmanlı'dan intikal eden Ankara'da Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki "Mushafları İnceleme Kurulu"nda muhafaza edilen "*Esâmi-i kurrâ*" (Kurrâ hafızların isimlerinin yazılı bulunduğu) defterin başında şöyle belirtilmiştir:

"Takrîb'ten icazetli, İstanbul'da mukim, kıraat tedrisi ile meşgul ve müdebbir olan en kıdemli şeyhü'l-kurrâ'nın (Reîsü'l-kurrâ olarak) atanması, usûl-i kadîme olarak benimsenmiştir."²⁹³

8. İlm-i Kıraat: Kur'ân'ın kelimelerinin eda keyfiyetlerini ve ihtilâflarını (okunuşlarını ve okunuş farklılıklarını) nakledenlere nisbet ederek bildiren ilme denir.

9. Râvî: Bir kıraat imamına nisbet edilen kıraati, kıraat imamundan doğrudan veya vasıtalı olarak alan kimseye denir.

10. Edâ - Ehl-i Edâ: Kıraati bizzat üstadın (fem-i muhsinin) ağzından alarak öğrenmeye ve okumaya "*edâ*", böyle olan bir okuyucuya da "*ehl-i edâ*" denir.

11. Semâ' (İstimâ'): Bir talebenin Kur'ân-ı Kerîm'i ve kıraati, üstadı dinleyerek öğrenmesine denir.

12. Arz: Bir üstadın huzurunda bir veya daha fazla kıraati okuyarak (üstada arz ederek ve onun onayını alarak) öğrenmeye denir.²⁹⁴

²⁹³ Geniş bilgi için bk. Ahmet Hilmi, *Sırât-ı Müstekîm Mecmûası*, sayı: 148, s. 276; Akakuş, *Reîsü'l-Kurrâlık*, s. 21-22.

²⁹⁴ Kur'ân'ın yazısı, imlası ve okunurken uygulanan vecihleri ile ilgili başkaca terimler ve tanımları kıraat kitaplarında geçmektedir. Biz bu kadarıyla iktifa ediyoruz. Gerek yukarıdaki bilgiler, gerekse fazlası için bk. İbnü'l-Cezerî, *Mün-cidü'l-Mukriîn*, s. 3; Zerkânî, *Menâhil*, I, 336; Dimyâtî, *İthâf*, s. 5, 17-18; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 68; Akbal, *Ders Notları*, s. 87.

11. KIRAAT İMAMLARI

		KIRAAT İMAMI	BELDESİ	RÂVÎLERİ	REMZİ
KIRAAT-İ SEB'Â	1	NÂFÎ' (169/785)	Medine		ا
				Kâlûn (220/835)	ب
				Verş (197/812)	ج
	2	İBN KESÎR (120/738)	Mekke		د
				Bezzî (250/864)	هـ
				Kunbül (291/904)	ز
	3	EBÛ AMR (154/771)	Basra		ح
				Dûrî (248/862)	ط
				Sûsî (261/874)	ی
	4	İBN ÂMİR (118/736)	Şam		ك
				Hişâm (245/859)	ل
				İbn Zekvân(242/857)	م
	5	ÂSİM (127/745)	Kûfe		ن
				Ebu Bekir b. Şube (193/808)	ص
				Hafs (180/796)	ع
	6	HAMZA (156/773)	Kûfe		ف
				Halef (229/844)	ض
				Hallâd (220/835)	ق
	7	KİSÂÎ (189/805)	Kûfe		ر
				Ebu'l-Hâris (240/854)	س
				Dûrî (248/862)	ت

KİRÂÂT-İ AŞERE	8	EBÛ CAFER (130/748)	Medine		جع
				İsa b. Verdan (160/777)	عی
				İbn Cemmâz(170/786)	جم
	9	YAKÛB (205/821)	Basra (Had- ramut)		يع
				Ruveys (238/852)	یس
				Ravh (235/849)	حه
	10	HALEFÜ'L-ÂŞİR (229/844)	Kûfe		خل
				İshâk (286/889)	سح
				İdris (292/905)	سه

Yukarıdaki imamların ilk yedisine “seb’a imamları (eimme-i seb’a)” denir. Kıraatlerine ise “kırâât-i seb’a (yedi kıraat)” denir.

Son üç imamın ilâvesiyle hepsine birden “aşere imamları (eimme-i aşere)” denir. Kıraatlerine ise “kırâât-i aşere (on kıraat)” denir.

Şemadaki Remizler: Kıraat kitaplarında bu zevatın (imamların ve râvîlerinin) isimleri çok zikredildiği, yazıldığı için kitabı, isimlerle doldurmamak için ifadeyi ve ibareyi kısaltmak için isimlerin yerine yukarıdaki remizler kullanılır. Bunlardan ilk yedi imamın ve râvîlerinin remizleri ebced harflerinin tertibine göre seçilerek verilmiştir. Meselâ, *أَبْجَدُ هَوَزُ حُطَى كَلَمَنْ صَغَفَضُ قَرَسَتْ* ifadesinden alınmıştır. Son üç imamın remizleri ise isimlerinin ilk ikişer harfinden oluşmuştur. Ravîlerinin remizleri de kendi isimlerinde geçen bazı harflerden kısaltılarak oluşturulmuştur.²⁹⁵

12. KIRAATTE İMAMIMIZ İMAM ÂSİM VE RÂVÎSİ HAFS HAZRETLERİ

İMAM ÂSİM VE KIRAATİ

İmam Âsım'ın tam ismi, Ebu Bekir Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî'dir. Ebü'n-Necûd babasının, Behdele ise annesinin ismidir. Kûfe ve yöresi kıraat imamlarından. Muaviye döneminde (M.661-680) Kûfe'de doğdu. Sahabeden Hâris b. Hassân el-Bekrâ ile Rifa b. Yesribî'ye küçük yaşta yetişmiş, dolayısıyla tâbîinden sayılmıştır. Çok güzel sesi ve okuyuşu vardı. Dili fasihti. Salih ve güvenilir bir kimseydi. Kıraat ve hadis sahalarında temayüz etti.

Kıraati, birkaç kanaldan Rasûlullah (s.a.v)'e ulaşır. Bunlar:

1. Ebu Abdurrahman es-Sülemî (ö. 74/693): Bu zât Hz. Osman'ın resm-i mushafa göre, Kur'ân'ı öğretmek için Kûfe'ye gönderdiği ve görevlendirdiği bir zâttır. Bu zât kıraatini Osman b. Affan, Ali b. Ebi Talip, Abdullah b. Mes'ud, Übeyy b. Ka'b ve Zeyd b. Sabit'ten, bunlar da Rasûlullah (s.a.v)'den almışlardır. İmam Âsım da es-Sülemî'den kıraat alanlardandır.

2. Zirr b. Hubeyş (ö. 82/701)'den, o da, Osman b. Affan'dan, Ali b. Ebi Talip'ten ve Abdullah b. Mes'ud'dan, bunlar da Rasûlullah (s.a.v)'den kıraatlerini almışlardır.

3. Ebû Amr eş-Şeybânî (ö. 96/714)'den, o da, Abdullah b. Mes'ud'dan, o da Peygamberimiz (s.a.v)'den kıraatini almıştır.

İmam Âsım, bu üç üstaddan kıraatini almış, onlar da yukarıda zikredilen sahabilerden, onlar da Rasûlullah (s.a.v)'den almıştır. Dolayısıyla İmam Âsım'ın kıraati, bu üç koldan Rasûlullah (s.a.v)'a ulaşır.

İmam Âsım Ebu Abdurrahman es-Sülemî'den öğrendiği, Hz. Ali (r.a)'den aldığı kıraati, râvîsi Hafs'a öğretmiştir. Zirr b. Hubeyş'ten öğrendiği İbn Mes'ud'un kıraatini, diğer talebesi Ebu Bekir b. Şu'be'ye öğretmiştir.

Gerek kıraat üstadlarından, gerekse tâbiîn neslinin ileri gelenlerinden hadis rivayetleri de yapmıştır. Hadisleri Kütüb-i Sitte'ye geçmiştir.

Ebu Abdurrahman es-Sülemî'nin vefatından sonra kıraat üstadı olarak onun yerini aldı. Çevresinde tanındı. İçinde meşhur zevatın da bulunduğu pek çok kimseye kıraat okuttu. Bunlardan; Ebu Bekir b. Şube, Hafs b. Süleyman, Halil b. Ahmed, Kırâât-i Seb'a imamlarından Ebu Amr b. Alâ, Hamza ez-Zeyyâd ve fikhî mezheb imamımız Ebu Hanîfe, İmam Âsım'dan kıraat okuyan meşhurlardandır. Önce Kûfe ve yöresinde yaygınlaşan Âsım kıraati, zamanla birçok bölgeye yayılmış, orta doğu sınırlarını aşarak, dünya müslümanlarının çoğunun okuduğu bir kıraat haline gelmiştir.

Âsım kıraatinin pek çok bölgeye yayılmasıyla ilgili olarak; bu kıraatin senedinin sağlamlığı, kıraatinin sadeliği, Arap olmayanlara zor gelecek vecihlerin olmaması veya az olması gibi sebepler zikredilebilir.

İmam Âsım, 127/745 yılında Kûfe'de vefat etmiştir.²⁹⁶

İMAM ÂSİM'İN İKİNCİ RÂVÎSİ: HAFS B. SÜLEYMAN VE RİVAYETİ

Hafs'ın tam ismi, Ebû Ömer Hafs b. Süleyman b. el-Muğîre el-Esedî el-Kûfî'dir. 90/709 tarihinde Kûfe'de doğmuştur.

²⁹⁶ Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, s. 9; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 155; Sarı, "Âsım b. Behdele", *DİA*, III, 475-476; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 210-211.

İmam Âsım'ın üvey oğlu olan Hafs, kıraati babası İmam Âsım'dan okumuş, hem evlâdı, hem talebesi hem de talebelerin içerisinde Kıraat-ı Âsım'ı en iyi bilen, okuyan, okutan ve Kıraat-ı Âsım'ı temsil eden, İmam Âsım'a râvî olan bir kişi olmuştur.

Ayrıca Âsım kıraatinin yanında, zamanın ileri gelen hadis âlimleri Kays b. Müslim, Alkame b. Mersed, Muhârib b. Disar gibi zevât-tan hadis dersleri de almış, zamanının Kûfe kadılığını yapacak kadar ilmi seviyesini yükseltmiştir.

Etbau't-tâbiîn neslinden Hafs, hadisten çok kıraatine güvenilir bir âlim ve râvîdir. Yahya b. Maîn (ö. 233/848), Hafs için "Âsım kıraati olarak gelen en sahih rivayet, Hafs b. Süleyman'ın rivayetidir." demiştir. Uzun süre Kûfe'de kıraat okutan Hafs Hazretleri bir süre Bağdat ve Mekke'de de ikamet etmiş, oralarda da kıraatle meşgul olmuş, okumuş ve okutmuştur.

Kıraatteki üstünlüğü ve güvenilirliği herkes tarafından kabul edilmiş, naklettiği kıraat, halen dünya müslümanlarının büyük çoğunluğu tarafından benimsenip okunmuş ve okunmaktadır. 180/796 yılında 90 yaşında Kûfe'de vefat etmiştir.

İmam Âsım, ona, Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den, onun da Hz. Ali'den aldığı kıraati öğretmiştir.

Hafs rivayetinin, diğer rivayetlerden daha çok tanınmasının ve yayılmasının bazı sebepleri vardır. Bu cümleden olarak:

- a) Rivayet zinciri çok sağlamdır.
- b) Edâ itibarıyla dile kolaydır.

c) Kıraatteki ihtilâs, revm, taklîl, imâle ve teshîl gibi Arap olmayan milletlerin uygulamakta zorlanacakları kıraat vecihlerinin ya hiç olmaması veya varsa da çok az olmasıdır.²⁹⁷

İmam Âsım ve râvîsi Hafs hazretlerinin rivayet zincirinin şeması şöyledir:

Rasûlullah (s.a.v)'dan:

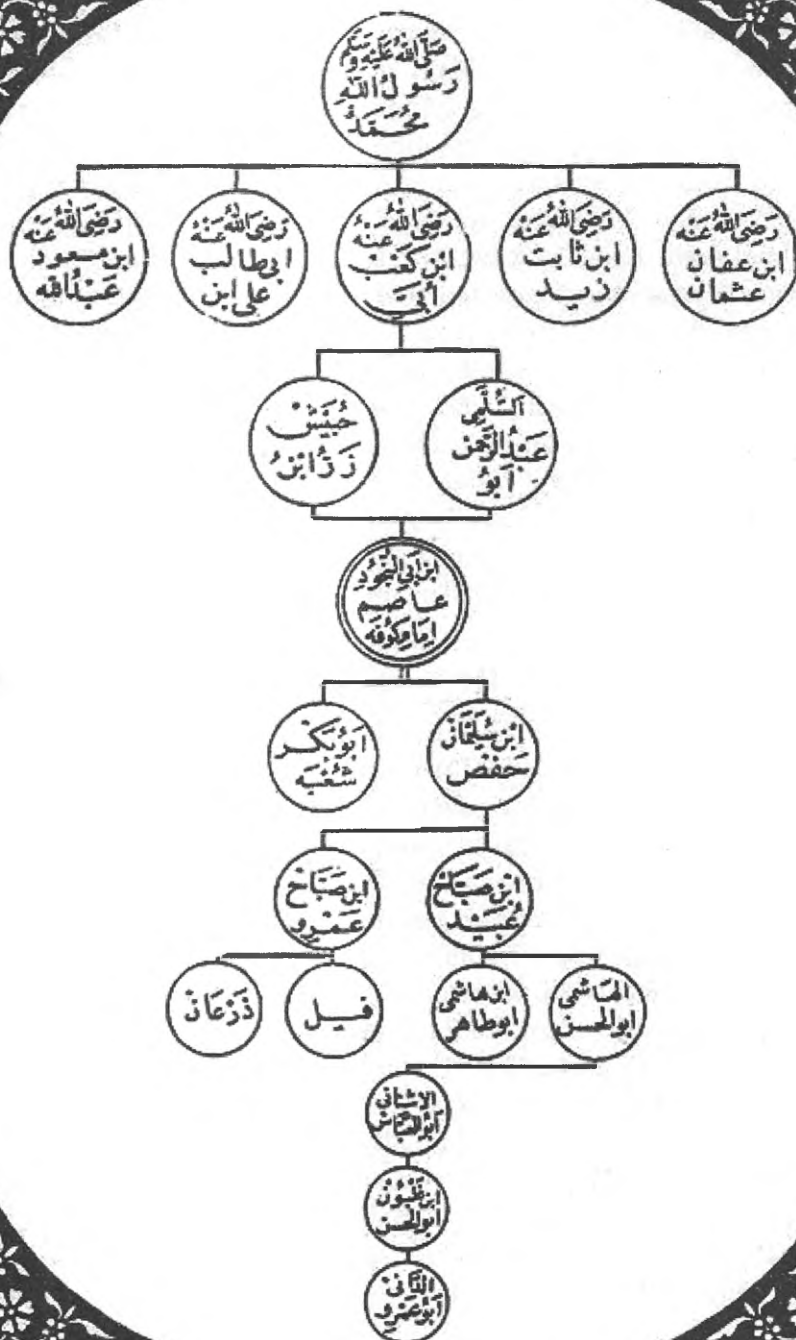
- 1- Osman b. Affân
- 2- Ali b. Ebî Tâlib
- 3- Abdullah b. Mes'ûd
- 4- Ubeyy b. Ka'b
- 5- Zeyd b. Sâbit

Bunlardan:

- 1- Ebû Abdirrahmân es-Sülemî'den: Âsım
- 2- Zirr b. Hubeyş'den (Osman b. Affân, Ali b. Ebî Talib, Zeyd b. Sâbit'ten): Âsım

- 3- Ebu Amr eş-Şeybânî'den (Abdullah b. Mes'ûd'dan): Âsım
- Âsımdan: a) Ebû Bekir b. Şube
- b) Hafs b. Süleyman

²⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihâye*, I, 254-255; Altıkulaç, "Hafs b. Süleymân", *DİA*, XV, 118-119; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 63; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 211-212; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü*, s. 320.

Karşı sayfada görülen şema ve açıklaması Hâfız Fikri Aksoy'un "Kur'ân-ı Okuma Adabı" isimli eserinin 20 ve 21. sayfalarından alınmıştır. Bu şemada kırâat imâmımız ve râvimiz imâm Âsım ve râvisi Hafs Hazretlerinin kırâatlerini Peygamberimiz (S.A.V.)'den itibaren ashabtan ve tabîinden hangi üstâdlardan aldıklarını; Hafs Hazretlerinden de günümüze doğru hangi tarîklerle geldiği görülmektedir. Kendilerinden önceki üstâdları şemadan önceki sayfada yazılmıştır. Kendilerinden sonra gelen tarîklerde merhum H.F. Aksoy'un ifadesiyle: "Bize kadar Ubeyd b. Sabbâh, Ebu'l-Hasen el-Hâşimî, Ebu'l-Abbâs el-Eşnâni, Ebu'l-Hasen b. Ğalbûn ve Ebu Amr ed-Dânî tarîkiyle gelmiştir. Ebu Amr ed-Dânî H. 444 senesinde vefat etmiş pek büyük Kur'ân ve Kırâat ilimleri alimidir." der. Ebu Amr ed-Dânî'den günümüze kadar diğer tarîklerin isimleri kırâat icazetnâmelerimizde mevcuttur. Oralara bakılıp günümüze kadar o tarîkleri izlemek mümkündür. Allah hepsinden râzî olsun. Ğarîk-i rahmet etsin ve şefâatlerine nâil eylesin. Âmin!

..VE SON SÖZ (HÂTİME)

Kur'ân ilmi bir "BAHR-I UMMÂN"dır. Bu mütevâzi çalışmamızla bu BAHİR-I UMMÂN'dan sizlere "çorbada tuz" kabilinden bir nebze sunmaya çalıştık. Bu sunumun hatasız ve ekmel olduğunu söylemek büyük bir iddia olur. Kul kusursuz olmaz. Ama irâdî olarak hata yapmamaya çalıştık. Bununla birlikte bir hatâ yapmış, sürc-ü kelâm veya sürc-ü kalem etmişsek önce Ğaffârü'z-zünûb ve Settârü'l-uyûb olan Rabbimizin affını dilerken, bu eserimizi okuyan kullarının (okuyucularımızın) da insâf ve müsâmaha ile karşılamarını diliyorum. Ve Rabbimizin kelâmında bize öğrettiği şu duâlarla sözlerimi bitirmek istiyorum. رَبَّنَا لَا تُؤْخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا. "Rabbimiz eğer unuttu isek veya hata etti isek (bunlardan dolayı) bizi sorguya çekme رَبَّنَا فَاعْفُ عَنَّا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا. "Rabbimiz günahlarımızı bağışla ve kötülüklerimizi örtüver." Çünkü sen Settârü'l-uyûb (ayıpları ziyadesiyle örten) ve Ğaffârü'z-zünûb (günahları çokça bağışlayan)sın.. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. "Kelâmımız ve duâmızın sonu hamd alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülfettâh**, el-Kâdi, *el-Büdûru'z-Zâhira fi'l-Kırââtî'l-Aşri'l-Mütevâtira*, Beyrut 1981.
- Ahmet Hilmi**, *Sırât-ı Müstekîm Mecmûası*, sayı: 148.
- Ahmed Ziyâeddin**, *Vesîletü'l-Ğufrân*, Kastamonu 1327.
- Akakuş**, Recep, *Diyanet İlmî Dergisi*, c. 26, sayı: 4, Ankara 1990.
- _____, *İslâm'da Kur'ân Öğretimi ve Reîsü'l-Kurrâ Gönenli Mehmed Efendi*, İstanbul ty.
- _____, *Nuru Osmaniye Külliyesi ve Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi*, İstanbul 2010.
- _____, *Reîsü'l-Kurrâlık*, İstanbul 2008.
- Akbal**, Talip, *Ders Notları*, DİB Haseki Eğitim Merkezi, İstanbul 2010.
- Aksoy**, Fikri, *Kur'ân'ı Okuma Âdâbı*, İstanbul 1970.
- Aliyyü'l-Kârî**, el-Minehu'l-Fikriyye alâ Metni'l-Cezeriyye, Mısır 1948.
- Altıkulaç**, Tayyar, *Tecvidü'l-Kur'ân*, Ankara 2006.
- _____, "Hafs b. Süleymân", *DİA*, XV, İstanbul 1997.
- Âsım Efendi**, *Kâmûs Tercemesi*, İstanbul 1304-1305.
- Aşıkkutlu**, Muhammed Rüşdü, *Mukaddime Tercemesi*, Trabzon, ty. (Fikret Latifoğlu'nun el yazmasından Abdullah Yücel'in istinsâhından fotokopi).
- _____, *Tayyibe'nin Elfâz Manası*, Trabzon ty.
- Atiyye Kabil Nasr**, *Ğayetü'l-Mürîd fi İlmi't-Tecvid*, Kahire 2000.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali* (sad. Ali Fikri Yavuz), İstanbul ty.
- Birgivi**, Muhammed b. Ali, *Dürr-i Yetîm*, İzmir 1301 (Mecmua içinde).
- Birişik**, Abdulhamit, "Kıraat", *DİA*, XXV, Ankara 2002.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1979.
- Cemzûrî**, Süleyman b. Hüseyin b. Muhammed, (thk. Şerîf Ebu'l-A'lâ el-Adevî), *el-Fethu'r-Rahmânî Şerhu Kenzi'l-Meânî bi Tahrîr-i Hırzî'l-Emânî fi'l-Kırâât*, Beyrut 1422/2002.
- Cevherî**, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh* (thk. Ahmed Abdulğafur Atar), İkinci Baskı, Beyrut 1979.
- Çetin**, Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, Dördüncü Baskı, İstanbul 2005.

- Dânî**, Ebû Amr Osman b. Saîd, *Câmiu'l-Beyân fi'l-Kirââtî's-Seb'î'l-Meşhûra* (thk. Kemal Atik), Ankara 1999.
- _____, Ebû Amr Osman b. Saîd, *et-Teysîr fi'l-Kirââtî's-Seb'a* (nşr. Otto Pretzl/1941), İstanbul 1930.
- Debreli Hoca**, Abdülkerim, *Mîzânü'l-Hurûf ve Şifâü'l-Ebdân*, İstanbul 1326.
- Döndüren**, Hamdi, *Delilleriyle İslam İlmihali*, İstanbul, 1991.
- Dimyâtî**, Ahmed b. Muhammed Abdulğânî (el-Bennâ), *İthâfû Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kirââtî'l-Erbaate Aşer*, Mısır 1359.
- Eroğlu**, Ali, "İbn Mihrân en-Nisâbüri", *DİA*, XX, İstanbul 1999.
- Ersoy**, Mehmed Akif, *Safahât*, İstanbul 1966.
- Eskicizâde**, Seyyid Ali b. Hüseyin, *Terceme-i Dürr-i Yetîm*, İzmir 1301 (Mecmua içinde).
- Gülle**, Sıtkı, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi*, İstanbul 2005.
- _____, *Ehl-i Sünnet ve'l-cemaata göre İSLAM İTİKÂDİ ve Hanefî Fıkhnıa göre İSLAM İLMİHALİ*, İstanbul, 1983.
- Ğanim Kaddûrî**, eş-Şerhu'l-Vecîz alâ Mukaddimeti'l-Cezeriyye, Cidde 1430/2009.
- Ğavsânî**, Yahyâ Abdürrezzâk, *İlmü't-Tecvid: Ahkâmü'n-Nazariyye ve Mülâhazatün Tatbikiyye*, Dâru'l-Ğavsânî, Dördüncü Baskı, Di-meşk 2004.
- Hamza Hüdâî**, (Hamza-i Miskîn), *Tecvid-i Edâiyye*, İzmir 1301 (Mecmua içinde).
- Harrâz**, Mehdi Muhammed, *Buğyetü'l-Mürîd min Ahkâmi't-Tecvid*, yy. 2001.
- Heyet**, *Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi*, İstanbul 1984.
- Hindî**, Muhammed es-Sâdık, *Künûzü't-Tâf el-Bürhân fi Rumûzi Evkâfi'l-Kur'ân*, Mısır 1290.
- Hüsni**, Şeyh Osman, *Güzel Kur'ân Okuma* (trc. Yavuz Fırat), Ankara 2005.
- İbni Manzûr**, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut ty.
- İbnü'l-Âbidîn**, Muhammed Emin, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Mısır 1272.
- İbnü'l-Cezerî**, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l-Kirââtî'l-Aşr* (thk. Ali Muhammed Debba) I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- _____, *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvid* (thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1985.
- _____, *Ğayetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, Mısır 1932.

- _____, *Mukaddimetü'l-Cezerî* (hzr. ve trc. M. Sadi Çöğenli) Erzurum ty.
- _____, *Müncidü'l-Mukriîn*, Beyrut 1180.
- _____, *Tahbîru't-Teysîr* (thk. Muhammed Sâdık Kamhavî), Kahire 1972.
- _____, *Takrîbü'n- Neşr fi'l-Kırââtî'l-Aşr* (thk. İbrahim Atve), Mısır 1961.
- _____, *Tayyibetü'n-Neşr* (thk. Muhammed Temîm), Medine 2000.
- İbnü'n-Nâzım**, Şihâbeddin Ebû Bekr Ahmed Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırââtî'l-Aşr* (thk. Enes b. Mehera), Beyrut 1997.
- İzzet Ubeyd De'as**, *Fennü't-Tecvid*, Humus 1977.
- Karabâşi**, Şeyh Abdurrahman, *Karabaş Tecvidi*, İstanbul 1323.
- Karaçam**, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1984.
- _____, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 1995.
- Karakılıç**, Celâleddin, *Tecvid İlmi: Kur'ân-ı Kerîm Okuma Kâideleri*, Yedinci Baskı, Ankara 2012.
- Mağnisî** (Manisalı), Ahmed b. Muhammed, *Terceme-i Cezerî*, İzmir, 1301(Mecmua içinde).
- Mekkî b. Ebî Talib**, Ebû Muhammed, *Kitabü'r-Riâye li Tecvidi'l-Kırâe*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, No: 28.
- Mer'aşî**, Saçaklızâde Muhammed, *Cühdü'l-Mukill ve Şerhu Cühdü'l-Mukill*, Konya 1873.
- Mersâfi**, Abdulfettah es-Seyyid Acmî, *Hidayetü'l-Kâri' ilâ Tecvid-i Kelâmi'l-Bâri'*, Mısır 1982.
- Muhammed Emin**, Molla Efendi, *Umdetü'l-Hallân fi İdâh-i Zübdeti'l-İrfân*, İstanbul 1287.
- _____, *Zuhru'l-Erîb fi İdâhi'l-Cem'i bi't-Takrîb*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi Böl., No: 11.
- Mahmûd b. Muhammed**, Abdülmümin el-Abd, er-Ravdatü'n-Nediyye *Şerhu Metni'l-Cezeriyye*, Dâru'l-İmân, İskenderiyye ty.
- Muhammed Es'ad el-Hüseynî**, *el-Virdü'l-Müfid fi Şerhi't-Tecvid*, İstanbul 1313.
- Muhammed Kâmil**, *Tecvid-i Reşâdiyye*, Samsun 1328. (Âsitâne, Tıpkı Basım, Mecmua içinde).
- Muhammed Mahmud**, *Hidayetü'l-Müstefid fi Ahkâmi't-Tecvid*, Mısır ty.
- Muhammed Mekkî Nasr**, *Nihayetü'l-Kavli'l-Müfid fi İlmi't-Tecvid*, Beyrut 2003.

- Muhammed Nebhân b. Hüseyin**, *Müzekkiratü'n fi't-Tecvid*, Suudi Arabistan 1415.
- Muhaysin**, Muhammed Sâlim, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââtî's-Seb'ı min Tarîkı'ş-Şâtıbiyye*, Kahire 1974.
- _____, *el-Mühezzeb fi'l-Kırââtî'l-Aşr*, Mısır 1969.
- Mustafa Niyazi**, *Umdedü'l-Kâriîn*, İstanbul 1320.
- Nesefî**, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, yy. 1300.
- Ömer Ziyaüddin Efendi**, *Âdâbü Kırâeti'l-Kur'ân*, İstanbul 1926.
- Pâluvi**, Abdülfettah, *Zübdetü'l-İrfân fi Vücûhi'l-Kur'ân*, İstanbul 1312 (Âsitâne, Tıpkı Basım).
- Sağman**, Ali Rıza, *Îlâveli Yeni Sağman Tecvidi*, Dördüncü Baskı, İstanbul 1964.
- Sarı**, Mehmet Ali, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, İstanbul ty.
- _____, "Âsım b. Behdele", *DİA*, III, İstanbul 1991.
- Suyûtî**, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır 1387.
- Tanrıbuyruğu**, Muhammed Salih, *Muhîtu't-Tecvid ve Kur'ân-ı Kerîm Okunuş Usûl Cetveli 1-2* (sad. Rahim Tuğral), İzmir 2009.
- Temel**, Nihat, *Kur'ân Kırâatında Vakf ve İbtidâ*, İstanbul 2001.
- Topaloğlu**, Bekir-Karaman, Hayreddin, *Arapça Türkçe Yeni Kâmûs*, İstanbul 1969.
- Tuğral**, Rahim, *Sorularla Kur'ân Tecvidi*, İzmir 2006.
- Uşmûnî**, Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm, *Menâru'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, Mısır 1973.
- Yazır**, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-IX, Eser Neşriyat, İstanbul ty.
- Yeğîn**, Abdullah, *Yeni Lügat*, İstanbul 1968.
- Yüksel**, Ali Osman, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, İFAV Yayınları, İstanbul 1996.
- Zerkânî**, Muhammed Abdü'l-Azim, *Menâhilü'l-İrfân*, Mısır 1943.
- Zerkeşi**, Bedreddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, *el-Bürhân fi Ulûmi'l-Kur'ân* (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Lübnan 1972.
- Zihni Efendi**, Mehmed, *el-Kavlü's-Sedîd fi İlmi't-Tecvid*, İstanbul 1328.
- _____, *Nimet-i İslam*, Diyarbakır, 1393.

KURRÂ HÂFİZ RAMAZAN PAKDİL

1949 yılında Uşak'ın merkez Bağbaşı köyünde doğdu. İlkokulu köyünde okudu. Hıfzını Uşak Kur'an Kursunda bitirdi. 1965 yılında İzmir'de Kestanepazarı İmam-Hatip ve İlahiyatta Öğrenci Yetiştirme Derneği Yurdu'na yerleşti. 1971 yılına kadar orada kalarak, İmam-Hatip Lisesi'nin orta kısmını dışarıdan bitirdi. Lise kısmını içeriden okuyarak, 6. sınıfta Karşıyaka İstasyon Mescidi'nde ilk imamet görevine atandı. İki sene burada imamlık ve tahsil hayatını beraber sürdürdü. 1973 yılında, kıraat okuyabilmek için görevini ve okulunu İstanbul'a naklettirerek tahsil hayatını İstanbul'da sürdürdü. 1973 yılında İstanbul İmam-Hatip Lisesi'ni bitirdi. O yılın yaz tatilinde Bayezit Camii Baş İmamı Reisü'l-Kurrâ Hafız Abdurrahman Gürses merhumdan Kıraat-ı Aşere okumaya başladı. Aynı yıl, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü kazanarak, Aşere ve Enstitü tahsilini beraber götürdü. 1977 yılında ikisini beraber bitirdi. Bu arada Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Eğitim Merkezi Kıraat Bölümü'ne müracaat ederek, imtihanla Takrib kısmına kabul edildi. 1979 yılında Haseki'nin ilk mezunları ile birlikte Takribi de bitirerek icazet ve sertifika aldı. 1980 yılında aynı kuruma asistan hoca olarak görevlendirildi. Bununla birlikte Kadıköy Müftülüğü'ne bağlı Kireçhane, Haserenler ve Tüccarbaşı camilerinde imam-hatiplik, Erenköy Kur'an Kursu'nda öğretmenlik ve son olarak Osmanağa Camii'nde imamlık yaptıktan sonra, 1992 yılında Haseki Eğitim Merkezi'ne kıraat öğretmeni olarak atandı. 2002 yılına kadar da sadece öğretmenlik yaptıktan sonra emekli oldu. Hâlen aynı kurumda, yeni adıyla Haseki Dinî Yüksek İhtisas Merkezi'nde fahrî Kıraat Öğretmeni olarak hizmetinin yanında, çevredeki Kur'an Kurslarında ta'lim, tashih-i hurûf ve kıraat dersleri vermektedir. Otuz altı senedir ilm-i kıraat okuttuğu ve yöresinde kıraat okutan en kıdemli kurrâ hâfız olduğu için kendisine ŞEYHU'L KURRÂ ünvanı da verilmiştir. Evli, dört çocuk babasıdır.

ISBN: 978-975-548-305-4

www.ilahiyatvakfi.com

